

A KATONAI BIZTONSÁGI HIVATAL TUDOMÁNYOS TANÁCSÁNAK KIADVÁNYA

A TARTALOMBÓL

Társadalmi problémák – biztonsági kockázatok
Érdekek–érdekellentétek: a török külpolitika
neuralgikus pontjai
Káosz, vagy rend? Líbia Kadhafi után
Az „Arab Tavasz” és a kisebbségi lét Szíria egy
felekezeti polgárháború határán?
Az Európai Unió EUMM missziója
Vatikáni információgyűjtés, információfeldolgozás
és tárolás püspökkinevezés esetén
Miért szaknyelvi vizsga a NATO STANAG 6001
Quo vadis bűnügyi hírszerzés?
Recenzió – Dr. Wetzel Tamás: A bevándorlás
kérdése Magyarországon

2011

3. szám

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

<i>Bizottság elnöke:</i>	Domján László
<i>Bizottság tagjai:</i>	Dr. Izsák Péter Dr. Kobilka István a KBH TT titkára, PhD Ledács Kiss Jenő Sikesdi László PhD hallgató
<i>Felelős kiadó:</i>	Domján László Az MK KBH főigazgatója
<i>Főszerkesztő:</i>	Ledács Kiss Jenő
<i>Tördelő szerkesztő:</i>	Juth Marianna
<i>Székhely:</i>	Budapest
<i>ISSN:</i>	1785-1181
<i>Postacím:</i>	MK KBH Tudományos Tanács 1885 Budapest, Pf.: 25. Telefon: 236-5111/ 24-190, 31-423 mellék

A PUBLIKÁLÁS FELTÉTELEI

- Elsősorban a honvédelemmel, ezen belül a nemzetbiztonsággal összefüggő kérdéseket feldolgozó, elemző írásokat várunk. A kéziratokat másfeles sortávolsággal, gépelve – elektronikusan is – kérjük a TT titkárához vagy az SZB valamelyik tagjához eljuttatni a szerző neve, beosztása, rendfokozata, lakcíme és telefonszáma feltüntetésével.

- A cikk, tanulmány, írás terjedelme lehetőleg ne haladja meg az egy ívet (21-23 gépelt oldal).

- A közlésre nem kerülő cikkeket nem őrizzük meg, de a szerző kérésére visszaküldjük.

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

TARTALOMJEGYZÉK

Oldal

ÉRTÉKELÉSEK, ELEMZÉSEK, TANULMÁNYOK

Szternák György

Társadalmi problémák – biztonsági kockázatok 5

Balázs Judit

Érdekek–érdekellettek: a török külpolitika neuralgikus pontjai 18

Himer Nóra Vivien

Az Amerikai Egyesült Államok stratégiája a hidegháború kezdetétől napjainkig 42

AKTUÁLIS

Búr Gábor

Káosz, vagy rend? Líbia Kadhafi után 69

Sógor Dániel

Az „Arab Tavasz” és a kisebbségi lét Szíria egy felekezeti polgárháború határán? 73

Ladányi Éva - Kobilka István

Intolerancia és diszkrimináció a muszlimok ellen Európában 82

KONZULTÁCIÓ

Böröcz Miklós - Félegyházy Pál

Az Európai Unió EUMM missziója 88

Besenyő János

Nyugat-Szahara és az ENSZ: a MINURSO létrehozásához vezető út 104

DOKTORANDUSZOK FÓRUMA

Tóth Csaba Mihály

Az együttműködés, mint az új kihívások hatására fokozódó követelmény a nemzetbiztonsági szférában 114

Ujházi Lóránd

Vatikáni információgyűjtés, információfeldolgozás és tárolás püspökkinevezés esetén 122

Nábrádi Nóra

Miért szaknyelvi vizsga a NATO STANAG 6001? 146

	Oldal
Dombai Zsolt	
Az iráni atomprogrammal szemben Bevezetett nemzetközi szankciók és azok hatása az Iráni Iszlám Köztársaságra	161
Zachar Zalán	
A katonaság és a természet kapcsolata	177
TITKOSSZOLGÁLATOK TÖRTÉNETÉBŐL	
Erdélyi Árpád	
<i>Jelenetek a titkos háborúk történeteiből</i>	
A dániai ügynök gazdát keres	188
Szabó Ervin Antal	
<i>Vázlatok az orosz hírszerzés történetéből</i>	
Ausztria az Anschluss előestéjén	203
TUDOMÁNYOS ÉLET, KÉPZÉS	
Csányi Csaba	
Quo vadis bűnügyi hírszerzés?	208
Faragó András – Gyarakai Károly	
Szemelvény a pénzügyi szektort érő intellektuális bűncselekmények gyakorlatáról és elméletéről	224
Pósfayné Bakota Éva	
A távoktatásról mint innovációról Magyarországon	232
HÍREK, ESEMÉNYEK, ADATOK	
Besenyő János	
Recenzió – Dr. Wetzel Tamás: A bevándorlás kérdése Magyarországon	243
Szabó Ervin Antal	
<i>Összeállítás a külföldi sajtó nemzetbiztonsági kérdéseket érintő cikkeiből</i>	
A CIA légi bázist épít Jemenben műveleti célra	246
„Izvesztyija”: a GRU főnökét Sljahturovot nyugdíjazhatják	247
A CIA-nál belső vizsgálat indult az USA állampolgárok megfigyelésének vádjá miatt	248
A tudományos munkacsoport titkárának közleménye	250
Contents	251
SZERZŐINK	253

ÉRTÉKELÉSEK, ELEMZÉSEK, TANULMÁNYOK

SZTERNÁK GYÖRGY

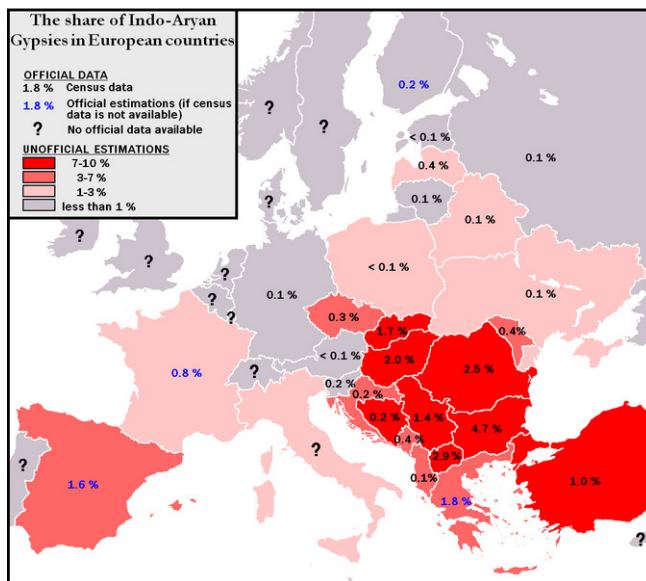
TÁRSADALMI PROBLÉMÁK – BIZTONSÁGI KOCKÁZATOK

Bevezető

Minden társadalom, minden kultúra összetett rendszer, amelyben az egyéni viselkedés, a törvények, a szabályok, az intézmények és a jó erkölcs folyamatosan hatnak egymásra. Az éppen változóban lévő demokráciának, kultúrának szüksége van arra, hogy a megújuló részek (intézmények, törvények, szabályok, szokások stb.) ütközzenek a már meglévő és elfogadott elemekkel, mert így nyerik el végső tartalmukat és formájukat.

A hazai és a külföldi írárok tanulmányozása, a jelen társadalmi események vizsgálata után megvonható az a felismerés, hogy a magyar társadalom többségének érdeke a szociális problémák, elsősorban a cigány lakosság-, a szegények-, a munkanélküliek helyzetének rendezése, felzárkóztatásuk, mert az egyenlőtlenség egy bizonyos szintjén felül fékezhetetlen zavargások törhetnek, illetve polgárháborús helyzet alakulhat ki.

A közelmúlt szélsőséges és idegengyűlölettel kapcsolatos eseményeit elemezve kijelenthetjük, hogy a szélsőséges, erőszakos szervezetek működésének feltételei sajnos adottak, hiszen hazánkban demokrácia van, szabadon lehet gyülekezni, tüntetni, felvonulni, így egyes személyek és csoportok szerint van esély a követelt változások kikényszerítésére. Ugyanakkor a demokrácia sajátossága, ha az állampolgárok többsége határozottan elítéli a számukra nem kívánatos cselekményeket, vagy tovább növekszik a hatalom eltökéltsége a szervezetek célkitűzéseinek megakadályozására, akkor a szélsőségesség és az erőszak, mint társadalmi jelenség ugyan meg nem szüntethető, de békés keretek között tartható.

Ez azt jelenti, hogy mind elméleti, mind gyakorlati területen továbbra is vizsgálni szükséges demokratikus keretek között, elsősorban titkos-szolgálati módszerek alkalmazásával, az erőszakos, fegyveres fellépésre kész, központilag irányított csoportok létrejöttét, esetleges szervezkedését, egész tevékenységüket, hogy az említett megszüntetési (betiltási) lehetőség minél szélesebb körben érvényesüljön. A szélsőség és az erőszak teljes feltárása, a valódi szándék ismerete segíti az ellene való fellépés hatékonyságát.

A nyugati demokráciák tapasztalatait feldolgozó szakirodalmakra, valamint a témában fellelhető hazai tanulmányokra és tudományos értekezésekre hivatkozunk, amikor azt állítjuk, hogy öntudatos, magukban illetve a jövőjükben bízó állampolgárok a legritkább esetben fogékonyak a szélsőséges nézetekre. Nem fogadják el a szélsőséges csoportok céljait, stratégiáját és ígéreteit. Ebből a szempontból felmérhetetlen jelentőséggel bír a demokráciában a fiatalokkal való foglalkozás, a kisebbségek helyzetének folyamatos elemzése, a lakosság szociális helyzetének értékelése, a meglévő gondok és problémák társadalmi szintű megbeszélése, megoldása.

Ezzel együtt tévedés azt hinni, hogy a kirekesztettség érzete, a kirekesztés csupán a társadalomban élő kisebbségek sajátja. Kirekesztettnek érezheti magát a munkanélküli, a hajléktalan, az iskoláit elvégzett, de elhelyezkedni nem tudó fiatal, az alacsonyabb beosztásba került szakember is.

Megfelelő ideológiai töltés esetén ezek a személyek, csoportok könnyen a szélsőséges szervezetekhez kapcsolódnak, mert a leegyszerűsített magyarázatokra, éppen helyzetük alapján fogékonyabbak.

A szélsőséges magatartás és az idegengyűlölet vizsgálatát szorgalmazza a közelmúltban megjelent két dokumentum. Ezek a dokumentumok felhívják a figyelmet arra, hogy a cigányok tarthatatlan helyzetét az Európai Unió tagállamaiban meg kell oldani, uniós pénzkeretek felhasználásával.¹ Továbbá, a kutatás szükségességét igazolja a közelmúltban a norvég fővárosban történt esemény, a szélsőjobboldali nézeteket valló Anders Behring Breivik cselekedete is.

A témával kapcsolatos írások tanulmányozása alapján bizonyos, hogy a szakemberek többsége gondolkodik azon, mit kell tenni, hogy a szegénység, a kirekesztettség, az idegengyűlölet megszűnjön, visszaszoruljanak a szélsőséges és erőszakos mozgalmak hazánkban.²

¹ Roma nők: elfogadta Járóka Livia jelentését az Európa Parlament.
<http://www.jarokalivia.hu/cikk/119> 2011. 07. 05.

Bene Márton: Az európai romastratégia. Méltányosság Politikaelemző Központ Budapest.

² Ferge Zsuzsa – Tausz Katalin – Darvas Ágnes: Küzdelem a szegénység és a társadalmi kirekesztés ellen. Esettanulmány Magyarországról. 1. kötet. Budapest, International Labour Office, 2002 ISBN 92-2-813214-0 Roma strategy to create crisis map. <http://www.eu2011.hu> 2011. 07. 04.

Történelmi tapasztalatainkból tudjuk, hogy az állam és az alkotmányos rend ellen erőszakkal fellépő szélsőséges mozgalmak végigkísérték a nyugati demokráciák fejlődését, a kelet-európai demokráciák kialakulását és jelen vannak napjainkban is szinte az egész kontinensen. Sok száz halálos áldozat, emberrablás, pusztítás és rombolás kíséri megjelenésüket valamint tevékenységüket. A szélsőséges mozgalmakra általában jellemző, hogy olyan célokért küzdenek, amiket a társadalom többsége nem fogad el, tevékenységük általában az állam rendje vagy kormánya ellen irányul. Féken tartásukhoz a rendőri-, a belbiztonsági-, a titkosszolgálati erők általában elegendők voltak és nagy valószínűséggel a jövőben is elegendők lesznek. Ezzel együtt a társadalom szélesebb rétege elítéli őket, különösen azért, mert az erőszakos fellépés általában személyi és anyagi áldozatokkal, értelmetlen pusztítással jár együtt.

A vállalt kutatási téma vizsgálata során emberi jogi, rendészeti, közbiztonsági, szociális, mentális, oktatási, információs hiányosságokkal találtuk szembe magunkat. Ez azt bizonyítja, hogy széles körű összefogásra van szükség a kutatók részéről a tudományos igényű vizsgálat sikere érdekében. A problémát jól ismerő szociológusok felhívják a figyelmet: az egyes részterületek külön-külön vizsgálata hozhat ugyan eredményt, és az elvégzett kutató-munka okán elégedettek lehetünk, de mindent egybevetve, a részeredmények ellenére, csak a probléma elfojtását, a megoldás elodázását segítjük elő, ha nincs széles társadalmi igény a kialakult helyzet kezelésére. Továbbá, nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a háttérben gazdasági, szociális, bevándorlási és törvényi gondok húzódnak meg elsősorban. Ennek tudatában kerestük a probléma okát, természetét, jelen hazai állapotát, a már megtett intézkedéseket, valamint a hazai és a nemzetközi eseményekből levonható tapasztalatokat, felhasználva a hazai szakirodalmi forrásokat. Írásunk elkészítésekor felhasználtuk a legnevesebb szociológusok kutatási eredményeit, és a tanulmányt a döntéshozóknak, a témával bővebben foglalkozó szolgálatok munkatársainak ajánljuk.

Társadalmi problémák a szociológusok véleményének, eredményeinek tükrében

A kutatómunka kezdetén már biztosan tudtuk, hogy a szélsőség, az erőszak, a kisebbségek gyűlölete, a közrend és közbiztonság megzavarása illetve a jogszerű titkosszolgálati-, rendvédeleми munka elválaszthatatlan összefüggés, az alkalmazási gyakorlat súlyos tévedésektől (politikai szempontoktól) terhes hazánkban. Mint említettük, a tudományos igényű eredmény érdekében az említett jelenségek csak együtt vizsgálhatók.

Ladányi János szociológus véleménye, hogy hazánkban a területi, szociális és etnikai hátrányok olyan erős összekapcsolódása tapasztalható, aminek

kezelése teljesen új formákat és módszereket igényel. Téves azt hinnünk, hogy a gazdasági növekedés, az elszigetelt, látványos intézkedések segíthetnek a szociális és etnikai problémák megoldásában. Az egymást követő programok csak kioltják egymást. A többszörösen hátrányos helyzetű térségek a polgármestereinek mozgásterét szűkítik, miközben a kisebbségek gyűlölete, a kirekesztettség tovább súlyosbodik.

A cigány lakosság-, a szegények-, a munkanélküliek helyzetének rendezése, felzárkóztatásuk – mint probléma – a magyar társadalom legsúlyosabb és eddig megoldatlan problémája. Eredmény csak valamennyi politikai erő közös erőfeszítésével, együttműködésével jöhet létre. *Természetesen a probléma megoldását, valamennyi fél bevonásával, tanácskozásokon, vitákon keresztül lehet keresni, ahol az alapkérdésekben célszerű először megállapodni. Ezek a következők lehetnek:*

- a) A cigány és nem cigány szegények beillesztése a társadalomba nem lehet pártpolitikai ügy továbbá kampányharcok témája.
- b) A cigány lakosság-, a szegények-, a munkanélküliek helyzetének rendezése, felzárkóztatásuk nem „cigányprobléma.”
- c) A problémát nem lehet elszigetelt reformokkal kezelni, csak átfogó és hosszú távú kormányprogrammal.
- d) Meg kell határozni azoknak a minimális szolgáltatásoknak a körét, amely minden településen és minden állampolgárt megillet – írja a szerző.³

Ferge Zsuzsa szociológus szerint az állampolgároknak több mint 80 százaléka gondolja, hogy az államnak feladata van a szegénység felszámolásában, mivel ez egy nagyon súlyos probléma hazánkban. Tévedünk, ha azt hisszük, hogy a gazdaság növekedésével a szegénység felszámolható. Sokkal inkább az elosztás viszonyait kell megváltoztatni fejtette ki véleményét a professzor. Az egyenlőtlenségnek ma nincs alsó határa hazánkban, ami azt jelenti, hogy 250-300 ezer embernek semmiféle jövedelme nincs. *Ferge Zsuzsa* különösen aggasztónak tartja a falusi gyermekszegénység helyzetét. Ugyanakkor arra figyelmeztet, hogy a szegénység nem „cigánykérdés”, de az ő esetükben ez a probléma sokkal súlyosabb, mert együtt jelentkezik a kirekesztettséggel, faji megkülönböztetéssel.⁴

Heller Ágnes filozófus a kirekesztettségről a következőt mondja egy vele készült interjúban: „...a jelenségnek mindig két oldala figyelhető meg. *Először*, a kirekesztők általában gyűlölködnek is, különféle indokokat fogalmaznak meg annak érdekében, hogy még jobban gyűlöljék a kirekesztetteket.

³ Ladányi János: A magyarországi „romapolitika” csődje. Magyarország politikai évkönyve 2009-ről. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány. Kossuth Kiadó Zrt. Budapest, 2010. ISBN: 9772061763101

⁴ Struktúra és szegénység (2006) In: Kovách Imre (szerk.) Társadalmi metszetek érdekek és hatalmi viszonyok, inividualizáció. Napvilág Kiadó. 479-500 oldalak.

Másodszor, a kirekesztettek vagy szégyellik magukat, és az okot keresik a kirekesztettségre, vagy folyamatosan félnek.

A gyűlölet nem egyszerűen kirekesztés, hanem gondolatban, szóban és tettben megjelenő erőszakoskodás, erőszakos magatartás elszigetelt, vagy nyilvános formában. Ez a magatartás különösen akkor káros (veszélyes) a társadalomban, ha országosan, alkotmányosan elismert szervezet vezetője teszi ezt, engedélyezett, nyilvános rendezvényeken, ahol a média is jelen van.

Fejlett demokráciákban – mondja a filozófus – aki zsidózik, cigányozik, azt másnap elbocsájtják az állásából. A munkaadók nem tűrik az ilyen magatartást, megnyilvánulást. Hasonló szemléletre volna szükség a hazai munkahelyeken is. **A gyűlölet a családon belül is ragadós, ha otthon ilyen beszédet hallunk, mi magunk is ismétljük” – mondja Heller Ágnes.**⁵

Az ENSZ Élelmezési és Mezőgazdasági Szervezetének (Food and Agriculture Organization of the United Nations) adatai szerint a szegénységnek és az éhezésnek vannak olyan megnyilvánulásai is, amelyek közvetlenül nem érzékelhetők. Ez a jelenség általában a fejlettebb országokban figyelhető meg. Más szóval, Afrikához képest a közép-európai térségben a szegénység és az éhezés, mint társadalmi probléma árnyaltabban jelentkezik, ezért vehető észre a többség részéről néhány esetben a közömbösség.

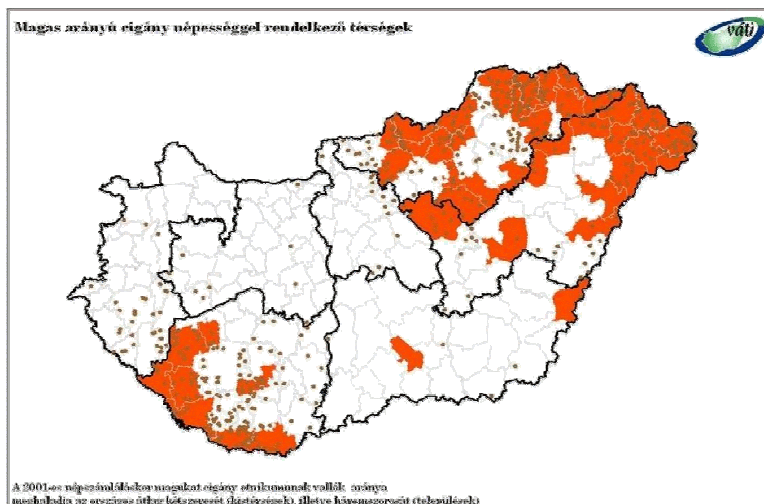
A szakemberek szerint világjelenség lett az élelmiszer-biztonság, amely nem egyforma súllyal van jelen a Föld különböző térségeiben. Ennek csupán egy példája a következő: az európai országokban a közepes vagy annál alacsonyabb jövedelmű családokban gondot okoz az étkezés, így a gyerekeket a szülők kiveszik a napköziből, mert nem tudják kifizetni a menzát. Ezzel a gyerek nem csak a meleg ételtől esik el, hanem távol marad a délutáni foglalkozásokról, a korrepetálás lehetőségétől, kimarad a gyerektársaságból. A szegény család gyerekei éhesen mennek iskolába, nem tudnak figyelni az órákon, és észrevétlenül lemaradnak társaiktól.⁶

Kozák Márton és Magyar Bálint szociológusok néhány hónappal ezelőtt hosszabb tanulmányt írtak a magyar társadalom helyzetéről, amelyben elemezték a cigány kisebbség életkörülményeit, valamint a szélsőséges nézetek kialakulásának hátterét.⁷

⁵ Nem vagyok kiközösítve – interjú Heller Ágnessel. <http://www.nepszava.hu> 2011.07. 04.

⁶ Kőműves Anita: Egymilliárdan éheznek a világban. http://www.nol.hu/kulfold/20091016-egymilliardan_eheznek_a_vilagban 2011. 06. 16.

⁷ Kozák Márton – Magyar Bálint: Szociológiai okok, koalíciós felelősség, Szürkeségből sötétségbe. http://www.nol.hu/velemeney/20110604-szurkesegbol_sotetsegbe 2011. 06. 21.

Véleményük a vizsgált témánkkal összefüggésben így összegezhető: nemzeti, szellemi és családi értékeinket a rendszerváltás politikai eseményeit követően nem értelmeztük újra, így szabad teret kapott a nemzeti populizmus keretében az előítélet rendszere. Más szóval, elmaradt annak a felismerése, hogy a tár-

sadalmi élet demokratikus folyamatának kialakításában az előbb említett értékek mennyire fontosak az emberek életében is. *Ezeket a lelki- és közösségi értékeket nem lehet mással kiváltani.*

A rendszerváltást követően a társadalom többsége azt remélte, hogy a hazai élet minősége is a nyugati társadalmakéhoz fog hasonlítani. Ezzel szemben a kiszolgáltatottság addig nem tapasztalt, teljesen új formái jelentek meg a társadalmi élet szinte minden területén – írták a szerzők.

A munkahelyeket biztosító keleti piacok elvesztek, nagyipari termelési rendszerek omlottak össze, a teljes foglalkoztatottságot egyre növekvő munkanélküliség váltotta fel, különösen a cigányság és a szakmunkás végzettséggel nem rendelkezők körében. Ez a folyamat általánossá vált, kilátástalan helyzetbe hozta a képzetlen cigányságot az ország északkeleti és dél-dunántúli térségében.

További munkanélküliséget okozott a termelőszövetkezetek és melléküzemeik meg-szűnése, az építőipari segédmunka iránti kereslet csökkenése. Ezek az iparágak elsősorban a képzetlen cigány és magyar munkaerőt foglalkoztatták. A munkahelyek megszűnésével kialakult, általánossá vált és egyre jobban elmélyült a tartós szegénység az ország egyre nagyobb területén. E térségek gazdasági és kilátástalan munkanélküliségi problémái összekapcsolódtak a tartós szegénységgel, az etnikai alapú konfliktusok megjelenésével a cigány és nem cigány lakosság között. A leszakadt, gettósodásnak indult régiók cigány és magyar lakossága kölcsönös félelemben, agressziós cselekedetekben él, amelyek részesei valamint tettesei egy időben.⁸

A szociológus tanulmányára hivatkozva elfogadható az a megállapítás, hogy ebben a helyzetben könnyen terjed a szélsőségesség és az idegengyűlölet, amely elsősorban a cigányságot sújtja. A hazai idegengyűlölet elfogadottságát befolyásolta a közjogi méltóságok állásfoglalása, a média tevékenysége és a

⁸ 1990 után a munkaerő piacról kiszorult cigányság (%): általános iskolai végzettség nélküliek 64,3; nyolc osztályt végeztek 43,9; szakmunkások 23,9; középiskolások 13,9. Csepeli György: Cigányok és gádzsók. http://www.csepeli.hu/pub/2008/csepeli_ciganyok_gadzsok.pdf 2011. 06. 21.

bíróságok munkája is. Erre a problémára a közvélemény kutatások végzői már évekkal ezelőtt felhívták a figyelmet⁹

Itt tartjuk szükségesnek megjegyezni – elismerve jogi felkészültségünk hiányosságát –, hogy az az eluralkodott nézet miszerint a szélsőséges és idegengyűlölet azért kezelhető nehezen jogi úton, mert hiányoznak a törvényi szabályok, nem állja meg a teljesen helyét. Állításunk igazolására csupán egyetlen példát hozunk: „*Biztonsági kihívásnak tekintendők a szociális és társadalmi feszültségeket kihasználó szélsőséges politikai és vallási csoportok, amelyek a demokratikus jogállam által biztosított egyesülési, gyülekezési és véleménynyilvánítási szabadságot használják fel arra, hogy mások alapvető jogait korlátozzák, az alkotmányos intézmények működését megzavarják, vagy politikai törekvéseiket népszerűsítsék.*”¹⁰

Zolnay János és Havas Gábor szociológusok hazai cigánygettók kialakulásáról beszélnek az elmúlt évben végzett kutatásuk adataira hivatkozva. Ezekben a gettóban a szegénység miatt még kiszolgáltatottabbak az emberek, megjelenik az uzsorakamat, ami tovább rontja helyzetüket. Véleményük szerint két gettósodó térség van hazánkban, az egyik a Dél-Dunántúlon, a másik Északkelet-Magyarországon. Kutatási eredményeikre hivatkozva, hangsúlyozzák, hogy az északkeleti térség szociális helyzete lényegesen rosszabb, több a munkanélküli, szegényebbek az emberek. *A gettósodás egyik oka az egyre fokozódó cigányellenesség, és ha ez a folyamat nem változik, akkor ennek biztonsági kockázata is növekszik.* Minden jel arra mutat, hogy a magyar társadalom egy igen jelentős része a legdurvább rendpárti intézkedésekben és megtorló jogszabályok alkalmazásában látja kizárólag a megoldást.

*Az ország legnagyobb problémája az alacsony foglalkoztatottság, ami visszavezethető az alacsony iskolázottságra. Ha ebben nincs előrelépés, akkor csak erősödik az elkapni őket, becsukni őket, életfogytiglanra tenni őket gondolkodás” – állítják a kutatók.*¹¹

A kirekesztés megszüntetése és a gyűlölet felszámolása érdekében célszerűnek tartjuk Romano Rác Sándor véleményének megismerését a cigány-

⁹ Mi jut eszébe a cigányokról? (válaszok százalékban) munkakerülők 68,2; piszkosak 65,3; sokat hazudnak 63,1; lusták 58,9; primitívek 50,3; szegények 39,6; tolvajok 37,5.
Forrás: Hann-Tomka-Pártos: A közvélemény a cigányokról. Tanulmányok, Budapest 1979.
http://archiv.ciganyhaz.hu/images/pdf/hann_tomka_partos_a_kozvelemeney_a_ciganyokrol.pdf
2011. 06. 22.

¹⁰ 2073/2004. (III. 31.) Korm. Határozat. Magyar Közlöny 2005. évi 117. száma.

¹¹ Havas Gábor – Zolnay János: A cigányok röghöz kötésénél még az ingázás is jobb.
http://hvg.hu/itthon/20100420_ciganyok_romak_beszelo_kertesi_havas#utm_source=hvg_daily&utm_medium=email&utm_campaign=newsletter2010_04_21&utm_content=normal 2011. 06. 08.

kultúráról. A szerző többek között a következőket írja: a hazai szélsőségesek egy része nem emlékezhet arra az időre, amikor a cigány közösség tevékenyen részt vállalt a háborús károk helyreállításában. Keményen dolgoztak a nehéziparban, a bányákban és az építőiparban.

Véleménye szerint a szegénység és a bőséges gyermekáldás között szoros összefüggés van nem csak hazánkban, hanem a világ más térségeiben is. Így az afrikai, ázsiai és a latin-amerikai kontinensen. Valószínűleg kevesen ismerik, hogy a cigány közösségekben született gyereket az első pillanattól felnőttként kezelik, a szülők minden gondjukat a gyerekek előtt beszélnek meg, rendezik le. Továbbá, a cigány családokban a személyes mintaadás, a szülő, idősebb testvér kiemelt szerepe meghatározó. A nagyszülők szerepe kitörölhetetlenül megmarad a cigánygyerekekben még felnőtt korban is. Valamennyi cigánygyerek kamasz korára (12-13 év) mindent tud az életben maradás feltételeiről, a megélhetési lehetőségeiről, mivel biológiailag érettekké válnak, szülői jóváhagyással házasságot kötnek. Az első gyerek megszületésével lezárul a felnőtté válás folyamata. Ez az életforma eltér a többségi társadalomban megszokottól – írja Rácz Sándor.

„Politikai manipulációk, a sajtó szenzációéhsége és a kalandorkodás a cigányellenességet gyűlöletté erősítette a többségi társadalomban” – állítja az író. Az egyre feszítőbb szociális problémák: munkanélküliség, nyomor, a megélhetési lopás, az uzsora és a prostitúció csak fokozza irányukba a gyűlöletet. Ez a gyűlölet nehezen kezelhető, különösen akkor, ha nincs társadalmi szintű összefogás. *A cigányság helyzete eleve megbélyegzett helyzet hazánkban, amelytől a cigányság többsége is igyekszik szabadulni.* Másképpen, a cigányság valós helyzete a társadalomban nem csak az ő problémájuk. Ugyanakkor az sem mellékes, hogy ez a helyzet hogyan tükröződik vissza a többség szempontjából a sajtóban és a televízióban? Pontosan látható a mély szakadék a kettő között. *Világosan kell látni: két teljesen eltérő problémáról van szó.* A cigányok és a velük élő nem cigányok szegénységéből, nyomorából nem szabad közösségromboló politikai tőkét kovácsolni – írja a szerző.¹²

Az elmúlt év őszén a *Marketing Centrum OPK Kft.* és a *Budapesti Corvinus Egyetem IKN Kft.* kutatói a *Nemzeti Erőforrás Minisztérium* megrendelésére felmérést végeztek a cigány származású magyar lakosság körében. A felmérés célja volt, hogy nemzetközileg is összehasonlítható információk és adatok álljanak a döntéshozók rendelkezésére. Reális becslés szerint 750 ezer cigány él hazánkban, legtöbben az ország északi és keleti felében, valamint a Dél-Dunántúlon. A hazai átlaghoz viszonyítva nagyságrendekkel rosszabb az egészségügyi helyzetük, a családok

¹² Romano Rácz Sándor: *Cigánysor*. Osiris Kiadó 2008. ISBN: 9789632760001

felében senkinek nincs munkája. A fennmaradt családok felében pedig csupán egy kereső van, akinek szintén nincs állandó munkája. A felmérés szerint tragikus és beláthatatlan kockázatot jelent, hogy egy-egy családban már a harmadik, negyedik generáció nem dolgozik. A megkérdezettek többsége nem tudott arra a kérdésre válaszolni, hogy akar-e a jövőben dolgozni?¹³

Megjegyezzük, hogy a hazai munkanélküliség nem cigányprobléma, hiszen az országos átlag – a Központi Statisztikai Hivatal 2011. májusi jelentése szerint – 489.800 fő, a munkaképes lakosság 11,6 %-a. A hazai munkanélküliségi helyzet drámaiságát az mutatja, hogy a munkanélküliek 50,6 %-a már több mint egy éve keres állást.

Szabó Ildikó egyetemi tanár szerint a cigány lakosság elleni gyűlölet biztonsági kockázatának külön területe a hazai ifjúság fokozódó radikalizálódása (erőszakos, szélsőséges cselekedetekre való törekvése). A fiatalok körében nagyon komoly értékválság figyelhető meg, amelynek következménye, hogy körükben korlátozottan működik a törvényesség elve. Magatartásukban fontos szerepet játszik az iskolai állampolgári nevelés súlyos fogyatékossága. Nevezetesen a közoktatásban nem tanulják meg az állampolgári jogok gyakorlásához szükséges alapvető ismereteket, nagyon felszínesek vagy hiányoznak a történelmi ismereteik. Nem sokat tudnak a parlamentarizmusról, az alkotmányosságról, ezért könnyen a szélsőséges, jobboldali nézetek felé sodródnak.

A fiatalok körében az információcsere és a kapcsolattartás legfontosabb eszköze a számítógép és a mobiltelefon. Napjainkban ezek az eszközök olcsók és a kor színvonalának megfelelő, a fiataloknak is tetsző módon lehet *minden kérdést rendezni* a társadalmi élet egész területéről. Az sem elhanyagolható, hogy az említett két eszközzel a fiatalok otthonosan mozognak a mindennapi életben. *Külön magyar sajátosság a zsidó- és a cigányellenesség, amelyhez korábbi történelmi események kapcsolódnak*, és erre a fiatalok szintén fogékonyak, éppen a hiányos történelemtudás miatt.¹⁴

Marc Prensky, amerikai professzor szerint a fiatalokat az Interneten keresztül a következő veszélyek fenyegethetik: 1) Amit egyszer valaki feltölt a világhálóra, az örökre ott marad. Ez a képekre, az írott tartalmakra, adatokra, a web kamera által továbbított képekre egyformán igaz. 2) A gyermekeket, fiatalokat internethasználat során kéretlen tartalmak is elérhetik: pornográf, erőszakos, gyűlölködő, öngyilkosságra biztató weboldalak. 3) A közösségi oldalakon kitalált vagy meghamisított személyiségű emberek férközhetnek a

¹³ A roma családok felében senkinek sincs munkája.

http://www.fn.hu/belfold/20110606/roma_csaladok_feleben_egyetlen/ 2011. 06. 14

¹⁴ Szabó Ildikó: Középiskolások előítéletességének egy lehetséges magyarázata: az életforma. *Educatio* 2007. tavasz 38–49. oldalak.

gyermek, fiatalok bizalmába, és ez később akár zaklatáshoz vagy feltöltött adatokkal való visszaéléshez vezethet.¹⁵

Kerezi Klára kriminológus szerint napjainkra alapvetően megváltozott a fiatalok helyzete hazánkban. Megoldhatatlan problémát jelent számukra a kilátástalanság és a munkanélküliség. Továbbá, a fiatalok az iskola befejezése után nem tudnak beilleszkedni a munka világába, nem tanulják meg kezelni az önálló étellel kapcsolatos helyzetet, a családalapítás feladatait. Nem véletlen, hogy a futball huliganizmus, az utcai randalírozás, az erőszak szereplői között egyre több a fiatal. Ennek egyik oka lehet, hogy kilátástalan helyzetükre nem kapnak megfelelő válaszokat sem szüleiktől, sem a társadalomtól. Ugyanakkor a külföldi tapasztalatokat figyelembe véve, a szélsőségesre való hajlam életkori sajátosság a fiataloknál. Némi bizakodásra adhat okot, hogy többségük előbb-utóbb beilleszkedik a társadalomba.

A kriminológus azt állítja, hogy az iskolarendszer korszerűsítésébe, a fiatalok nevelésébe fektetett költségek hosszú távon megtérülnek.¹⁶

Bonifert Mária egyetemi adjunktus „*A fiatalok elítéltek társadalomba való visszailleszkedése*” címmel rendezett konferencián hasonlóan nyilatkozott az iskolázottsággal és a szélsőséges magatartással kapcsolatban. Össztársadalmi

érdek, hogy a börtönben lévő fiatalok vissza-illeszkedjenek a társadalomba, ami nem könnyű, hiszen közel 50 %-uknak nincs meg az általános iskolai végzettsége, 75 %-uknak pedig semmilyen szakmai végzettsége nincs. A szociális és kulturális háttér nagyban hozzájárul a bűnöző életmód kialakulásához, de ez a háttér nem kapcsolódik szorosan a cigánysághoz, illetve a szegénységhez – hangsúlyozta az előadó a konferencián. Külön említette, hogy a börtönökben viszonylag magas a cigány származású elítéltek száma, ami szocializációs probléma. *A bűnelkövetés nem genetikai kérdés, hanem tanult viselkedés.* Ha a család, a szűkebb közösség elfogadja a törvények, együttélési normák megszegését, akkor ezek természetessé válnak a gyerekek, fiatalok számára.¹⁷

Lengyel László politológus és más politikusok már 1985-ben az akkori ellenzékiek Monoron megtartott találkozóján az Egyesült Államokban, az 1950-

¹⁵ Marc Prensky: Fun, Play and Games, What Makes Games Engaging. Children are into the games body and soul. <http://www.marcprensky.com/writing/Prensky%20-%20Digital%20Game-Based%20Learning-Ch5.pdf> 2011. 07. 11.

¹⁶ Kerezi Klára: A védtelen gyermek. A kiadvány a Társadalmi Összefogással a Bűnözés ellen (TÖBE) Alapítvány és a Népjóléti Minisztérium Család-, Gyermek- és Ifjúságvédelmi Főosztályának támogatásával készült. <http://mek.oszk.hu/04900/04916/04916.pdf> 2011. 06. 14.

¹⁷ Bonifert Mária: Bűn az élet? http://nol.hu/belfold/20100814-bun_az_elet 2011. 06. 15.

es években sikeresnek mondható „amerikai mintára” tettek javaslatot a magyarországi cigányság helyzetének javítására. Az ellenzéki találkozón hosszas – érzelmeiktől sem mentes – vitában a résztvevők javaslatának a lényege a következőkben foglalható össze.¹⁸

A probléma megoldásához az amerikai példa lehet a legjobb útmutató, az államnak az oktatás rendszerén keresztül a hazai munkaerőpiacra célszerű képeznie a cigány fiatalokat. Más szóval óvónő, tanító, tanár, ápolónő, katona, rendőr stb. foglalkozásokra felkészíteni őket és a végzés után, még pozitív megkülönböztetéssel is, munkahelyet biztosítani számukra. A politológus felhívja a figyelmet a pozitív megkülönböztetés társadalmi veszélyeire, de sem 1985-ben, sem napjainkban nem lát más kiutat a probléma kezeléséhez.

Lengyel László véleménye szerint mind hazánkban, mind az Európai Unió többi országában egy sor olyan munkaterület van, ahol súlyos munkaerőhiány van és lesz a jövőben is. Ennek okán célszerű lenne az unió felnövekvő cigány nemzedékét ezen a hiányszakmák feltöltésére felkészíteni. Természetesen az iskolarendszer megfelelő átalakításával együtt. Ehhez társadalmi szintű meg egyezésre és kormányokon átnyúló programokra van szükség. Továbbá Európai Unió szintű pénzügyi támogatásra. A szerző megjegyzi, hogy az ország északkeleti térségében (Szendrő, Tornanádaska, Bódvalenke) számos, jól hasznosítható példa van, amelyek az ország más területein is megvalósíthatók.

A következő példa igazolhatja Lengyel László politológus javaslatát: a bulgáriai Kavarna város polgármestere, Conko Conev szerint: *„nem volt nekem cigányprogramom, amikor nyolc éve polgármesterré választottak. A várost akartam fejleszteni, és ennek része a cigány negyed is. A lakosság 25 százaléka cigány, ezért az infrastruktúrára költhető pénz 25-30 százalékát a cigány negyedre költöttem. A cigány lakosság integrációjának legjobb módja a megfelelő lakhatási körülmények megteremtése. Senkivel sem szabad kivételezni, a városban mindenki egyenlő. Így sikerült elérni, hogy ma már a cigányok és a bolgárok békében élnek együtt. Mindez nem ment könnyen, nyolc év munkájára volt szükség.”*¹⁹

¹⁸ Lengyel László: Fehéren-feketén. Népszabadság, Hétféve 2011. május 28. 5. oldal.

¹⁹ Kőműves Anita: Bulgária uniós pénzekből készült a csatorna, az elektromos hálózat és a vízvezeték a Hadzsi Dimitárban. Eltűntette a gettót a rock polgármester. www.nol.hu 2011. 07. 07.

Bene Márton hasonló véleményt fogalmazott meg, aki a következőket írta az európai romastratégiával kapcsolatban: „*tény, hogy az előregedő európai társadalmak számára hallatlan munkaerőforrást jelenthet a sokkal jobb demográfiai mutatókkal rendelkező cigányság, és a jelenleg a foglalkoztatási rendszeren kívül eső, segélyből és feketemunkából élő tömegek bekapcsolása a gazdaság vérkeringésébe hosszabb távon jelentősen hozzájárulhat a gazdasági növekedéshez.*”²⁰

A szélsőségesség és az idegengyűlölet kialakulása teljesebb megismerése érdekében szükségesnek tartjuk *Csepeli György* szociológus véleményének megismerését. Természetesen a témában megjelent írásainak részletes bemutatására nincs lehetőség, így csak a legfontosabb megállapításaira térünk ki.

A kölcsönös szélsőséges cselekvések láncolata erőszakos társadalmi folyamatokat indíthat el, amelyeket rendkívüli erőfeszítések árán lehet féken tartani, nem kevés anyagi áldozat árán. A cselekvések láncolata, mint folyamat, jól nyomon követhető. A kezdet mindig szavakkal indul, a másik ember, csoport megsértése, megalázása, amely sokkal fájóbb lehet, mint az erőszak. A gyűlölet szavai nem értelmezhetők a szólásszabadsággal.

Egyetértünk a szerzővel, amikor azt mondja, hogy a mai társadalmi helyzetben, hazánkban a cigányellenesség a társadalmi együttélést legmélyebbre ható módon megzavarni képes előítélet. A cigányságot ért negatív általánosítások beépülnek a mindennapi hátrányos megkülönböztetések gyakorlatába.

Csepeli professzor arra is rámutat, hogy az előítéletek túlságosan emberiek ahhoz, hogy hatalmi szóval be lehessen tiltani őket. A meglévő szabályok és törvények igazíthatók, módosíthatók, de ez nem lehet a teljes megoldás. A szólásszabadság nem azonos a gyűlöletbeszéddel a demokráciában. *A szerző a gyűlöletbeszédre ad megoldást a következő javaslatával: a csoportokra vonatkozó nyilvános kommunikáció szabályait a politikailag kifogástalan beszéd és a tisztességes bemutatás igényei szerint kell alakítani, ami kizárja az előítéletesen elfogult bemutatások megjelenítését.* Más szóval, a politikai, a kulturális élet főszereplői és a helyi vezetők példát mutatnak a társadalomnak, viselkedésükkel, megszólalásaikkal egyértelműen kimutatják, hogy nem értenek egyet azzal, ami a jogok oszthatatlan birtoklását, érvényesülését sérti.²¹

²⁰ Bene Márton: Az európai romastratégia. Méltányosság Politikaelemző Központ Budapest <http://www.meltanyosság.hu> 2011. 07. 05.

²¹ Csepeli György: Szociálpszichológia Osiris Kiadó Budapest 2002. Csepeli György: Nemzetek egymás tükrében. Kisebbség-kutatás 1999. 2. szám. Csepeli György-Örkény Antal: Jelképek és eszmék az európai himnuszokban. Régió-kisebbség, politika, társadalom 1996. 7. évf. 2. szám. Csepeli György: Felül lévő vérszívók, alul lévő kizsákmányoltak. <http://www.nepszava.hu> 2008. 08. 23

Célszerűnek látszik elfogadnunk *Szelényi Iván, Tamás Pál Csepeli György és Ladányi János* szociológusok munkáiban tett ajánlásokat a cigánysággal kapcsolatban. A szerzők, kutatási eredményeikre hivatkozva már korábban megállapították, hogy a szegény és a cigány a mai Magyarországon szinte teljesen összeolvadt, s a legtöbb szociális mutató azt igazolja, hogy ma már nagyon nehéz megkülönböztetni a két kategóriát. A kisebbségnek legyen bár cigány vagy roma a neve, etnikai-faji jelentésükben e kifejezések használhatatlanok és értelmetlenek. A nyomorúság nemcsak cigánykérdés, de az is.

Az említett szerzők munkáira hivatkozva, megismételjük, ez nem csupán magyar jelenség: arányaikat tekintve, a közép-európai térségben a cigányok tartoznak a legszegényebb, az önmegvalósításra, a sikerekre lényegében alkalmatlan népcsoporthoz.

Az Európai Unióban elfogadott új gazdasági terv, amely 2020-ig határozza meg a tagállamok feladatait, nehezen lesz teljesíthető az európai – a magyar–cigányság helyzetének gyökeres javítása nélkül – állítják az említett szerzők.²²

Korábban hivatkoztunk Ladányi János szociológus kutatási eredményeire, aki a 2011-es év közepén a hazai cigány kisebbség és a szegények helyzetét a következőkben értékelte: „*korszakhatárhoz érkeztünk, eljött az összegzés ideje.*”²³ Változtatni kell a hazai iskolarendszeren, mert a szabad iskolaválasztást sokan rosszul értelmezik. Ennek oka a szegény és a cigány tanulók teljes elkülönítése. A munkanélküliek egyre messzebb kerültek és kerülnek a munka világtól. Többségüknek esélyük sincs a jövőben dolgozni. További gettósodás várható az ország legszegényebb térségeiben – nyilatkozta a szociológus.

Befejezés

A tanulmányban idézett szakértők véleményére alapozva szélsőségesség és az idegengyűlölet, mint társadalmi szintű probléma csak akkor kezelhető eredményesen, ha a közjogi méltóságok, a politikai vezetők, de az egész társadalom figyelembe veszik Arisztotelész tanítását: „*a szélsőséggel, az erőszakkal kapcsolatban két dolgot lehet tenni; azonosulni vele, vagy elhatárolódni tőle, középút nincsen.*”

²² Szelényi Iván: A szegénység átmeneti társadalmakban. Tamás Pál Népeségi szerkezetváltás, mint biztonsági kockázat. Csepeli György: A kelet-európai kisállamok új nyomorúsága. Ladányi János: Cigányok és szegények Magyarországon, Romániában és Bulgáriában. <http://www.mta.hu> 2008. 12. 10.

²³ Rossz helyett még rosszabb. Interjú Ladányi János szociológus szerint kettészakadt társadalmakban nincs demokrácia. Népszabadság 2011. július 8. Magyarország 7. oldal.

Továbbá, valamennyi szélsőséges, erőszakos és idegengyűlölettel kapcsolatos tevékenység, szerveződés esetében időben és jogszerűen történik az eljárás. Ezzel együtt világosan ki kell mutatni az indítékok esetében az idegengyűlöletet, ha az nyilvánvaló. Az állam erőszakszervezetének lehet csak illetve kell megvédenie a demokratikus jogrendet és a közbiztonságot, kell eljárnia a gyűlöletbeszéd, a rendzavarás esetében. A fogalmak azonos értelmezése, az érdek és értékrend együttes megbeszélése, az egymás kölcsönös tiszteletben tartása vezethet eredményre az említett problémák megoldásában.

BALÁZS JUDIT

ÉRDEKEK–ÉRDEKELLENTEK: A TÖRÖK KÜLPOLITIKA NEURALGIKUS PONTJAI

Az Oszmán Birodalom sok évszázados történelmét alapvetően a hódító hadjáratok fémjelezték. Ennek jegyében alakította a külpolitikáját¹, mely végül is a hódítások kényszerű megszűntével, a hadsereg szerepének hanyatlását követően a Birodalom teljes külföldi kiszolgáltatottságához vezetett.

Az I. világháborút követően felbomlott az Oszmán Birodalom és ezzel a térség politikai térképe döntően átrajzolódott. Oszmán Birodalom szétesése, majd idegen hatalmak megjelenése a térségben, a későbbiekben szinte áthidalhatatlan a viszályok forrásává vált. A Birodalom központi magjából ugyan megszületett Első Török Köztársaság és Kemal Atatürk alapvetően változtatott az ország külpolitikáján. Szakított a külföldi hódítási törekvésekkel és a „béke a világban, béke otthon” jegyében alakította az Első Török Köztársaság külpolitikáját. A II. világháború utáni rendezés sem hozta meg a térség stabilitását, a látens ellentétek felszínre törtek. A II. világháború után kialakult bipoláris világrendben Törökország geopolitikai szerepe azonban jelentősen felértékelődött, majd NATO tagsága mindezt tovább erősítette. A bipoláris világrend felbomlása, a NATO keleti kiterjesztése ugyan érintette, sőt, bizonyos szempontból leértékelte Törökország geopolitikai szerepét, bár Törökország, az új hatalmi helyzetben a Balkán, a Kaukázus, a Közel-Kelet és Közép-Ázsia irányába regionális hatalmi pozícióba került.

¹ Részletesen lásd: Balázs Judit: Gazdaság az Oszmán Birodalomban, Egy Birodalom anatómiája c. fejezet. Lövér Print, 2007

Ennek ellenére a térség stabilitása nem valósult meg, a nagyhatalmi érdekszférák, a korábbi érdekellentétek továbbra is fennmaradtak sőt – és bizonyos értelemben máig is – fennállnak. Így a közel-keleti iszlám államoknak sok, mindmáig húzóó érdeke-érdekellentéte egyelőre elérhetetlenné teszi a Közel-Közép-Keleti térség stabilizálódását, az egyesült iszlám front létrejöttét.

Mindez azonban nem változtatott azon a tényen, hogy a régiót számos ellentét feszíti, és valójában a térség a világ egyik puszkaporos hordója volt és jelenleg is az. Törökországot, mint szekularizált államot valójában nem érinti az iszlámon belüli megosztottság olyan mértékben, mint az arab világot.² A fő ellentét és viszály forrása az arab világban az, hogy a muzulmán vallás sem egységes.³ Két fő irányvonaluk doktrinálisan nem hozható közös nevezőre. A szunnita muzulmánok abszolút többségben vannak, de a síita muzulmán tábor lélekszáma is jelentős.

Hogy alakulhat a régió konfliktusokkal terhelt világában Törökország szerepe?

Törökország a világ hagyományosan leginkább konfliktusokkal terhes régiójában a tágran értelmezett Közel-Kelet térségébe ágyazódik. A terület erőviszonyai változóban vannak, nem utolsósorban az iraki háború és Irán erősödése következményeként. A legutóbbi hónapok eseményei ugyanakkor döntő változások gerjesztője a térségben, sőt azon túlmenően harc indult meg a világ, de legalább is Afrika újrafelosztásáért és így az események egész világ-gazdasági átrendeződést veszélyét vetítik előre. A nemzetközi konfliktusok gyökerei azonban hosszú múltra tekintenek vissza.

Az Arab-félsziget kivételével a közel-keleti térség politikája a függetlenné válást követően – Jemen és Libanon kivételével – a forradalmi arab nacionalizmus befolyása alatt állt, a hatalmat nacionalista ihletésű katonai kormányzatok tartották a kezükben. A térség konfliktusainak gyújtópontjában hosszú időn át a palesztin–izraeli válság állt. Mára jelentős változások történtek: „régí” és „új”, statikus és dinamikus közel-keleti országokról szokás beszélni. Ami változatlan, az a konfliktusok nagy száma, súlyossága és részben kiszámíthatatlansága.

A fő válsággócok Irak, Izrael, Palesztina és Libanon, ám az iraki háború nyomán a hatalmi politika gravitációs centruma eltolódni látszik a palesztin–izraeli konfliktustól a Perzsa-öböl térségére. Egyre élesebben rajzolódnak ki az

² Az egyik tényező, amely lehetővé tette a zsidó állam fennmaradását, sőt gyarapodását a Közel-Kelet nyilvánvalóan ellenséges környezetében az, hogy az arab világ mind etnikai, mind vallási szempontból megosztott.

³ Szunnita-síita (alavita, vahabita) ellentétben túlmenően csak a legfontosabb megosztó tényezőket felsorolva: olajország-nem olaj ország, gazdag ország – szegény ország olajtól függetlenül, külpolitikai orientáció-külpolitikai érdekek különbözősége, Pánarab eszmék helyett a nacionalizmus térhódítása.

Irán, Szaúd-Arábia és az USA közti konfrontáció körvonalai, mögöttük a regionális hegemonia megszerzésére irányuló törekvésekkel.⁴

Az Egyesült Államok Irak⁵ ellen indított hadműveletei szétverték a korábbi status quo anélkül, hogy bármilyen alternatívát kínálnának, s ennek következtében *négy stratégiailag* is igen jelentős változás indult meg a térségben.

1. Irán hegemoniára törekszik a térségben.
2. A demokratizálásra irányuló törekvések nyomán a síita többség erősödött meg, tovább nyomatékosítva az ugyancsak síita Irán pozícióit. Mellesleg az amerikai beavatkozás nyomán aktuálpolitikai kérdésekben fellángolt a síiták és szunniták sok évszázados ellenségeskedése.⁶
3. Szaúd-Arábia Irán felemelkedésében egzisztenciális fenyegetést lát, hiszen az Arab-félsziget észak-keleti részét túlnyomórészt síiták lakják, akik 1932, Szaúd-Arábia létrejötte előtt az iraki Bászra és Kerbala követői voltak.
4. Amennyiben Irán valóban atomfegyver birtokába jut, a közel-keleti erőviszonyok alapvetően átrendeződnek. Végző soron a hegemonia megtartásáért vívott harc az egész térség központi konfliktusává szélesedhet. Ebben Irán célja, hogy regionális, sőt talán globális iszlám erőközponttá fejlessze magát.⁷

⁴ Burik Géza: A megosztott iszlám. HETEK, II. évfolyam, p. 31.

⁵ Irak problémája, hogy sikerül-e megtartani területi egységét az etnikai–vallási (kurd–arab és szunnita–síita) konfrontáció közepette. Irak széthullása alighanem még ellenőrizhetlenebb viszonyokat teremtene, megkezdődne a régió „balkanizálódása”. A közel-keleti térség határai ugyanis jórészt az első világháború után alakultak ki, az egész régiónak alapvetően új dimenziót adott a hatalmas kőolaj- és földgázkincs. A „balkanizálódás” jelen esetben a határok átrajzolását is jelentené, ami az államiság további eróziója mellett a nem-állami szereplők megerősödését vonná maga után. E tényezők sorába tartoznak a terrorszervezetek, élükön az al-Kaida. Már most kibontakozóban van a közel-keleti térségben egy összeesküvés-elmélet, miszerint az amerikai konzervatív erők és Izrael célja az arab országok felszabdalása, amihez Irak esetében hatalmi arrogancia és nagyfokú inkompetencia is társul. Mindazonáltal egy ilyen jelegű folyamat nem Izrael, hanem Irán befolyását erősítené döntő mértékben.

⁶ A szunnita muzulmánok az első három kalifa legitimációját vallják, akik Mohamed örökösei voltak. Életüket a Korán határozza meg, valamint a Hadit (Mohamed összegyűjtött tanításai, élettörténete) és a saria, az iszlám állam törvénykezési rendszere. Az imámok, a papság szava az élet minden területén döntő és meghatározó. A „szunni” név az arab „szunna” szóból származik, mely viselkedési törvénytart jelent. A síita muzulmánok nem fogadják el az első három kalifa legitimitását, hanem Mohamed unokaöccsének legitimitását vallják, és eredetileg Ali pártjának nevezték őket. Sokkal inkább rituálisak, mint a szunniták. Úgy hiszik, hogy Mohamed és egyes leszármazottai isteni jellemvonásokkal rendelkeztek – ezt a szunniták elvetik. A síiták között a papság befolyása sokkal inkább domináns, mint a szunnita imámoké azok között.

⁷ Fischer, Joschka: Régi válságok – új konfrontációk a Közel-Keletről. In: Die Zeit, 2008.08.01.

Török–arab konfliktus

Önmagában is elégséges az arabok törökökkel szembeni ellenséges magatartásához az a tény, hogy a törökök túléltek az Oszmán Birodalom bukását. Az évszázadok során az oszmán törökök uralmuk alá hajtották az iszlám országok túlnyomó többségét, így Egyiptomot, Palesztinát, Szíriát, Mezopotámiát – ma Irak –, Arábia egy részét és Észak-Afrikát. Önálló államot tudtak alapítani a Birodalom romjain, míg a széthullott Impérium korábbi tagországai idegen hatalmak befolyása alá kerültek. Ezek a történelmi gyökerek, de van más okuk is az arab muzulmánoknak, hogy ne bízzanak Törökországban. A muzulmán radikálisok a modern, világi berendezkedésű Törökországot, melyet Atatürk hozott létre a Birodalom romjain, tüskének érzik a muzulmán világ oldalában.

A több évszázados török uralom érthető módon nyomott hagyott a társadalmakban, egészen a Birodalom felbomlásáig az iszlám vallás volt az uralkodó államvallás. A modern Törökország létrejöttét követően is az iszlám maradt a meghatározó religio, azonban Kemal Atatürk reformjai a hitéletre is kiterjedtek és szekularizálta Törökországot, törvényerőre emelte az egyház és az állam szétválasztását. Ugyancsak akkor került sor a kalifátus megszüntetésére és ma valójában az iszlámvilág egyesítő erejű egyházi vezető nélkül létezik. A politikai érdekek érvényesítése mellett többek között ez adott alkalmat arra, hogy több állam is vezető szerepre aspiráljon az iszlám világban, ez a törekvés azonban csak további viszályok magvát hintette el.

Az elmúlt évtizedek folyamán több ország is kísérletet tett, hogy vezető pozíciót biztosítson saját számára az iszlám világban, a tágra értelmezett Közel-Keleten. Ami a perzsa népet illeti, Irán egyik fő célja az, hogy az iszlám világ vitathatatlan vezetője legyen. De az, hogy lakossága nem arab eredetű, sorompóként áll e terv útjában, s nemkülönben az is, hogy lakosságának 95 %-a az iszlám síita ágához tartozik. Az iszlám világ túlnyomó többsége ugyanis szunnita, csak a kisebbség a síita muzulmán.

Teherán terveit az atomfegyver megszerzésére is irányulnak, hogy a Jeruzsálemért vívott háború győzteseként és az iszlám világ vezető hatalmaként csapatai elsőként vonulhassanak a szent városba.

De ugyanerre a vezető szerepre törekedett Egyiptom is, mivel Kairóban úgy gondolják, hogy geopolitikai helyzetük erre jogosítja fel őket: mintegy kapocsként szolgálnak az észak-afrikai arab nemzetek és a közel-keleti arabok között. A Nasszeri időszakot jellemző „iszlám szocializmus”-t valójában a szovjetek is hallgatólagosan támogatták, miután a szovjet orientációjú Egyiptom vezető szerepe nagyon is megfelelt volna a szovjet külpolitikai elképzeléseknek. Anvar Szadat hatalomra jutását követően, 1971 után, a megváltozott külpolitikai elkötelezettség Egyiptomban természetesen megváltoztatta az ország szovjet irányú aspirációit is, hiszen ez keresztezte volna az Amerika-barát Izrael

törekvéseit. Irán ezzel szemben állva folyamatosan emlékezteti az arab közvéleményt arra, hogy 1978-ben Egyiptom Camp Davidben békét kötött Izraellel. Teherán is szerződést kötött Damaszkusszal arról, hogy katonai támogatást nyújt egy esetleges, Tel-Aviv-val folytatandó háború esetén.

Szíria a híd szerepét szeretné betölteni Irak és Irán között, és egy orosz háttérű szövetségen munkálkodik Izrael ellen. A szálak Irán és Szaúdi Arábia között egyre szorosabbá fonódnak.

A kurd kérdés fájó pont a török–szír–iraki kapcsolatokban. Bár a kurdok a negyedik legnépesebb etnikumként vannak jelen a közel-keleti térségben, a közös nyelv, a közös vallás hiánya eddig gátat szabott függetlenségi törekvéseiknek. A kurdok kb. 20 millióan élnek Törökország, Szíria, és Irak metszéspontjában. Egyes kurd politikai–katonai tömörülések és pártok gerillamozgalmat indítottak a török hatóságok ellen. Észak-Irakban a rivális Kurd Demokrata Párt (KDP) és a Kurd Hazafias Unió (PUK) egymás ellen küzdenek. Így nem is csoda, hogy a független Kurdisztán megszületése egyre távolibbnak tűnik.

Ebben a szövevényes kapcsolatrendszerben Törökország muzulmán szomszédit mégis leginkább az készítette gondolkodásra, sőt, komoly ellenérzésekre, hogy 1996 februárjában a török kormány katonai együttműködési egyezményt kötött Izraellel. A paktum szerint amennyiben Szíria megtámadja Izraelt, akkor Törökország katonailag is segítséget nyújt Izraelnek.

Szíria egyébként vitában áll Törökországgal⁸ a Tigris és az Eufrátesz folyók vízkészletei miatt is. Szíria és Irak azt állítják, hogy az Atatürk duzzasztógát üzembe helyezése veszélyezteti a vízellátásukat.

Érthetően érzékeny pont a térségben, hogy a Jordán folyó vízhozama csupán 1,8 milliárd köbméter évente. Szíria, Libanon, Jordánia és Izrael osztozik ezen a gyér vízkészleten. Izrael megsemmisítése, Libanon és Jordánia bekebelezése lehetővé tenné Szíria számára ennek a létfontosságú forrásnak az ellenőrzését. Végezetül a két ország kapcsolatait az is feszültté teszi, hogy Szíria támogatja a kurd gerillákat Törökországban.

További területi vitás kérdést jelent Azerbajdzsán. Az azeri nép 83 %-a Azerbajdzsánban él. Háromnegyedük síita muzulmán. Egyes azerbajdzsáni csoportok örülnének Nagy-Azerbajdzsán létrejöttének, mely magában foglalná Irán északi részét is. Irán lakosságának 24 %-a azeri. Így Azerbajdzsánnak is megvan a maga Boszniája. A Karabah térségében még most is a fegyverek nyelvén tárgyalnak a muzulmán azeriak és a keresztény örmények.

⁸ Szíria és Törökország viszonyát meghatározza, hogy 1939-ben Alexandra Szandzsákság Törökország része lett, elszakadt a francia fennhatóság alatt álló Szíriától és most a Hatay tartomány nevet viseli. Szíria sohasem fogadta el ezt, 2007 májusában Szíria washingtoni nagykövete ezt mondta: „Miután a Golán-fennsíkot visszavettük Izraeltől, elérkezett annak az ideje, hogy visszaszerezzük Hatayt Törökországtól.”

Az Oszmán Birodalom érthető módon volt a térség vezető hatalma. De felbomlása után is geopolitikai helyzetéből, NATO-n belüli szerepéből adódóan továbbra is megtartotta kiemelt szerepét. Jóllehet, a vallási vezető pozícióért folytatott küzdelemben nem szállhatott be, hiszen „hivatalosan” szekularizált országgént nem jelentett egyenrangú vetélytársat az alapvetően iszlám berendezkedésű államokkal szemben. A térségbeli vezető pozíciójának erősítése a szubimperialista törekvéseit katonai hatalommal, fegyvergyártói-, szállítói szerepének növelésével kívánta megerősíteni. Valójában tervei szerint a teljes térség fegyverellátójává kívánt felnőni.⁹

A közel-keleti változások történelmi gyökerűek. A hagyományos arab nacionalizmusra támaszkodó rezsimek nem tudják megoldani a sürgető gazdasági, politikai és kulturális modernizálás kérdéseit. Az arab nacionalizmus helyét felváltja a *politikai iszlám*.

A tendenciát erősítik az USA iraki intervenciójának következményei: a demokrácia exportálására tett kísérlet látványos kudarcra objektíve a politikai iszlámot erősíti, mely belátható időn belül a Közel-Kelet meghatározó ereje lehet. Ezzel párhuzamosan a Perzsa-öböl melletti államokban gazdasági modernizálás kezdődött, az arab világ jelentős része folyamatosan integrálódik a globalizálódó világrendszerbe.

Mindebből a részben egymásnak is ellentmondó folyamatokból három kérdés adódik:

1. Melyik folyamat lesz a gyorsabb: a gazdasági modernizáció avagy a politikai iszlámizálódás és radikalizálódás?
2. Sikerül-e Törökországban összekapcsolni a politikai iszlámizálódást a gazdasági-társadalmi modernizálással, demokratizálással?
3. Az iráni hegemoniatörekvések katonai konfrontációhoz vezetnek vagy megoldhatók-e békés politikai eszközökkel?

A tulajdonképpen nagy kérdés már nem az, hogy Amerika megnyerheti-e az iraki háborút. Ugyanis már régen elvesztette. Szaúdi szemszögből és a Perzsa-öböl menti többi állam szempontjából a legfontosabb, hogy a perzsa állam a nyertese lehet-e a Tigris és az Eufrátesz mentén indított amerikai neokonzervatív kísérletnek. Ha igen, ez döntően befolyásolja a szaúdi királyság sorsát.

A szaúdi félelmek nem alaptalanok: egy iráni hegemonia a térségben alapvetően változtatná meg a hatalmi egyensúlyt, magában hordozva egy átfogó konfrontáció veszélyét is. Szaúd-Arábia jelenleg a térség de facto arab-szunnita vezető hatalma, de e pozíciójának megtartásához mindig is szüksége volt az amerikai védernyőre. Az olajárak emelkedése csak erősítette Rijád pozícióját. További félelemre ad okot Irán fenyegető hegemoniára törekvése a Perzsa-öböl

⁹ Részletesebben lásd: Balázs Judit: Az Oszmán Birodalomtól a modern Törökorszáig c. könyvének Egy különleges iparág c. fejezete.

térségben, amit csak erősít, hogy az USA előbb vagy utóbb ki fog vonulni Irakból.

Mindez Törökország szempontjából további kérdéseket vet fel. Amennyiben nem sikerül a közeledés Európa felé, az Unió továbbra is halogatja a csatlakozás véglegesítését, Törökország óhatatlanul sodródik nemcsak a földrajzi, de a politikai Kelet felé is. Ez pedig szinte törvényszerűen vonná maga után az iszlám erősödését. A belső konfliktusoktól terhes térség szövevényes keresztkapcsolódási rendszerében Törökország további terhelő tényező lehet, míg egy európai csatlakozás egyértelművé tenné az ország további sorsát, megszabná jövőjét.

A török–görög kapcsolatok

A Balkán stabilitásának és békéjének kulcsa a török–görög hatalmi egyensúly. A két ország kapcsolatára mindvégig rányomja bélyegét az a tény, hogy 1952-ben mindkét ország egyszerre lett ugyan a NATO tagja, Görögország azonban már 1981-ben csatlakozott az Európai Unióhoz, Törökország, pedig csak 2005-ben kezdhette meg a csatlakozási tárgyalásokat.

Az I. világháború végétől az 1950-es évek közepéig békés, sőt, barátságos volt köztük a viszony, azonban a ciprusi események elidegenítették őket egymástól. Jóllehet, szükség volt, illetve lett volna az egyetértésükre a Balkánon kialakult délszláv válság időszakában. Az elmúlt évtizedekben a török–görög kapcsolatokat általában feszültség jellemezte. Annak ellenére, hogy mindkét ország a NATO tagja, valójában a térség ma is instabilitási gondokkal küzd, s emiatt együtt kellene dolgozniuk saját érdekükben azon, hogy csökkentsék a Délkelet-Európában kialakult feszültségeket. Kívánatos lenne, hogy NATO-tagállamokként együttműködésüket és közreműködési szándékukat hangsúlyozzák a régió biztonságának és békéjének előmozdítása érdekében.

Törökországban a történelmi tudat fontos eleme, hogy az ország, mint regionális hatalom felelős a Balkán békéjéért, hiszen az egész terület hosszú évszázadokig az Oszmán Birodalomhoz tartozott, s a törökök csak a XIX. század folyamán, illetve a XX. század elején hátráltak ki fokozatosan a térségből, majd az I. világháború után alakult ki a modern Törökország. Azok a vezetők, akik megteremtették az országot, maguk is nagyrészt a Balkánon születtek, Kemal pasát, a legendás Kemal Atatürkököt is beleértve. Teljesen tisztában voltak a Balkán etnikai sokszínűségével, az ebből eredő problémákkal. Azt is tudták, hogy az európai hatalmak saját érdekeiket előtérbe helyezve hajlamosak nacionalista mozgalmak támogatásával nem enyhíteni, hanem szítani a feszültségeket. Álláspontjuk szerint a kivívott stabilitást nem szabad kockára tenni: Törökország biztonsági érdeke a határok változtathatatlansága mellett szól. Tudták ugyanis azt, hogy a Balkán etnikailag kevert népessége miatt soha nem lehet olyan terület-megosztást megteremteni, amely mindenkinek megfelelő lenne, a fennálló ren-

dezés megváltoztatása, pedig óhatatlanul polgárháborúhoz vezetne. A Törökország és Görögország közti kényes egyensúly megtartására, pedig különösen ügyeltek.

A két ország azért is nagy figyelmet fordított a stabilitásra, hogy ne legyen okuk a nagyhatalmaknak beavatkozni a Balkán ügyeibe. Ezt azonban csak a második világháborúig tudták megvalósítani. A világ két részre szakadása erre a területre is hatást gyakorolt. A régió békéje és biztonsága ezután a keleti és a nyugati blokk közötti viszonytól függött. Görögország és Törökország a NATO tagja lett 1952-ben, Jugoszláviának, pedig a Szovjetunió „megengedte”, hogy a szocializmus sajátos ösvényén járjon. 1954-re nagyjából stabilizálódott a térség, az egyensúlyt a Törökország és Görögország közt támadt feszültség bontotta meg.¹⁰

Korábban a két ország annak ellenére képes volt együttműködni, hogy tulajdonképpen egyik sem volt elégedett a békeszerződésben létrehozott határokkal. Vezetőik azonban arra az álláspontra helyezkedtek, hogy a közös érdek megkívánja a konstruktív együttműködést, egymást ellenfeleknek tekintő magatartás helyett inkább partnerként kezelték a másikat.¹¹

Noha mindkét ország NATO-tag, nem lehet katonáikat azonos parancsnokság alá helyezni. Ugyanazokban a hadmozdulatokban nem vesznek részt egy időben, ez, pedig megosztottságot szül a szövetségen belül. A Ciprussal kapcsolatos probléma sok más konfliktushelyzetet is gerjesztett. Kiváltotta például a török tengerparttal szemben lévő görög szigetek remilitarizálását, amit persze Törökország fenyegetésként értékelte. Vita támadt az Égei-tengeren a felségvizek kérdésénél, majd ugyanez zajlott le a kontinentális talapzattal és a légtérrel kapcsolatban is.

A török–görög kapcsolatokat még a hidegháború végén is feszültség jellemezte. A Szovjetunió összeomlása és a kétpólusú világrend vége azonban a Balkánon is új helyzetet teremtett. A Varsói Szerződés felbomlása után a NATO is megújulásra törekedett, feladatot keresett magának. Meg is találta a keleti Mediterránium és a Közel-Kelet biztonságának megőrzésében. Ebben, pedig nagy szerep jut a két helyi NATO-tagnak, Törökországnak és Görögországnak, érdeke tehát a két ország kibékítése. Ráadásul a másik nagy nemzetközi szervezet, az Európai Unió is ezt szorgalmazza. Törökország szeretne uniós tag lenni, de

¹⁰ Turan, Ilter – Barlas, Dilek: Turkish–Greek balance: A key to peace and cooperation in the Balkans. *East European Quarterly*, 1999, 33. vol. 4. no., pp. 469–488.

¹¹ A második világháború során Görögország német megszállás alá került. A németek kivonulásakor az ország megkapta a korábban Olaszországhoz tartozó Dodekániszosz-szigetek fennhatóságát. A szigetek közel vannak Törökországhoz és jelentékeny török kisebbség él rajtuk. Tekintettel arra, hogy a szigetlakók nagy része mégiscsak görög volt, Törökország nem emelt kifogást. Azt remélték, hogy a két ország között fennálló baráti viszony jóvoltából a vitás kérdéseket tárgyalásos úton lehet majd rendezni

miután Görögország már tag, a tárgyalások elkezdése csak görög beleegyezés esetén lehetséges.

A Balkánon nagy szükség lenne a két ország együttes fellépésére, a köztük lévő feszültség csak növeli a térség megosztottságát. A Balkán országai ugyanis a szerint is elkülönülnek egymástól, hogy Törökország vagy Görögország a szövetségeseik. Törökország mellett áll Albánia és Macedónia, Görögország mellett, pedig Szerbia és külső hatalomként Oroszország. Albánia és Törökország kapcsolatai a történelmi összetartozás mellett azért erősek, mert elég nagy albán eredetű népcsoport él Törökországban, akik kötődnek az anyaországhoz. Albániát ebbe a táborba az is belevitte, hogy Görögországgal az országban élő jelentős görög és a Görögországban élő jelentős albán kisebbség miatt nem túlságosan jó a viszonya, amit még régi területi igények is fűszereznek. Macedónia a történelmi kapcsolatok mellett szintén azért áll Törökország mellé, mert sok problémája van Görögországgal, elsősorban neve miatt, amit a görögök kifogásolnak.

Görögország kapcsolata Szerbiával elsősorban az ortodoxia miatt erősödött. Oroszország is emiatt támogatja az országot, de azért is, mert Törökországgal, a Szovjetunió felbomlását követően a Kaukázus, valamint a korábbi szovjet Közép-Ázsia feletti befolyás erősödése miatt felhőssé vált a kapcsolata.

Görögország és Törökország kapcsolatában javulás következett be, de mégis egyaránt jellemzi a szembenállás és az együttműködés.¹² Mindkét esetben súlyos gazdasági, stratégiai érdekekről van szó, melyek nagy részben történelmi és vallási gyökerekre vezethetők vissza. A két ország kapcsolatát korábban leginkább az „ellenőrzött feszültség” politikájával lehetett jellemezni.¹³

A kapcsolatok pozitív változásának látványos jele volt a Görögországot, illetve Törökországot is egyaránt sújtó földrengések kapcsán történt kölcsönös segítségnyújtás is. Ez volt az a pont, amelynek hatására az addigra mélypontra került kapcsolatok új lendületet vettek és előbb külügyminiszteri (40 év után először 2000-ben), majd később a legmagasabb szinten is újra helyreállították az addig elég fagyos diplomáciai kapcsolatokat.¹⁴

Törökország fő motivációja ebben a kérdésben is az Európai Unió csatlakozás volt, mely elkerülhetetlenné tette az akkor még egyetlen EU-tag szomszédal való megbékélést.¹⁵ A török külpolitikai fordulatra Görögország is pozitívan reagált, mivel felismerte, hogy érdeke Törökország sikeres Európai Unió integrációja. Tette ezt annak ellenére, hogy a török csatlakozással Görögország csak egy tagállam lesz a sok közül, nem, pedig az Unió kapuja az

¹² <http://www.c3.hu/~mester/T365/tux02049.htm>

¹³ <http://index.hu/cikkek/0002/vtukor3/>

¹⁴ http://www.auswaertigesamt.de/www/de/laenderinfos/laender/laender_ausgabe_html?type_id=11&land_id=176#3

¹⁵ Görögország ugyanis EU soros elnöki pozícióját kihasználva nem egy esetben vétózta meg a török csatlakozási kérelmet, illetve odázta el a tárgyalások megkezdését.

arab világ és a Balkán felé. Ezt felismerve Görögország is megváltoztatta addigi elutasító álláspontját a török csatlakozás kapcsán és megindult egyfajta gesztuspolitika. Ennek köszönhetően elmondhatjuk, hogy a két ország közötti kapcsolatok talán soha nem voltak még ennyire „barátiak”.

A két ország közötti kapcsolatban gazdasági téren is jelentős javulás tapasztalható. A törökországi Bursából induló és a görögországi Komotiniben végződő 300 km hosszú gázvezeték például nagyban segítheti a két országot abban, hogy a Kaszpi-tengeri és közép-ázsiai gázszállításból származó hasznot közösen aknázzák ki.¹⁶

Török–görög kapcsolatok nemzetközi vetülete

A két ország utóbbi időben történt közeledése ellenére török külpolitikában török–görög kapcsolatok jelentik az egyik legkényesebb pontot. Nemcsak a ciprusi kérdés, hanem, számos más terület is okot ad a viszályra. A ciprusi kérdés központi helyet foglal el, és fontossága az Unió csatlakozás kapcsán csak fokozódott.

A ciprusi konfliktus valójában az Oszmán Birodalom utóterméke, melyet annak ellenére örökölt meg a Török Köztársaság, hogy az első világháborút követően teljesen lemondott a szigetországról. A majdnem 400 éves békés együttélés után mindkét közösségen a nacionalista örület uralkodott el. Jelenleg a szembenállás két fő ponton jelentkezik: az egyik a Ciprusi kérdés, a másik az Égei-tengerrel kapcsolatos vita.

Ciprus problémája azonban végül is nehezen megoldható feszültséget teremtett a két ország között. A kettéosztottság konzerválódott, de ezen túlmenően a görög–török szembenállás legékeesebb példája a Ciprus kapcsán keletkezett konfliktus; az Égei-tengeri határvonal kérdése. Görögország ugyanis több alkalommal kilátásba helyezte felségvizeinek kiterjesztését, amire Törökország katonai fenyegetéssel válaszolt. A két ország 1982-ben tengerjogi egyezményt kötött, amelynek 1995. június 1-jei ratifikálása újabb konfliktuspontként jelentkezett. A török ellenvetés oka az volt, hogy a fenti szabályozást görög szigetekre alkalmazva a görög felségvizek területe jelentősen nőne a nemzetközi vizek területének rovására. Törökországnak ez katonai–stratégiai szempontból elfogadhatatlan lenne, hiszen akadályozná a török légierő és flotta szabad mozgását, és az egész anatóliai tengerszakasz el lenne vágva a nemzetközi vizektől. A vita 1996–1997-ben érte el csúcspontját a görög felségvizek 6-ról 12 km-re történő kiterjesztése kapcsán. A görög felségvizek kiterjesztése esetén a törökök háborúval fenyegetőztek. Ekkor úgy tűnt, akár háborúvá is fajulhat az érdekellentét, ám ezt végül EU-s és amerikai közvetítéssel sikerült elhárítani, ezután megindult a lassú közeledés, a görögök a status quo fenntartására tettek ígéretet, cserébe a törökök elálltak a fegyveres beavatkozás lehetőségétől.

¹⁶ <http://english.aljazeera.net/NR/exeres/00F232EC-1DD0-40BD-8B87-160BACB3FA8C.htm>

Mindezek mellett még állandó vitatéma az isztambuli görög kisebbség helyzete, a menekültkérdés kezelése és a balkáni válság rendezése is.

Görögország az Égei-tengeren keresztül érkező egyre erősödő illegális bevándorlási hullámmal is kénytelen szembenézni, miközben a Törökországból szárazföldön érkező migránsok száma sem csökken. A görög hatóságokhoz 2007-ben 25 100 menedéjogi kérelmet nyújtottak be, csaknem kétszer annyit, mint 2006-ban. Az illegális bevándorlás megakadályozásának egyik legfontosabb oka a nemzetközi kooperáció hiánya. Törökország a mai napig nem működik együtt a Frontex¹⁷ járőreivel annak ellenére, hogy a Görögországba tartó illegális bevándorlás csaknem kizárólagos tranzit országa. Líbia, ahonnan a Földközi-tengeren átnyúló migrációs hullám jelentős része kiindul, szintén nem fogadja vissza a Frontex által kimentett illegális határátlépőket.

Az Égei-tengeren és Cipruson kialakult görög–török konfliktusok Törökország európai integrálódásának fékező tényezői, hisz a csatlakozni kívánó ország nem fog tudni kibújni Görögország vétója alól. Tehát az integrációs reformpályára került Törökország jövője szempontjából alapvető fontosságú a ciprusi kérdés rendezése. Nagy szükség lenne a diplomáciai erőfeszítések további aktivizálására. A ciprusi konfliktus kiéleződésétől egészen az 1990-es évek végéig a kölcsönös konfrontáció és bizalmatlanság jellemezte a kapcsolatokat annak ellenére, hogy mindkét ország NATO tag, továbbá 1996-tól vámunióban álltak.

További problémát jelentett az Öcalan kurd vezető elfogása kapcsán létrejött diplomáciai bonyodalom. A kapcsolatokban áttörés következett be, mikor a török hatóságok elfogták Abdullah Öcalant (Kurd Munkáspárt – a PKK – vezetőjét) Kenyában. A látens görög támogatás szégyene a szomszédot a kapcsolatok javítására ösztönözte és eltávolították a keményvonalasokat a stratégiai posztokról.¹⁸ Gyors fejlődést mutattak a gazdasági kapcsolatok. A görög–török kereskedelem volumene 2005-ben a 1,7 milliárd USA dollárt is meghaladta, s a forgalom további bővülése várható.¹⁹

A pozitív török külpolitikai fordulatok hátterébe a csatlakozási lehetőség, illetve a csatlakozási követelmények teljesítésének szándéka áll, de ezen a területen Törökország még számos kihívással²⁰ találja szembe magát. Bár török–

¹⁷ EU határőrizeti ügynökség (Frontex)

¹⁸ Simitis kormányfő megvált Pangalos külügyminisztertől, ugyanúgy, mint a görög titkosszolgálat vezetőjétől és Papandreu újonnan kinevezett külügyminiszterrel a dialógus irányába tett nagyon erős jelzést. Kapcsolatok normalizálódása felé mutatott az 1999-es földrengés keltette kölcsönös empátia, továbbá 2000-ben – 40 év után – Papandreu görög és Cem török külügyminiszteri találkozó.

¹⁹ 2006-ban történelmi jelentőséggel bírt a török Finansbank a National Bank of Greece által történő akvizíciója.

²⁰ A török kikötők megnyitását illetően az Európai Unió által foganatosított kereskedelmi embargó léte képezi a török makacsság alapját, hiába kötelezi arra a 2005-ös Ankara Megállapodás és annak kiegészítő protokollja. Ebből adódó kötelezettségei teljesítésére nagy hangsúlyt fektet a 2006-os ország jelentés is, hiszen ezzel gyakorlatilag a törökök sértik az áruk szabad mozgását.

görög viszony normalizálódott, sőt a mai Török Köztársaság történelme során ilyen jó kapcsolat még nem volt (közös gázvezeték projekt, vezérkari főnökök kölcsönös látogatásának rendszeresítése), mégis három kérdés terén továbbra sem sikerült jelentős előrelépést produkálni.²¹

- Először is nem született végleges megoldás a görög–török felségvizek kiterjesztésének kérdését illetően, viszont ennek rendezése a csatlakozás előfeltétele.
- Másodszor, a törökök hatékonyabb és aktívabb görög politikát várnának el Ciprussal kapcsolatban. A török külpolitika kulcsfontosságúnak tartja, hogy Görögország erőteljesebb nyomást gyakoroljon a görög cipriótákra a sziget megosztottságának felszámolásához, azonban ettől a görög oldal mereven elzárkózik.
- Harmadszor pedig (a törökországi kisebbségpolitikai nyitás ellenére) továbbra sem történt előrelépés a nyugat-trákiai török kisebbség helyzetét illetően. Ahol Athén nemcsak az 1923-as Lausanne-i béke megállapodást, hanem, az azóta aláírt, minden egyéb kisebbségjogi nemzetközi szerződést sértő módon korlátozza a „muzulmánként” (nem törökként) megnevezett kisebbség vallásgyakorlása szabadságához való jogát, a helyi mufti megválasztásának el nem ismerésével, jogon kívül helyezésével. Ahmet Mete muftit erre azt mondta: „Athénnek nem kell tartania a török kisebbségtől, hisz pusztán a létező jogaink tiszteletben tartását szeretnék elérni.”

Törökország és az EU

A II. világháború után kialakult bipoláris világrendben Törökország egyértelműen az Egyesült Államok holdudvarába került. Ezt a szerepét NATO tagsága is aláhúzta, hiszen nemcsak erős hadserege, hanem geopolitikai, stratégiai helyzete fontos szerepet biztosított számára az amerikai külpolitikában. De ugyancsak fontos szerep jutott Törökországnak az európai biztonsági egyensúly fenntartásában is.

A török külpolitika megítélésében egyik legfontosabb szempont az, hogy Törökország olyan hatalmas ország, amely tapasztalattal rendelkezik abban, hogyan lehet a modernizációt, a demokráciát egy muzulmán országban megvalósítani. Ezzel a tudással a térség olyan meghatározó szereplőjévé válhat, mely képes nemcsak a régió, hanem az Unió tagjaként is az egész Európai Unió biz-

Olli Rehn (bővítési biztos) szavaival élve: „Nem vonatbaleset történt, hanem csak lelassult a vonat, amely jelenleg az első megállónál várakozik.” Bizonytalan, hogy a közeljövőben valóban nagy előrehaladásnak lehetünk tanúi a ciprusi kérdést illetően. Mindenesetre, ha az észak ciprusi kereskedelmi embargó felszámolására mégis lehetőség nyílna az Unió oldaláról, az egy teljesen új helyzetet (újabb török reformhullámot) teremtene. 2007 januárjában a Today's Zaman-nak adott nyilatkozatában Rehn kifejtette: „A kereskedelmi embargót illetően az Uniónak be kell tartania az adott szavát... Az Ankara Megállapodásokból származó kötelezettségek teljesítését illetően 2007–2009 között különös figyelemmel leszünk az előrehaladási jelentésekben, de a kikötők megnyitásával kapcsolatban nem kell gijotintól tartani.

²¹ European Union: Progress Report on Turkey. Brussels, 2006

tonságát megerősíteni, valamint megteremteni a kapcsolatot a muzulmán és a keresztény világ között.²² Az utóbbi néhány évben folytatott aktív török külpolitika keretében Törökország szinte mindegyik szomszédjához fűződő – korábban háborús ellenállásra inkább, mint jószomszédi viszonyra emlékeztető – külpolitikáját felülvizsgálta és viszonylag megnyugtatóan rendezte. Jóllehet a mélyben bizonyára szunnyadnak az ellentétek. Az új szomszédágpolitika előrevetíti azt, hogy mekkora stabilizáló, konfliktust megelőző és akár békefenntartó szerep is hárulhat egy olyan regionális középhatalomra, mint Törökország, mely leendő tagja az Európai Uniónak, de emellett egyszerre tagja a NATO-nak és az Iszlám Konferenciák Szervezetének (OIC) is.²³

Ha a csatlakozás kérdését az EU szempontjából vizsgáljuk, megállapítható, hogy a tagság ígérete messze a leghatékonyabb külpolitikai eszköze az Uniónak. Ez a „puha” politikaként számon tartott eszköz igen sikeresnek bizonyult az újonnan csatlakozó, volt szocialista országokban a demokrácia, a gazdaság gyors konszolidálásában és egy gyors ütemű reformfolyamat végrehajtásában. Egyes vélemények szerint, ha ez alapján a csatlakozást, mint az EU külpolitikai sikerét vesszük számba, akkor Törökország lehet az eddigi legnagyobb siker.

Törökország integrációja az Európai Unióba tehát, olyan, mint egy hosszú távú életbiztosítás, melyet 20-30 évre kötnek. Ennek a jelenben nagy ára van, de a jövőben ez az ár, nemcsak hogy megtérül, hanem kamatos kamattal kerül majd visszafizetésre.²⁴

Napjainkban, a XXI. század elején Törökország külpolitikájában alapvetően három tényező a meghatározó:

- az ország NATO tagsága,
- az Európai Unióhoz történő csatlakozási törekvései,
- a régió belüli dominancia igénye.

Törökország szűkebb és tágabb geopolitikai környezetét azonban számos ellentét, egymásnak ellentmondó nemzeti törekvés osztotta meg. A nemzeti ellentétek jelentették az egyik leginkább veszélyes konfliktusforrást. Ez gátolta meg azt is, hogy egy vallási alapon szerveződő egységes iszlám frontot alkossanak a muszlim hitű országok.

Az egységes iszlám front létrejöttét számos külpolitikai ellentét is fékezi. A közel-keleti iszlám államoknak sok mindmáig húzódo viszálya egyelőre elérhetetlenné teszi az egyesült iszlám front létrejöttét. A legtöbb, a mai napig élő ellentét forrása az Oszmán Birodalom felbomlása és az, hogy a gyarmataik-

²² <http://www.hirtv.net/print.php?sid=30139>

²³ Sebestyén Balázs: Az örök tagjelölt: Törökország és az Európai Unió. Diplomamunka. Nyugat-Magyarországi Egyetem, Sopron, 2008, p. 52.

²⁴ Terzioglu, Tasel: Die Türkei ist unsere Lebensversicherung. Profil, 2004. október, pp. 499.

ról visszavonuló britek és franciák területeket osztogattak a különféle államok között.

E viszályok főbb pontjait:

- Szíria és Törökország viszonyát – mint már említettük – meghatározza, hogy 1939-ben Alexandra Szandzsákság Törökország része lett, elszakadt a francia fennhatóság alatt álló Szíriától, és most a Hatay tartomány nevet viseli. Szíria sohasem fogadta el²⁵ ezt a status quot.
- Szíria vitában áll Törökországgal a Tigris és az Eufrátesz folyók vízkészletei miatt is.
- Végezetül a két ország kapcsolatait az is feszültté teszi, hogy Szíria támogatja a kurd gerillákat Törökországban. A kurd kérdés egyébként is nagyon komoly veszélyek forrása.
- A Törökország és Irak²⁶ közötti kapcsolatot is sajátosan befolyásolja a kurd kérdés. Az iraki kurdok rendszeresen hajtottak végre támadásokat a török területén, Törökország „viszonzásképpen” reguláris hadsereggel támadta a kurdokat iraki területen.²⁷
- Szíria és Libanon viszonya közismert: 1976-ban az előbbi lerohanta az utóbbit, és jelenleg 30-35 ezer szír katona tartózkodik Bejrútban, Észak-Libanonban és a Beeka-völgyben. Most Szíria az egykori Nagy-Szíria részének tekinti Libanont és anektálni akarja az egész országot
- Jordánia területe az Oszmán Birodalom fénykorában szintén Nagy-Szíria része volt, és Szíria hosszú távú tervei között az is szerepel, hogy Jordánia is Szíria része legyen. A sírek libanoni bevonulása vészjel volt az ammani kormány számára. Jordánia ezért Irakot támogatta az 1980–1988-as háború idején, mivel Irak és Szíria riválisok.

Érdekkonfliktusok és lehetőségek

Nem véletlenül sorolta Zbigniew Brzezinski Törökországot az ún. *geopolitikai pillérek* közé. Ezek azok az országok, amelyek önállóan ugyan nem határozzák meg döntő mértékben a geopolitikai viszonyokat, viszont a nagyhatalmak – Brzezinski terminológiájával a *geostratégiai játékosok* – politikáját elsősorban földrajzi helyzetüknek köszönhetően, befolyásolni tudják. Kétségtelen, hogy az Európa és Ázsia határán, a Közel-Kelet és a Kaukázus szomszédságában, a Fekete-tenger és a Földközi-tenger között, a Dardanellák és a Boszporusz mentén elhelyezkedő Törökország a geopolitikai pillérek közé tartozik.

²⁵ 2007 májusában Szíria washingtoni nagykövete ezt mondta: „Miután a Golán-fennsíkot visszavettük Izraeltól, elérkezett annak az ideje, hogy visszazerezzük Hatayt Törökországtól.”

²⁶ A török–amerikai katonai kapcsolatok nagyon szorosak azóta, hogy Törökország 1952-ben belépett a NATO-ba. A két ország jelenleg is több katonai misszióban vesz részt – köztük Afganisztánban – és Törökország a fő bázisa az Irakot megszálló amerikai erők utánpótlásának.

²⁷ Szaddam Husszein szó nélkül tűrte a török hadsereg beavatkozását, hiszen számára kedvező volt a kurdok erejének csökkentése.

Számos kérdés vetődik fel ennek kapcsán. Elég talán arra utalni, hogy az orosz–grúz konfliktus esetén Törökország tud-e élni a helyzetéből következő lehetőségekkel és felelősséggel, egyáltalán szükséges-e a törökök számára, hogy beleszóljanak az események alakulásába, és ha igen, meg tudják-e találni az ehhez szükséges eszközöket.

Török aggodalmak Washington változó külpolitikai prioritásai miatt²⁸

Törökország a bipoláris világrend idején egyértelmű szövetségese volt Amerikának. Kérdés azonban ma az, hogy az amerikai elnökválasztások hozhatnak-e változásokat az ország külpolitikai orientációjában. Feltehetően az elkötelezett amerikai irányvonal továbbra is fennmarad, de már vannak arra utaló komoly jelek, hogy a török–amerikai viszonyban törés következett be.

Az új amerikai érdekek négy stratégiai ponton ütközhetnek a török érdekekkel. Ezek:

- Ciprus kérdése,
- az iraki és
- afganisztáni hadműveletek, valamint
- a törökök által, a múlt évszázad elején elkövetett örmény tömegmészárlások ügye.

Török szempontból kihívásként értékeli az új adminisztráció azon tervét, hogy az afganisztáni hadműveleteknek adjanak prioritást Irakkal szemben.²⁹ Az amerikai és iraki kormányzat által szignált megállapodás értelmében ez utóbbiak nemsokára visszakapják a jogot az iraki légtér teljes ellenőrzésére. Az egyezmény annak a folyamatnak a része, mellyel az amerikai hadsereg fokozatosan felkészül a terület elhagyására. Ám ez teljes egészében új helyzetet teremt Törökország számára, mely eddig az amerikaiak hallgatóságos bejegyzésével, illetve gyakorta logisztikai támogatásával zavartalanul bombázhatott észak-iraki kurd területeket, egészen pontosan a Kurd Munkáspárt (PKK) katonai bázisait. Tekintettel arra a kurd befolyásra, amely a bagdadi, etnikai szempontból rendkívül összetett vezetésben érvényesül, nem is beszélve a fővárostól gyakorlatilag teljesen független Kurd Regionális Kormányzatról, a török légierő aligha élvezheti majd az eddigi helyzet előnyeit. Legfőbb ideje, hogy megegyezzen a bagdadi vezetéssel, s elérje, hogy az önvédelmét szolgáló katonai feladatokat továbbra is végrehajtsa.³⁰

²⁸ A törökök aggodalmuknak a Hürriyet, c. napilap 2008/11/14. számában közölt cikkben adnak hangot.

²⁹ Recep Tayyip Erdoğan miniszterelnök többször figyelmeztetett arra, hogy az Irakban sikereket felmutató David Petraeus tábornok átirányítása Afganisztánba katasztrófához, az iraki misszió teljes összeomlásához vezethet.

³⁰ A törökök abban bíznak, hogy mégis sikerül majd iraki beleegyezést kapni a kurdokkal szembeni fellépéshez, vagy pedig garanciákat kapni arra, hogy Bagdad maga fékezi meg az északi területeiről kiinduló törökellenes akciókat. Ennek lehetőségét hordozza magában az amerikai–iraki megállapodás azon cikkelye, mely leszögezi: iraki területről nem indítható katonai akció

A bagdadi vezetés meggyengülése a kurd területek még nagyobb függetlenségét idézhetné elő, ami alááshatja Kelet-Törökország biztonságát. Komoly kihívást jelentene ugyanakkor feltehetően újabb török csapatok küldése Afganisztánba is. Ugyanakkor Irakkal szemben Washington is érzékeli Törökország rugalmas elszakadásának jeleit.

A felértékelődő moszkvai kapcsolatok jelzik ezzel szemben Törökország álláspontját az orosz–grúz konfliktusban. Az orosz–grúz konfliktus ugyanis túlmutatott a két ország közötti ellentétén. A 2008. augusztusi orosz–grúz háború kitörésével sokat lehetett hallani egy új hidegháború kezdetéről, a két nagyhatalom, az Egyesült Államok és Oroszország súlyosan megromlott viszonyáról vagy éppen azokról a kihívásokról, amelyekkel – részben a háború következményeként, részben attól függetlenül is – az Európai Unió szembesülni kényszerül. Azonban érdemes egy pillanatig elgondolkozni azon, mi is történne, ha esetleg Törökország – érzékelve az Európai Unió részéről érkező sorozatos negatív visszajelzéseket – úgy döntene, hogy lazít a szoros amerikai szövetségen, de ezzel szemben szorosabbra fűzi kapcsolatait Oroszországgal. A török–orosz viszonyt leginkább feszélyező kérdéseket a felek néha szándékosan vallási köntösbe öltöztetik. Oroszország tudatosan igyekszik az iszlám vallás előretörését és Törökországnak a térségben egyre jobban megjelenő érdekeit összemosni. Ennek háttérében egyáltalán nem vallási, sokkal inkább gazdasági érdekek húzódnak.

Oroszország jól tudja, hogy Törökország egyre növekvő érdekérvényesítő képessége révén olyan stratégiai fontosságú térségre teheti rá a kezét, amely hagyományosan az orosz érdekszféra részét képezi. A térségben található ásványkincsek kiaknázása és ezek elszállítása révén Törökország olyan nagyhatalmi pozícióra tehet szert a térségben, mely a jövőben akár súlyosan is veszélyeztetheti a térségbeli évszázados orosz érdekeket. Ebben az esetben Európa teljesen kiszolgáltatott helyzetbe kerülne, az eddigi orosz energiatülszórás további erősödése beláthatatlan következményekkel járna az Európai Unió egészére.

Ennek fényében úgy ítélhető meg, hogy a grúziai orosz akció inkább csak erődemonstráció volt, mint egy új hidegháború kezdete, az eseményeket valójában a jövőben sem szabad túlreagálni. Amennyiben Európa komoly szerepre tör a régióban, elengedhetetlen, hogy Törökország az Unió tagja legyen.

Törökország részéről – az elmúlt időszakban az EU-tól kapott komoly kritikák és a külpolitikai nyitás hatására – megfigyelhető egy bizonyos elmozdulás Oroszország irányába, mintegy lehetséges alternatívaként az EU-val szem-

szomszédos állam ellen. Az amerikai csapatok három éven belül – 2010-ig – hagyják el Irakot, de a nagyobb városokból katonáik 2009 nyaráig kivonulnak. Az angol csapatokat viszont már 2009 végéig teljes egészében kivonják. A megállapodást, amely érvénybelépte után máris korlátozni fogja az amerikai műveleteket, a bagdadi parlamentnek még jóvá kell hagynia.

ben. Ám jelen pillanatban úgy tűnik, ennek a barátkozásnak a célja leginkább az, hogy felhívja az EU figyelmét: van más alternatíva is Törökország számára.³¹

Oroszország „feltámadt” iszlám érdekei

Oroszország egyre szorosabbra fűzi a kapcsolatot a muszlim országokkal.³² Vlagyimir Putyin volt elnök már 2003-ban – egyedüli nem muszlim államfőként – meghívást kapott az iszlám országok konferenciájára. Akkoriban elsősorban a csecsen háború miatt volt nagy jelentősége a szimbolikus értékű közeledésnek: Moszkva ezzel is azt igyekezett hangsúlyozni, hogy Oroszország nem tekinti ellenségnek a muszlimokat. Az elmúlt években az orosz kormány többször kinyilvánította, hogy a keresztény és a muszlim civilizációk közötti atavisztikus ellentét elméletét nem fogadja el. Szergej Lavrov külügyminiszter egyenesen úgy nyilatkozott, hogy „Oroszország bizonyos értelemben a muszlim világ része”. Putyin többször kiemelte, hogy Oroszország lakosainak 15 százaléka iszlámhívő, és hogy a 21 autonóm köztársaságból 8 muszlim. A volt orosz elnök elítélte az iszlámofóbiát, és bár korábban „iszlám fundamentalista terroristáknak” bélyegezte a csecsen szakadárokat, újabban már arra is ügyel, hogy inkább „nemzetközi terrorszervezetekkel, kábítószer-kartellekkel és fegyvercsempész-hálózatokkal” hozza kapcsolatba őket. Moszkva – már a beszláni túsdráma előtt is – igyekezett mindent elkerülni annak érdekében, nehogy az iszlám terroristák célpontjává váljon.

Az elmúlt években azonban geopolitikai szempontból is egyre fontosabb Moszkva számára az iszlám világ. Ahogyan az arab világ a Szovjetunió idejében is baráti országnak számított, az Amerika-ellenes muszlim országok most is segíthetnek Moszkva nagyhatalmi státuszának megerősítésében. Moszkvának gazdasági szempontból is érdeke, hogy szorosabbra fűzze a kapcsolatot az olajexportőr arab államokkal. Ezért valószínűsíthető, hogy Oroszország igyekszik a nemzetközi szervezetekben is támogatni az iszlám országokat.

Az Amerikai Egyesült Államok geopolitikai érdekei

Az Amerikai Egyesült Államok Európánál, az Európai Uniónál sokkal korábban felismerte és ki is aknáztta Törökország geopolitikai helyzetéből adódó lehetőségeket. Az USA nyomására a NATO felvette tagországai közé, és Norvégiával együtt az ún. szárnyakat képezte, mellyel a hidegháború időszakában a Szovjetuniót „harapófogóba” szoríthatták.

Az amerikai érdekek Törökországgal szemben azonban a bipoláris világrend felbomlása után is fennállnak, sőt új dimenziókat kaptak. Ugyanis az elmúlt évtizedekben, az elnök személyétől függetlenül, az Egyesült Államok

³¹ www.iep-berlin.de/index.php?id=publikationen

³² Oroszország bizonyos értelemben a muszlim világ része. In: The International Herald Tribune, 2008.12.31.

egyik legalapvetőbb stratégiája az volt, hogy Törökország maradjon a Közel-Keleten az egyik legközelebbi szövetségese Washingtonnak. Az utóbbi években egyre erősebben feltörő, a terrorizmussal ötvöződő iszlám radikalizmus miatt a szekuláris Törökország még jobban felértékelődött Washington számára. Természetesen ebben szerepe van annak is, hogy az Egyesült Államok számára életbevágó fontosságú az „új közel-keleti terv”, mely Törökországot még inkább nélkülözhetetlenné tette. Az Egyesült Államok kormánya, úgy tűnik, szeretne megteremteni valamiféle, a moderált iszlámizmust képviselő modellt, melynek megjelenítésében – és világi képviselésében – Törökország játszaná a legfőbb szerepet, s amely rövidtávon csillapítólag hatna az iraki helyzetre, hosszú távon, pedig kialakíthatna egy szunnita egységet Irán azon ambícióival szemben, ami síita forradalom kirobbantására törekszik a Közel-Keleten.

Washington Ankarát bent szeretné látni az Európai Unióban egyrészt, hogy a kapcsolat tovább erősödjön, másrészt, pedig hogy ezzel a belépéssel növelje az atlanti vonal súlyát az EU-n belül. Tehát valószínűsíthető, hogy az elkövetkező tízéves tárgyalási periódusban Washington szinte minden vitás kérdésben ott lesz Ankara mellett.

Az utóbbi évtized eseményei – többek között az iraki rendezés kudarca, illetve az arab nacionalizmus előretörése miatt – Amerika pozíciói a térségben meggyengültek. Különösen az iraki háború kapcsán (Törökország nem támogatta az iraki háborút, sőt megtiltotta, hogy területéről az USA támadást indítson) már-már a Törökországgal ápolt szövetségesi viszonya is veszélybe került, ám a helyzet az óta némileg rendeződött.³³

Az Amerikai Egyesült Államoknak az észak-iraki kurd autonómiához fűződő viszonya és a majdnem elfogadott, az örmény népirtást elítélő kongresszusi határozata kapcsán azonban egyértelművé váltak a törésvonalak.³⁴ Törökország a területén lévő (az iraki és az afganisztáni utánpótlás-szállítás nélkülözhetetlen) amerikai kikötők és légi bázisok működésének felülvizsgálatát helyezte kilátásba a kongresszusi határozat elfogadása esetén, ez pedig végleg jelezte, hogy ez a barátság már közel sem olyan, mint egykoron volt.³⁵

³³ Morton Abramowitz: Toward the Point of no Return. Newsweek, 2007. Oct., pp. 29–43.

³⁴ Egyre kritikussabbá válik Törökország és az Egyesült Államok viszonya. A két NATO-tag a kurd és az örmény kérdésen is nézeteltérésre került sor. Bár az USA-nak szüksége van Törökország katonai támaszpontjaira, mégis népirtásnak nyilvánította az örmények elleni 1915–1917-es mészárlásokat – ezzel a törökök egyik legérzékenyebb pontjára tapintottak. Törökország konzultációra hazarendelte washingtoni nagykövetét annak nyomán, hogy az amerikai képviselőház külügyi bizottsága jóváhagyta az örmények elleni népirtásról szóló kongresszusi határozatot. Törökország határozottan tagadja, hogy az Oszmán Birodalom hadserege népirtást hajtott volna végre az első világháborúban az örmények ellen. Úgy fogja fel a több százezer örmény halálát, mint „az orosz ellenséggel összejátszó örmény kisebbséggel” szemben alkalmazott megtorlást, illetve mint az etnikai összetűzések áldozatait. Törökország közben, hogy a kurd szeparatisták elleni küzdelemben észak-iraki területekre is átcsapott. A feltételezések szerint azonban a kurd lázadók és a szakadár Kurdisztáni Munkáspárt (PKK) tagjai közül sokan bujkálnak Észak-Irakban.

³⁵ Turkey and Armenia – A resolution too far. In: The Economist, 2007. Oct., pp. 20–32.

Törökország szerepe ebben a konfliktusban nem elhanyagolható. Nemcsak mérete, hanem külpolitikai kapcsolatai és stratégiai elhelyezkedése miatt is elképzelhető, hogy befolyásolni tudja azokat a történéseket, amelyekről úgy tűnik, hogy alapvetően a két nagyhatalomnak a térséggel kapcsolatos érték- és érdekkonfliktusai nyomán alakulnak.

Egyébként az is nyilvánvaló, hogy az új adminisztráció is azon lesz, hogy nyomatékot adjon a ciprusi török–görög tárgyalásoknak, Ankarának nagyobb erőfeszítéseket kell majd tennie érdekei védelmére, mint az előző érában. A török–görög ellentét, illetve a problémák feloldásának politikai színtere az ENSZ-ből jórészt áttevődött az Európai Unióba, így Washington mozgásteret tekintetben valamelyest csökkent.

Az elmúlt időszakban tapasztalt török–örmény közeledés³⁶ aligha fogja megakadályozni az örmény diaszpórát, hogy megújult erővel követelje az új adminisztrációtól az 1915-i események tömegmészárlássá történő átminősítését.

Kérdés, hogy a török–amerikai viszony jövőbeni alakulását mennyire fogják beárnyékolni a vitás kérdések. Törökország sajátos játszmába kezdett. Igazolják ezt az észak-iraki kurdok elleni egyre erőteljesebb és gyakoribb fellépések, a grúz–orosz konfliktus idején tanúsított magatartása. Eközben a rugalmas elszakadás jeleit látva egyre nyilvánvalóbb, hogy a szoros amerikai–török szövetség lazulóban van.

Törökország és a NATO

A szekuláris kemalista török politikusok és az őket támogató hadsereg egyre bizalmatlanabb a NATO-val és Amerikával szemben. És ez nem véletlen. A török katonai vezetés az elmúlt években többször is érdekellentétbe került Amerikával. A törökök nem nézik jó szemmel az Egyesült Államok közel-keleti politikáját: attól tartanak, hogy Amerika fellépése elősegíti az önálló kurd állam megalapítását, amely Törökország területi egységét is veszélyeztetné. Egyre népszerűbbek a nyugatellenes összeesküvés-elméletek a kemalista oldalon. Újságírói híresztelések szerint az Igazság és Fejlődés pártját a Közel-Keleten a mérsékelt iszlám politikusokat támogató Egyesült Államok segítette hatalomra. Sokan attól félnek, hogy az Uniós csatlakozás esetén Európa felosztaná Törökországot és az Uniót a Kurd Munkáspárt támogatójának tekintik.

A világi politikai erők Amerikával szembeni ellenérzéseit fokozza, hogy az Egyesült Államokat az iszlámista kormány támogatójának tartják. Az elmúlt években a kemalisták egyre inkább a nacionalista jelszavakkal igyekeznek mozgósítani táborukat a mérsékelt iszlámista kormányoldallal szemben. A nacionalista politikában szerepet kap az Amerika-ellenes szólam is.

³⁶ Erre utal Abdullah Gül elnök 2008. szeptember eleji történelmi jereváni útja, illetve Erdoğan erőfeszítései, hogy a két ország közösen lépjen fel a kaukázusi béke és biztonság garantálása érdekében.

„A nacionalista kemalisták úgy érzik, hogy nemzeti háborút vívnak a Nyugat és szövetségesei ellen, beleértve nem csak az iszlámista Igazság és Fejlődés pártját, de az EU-csatlakozást, globalizációt, piacgazdaságot és demokráciát támogató erőket is. Azt sem nagyon lehet tagadni, hogy a török katonaság is rendkívül nyugat- és Amerika-ellenessé vált az elmúlt években.” Sőt, újabban már az EU-ellenesség is tetten érhető. Az Unió csatlakozás feltételei között szerepel a demokratikus intézmények erősítése és a kisebbségi jogok érvényesítése. Előbbi értelmében a katonaság önállósága csökkenne, utóbbi, pedig a kurdokkal szembeni engedményeket kényszerítene ki.

A NATO a válság egyértelmű jeleit mutatja. Az Európa és az Egyesült Államok között húzódó hagyományos választóvonal mellett egyre újabbak keletkeznek. Így a vonakodó „rég Európá”, valamint a nosztalgiából, gazdasági előnyök reményében vagy éppenséggel zsarolásnak engedő és a terrorizmus elleni harcra katonáit egyre nagyobb számban idegenbe küldő „új Európa” között. De ide sorolható az Amerika meghosszabbított kezéként Európát bomlasztó Nagy-Britannia, s vele szemben az egyetlen önálló atomtőerővel rendelkező és egyre ambiciózusabb franciák, a sodródó Németország, a két hatalmas szomszédjától egyformán rettegő, s távoli „pártfogója”, Washington védőszárnyai alá bújó Lengyelország is.

Hol helyezkedik el ebben az egyre szövevényesebbé váló rendszerben Törökország? Korábban természetesen egyszerű lett volna a válasz. Amerika mellett kötelezte el magát. Ma azonban már megkérdőjelezhető lenne ez a leegyszerűsítés. A változásokra utaló jelek azonban egyre szembeötlőbbek, olyannyira, hogy már Washingtonból is látszanak. A tehetetlenségi nyomaték teszi-e, vagy a lengyelekéhez hasonló helyzet, hogy miután Iránnal és Oroszországgal is haragban van, az éberségre intő jelek ellenére ragaszkodik a kettő között elterülő Törökországhoz?

Az Oroszországot megkerülő olaj- és gázvezetékek építésére vonatkozó elképzeléseknek szinte egytől egyig Törökország a kedvezményezettje. A Grúziában történtek az e vezetékek kiindulási pontjául szolgáló közép-ázsiai országokat³⁷ már ráébresztették, hogy abból a kelet–nyugati folyosóból, amelynek megvalósulásában, mint gazdasági fejlődésük zálogában a kilencvenes évek eleje óta bíztak, nem lesz semmi.

³⁷ Azerbajdzsánban régi sebeket tépett fel Abdullah Gül török államfő örményországi látogatása is. Nemcsak azért, mert az örmény elnök személyében olyasvalakivel parolázott, akit Bakuban az azeri–örmény háborúban elkövetett, a srebrenicaihoz hasonló népirtásban tartanak vétkesnek, hanem a kaukázusi stabilitási és együttműködési platform ötlete miatt is. Az a tény, hogy ezt az orosz vezetéssel létrehozandó szervezetet éppen Törökország ajánlja fel a kaukázusi országoknak biztonságérzetük fokozására, Bakuban nagyon emlékeztet az 1920-as évekbeli helyzetre, amikor Ankara tétlenül nézte, hogy Azerbajdzsánt a Szovjetunió bekebelezze. Törökország a kaukázusi török népek iránta érzett bizalmát, hozzájuk fűződő kapcsolatait gazdasági téren és az őt a nyugati világhoz kapcsoló katonai szervezetben, a NATO-ban is jól kamatoztatta, most ugyanezeket az országokat tálcán kínálja fel Oroszországnak

A közép-ázsiai országok a kemény grúziai orosz fellépésre adott európai választ enyhének találták. Amerika magatartása is engedékenyebb volt az általuk elvárnál, amit gyengeségnek értékelték, néhányan közülük azonban – mint például Azerbajdzsán és Grúzia – Törökország ambivalens viselkedését tartották a legkiábrándítóbbnak. Tbiliszi több támogatást remélt, jóllehet számára is világos, hogy Törökországot egyre szorosabb szálak fűzik Moszkvához. Ám, hogy ilyen kiélezett helyzetben is Oroszország barátsága lesz számára a fontosabb, arra nem számítottak.

A vezérétől, a török börtönben sínylődő Abdullah Öcalantól megfosztott Kurd Munkapárt (PKK) jelentősen megszélidült, az EU-ban már le is került a terrorista szervezetek listájáról. Az utóbbi időben csak katonai célpontokat támad Törökországban, sőt, felajánlotta, hogy követeléseiről, amelyek a szó „modern” értelmében vett terrorista szervezetekéitől eltekintve helyi jellegűek és a kurd kisebbség jogaira vonatkoznak, tárgyaljanak. Az észak-iraki regionális kurdvezetés hasonlóképpen hajlandó lenne asztalhoz ülni, hogy eszmét cseréljen a török vádokról, miszerint a kurd lázadók az ő oltalmuk alatt gyűjtenek erőt délkelet-törökországi célpontok elleni támadásra. Ankarának azonban mintha kifejezetten szüksége volna egy határon átnyúló konfliktusra! Nem hajlandó a párbeszédre egyikükkel sem, hanem az Egyesült Államok hallgatólagos beleegyezése és kiadós fegyverszállításai mellett (főként a légierő és a flotta fejlesztésére) folytatja a maga modern háborúját e sajátosan nemzetközinek tekintett terrorizmus ellen³⁸. Ebben a helyzetben, hogy stratégiai érdekeit továbbra is biztosítsa, az USA próbálja új alapokra helyezni együttműködését Törökországgal³⁹ és egyre hangsúlyosabban amellet foglal állást, hogy Törökországot minél hamarabb fel kell venni az Európai Unióba.

Törökország az Uniós és az amerikai érdekek ütközőpontja

A XX. század második felében kialakult nemzetközi rendszerben az Európai Uniónak gazdasági értelemben véve sikerült az Amerikai Egyesült Államok vetélytársává válni, ám a nemzetközi politikában továbbra is az USA az egyetlen valódi tényező. A korábbi válságok (balkáni, közel-keleti konfliktusok) megmutatták, az EU nem képes hatékonyan fellépni még a saját határain belül zajló események befolyásolása érdekében sem.

Márpedig, ha az Európai Unió gazdasági erejének megfelelő politikai szerepet akar betölteni a világban, vagy legalábbis közvetlen környezetében,

³⁸ A török parlament közben további egy évre meghosszabbította a hadsereg mandátumát, hogy Észak-Irakba behatolva csapást mérjenek a kurd lázadókra. A Pentagon talán elgondolkodhatna azon, helyes-e az állítólag atomfegyver birtoklására törő Iránnal, a Nyugat iránt nem éppen barátságos, de még kiváró Szíriával és a kívül-belül bizonytalan helyzetű Izraellel a szomszédságban közel-keleti politikájának súlyponti országává ezt a Törökországot tenni.

³⁹ A Fehér Ház számára a két ország viszonyának romlása azért is gondot okozhat, mert az Irakot megszálló, valamint Afganisztánban állomásozó amerikai egységek utánpótlását a törökországi Incirlik légi bázison keresztül végzik.

akkor mindenképpen új hozzáállásra van szükség. Ennek az új hozzáállásnak lehet a döntő momentuma, ha képes lesz hatékonyan, belátható időn belül a közösségbe integrálni Törökországot.

Törökország stratégia helyzete régen és ma is abból adódik, hogy mind földrajzi, mind kulturális értelemben hidat képez Európa és a környező közel-keleti, közép-ázsiai és kaukázusi térségek között. Míg régebben Törökország a NATO legdélibb „szárnyaként fogta harapófogóba a Szovjetuniót, addig ma a felértékelődött közel-keleti térség kapuját jelenti.

Törökország uniós csatlakozása tehát ékes példája lenne annak, hogy a keresztény klub képes és akar is nyitni a muzulmán államok felé. Egy sikeres és gyors EU integráció, mely által igazolódna a török politikai modell helyessége, bátorítónan hatna a térség többi államára is, és ellensúlyt képezhetne az iráni iszlám államformával szemben s ezzel Törökország betölthetné a fundamentalizmussal szembeni ütközőzóna szerepét.⁴⁰

Törökország EU-integrációja tehát felfogható úgy is, mint a nemzetközi szervezett bűnözés, a drogcsempészet, az illegális bevándorlás, a klímaváltozás migrációra gyakorolt hatásai és a tömegpusztító fegyverek terjedése elleni újabb védőbástya emelése. A legsötétebb forgatókönyvek megvalósulása esetén Törökországra, akár mint az Unió előretolt ütközőzónájára is tekinthetünk.⁴¹

Törökország új és minden eddiginél aktívabb közel-keleti politikája előrevetíti, hogy EU-csatlakozása után milyen szerepet kíván és tud is játszani az EU regionális politikájában. Az új török külpolitika, habár számos elemében problémákat hordoz EU-s szempontból (Ciprus, Irán, Örményország), de fő vonalakban egybeesik a közösség közel-keleti külpolitikai irányvonalával (energiabiztonság, békefenntartás, önálló palesztin állam, iraki kérdés, Grúzia).⁴²

Törökország stratégiai fekvésénél fogva központi szerepet töltenek be a kelet-nyugati és észak-déli gáz- és kőolajvezeték rendszerek is. Az egymással versengő – döntően orosz Kék áramlat és az EU-s Nabucco – tervek jól mutatják, hogy az Európai Unió biztonságos energiaellátása, az orosz szállítástól való függőség csökkentése, az ellátás diverzifikálása mind-mind elképzelhetetlen Törökország nélkül.

Törökország belátható időn belül lezajló sikeres(?) integrációjával az Unió nemcsak az EU-tagságról jelenleg még csak álmodozó balkáni népeknek, hanem a Közel-Kelet minden államának és állampolgárának tudomására hozhatná, hogy ő az egyetlen hatalom, mely ebben a térségben nem fegyverrel,

⁴⁰ Szigetvári Tamás: Törökország – Félhold a csillagok között. Kelet-Európa Tanulmányok, 2007/1. Európa peremén: új tagok és szomszédok. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, pp. 55–74.

⁴¹ <http://www.nol.hu/cikk/335484/>

⁴² Bosznay Csaba: Del Valle, Alexandre: Törökország–Európai Unió. A szűk bejárat. In: Kisebbségkutatás, 2007/40. pp. 114–116.

hanem politikai és gazdasági érdekek mentén kíván egyre nagyobb befolyásra szert tenni.⁴³

Merre tovább?

A mozdulatlanságba merevedett arab világban megindult földrengés meglehetősen váratlanul érte a világot. Az autoriter rendszerek többsége Nyugat nyilvánvaló segítségével tartotta fenn magát. A visszaélések, emberjogi túlkapások kirívó példái jellemzik az elmúlt évtizedeket, ahol is a nyugati demokráciák sohasem emelték fel komolyan a hangjukat az arab világban működő gyakorlat ellen. Az Egyesült Államok dollárok milliárdjaival halmozta el az országokat, csak hogy a belső egyensúlyt fenn tudják tartani. Európa pedig szekundált mindehhez. A hidegháború idején gyakran itt vívták meg azokat a kemény harcokat, melyek a két szuperhatalom rivalizálásához kötődtek. Ennek érdekében Nyugat kettős mércével mért és támogatta az elnyomó rezsimeket hatalmuk fenntartásában. A látszólag megcsontosodott arab világra úgy köszöntött rá a XXI. század, hogy egyedül kellett legfontosabb belső problémáikkal szembenézniük.

A mai Törökország, mint az Oszmán birodalom központi magja évszázadokon keresztül uralta a térséget, és éppen a történelmi tapasztalatok okán ezúttal tartózkodott attól, hogy az arab világban megindult változásokban magára vállalja a problémák beavatkozásos megoldását. Tartózkodó magatartásához az is hozzájárult, hogy lekötötte a keleti határainál állandósuló kurd radikalizálódás, mely könnyen eszkalálódhatott volna a török befolyás ismételt kiterjesztését követően. Törökország területén élő kurdok erőteljes radikalizálódási folyamatokon mennek keresztül, jóllehet a kormány éppen az EU csatlakozás reményében számos engedményt tett a korábban csak „hegyi török”-ként ismert etnikumnak. A radikalizálódás nem utolsó sorban a nemzeti identitás felértékelődésének tudható be. Így a kulcsfenyegetések, a közel-keleti térség regionális instabilitásának csökkentése az Unió biztonsági érdeke, és ebben Törökországra kiemelt feladatok hárulnak. Jóllehet a regionális instabilitás ugyanakkor összekapcsolódik azzal a problémakörrel, hogy a XXI. század biztonsági kihívásai nem egyértelműen az egyes államokból, hanem sokkal inkább az államokon *belülre* került anarchikus viszonyokból fakadnak.

Törökország védelmi szempontból sajátos helyzetben van. Mint a NATO legerősebb európai hadserege rendkívül fontos szerepet játszott a hidegháború időszakában, hiszen Norvégiával mintegy harapófogóba szorították a Szovjetuniót. Ez a katonai–geopolitikai szerep megváltozott, bizonyos szempontból leértékelődött, más aspektusokból szemlélve a biztonságot viszont új kihívásokkal szembesült. A térségben ugyanis új konfliktusgócok születtek, sőt nyílt hatalom

⁴³ Sebestyén Balázs: Az örök tagjelölt: Törökország és az Európai Unió. Diplomamunka. Nyugat-magyarországi Egyetem, Sopron, 2008, pp. 56–58.

elleni felkelésekre került sor, így Törökország regionális stabilizáló szerepe rendkívül felértékelődött. Az arab válsággal összefüggésben azonban – érthető módon – rendkívül tartózkodó politikát követett. A Líbia elleni légtérzár kapcsán nem engedte át légi támaszpontjait. A NATO légi hadműveletek nem török, hanem a Nápolyi Parancsnokság irányítása alá kerültek. Számos esetben „békítőleg” tett kísérletet az elszabadult indulatok megfékezésére, próbálta jobb belátásra bírni Khadafit, Asszadot pedig Szíriában a reformok felgyorsítására, békés eszközök alkalmazására ösztönözte.

Törökország híd szerepe Európa és az iszlám között megkérdőjelezhetetlen mind politikai, mind földrajzi és mind kulturális értelemben. Globális geopolitikai szerepe ugyan a hidegháború után leértékelődött, de az Európai Unió számára stratégiai szempontból rendkívül fontos helyen fekszik. A török tagság uniós befolyási övezetté tenné a Kaukázust és a Közel-Keletet is. Törökország pótolná az Unió hiányzó katonai eszközeit, miközben Európa javára billentené a mérleget a NATO-n belül.

Ezen a ponton felvetődik a kérdés, hogy Törökország csatlakozása milyen kihívásokkal jár az Európai Unió számára. Világunkban a biztonság egyre nagyobb szerepet kap, a kérdés azonban nem egyszerűsíthető le a csatlakozás vagy nem csatlakozás kérdésre, hiszen Törökország jövőbeni szerepe a régió belüli geopolitikai fontosságánál fogva kihatással lesz nemcsak a környezetére, hanem azon túlmutatóan is. Jelenkorunkban, amikor a világ az „iszlám veszélytől” hangos, nem mindegy, hogy egy regionális középhatalom Kelet vagy Nyugat felé orientálódik. Vagy milyen irányba kényszerül!

A Közel-Kelet „hagyományosan” bővelkedik mind államok közötti, mind államokon belüli konfliktusokban. Mivel a térség az Unió szempontjából kritikus közelségben fekszik, érthető, hogy a béke és stabilitás megteremtése az Unió elsődleges biztonságpolitika érdeke. Törökország geopolitikai szempontból is kulcsszereplője lehet a folyamatnak, helyesebben szólva, a rendezés során Törökországot semmilyen körülmények között nem lehet megkerülni.⁴⁴

⁴⁴ Rada Csaba–Rada Péter: Törökország Európai Unió csatlakozásának biztonsági aspektusai. Külügyi Szemle, 2007. tél 3., p. 3.

AZ AMERIKAI EGYESÜLT ÁLLAMOK STRATÉGIÁJA A HIDEGHÁBORÚ KEZDETÉTŐL NAPJAINKIG

„A hidegháború akkor kezdődött, amikor Amerika azt hitte: a béke korszaka köszönt rá. És a hidegháború abban a pillanatban ért véget, amikor Amerika egy elhúzódó konfliktusra készült fel.”¹

Henry A. Kissinger

Kissinger fentebb idézett gondolata a hidegháborúról megmutatja, hogy az milyen rendkívüli gyorsasággal vette kezdetét – hiszen éppen csak véget ért a második világháború 1945-ben; és úgyszólván ezzel a gyorsasággal meg is szűnt – a Szovjetunió összeomlását követően az Amerikai Egyesült Államok számára az Orosz Föderáció, a volt Szovjetunió ellenségéből barát lett. Tanulmányomban a II. világháborút követő időszakot vizsgálom az Amerikai Egyesült Államok szemszögéből, ami megkívánja, hogy tizenhárom amerikai elnöki adminisztráció diplomáciáját, külpolitikáját, stratégiáját vizsgáljam meg a nemzetközi rendszerben zajló események fényében, a megadott keretek között.

A II. világháború kezdetén egy erőteljes Németország indított támadást Lengyelország ellen, de évekkel később ez az erő már a múlté volt, 1945. május 8-án feltétel nélkül megadta magát, amellyel Európában lezárult a háború. Pár hónappal később, augusztusban, a Manhattan-terv² keretében Hirosimára és Nagaszakira dobott atombomba Ázsiában is véget vetett a háborúnak, 1945. szeptember 2-án aláírták a kapitulációs szerződést a Missouri csatahajón. A háború eredményeképpen megváltozott a nemzetközi rend, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió szuperhatalommá vált, és létrejött az Egyesült Nemzetek Szervezete, amely a kollektív biztonság elvére épült. Winston Churchill 1946. március 5-én a fultoni Westminster College-ban beszédet tartott A béke hajtóereje címmel – ’fultoni beszéd’ –, melyben a Szovjetunió elleni fellépésre szólított fel, ugyanis vasfüggöny ereszkedett Európára, ami a közép- és kelet-európai országokat a szovjet érdekszférába zárta el, biztosítva felettük Moszkva nagyfokú ellenőrzését.³ Churchill fontosnak tartotta egy egységes Európa létrehozását, ezért még ebben az évben felvetette egy Európai Egyesült Államok

¹ Henry Kissinger: Diplomácia, Panem Könyvkiadó, 2008. p. 762.

² 1942-ben indult program, amely atomfegyver kifejlesztésére irányult. Részt vett benne az Egyesült Államok mellett Nagy-Britannia és Kanada, a program vezetőjévé Robert Oppenheimert választották.

³ Sir Winston Churchill fultoni beszéde: A béke hajtóereje
<http://www.okm.gov.hu/letolt/retorika/ab/szoveg/szov/chur.htm> 2011.05.20.

létrehozását, amelynek kezdete a francia-német megbékélés kell, hogy legyen. Emellett a hidegháború nyitányának tartott beszéd az angol-amerikai együttműködést is szorgalmazta:

„A világ biztonsága újfajta egységet igényel Európában, olyat, amelyikből egy nemzetet sem lehet tartósan kirekeszteni: Európa nagy alapító nemzeteinek ellenségeskedései robbantották ki azokat a világháborúkat, melyeknek tanúi voltunk, vagy amelyek korábban zajlottak. Életünk során kétszer láttuk, hogy az Egyesült Államokat, óhaja és hagyományai ellenére, az érvek ellenére, olyan kényszer hatására, melyet nem lehet nem értenünk, ellenállhatatlan erők még időben belevitték ezeket a háborúkba, hogy a jó ügy - ha iszonyatos vérontás és pusztítás után is, de - végül mégiscsak győzhessen. Az Egyesült Államoknak kétszer kellett fiatal életet millióit átküldeni az Atlanti-óceánra, hogy utolérjék a háborút, de ma már a háború éri utol a népeket, legyenek bárhol szürkület és pirkadat között. Tudatosan kellene dolgoznunk azért, hogy az Egyesült. (sic!) Nemzetek Szervezetén belül annak alapokmányával összhangban, egész Európára; kiterjedően megvalósíthassuk a békét. Úgy érzem, ezzel nagyon fontos és - nyilvánvaló politikai célt valósítanánk meg.”⁴

1945 áprilisában Franklin D. Roosevelttel amerikai elnök halálával Harry S. Truman lett az Amerikai Egyesült Államok elnöke, aki folytatta elődje politikáját – Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) létrehozása, potsdami csúcstalálkozó –, miszerint fontos a békés, új nemzetközi rend létrehozása. A szovjet pártfőtitkár, Sztálin, azonban a békés világrendet a kommunista ideológia terjesztésében és a pánszlávizmusban látta, ugyanis szerinte a háború kirobbantásáért nem Hitler, hanem a kapitalizmus tehető felelőssé, és kifejtette, hogy a szovjet társadalmi rend sokkal szervezettebb és magasabb rendű, mint más, nem szovjet típusú rendszer⁵ - majd hozzá is látott a szovjet bábkormányok létrehozásához (1946-1949) Kelet-Európában. Truman a szovjetekkel való szembenállást a jó és a rossz küzdelmeként fogta fel, emellett a szovjetek politikáját éretlennek tartotta, meg kellett tanítani őket a 'rendes viselkedésre'.⁶ A néhai szövetségesek között a válság és a bizalmatlanság egyre komolyabb mértéket öltött, ami következtében a teljes szembenállásra, a kétpólusú világ kialakulására került sor – megkezdődött a hidegháború.⁷

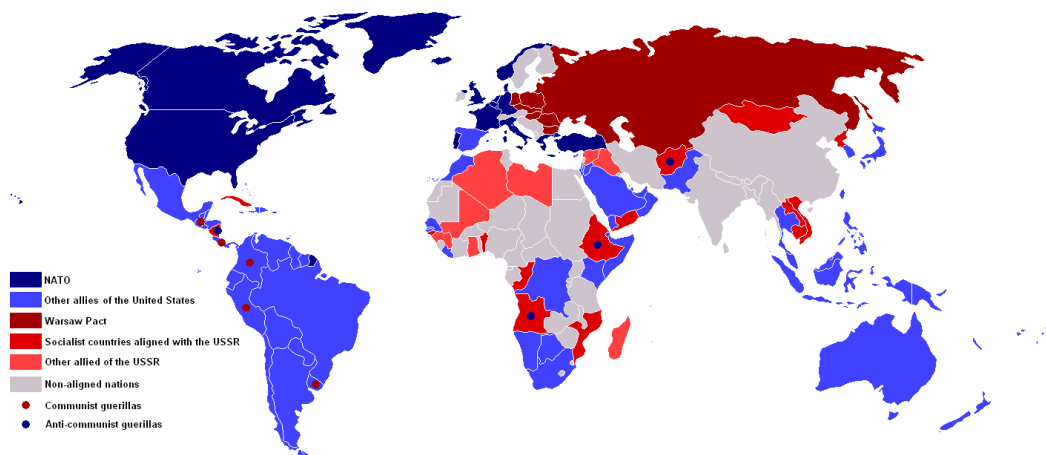
⁴ Sir Winston Churchill fultoni beszéde i.m.

<http://www.okm.gov.hu/letolt/retorika/ab/szoveg/szov/chur.htm> 2011.05.20.

⁵ Kissinger i.m. p. 425.

⁶ Kissinger i.m. p. 410.

⁷ A hidegháború nem hagyományos értelemben vett háború volt, hiszen a két fél között fegyveres összecsapásra közvetlenül nem került sor, inkább politikai, ideológiai, katonai, gazdasági szembenállást jelentett.

1. számú ábra – A bipoláris világ (kékkel az Egyesült Államok és szövetségesei, pirossal a Szovjetunió és szövetségesei)⁸

Görögországban és Törökországban 1947-ben tartották a kommunista hatalomátvételtől, ami ellen küzdött Nagy-Britannia, amíg erőforrásai ezt lehetővé tették. Az Egyesült Államok segítségével mindkét országot sikeresen pacifikálták, elkerülve a kommunista uralom létrejöttét. A veszélyre válaszul még ebben az évben meghirdette az amerikai elnök a Truman-elvet, mely a feltartóztatás politikáját és a dominó-elvet foglalta magába, és hosszú időre meghatározta az Egyesült Államok külpolitikáját. A feltartóztatás politikája célként tűzte ki a további szovjet terjeszkedés megállítását, a dominó-elv pedig kimondta, ha valahol sikeres szovjet hatalomátvitelre kerül sor, az magával vonja a környező országok, térség szovjet érdekszférává való átalakulását. George F. Kennan⁹ már az 1946-ban íródott Hosszú Táviratában (Long Telegram) írt a szovjet terjeszkedésről, ami szerinte nagy veszélyeket rejt magában, majd az 1947-ben íródott X Article-ben (The Sources of Soviet Conduct – A szovjet magatartás gyökerei) megfogalmazta a feltartóztatási politikát (containment policy), ami a hidegháborúban az amerikai külpolitika sarok-kövévé vált.¹⁰ A feltartóztatási politikát katonai eszközökkel akarták megvalósítani – ezt értették alatta –, míg Kennan azonban politikai és gazdasági értelemben is kívánta alkalmazni. A feltartóztatás az Egyesült Államokat passzív diplomáciára kötelezte, emellett pedig utópisztikus jellegű volt, hiszen azt gondolta, hogy a Szovjetunió összeomlása békés módon, önmagától végbemehet. Churchill egyet értett a feltartóztatással, bár passzívnak ítélte meg; mások pedig túl harciasnak találták. Kennan a későbbiekben, 1957-ben maga is átgondolta az általa vázolt stratégiát, és arra jutott, hogy a belső problémákat

⁸ http://www.search.com/reference/Western_world 2011.05.22.

⁹ Kennan szerepéről a mai napig eltérőek a vélemények, kezdetben az amerikai hidegháborús külpolitika globális tervezőjeként tartották számon, ma azonban úgy vélik, hogy nem az egész hidegháborús korszak, hanem annak egy részében volt meghatározó szerepe.

¹⁰ Dr. Fehér Zoltán: Nekrológ: George F. Kennan – Egy realista diplomata az amerikai külpolitika alakításában p. 86-87.
<http://www.freeweb.hu/kul-vilag/2005/0203/pr-kennan.pdf> 2011.05.20.

kell sikeresen kezelni, hogy a szovjet fenyegetés kisebb mértékben lehessen jelen:

„Honfitársaimnak, akik a szovjet fenyegetés elhárítása ügyében gyakran felteszik a kérdést, hogy miként lehetne legjobban ellenállni a szovjet fenyegetésnek, csak a következőket válaszolhatom: saját hibáinkat kell kezelnünk, azokat a problémákat, amiket mi is szégyellünk, amelyeket mi is aggasztónak tartunk: a faji kérdést, a nagyvárosokban uralkodó helyzetet, a fiatalok oktatásának, környezetének problémáit, a növekvő szakadékot a szakértők tudása és a közvélemény között.”¹¹

A II. világháború után az európai gazdaság romokban hevert, ami kedvezett a szovjet propagandának, ezért az Egyesült Államoknak lépnie kellett, hogy Európa stabilitását garantálja, a szovjet befolyást csökkentse. Ekkor hirdette meg George C. Marshall külügyminiszter 1947-ben a Marshall-tervet, amely Nyugat-Európa talpra állítását tűzte ki célul, amiben a szovjet csatlós-államok nem tudtak illetve nem vehettek részt – hiszen feltétel volt az Egyesült Államokkal való együttműködés –, amivel Kelet-Európa még elszigeteltebbé vált. Az Európai Újjáépítési Program keretében 1948 és 1952 között folyósították a segélyeket¹² a résztvevő nyugat-európai országok számára, összesen 12 milliárd dollár értékben.¹³ Az amerikai lépésekre válaszul Andrej Zsdanov létrehozta a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodáját,¹⁴ amely megalakuló ülésén meghirdette két tábor elméletét, miszerint a világ két táborra oszlik: az imperialistákra az Egyesült Államok vezetésével, akik háborút akarnak; és a béke táborára a Szovjetunió vezetésével, akik a demokrácia és béke terjesztőjének tekintik magukat. A szovjet politikus ezen beszédét tekintik a szovjet oldal hidegháborús nyitányának, amivel Zsdanov kifejezte, hogy a kommunizmus és kapitalizmus közötti harc elkerülhetetlen. Emellett a szovjetek a Marshall-tervre válaszul létrehozták 1949-ben a Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsát (KGST), amely a szocialista országok gazdaságának összehangolására törekedett a Szovjetunió felbomlásáig.¹⁵

Az Egyesült Államoknak eközben át kellett szerveznie a biztonsági rendszerét, mert az ENSZ-t nem tartotta elég hatékony szervezetnek a nemzetközi béke és biztonság garantálására. Az átszervezések az 1947-ben meghozott nemzetbiztonsági törvény alapján jöttek létre, miszerint megalakult az egységes Védelmi Minisztérium, ami a korábban önálló haderőnemi minisztériumokból jött létre; a Fegyveres Erők Egyesített Vezérkara; a Központi Hírszerző Ügynökség (CIA); és a biztonságpolitika koordinálására a Nemzetbiztonsági Tanács (NSC)

¹¹ Kissinger i.m. p. 457.

¹² Ezek egy része segély, másik része alacsony kamatozású kölcsön volt.

¹³ Sz.n.: A Marshall-terv

<http://ecopedia.hu/marshall-terv> 2011.05.20.

¹⁴ Moszkvából irányított kommunista szervezet 1947 és 1956 között.

¹⁵ Az Egyesült Államok 1948-ban gazdasági embargót vezetett be a Szovjetunió ellen (pl. COCOM-lista), amely a hidegháború végéig érvényben volt.

is.¹⁶ Egyedüli elhibázott döntés az év folyamán a hűség programjának meghirdetése volt, ami alapján 1947 és 1952 között négy millió alkalmazott megbízhatóságát ellenőrizték, majd az ellenőrzöttek 0,022 %-át találták bűnösnek. A program a szovjet kémek ellen irányult, ami kommunista boszorkányüldözéshez vezetett.¹⁷ A szovjet terjeszkedés elleni küzdelmet tovább erősítették azzal, hogy még ebben az évben megszületett a Riói Megállapodás, amelynek keretében a részes felek vállalták, hogy egy bel- vagy külföldről érkező támadást minden tagállam elleni támadásként értékelnek, tehát a kollektív védelem elve érvényesült. A következő évben megalakult az Amerikai Államok Szervezete, amelynek legfontosabb céljai között megtalálható az amerikai kontinens és béke védelme, a viták békés rendezése illetve a gazdasági és kulturális fejlődés elősegítése.

A legjelentősebb (katonai) szövetség azonban az 1949. április 4-én megalakult, a kollektív védelem elvén alapuló Észak-Atlanti Szerződés Szervezete (NATO), amelynek V. cikkelye a már Riói Megállapodásban lefektetett elvet – egy ország elleni támadást minden tagállami elleni támadásként értékelnek – is megfogalmazza. Tagjai nagyrészt európai államok – Magyarország 1999 óta –, kivéve az Egyesült Államokat és Kanadát. Azt, hogy az Egyesült Államok csatlakozhatott a szervezethez, azt az 1948-ban elfogadott Vandenberg-határozat tette lehetővé, amely kimondta, hogy az Egyesült Államok békeidőben is tagja lehet katonai szervezetnek.¹⁸ 1955-ben csatlakozott hozzá a Német Szövetségi Köztársaság, ami szovjet reakciót vont maga után, ami eredményeként megalakult saját katonai szövetségük, a Varsói Szerződés. A NATO első stratégiája a tömeges megtorlás lett – az Egyesült Államok 1953-ban vezette be –, miszerint nukleáris fegyvereket fog bevetni egy esetlegesen ellene irányuló agresszió esetén.

Az Egyesült Államok vezetésével és támogatásával alakult meg 1951-ben az ANZUS, amely a csendes-óceáni térség biztonságáért felelős; 1954-ben a SEATO, délkelet-ázsiai szervezet, ami azonban a vietnami háború után felbomlott; és végül 1955-ben a CENTO, ami a NATO-t és SEATO-t egészítette ki a szovjet fenyegetés ellen a Közel-Keleten, de 1979-ben megszűnt Irán és Pakisztán kilépésével. Az említett szervezetekre szükség is volt, hiszen a szovjet terjeszkedés folyamatosan nőtt, ugyanis 1945 óta Európában állomásozott a Vörös Hadsereg, 1948-ban Csehszlovákiában kommunista puccs, majd 1949-ben Kínában kommunista hatalomátvétel következett be. 1948-ban Nyugat-Berlint a Szovjetunió blokád alá vette, azt gondolva, hogy ezzel eléri céljait – gátat szabnak a német önállósodási törekvéseknek –, azonban a nyugati

¹⁶ Sz.n.: The National Security Act of 1947
<http://www.texascollaborative.org/SilverblattModule/act2-1.php> 2011.05.22.

¹⁷ Sz.n.: Első ciklusa 2
<http://truman.honlapom.com/web.php?a=truman&o=gcahIxtsx7> 2011.05.22.

¹⁸ Sz.n.: U.S. Senate Resolution 239
<http://www.nato.int/docu/basic/txt/b480611a.htm> 2011.05.22.

hatalmak ezt léghíddal ellensúlyozták. A blokádot 1949-ben a szovjetek megszüntették, és még ebben az évben létrejött a Német Szövetségi Köztársaság és a Német Demokratikus Köztársaság. A berlini blokádot volt az Egyesült Államok és a Szovjetunió közötti első közvetlen szembenézés, ami a nyugati hatalmakat kedvezőbb pozícióba segítette, és kommunistaellenes hangulatot hozott létre. A feszültséget tovább növelte, hogy 1950-ben kitört a koreai háború, amit nem nézhetett tétlenül az Egyesült Államok, hiszen Japán nyugati orientáltsága elveszhetett volna egy kommunista hatalomátvétel esetén. Egy évvel korábban Douglas MacArthur tábornok az amerikai védelmi övezeten kívülre helyezte Koreát, és az amerikai csapatokat is visszavonták onnan, a háború kitörésével azonban az amerikai erők újra megjelentek az országban, Dél-Korea támogatására. Az Egyesült Államok úgy érvelt, hogy nem egy távoli ország konfliktusába avatkozik bele, hanem a szabad világot fenyegető kihívás ellen lép fel; és elveket, nem érdekeket védelmez. Truman felhatalmazást adott Korea egyesítésére egészen a kínai határig, amivel Kína haragját és egy kínai támadást vont maga után az amerikai erők ellen. Ennek következtében Truman bejelentette, hogy nem az egyesítés a cél, hanem az agresszió megállítása. Bradley tábornok ekkor három opciót vázolt fel: kivonulunk és cserbenhagyjuk Koreát, harcolunk kevés erővel, vagy pedig teljes erőt bevetünk.

Az Egyesült Államok a második opciót választotta, mert az volt az elgondolás, hogy egy általános háború felkészüléséhez két-három évre van szükség. Felmerül a kérdés, hogy az Egyesült Államok miért tartotta gyengének magát, hiszen megvolt az atommonopóliuma.¹⁹ A hidegháború első fegyveres összecsapása 1953-ban zárult le a panmindzsoni fegyverszünettel, amely rögzítette nagyrészt az 1950 előtti határokat és Korea kettéosztottságát napjainkig a 38. szélességi fok mentén.

A feszültséggel teli időszakot diplomáciai enyhülés jelezte, amikor Sztálin 1952-ben azzal a javaslattal állt elő, hogy Nyugat-Európát elismeri az Egyesült Államok befolyási övezetének, de Kelet-Európa a Szovjetunió hatáskörébe tartozik, e kettő között pedig egy semleges Németország lenne. Sztálin célja a kapitalizmus kijátszása volt, ami azonban nem sikerült, de a diplomáciai nyitás sem, mert 1953-ban meghalt, utódja Nyikita Hruscsov lett. A pártfőtitkár a tárgyalások kezdeményezésével valószínűleg a nyugati táborat akarta szétrombolni, míg saját táborát erősíteni. Sztálin halála után belső harcok kezdődtek, majd a szovjet miniszterelnök, Malenkov diplomáciai tárgyalásokat kezdeményezett az Egyesült Államokkal, de semmi konkrét javaslatot nem tett. Churchill mindig is fontosnak tartotta, hogy tárgyaljanak, de sem az Egyesült Államok, sem a Szovjetunió nem akart engedményeket tenni. Churchill a tárgyalások fontosságát hangsúlyozta, hogy azzal elérik majd a békésebb egymás mellettélést, de az amerikaiak ezzel nem értettek egyet, mert ők megváltoztatni akarták

¹⁹ Kissinger i.m. p. 459-478.

a szovjet rendszert. Így egy angol-amerikai vita jött létre, ahol Churchill így fogalmazott:

„... Meglehet, hogy nem születnek majd kőkemény döntések, de annyit minden bizonnyal el fog érni, hogy az ott összegyűltek azzal az érzéssel távozzanak majd, hogy tehetnek valami jobbat is, mint hogy az egész emberiséget – önmagukat is beleértve – darabokra szaggassák.”²⁰

Churchill elgondolása szerint az volt a probléma, hogy az Egyesült Államok nem volt hajlandó elismerni a szovjet csatlós államok rendszerét, de háborúzni sem akart annak megszüntetéséért, ezért elképzelése visszatérést jelentett volna a roosevelti négy csendőr koncepciójához.²¹ Az Egyesült Államok 1953-ban megválasztott új elnöke, Dwight D. Eisenhower is teljességgel ellenezte Churchill javaslatát, mert szerinte cselekedni kell, a beszéd kevés. De nemcsak Eisenhower, hanem külügyminisztere, John Foster Dulles sem volt hajlandó tárgyalásokba bocsátkozni, amíg a szovjetek nem tesznek lépéseket annak érdekében, azaz amíg a szovjet rendszer át nem alakul. Addig Hruscsov a békés egymás mellett élés politikája jegyében elítélte a sztálini terrort, a személyi kultuszt, rendezte a kapcsolatot Jugoszláviával, kivonta a szovjet csapatokat Ausztriából,²² azonban le kellett vernie a kelet-berlini felkelést, ami a szovjet rendszer ellen irányult. 1955-ben a genfi négyhatalmi csúcstalálkozón Eisenhower felvetette a nyitott égbolt elvét, miszerint az Egyesült Államok és a Szovjetunió egymás területe felett légi felderítéseket végrehajthattak volna, de a Szovjetunió ezt nem volt hajlandó elfogadni. A szovjetek úgy gondolták erősebbek, mint az Egyesült Államok, ami alapján Hruscsov így jellemezte a nemzetközi világot, a nyugati demokráciákat az 1956-ban megtartott pártkongresszuson:

„A kapitalizmus válsága egyre inkább mélyül... A nemzetközi szocialista tábor egyre nagyobb hatást gyakorol az események alakulására szerte a világon... Az imperialista erők gyengülnek.”²³

Hruscsov több válságot ki robbantott (pl. 1958-62, Genf), de azok kezeléséhez nem értett, és olyan területeken, amiket Sztálin a szovjet érdekszférán kívül gondolt. A válságok helyszínei tehát mindig Európán kívül voltak, mint az első példa, a szuezi válság is mutatja.²⁴ Hruscsov erőfeszítése az egyiptomi befolyás megszerzésére bakugrás volt Kissinger szerint. A Szovjetunió fegyvereket adott el a Közel-Keletre, ami érzékenyen érintette Nyugat-Európát, főképpen Nagy-Britanniát, hiszen a briteknek jelentős szerepük volt a térségben (Irán, Egyiptom, Irak), majd azonban az 1950-es években befolyásuk meggyen-

²⁰ Kissinger i.m. p. 498.

²¹ Nagy-Britannia felügyeli Európát, Európa Afrikát, az Egyesült Államok az amerikai kontinenst, és a Szovjetunió Közép-Ázsiát és Közép-Kelet-Európát.

²² Sz.n.: Hruscsov nem retusáltatta magát

http://mult-kor.hu/20100305_hruscsov_nem_retusaltatta_magat 2011.05.22.

²³ Kissinger i.m. p. 506.

²⁴ Kissinger i.m. p. 479-508.

gült. Egyiptom vezetője, Nasszer a franciákat és a briteket ki akarta szorítani a térségből, amire a britek az Egyesült Államok segítségét kérték, de az amerikaiak elutasították a részvételt, ugyanis szerintük ENSZ segítségre volt szükség. Az Egyesült Államok ebben a válságos időszakban dolgozta ki az északi nemzetek összefogásának koncepcióját, melybe Irak, Szíria, Pakisztán, Törökország tartoztak, és a cél a szovjetek feltartóztatása volt. Az Egyesült Államok próbált tárgyalni Nasszerrel, illetve próbálta puhítani, amivel a britek nem értettek egyet, mert úgy gondolták, hogy keményebb eszközökkel kell fellépni az egyiptomi vezető ellen, így ellentét alakult ki a brit és az amerikai álláspont között. A Szezi-csatorna államosítását pedig nem lehetett figyelmen kívül hagyni, hiszen nem ellenőrizheti csak egy nemzet a csatornát, Nasszer pedig ezt veszélyeztette az 1888-as konstantinápolyi megállapodás megsértésével,²⁵ ami ellen fel kellett lépni. Békés módon nem értek el eredményt, ezért a britek, franciák, izraeliek támadást intéztek Egyiptom ellen, ami azonban ügyetlenül, amatőr módon lett kivitelezve, ezért garantálta bukásukat. Eisenhower a katonai fellépést mindig is ellenezte Egyiptom ellen, ezek után pedig az akciót elítélte, és kifejezte, hogy a vitás kérdéseket nem fegyveres úton kell rendezni, hanem a nemzetközi jog alapján. Eisenhower a brit-francia akciót elítélte Egyiptom ellen, de a szovjetek beavatkozását az 1956-os magyar forradalom során nem, ami tettei és szavai között ellentmondást idézett elő.

Az Egyesült Államok kijelentése, miszerint megvédi a világot és céljai globálisak, a magyar forradalom során nem érvényesült, hiszen nem nyújtott támogatást Magyarországnak. Az amerikaiak passzívan szemlélték az eseményeket, mert úgy hitték, Kelet-Európában nem szabad megütközni a Szovjetunióval, ezért az időre bízták a megoldást. Dulles szerint a háború egyetlen indítéka az önvédelem lehet, amivel a britek és a franciák megsértették a NATO 1. cikkelyét, ami a viták békés rendezését írja elő. A szezi válság megmutatta az Egyesült Államok erejét, de gyengeségét is, hiszen Nasszernek sikerült kijátszania a nagyhatalmakat egymás ellen, ami az el nem kötelezett országok körében visszatetszést keltett. A britek szerepét innentől az Egyesült Államok vette át a Közel-Keleten, így 1957-ben Eisenhower katonai és gazdasági segítséget ígért illetve a kommunista agresszió elleni védelmet (Eisenhower doktrína). Emellett pedig kijelentette, hogy az Egyesült Államok az egész szabad világot meg fogja védeni:

„Először is, Amerika érdekei világméretűek, mindkét féltekére, minden kontinensre kiterjednek. Másodszor, a szabad világ minden egyes nemzetével vannak közös érdekeink. Harmadszor, az érdekek kölcsönös összefüggése megkívánja minden nép jogainak és békéjének mélyiséges tiszteletben tartását.”²⁶

²⁵ A szerződő felek megállapodtak, hogy a csatorna nyitva marad békében és háborúban a kereskedelmi és hadihajók részére.

²⁶ Kissinger i.m. p. 539.

1958-ban kiéleződött a német kérdés, Hruscsov ultimátumot juttatott el a Nyugatnak, mert véget akart vetni Berlin négyhatalmi státuszának,²⁷ egy demilitarizált, szabad várost akart. Adenauer, nyugat-német kancellár szerint ez az ultimátum azt szolgálta, hogy elszigetelje a Német Szövetségi Köztársaságot:

„Németország újraegyesítését nem vásárolhatjuk meg a nyugati blokkal való kapcsolat lazítása és az európai integráció eredményeinek feladása árán. Ennek az eredménye az lenne, hogy egy sehova sem tartozó Németország lebegne Európa közepén, amelyet a kelet-nyugati birkózásban részt vevő mindkét fél szükségszerűen kihasználna.”²⁸

Az Egyesült Államok kívülről szemlélte az eseményeket, és Eisenhower bejelentette, hogy Berlin miatt nem fog háborút indítani, főleg nem nukleáris fegyverekkel. De Gaulle, a francia elnök a német nacionalizmus felébredésétől félt, szétdarabolt Németországot akart látni, ami Richelieu óta a francia politika célja. Azonban a szovjetek jelenléte miatt a megbékélést szorgalmazta, azzal a feltétellel, hogy ismerjék el Franciaország vezető szerepét. 1959-ben került sor Hruscsov-Eisenhower találkozóra, ahol azonban lényegi döntések nem születtek, egyedüli eredményként az időnyerés említhető. Az 1960-ban lelőtt U-2-es felderítő gép lelövése tovább növelte a feszültséget, az Egyesült Államoknak el kellett ismerni a Szovjetunió feletti kémkedés tényét. 1961-ben azonban újabb szovjet-amerikai találkozóra került sor, ahol már az új amerikai elnök, John F. Kennedy találkozott Hruscsovval, aki hat hónapot adott, hogy ultimátuma teljesüljön. Hruscsov Kennedyt gyengének tartotta és kijelentette, ha nem teljesítik az ultimátumot, akkor összecsapásra kerül sor. Ez bizonyította, hogy Hruscsovval tárgyalni nem érdemes, aki az alábbi módon fejtette ki elgondolását a tárgyalások és a háború hatékonyságáról:

„A történelem azt tanítja, hogy az államok határait nem a konferenciák változtatják meg. Az ott hozott döntések legfeljebb az erőviszonyokat tükrözhetik. Az erőviszonyok megváltozását pedig egy háború, mindenekelőtt annak végkimenetele – a győzelem vagy a vereség – vagy egyéb körülmények határozzák meg.”²⁹

Kennedy volt az Egyesült Államok legfiatalabb megválasztott elnöke, aki beiktatási beszédében mondta el, azóta híressé vált mondatát: „Ne azt nézd, mit tud a hazád tenni érted, hanem azt, te mit tudsz tenni a hazádért.”³⁰ Kennedy úgy látta, hogy fegyveres úron nem lehet megállítani a szovjeteket, és nyomatékosabban kifejezte Eisenhowernél, hogy az atomháború kockázatát is kerülni kell. 1961-ben Hruscsov megépítette a berlini falat, ami Nyugat-Berlint vette körül,

²⁷ A potsdami konferencia után Berlin és Németország felosztásra került az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország és a Szovjetunió között; amit azonban csak egy évig irányítottak így, mert 1949-ben megalakult a Német Demokratikus Köztársaság és a Német Szövetségi Köztársaság.

²⁸ Kissinger i.m. p. 577.

²⁹ Kissinger i.m. p. 570.

³⁰ John F. Kennedy Inaugural Address

<http://www.americanrhetoric.com/speeches/jfkinaugural.htm> 2011.05.24.

és az európai megosztottság szimbólumává vált, annak leomlásig, 1989. november 9-ig. Dean Rusk, amerikai külügyminiszter elítélte a fal építését, majd amerikai csapatokat küldtek Berlinbe. Eisenhower és Kennedy hozzáállása a szovjet magatartáshoz különbözött, hiszen előbbi mindig akadályozni akarta azokat, utóbbi pedig tárgyalások útján akart véget vetni a konfliktusnak. Eisenhower számára Berlint túl kellett élni, Kennedy szerint pedig egy új világrendhez vezető utat jelentett. Azonban egyre inkább úgy tűnt, hogy egy háború elkerülhetetlen, hiszen Hruscsov nem fogadott el semmilyen kompromisszumot, és kerülte a tárgyalásokat.³¹ A szovjet pártfőtitkár közepes hatótávolságú rakétákat telepített Kubába, amivel a hatalmi egyensúlyon kívánt változtatni, Kubát meg akarta védeni egy újabb inváziótól. De az amerikaiak is nagy- és közepes hatótávolságú rakétákat telepítettek Törökországba, amik a szovjetek számára jelentettek fenyegetést. A szovjet telepítést az amerikaiak nem hagyhatták reakció nélkül, ezért több opció született a fellépésre: tengerészeti blokádnak vagy invázió. Kennedy végül a blokádnak mellett döntött, és 500 tengeri mérföldes karanténzónát jelölt ki. Azonban a blokádnak törvényessége megkérdőjelezhető volt, hiszen a rakéták Kubába való telepítése nem volt törvénybe ütköző; illetve kérdéses volt, hogy ez a lépés milyen szovjet reakciót fog kiváltani. Válaszul Hruscsov a rakéták elrettentő szerepéről beszélt, és kijelentette, hogy a szovjetek szándékai békések. Ajánlattal fordult Kennedyhez, hogy kivonják rakétaikat Kubából, ha az amerikaiak nem fogják lerohanni Kubát, és nem terveznek inváziót ellene. Később az ajánlatot úgy módosította, hogy Törökországból is vonja ki a rakétákat az Egyesült Államok. Hamarosan pedig szovjet hajók közeledtek a karantén határaihoz, Kuba partjaihoz. A karantén megsértése katonai válaszreakciót vont volna maga után, de a szovjet hajók még a határ átlépése előtt visszafordultak. Kennedy elfogadta Hruscsov ajánlatát, és megkezdődött a rakéták visszavonása, mind szovjet, mind amerikai részről. A hidegháború során ez volt az a helyzet, amikor közel állt az Egyesült Államok és a Szovjetunió a harmadik világháború kirobbantásához. A szovjetek számára a meghátrálás presztízsveszteséget jelentett, ami visszavezethető Hruscsov későbbi bukásához.³² A kubai konfliktus eredményeképpen jött létre a forródrót Washington és Moszkva között, ami növelte és meggyorsította a két fél kommunikációját, hogy elkerüljék az ehhez hasonló szituációkat.

Az atomfegyverek kérdése központi szerepet játszott a hidegháború folyamán. Az első atomfegyvert a már említett Manhattan-terv keretében hozta létre az Egyesült Államok, majd szovjet kémek – pl. a Rosenberg házaspár – segítségével az atomtitkok eljutottak a Szovjetunióba, így a szovjetek is rendelkeztek atomfegyverrel 1949-re, amivel véget vetettek az amerikai atommonopóliumnak. A későbbiekben atomhatalom lett Nagy-Britannia (1952), Franciaország

³¹ Kissinger i.m. p. 559-586.

³² Sz.n.: The Cuban Missile Crisis

http://www.armscontrol.org/act/2002_11/cubanmissile 2011.05.24.

(1960) és Kína (1964), illetve atommal rendelkező ország például India és Pakisztán. Az atomfegyver megjelenése előtt a fegyverkezés a nagyobb biztonságot jelentette, viszont annak megjelenése után ez megfordult, az atomfegyverek megléte kisebb fokú biztonságot garantált, és megjelent a kölcsönös garantált megsemmisítés képessége, azaz aki elsőként használ atomfegyvert, az fog másodjára elpusztulni. Ennek ellenére az Egyesült Államok és a Szovjetunió kiépítette atomarzenálját, aminek növelésével arányában csökkent a biztonság. Miután felismerték, hogy egy atomháború a világ pusztulását hozná magával, az 1960-as és 1970-es évektől számos egyezményt kötöttek, mint például az Atomcsend Egyezmény, Atomsorompó Egyezmény, SALT I és II, Start I, II és III., CFE. De nem csak az atom-, hanem az űrverseny is felerősödött, mikor 1957-ben a szovjetek juttatták fel az első műholdat, a Szputnyikot. Válaszul az Egyesült Államok 1958-ban létrehozta a NASA-t, az űrkutatási hivatalt. Az első ember az űrben a szovjet Jurij Gagarin volt, amire az amerikaiak 1969-ben az első holdra szállással válaszoltak Neil Armstrong személyében. Az amerikaiak ledolgozták a szovjet fölényt, és a NASA lett a világ egyik legnagyobb űrkutatási hivatala. Összességében a hidegháborút a fegyverkezési- és űrverseny jellemezte, amely mindkét szuperhatalomtól rengeteg erőforrást igényelt, és ez a gazdasági verseny vezetett a Szovjetunió széteséséhez.

Az 1960-as évekre a Szovjetunió ereje összemérhetővé vált az Egyesült Államokéval, az erőviszonyok megváltoztak, az atomfegyverek bevetése a világ pusztulását okozta volna, ezért az amerikaiak elvetették a tömeges megtorlás stratégiáját 1961-ben, és helyette a rugalmas reagálás koncepcióját³³ vezették be, amely alapján olyan rugalmas erőt kell felkészíteni, létrehozni, amely hagyományos és tömegpusztító fegyverek alkalmazásával képes sikereket elérni, fegyveres összecsapást megnyerni. A koncepció azt jelentette, hogy az Egyesült Államok határozza meg, hogy mikor, hol és milyen eszközökkel lép fel a nemzeti érdekeit sértő akció ellen. Kifejezték azt is, hogy a válaszcsapásnak arányban kell lennie az ellenség által okozott károk mértékével, emellett pedig hagyományos fegyverekkel elkövetett támadás esetén hagyományos fegyverekkel, míg nukleáris fegyverek használata esetén nukleáris fegyverekkel kell válaszolni. Tehát Kennedy alatt ismét a hagyományos erők szerepe vált meghatározóvá, míg a nukleáris fegyverek használatát korlátozták.³⁴

Az NSC-68-as dokumentum kijelenti, hogy Indokína kulcsfontosságú terület Délkelet-Ázsiában, és veszély fenyegeti, ugyanis ha Indokína elbukik, akkor veszélybe kerül a délkelet-ázsiai egyensúly. Az Egyesült Államok feltartóztatás-politikája és az agresszív, kommunista Kína közelsége miatt

³³ A stratégiát a NATO-tagállamok 1967-ben fogadták el.

³⁴ Az amerikaiak a NATO nukleáris erejének integrációjaként hozták létre az MLF-et (Többnemzetiségű Nukleáris Erő Koncepciója), ami azonban a gyakorlatban korlátozottan érvényesült.

szükségesnek tartotta a háborúba a beavatkozást.³⁵ Az amerikaiak már az első indokínai háborúban is pénzügyi támogatást biztosítottak a franciák számára, akik azonban a második indokínai háború kezdetén kivonultak a térségből. Az Egyesült Államok ezáltal magára vállalta a dél-vietnami fegyveres erők kiképzését. Kennedy úgy gondolta, hogy segélyeket folyósít a déliek számára, illetve katonai tanácsadókat küld a hadsereg kiképzésére, de cserébe elvárta a politikai reformokat. Az amerikai elnök Vietnambot a délkelet-ázsiai 'biztonsági boltív záróköveként' jellemezte.³⁶ Mivel a hadsereg nem ért el komolyabb sikereket, ezért amerikai katonákat küldtek Dél-Vietnamba, akik az alapvető módszereket kezdték alkalmazni (tűzerőre alapozott felmorzsolás, gépesítés és mozgékonyosság), amik a gerillákkal szemben sikertelenek voltak. Időközben Kennedy bevezette a nemzetépítés fogalmát Vietnamba, miszerint a dél-vietnamiakat oly mértékben kéne támogatni, hogy önállóan fel tudják venni a harcot az északiak ellen.

Amikor Kennedy hivatalba lépett, a Vietnamban tartózkodó amerikaiak száma még a 900-at sem érte el, de 1961 végére 3164, majd 1963-ban pedig 16 263 katona harcolt Vietnamban. Kennedy halálát követően Lyndon B. Johnson lett az elnök, akinek tovább kellett folytatnia a vietnami háborút. Szerinte a legnagyobb problémát Indokínában nem a kommunizmus, hanem az éhínség, tudatlanság, szegénység és betegségek jelentették. Észak-Vietnam miniszterelnöke kijelentette, hogy az Egyesült Államok katonailag erősebb, de végül veszíteni fog, mert Észak-Vietnam alapvetően erősebb, ugyanis több vietnami kötelezte el magát Vietnam védelméért, mint amerikai. Koreában az amerikaiak előrenyomultak annyira, hogy kiprovokálták a kínai beavatkozást, míg Kína Vietnammal kapcsolatban kijelentette, hogy nem fog beavatkozni, csak ha a területét megsértik. Johnson idejében számos tüntetés zajlott a vietnami háború befejezéséért, támogatottsága jelentősen csökkent, ami miatt nem tudott újra indulni az elnöki posztért. Richard Nixon lett a következő amerikai elnök 1969-ben, amikor már 543 000 amerikai katona tartózkodott Vietnamban. Még ebben az évben meghirdette a Nixon-doktrínát, amely kimondja az Egyesült Államok kötelezettségvállalásait, amely főképpen a veszélyeztetett periférius területekre vonatkozott. Nixon szerint egyértelműen nem lehet katonai győzelmet aratni Vietnamban, ezért készen állt a tárgyalások megkezdésére a kivonulásról. A tárgyalások eredményeként az 1973-ban megkötött Párizsi Megállapodás értelmében az amerikai erők kivonultak Dél-Vietnamból. Az Egyesült Államok túlterjeszkedett, a nyugati értékeket, a demokráciát akarta egy olyan világba exportálni, ami politikailag, gazdaságilag és katonailag sem volt hajlandó befogadni azt. Négy elnök is azt vallotta, hogy Vietnam kulcsfontosságú

³⁵ Az első indokínai háború 1946-1954-ig tartott, ahol a francia és a Viet Minh csapatok között fegyveres küzdelem zajlott. A háború francia vereséggel ért véget és Vietnam kettéosztottságával a 17. szélességi fok mentén. A második indokínai háború az országos választások megtagadása miatt tört ki 1955-ben.

³⁶ Kissinger i.m. p. 635.

terület, mégis hagyták, hogy 1976-ban a kommunisták győzelmet arassanak és egyesítsék Vietnamot.³⁷ A kudarcot követően az Egyesült Államoknak újra kellett gondolnia stratégiáját, hiszen az amerikai túlterjeszkedés járult stratégiája megrendüléséhez. Nixon egy amerikai-kínai-szovjet tárgyalói háromszöget³⁸ szeretett volna létrehozni, mert Kína és a Szovjetunió jobban félt egymástól, mint az Egyesült Államoktól, így pedig az amerikaiak helyzete jelentősen megerősödött. Kínával a viszonyát az 1972-es sanghaji kommunikéban rendezte, melyben kijelölték a főbb paramétereket a vitatott kérdések megoldására. 1971-ben a kialakult viszonyoknak megfelelően megalkották az új koncepciót, a reális elrettentést a rugalmas reagálás helyett. Az új elképzelésben megjelentek a háború kategóriái, és kialakították a haderő két nagy csoportosítását: a hadászati csapásmérő erőket (pl. hadászati bombázók és rakéták) és az általános erőket (pl. szárazföldi csapatok, haditengerészet).³⁹ Vietnamot követően különféle elgondolások láttak napvilágot, mint a teológiai iskola, amelynek két fő képviselője – Acheson és Dulles – nem voltak hajlandók a szovjeteket elfogadni tárgyalópartnerként, amíg a szovjet rendszer meg nem változik. A pszichiátriai iskola szerint a szovjetek nem különböznek nagyon az amerikaiaktól békevágyukat illetően, míg a radikalisták szerint a kommunizmust nem feltartóztatni kell, hanem túlélni, hiszen a túlterjeszkedése saját bukásához fog vezetni. Nixon szakított elődeivel, és az amerikai külpolitikát a *raison d'état*, azaz a nemzeti érdek által vezéreltnek akarta megtenni.⁴⁰ Az elnök szerint a világ barátokra és ellenségekre oszlik, ezért a béke és harmónia állapota nem természetes, hanem átmeneti, de az erőegyensúly stabilitást eredményez:

„Nem szabad elfelednünk, hogy a világtörténelemben kizárólag akkor volt hosszabb ideig béke, amikor erőegyensúly állt fenn. A háború veszélye akkor lép fel, amikor egy ország sokkal erősebbé válik potenciális versenytársaihoz képest. Ezért egy olyan világban hiszek, amelyben az Egyesült Államok erős. Véleményem szerint biztonságosabb és jobb világban élénk, ha egy erős, egészséges Egyesült Államok, Európa, Szovjetunió, Kína és Japán egymást kiegyensúlyozva, s nem egymást kijátszva élne egymás mellett.”⁴¹

Nixon Watergate-botrányt követő lemondása után Gerald Ford lett az Egyesült Államok új elnöke, aki számos nehézséget és problémát örökölt az előző adminisztrációtól. Ford hivatali ideje alatt zárult le véglegesen a vietnami háború Vietnam egyesülésével, és ő írta alá 1975-ben a Helsinki Záróokmányt, amely politikai kötelezettségvállalás az európai biztonsággal, a gazdasági együttműködéssel és az emberi jogi kérdésekkel kapcsolatban. A média

³⁷ Kissinger i.m. p. 671-700.

³⁸ Az 1960-as években az amerikai-kínai kapcsolatok megjavultak, ez vált Nixon stratégiájának sarokkövévé, hiszen így a szovjeteknek figyelni kellett, hogy milyen lépésre folyamodnak, mert azzal a két fél közötti együttműködést erősíthetik.

³⁹ Dr. Hajma János c.n.

<http://www.sulinet.hu/eletestudomany/archiv/1997/9724/nato/nato.html> 2011.05.24.

⁴⁰ Kissinger i.m. p. 701-731.

⁴¹ Kissinger i.m. p. 703.

ügyetlennek tartotta, mert hibákat is elkövetett, mint amikor kijelentette, hogy Kelet-Európában nincs veszély. 1977-ben Jimmy Carter követte az elnöki székben Fordot, aki az Egyesült Államok Közel-Kelet politikájában ért el jelentősebb eredményeket. 1979-ben közvetített az egyiptomi-izraeli béke létrejöttében, aminek a célja a közel-keleti béke megteremtése volt. Az Egyesült Államoknak a Közel-Keleten is vissza kellett szorítani a Szovjetuniót, amiben a vezető szerepet főként 1973 után gyakorolta, majd pedig 1979-ben kezdődött a szovjetek afganisztáni kalandja, ahol az Egyesült Államok stratégiájának megfelelően fellépett a szovjetek ellen. Azonban a nemzetközi nyomás miatt 1989-ben ki kellett vonulnia a Szovjetunió Afganisztánból, ezért nevezik ezt a háborút a Szovjetunió Vietnamjának is. Az afganisztáni szovjet megszállás következtében jött létre a Carter-doktrína, amiben megfogalmazásra került, hogy ha a Szovjetunió a Perzsa-öböl térségében kíván terjeszkedni, az az Egyesült Államok érdekeit sérti, és ha kell, katonai erővel is fellép ellene. 1981-ben Carter helyére a mai napig megbecsült Ronald Reagan lépett, aki színészből lett az Egyesült Államok elnöke. Reagent harcos antikommunizmusa miatt (is) választották meg, aki azonban elutasította Nixon túlzottan nemzeti érdekeket hangsúlyozó politikáját, hiszen egy szinte összeomló Szovjetunióval került szembe. 1982-ben tartott beszédében így jellemezte a Szovjetuniót:

„Karl Marxnak ironikus értelemben igaza volt. Súlyos forradalmi válság tanúi vagyunk manapság, egy olyan válságé, ahol a gazdasági rend követelményei közvetlen ellentmondásban vannak a politikai rendszerével. A válság azonban nem a szabad, nem-marxista Nyugaton dül, hanem a marxizmus-leninizmus hazájában, a Szovjetunióban... A túlcenzúrázott, semmi, vagy csak csekély ösztönzővel bíró szovjet rendszer évről évre a pusztítás eszközeibe öli erőforrásainak legjavát. A gazdasági fejlődés állandó csökkenése párhuzamban a katonai termelés folyamatos növekedésével óriási terheket ró a szovjet emberekre. Olyan politikai struktúra áll a szemünk előtt, amely többé nem felel meg a gazdaság alapjainak, egy olyan társadalom, amelyben a termelőtöket politikai erők garantálják.”⁴²

Reagen megvilágította a szovjet rendszer lényegét, ami túlzottan terjeszkedik, és a túlzott terjeszkedése magában hordozza a birodalom bukását. Ezért fő célja az volt, hogy megértesse a szovjetekkel, hogy ideológiájuk téves, és ha a szovjet rendszer átalakul, beköszönt a béke. Tehát beiktatásától kezdve törekedett a szovjet geopolitikai nyomás ellen, amíg megállítja, majd vissza is fordítja a terjeszkedést; illetve olyan fegyverkezési programot tervezett beindítani, amely megghiúsítja, hogy a szovjetek stratégiai fölényre tegyenek szert. Ez a program volt az 1983-ban meghirdetett Stratégiai Védelmi Kezdeményezés (SDI), azaz a csillagháborús terv, amelynek keretében földi és űrbeli atomfegyvereket használtak volna stratégiai védelemként. Emellett a szovjetekkel való tárgyalást sürgette, amire végül 1985-ben került sor Gorbacsovval, habár a

⁴² Kissinger i.m. p. 768.

Szovjetuniót két évvel ezelőtt a Gonosz Birodalmának nevezte. Reagen növelte az afgán szovjetellenes gerilláknak adott támogatást, nagyszabású programot dolgozott ki a közép-amerikai kommunista gerillák megfékezésére, humanitárius segítyt is adott Kambodzának; aminek következtében Kambodzsa Vietnam általi megszállása 1990-ben véget ért, a kubai csapatok 1991-ben hagyták el Angolát, a kommunista etióp kormány 1991-ben bukott meg, 1990-ben a nicaraguai szandinistáknak szabad választást kellett tartaniuk, s a szovjetek 1989-ben vonultak ki Afganisztánból.⁴³ A Reagent megelőző adminisztrációk úgy gondolták, hogy értelmetlen a fegyverkezési verseny, hiszen a szovjetek az erőviszonyokat mindig kiegyenlítik. Az elnök azonban máshogy látta, növelte a fegyverkezési kiadásokat, létrehozta a csillagháborús tervet, Európába rakétákat telepített,⁴⁴ amik nagyban hozzájárultak a szovjet bukáshoz. Reagen ennek ellenére úgy gondolta, hogy „egy nukleáris háborút soha nem lehet megnyerni és soha nem is szabad elindítani.” 1986-ban Gorbacsov és Reagen Reykjavíkban találkoztak, ahol megállapodtak stratégiai erők 5 éven belüli 50 %-os csökkentéséről, valamint a ballisztikus rakéták 10 éven belüli felszámolásáról, illetve megegyezés született az euro rakéták megsemmisítéséről; tehát ismét a fegyverzet-ellenőrzés kérdése dominált. Gorbacsovra mint tárgyalópartnerre tekintett az Egyesült Államok, hiszen merőben más volt, mint az eddigi szovjet vezetők. A szovjet pártfőtitkár modernizálni akart, kezdeményezte a külpolitika átalakítását, a békés együttélést szorgalmazta, amivel elutasította az osztályharcot. Gorbacsov ezen elgondolások alapján így nyilatkozott 1985-ben a szovjet-amerikai kapcsolatról:

„Azt kérdezte, mi határozza meg elsősorban a szovjet-amerikai kapcsolatokat. Szerintem ez a megváltoztathatatlan tény, hogy akár szeretjük egymást, akár nem, csak együtt létezhetünk vagy együtt pusztulhatunk el. A fő kérdés az, hogy végre képesek leszünk-e felismerni, hogy a békés egymás mellett élésnek nincs alternatívája, s hogy képesek leszünk-e tevékenységünket a harcias útról békés útra terelni.”⁴⁵

1989-ben Gorbacsov lemondott a Brezsnyev-doktrínáról⁴⁶ és a befolyási szférájáról, azaz a csatlós államokról, ugyanis fenntartásuk rendkívül költséges lett. 1991-ben puccsal Borisz Jelcin megszerezte a hatalmat, amivel a Szovjetunió megbukott és létrejött az Orosz Föderáció, azaz a mai Oroszország. A szovjet birodalom bukása után sokan feltették a kérdést, hogy a Szovjetunió valós fenyegetést jelentett-e, és nem omlott volna össze mindenféle amerikai erőfeszítés nélkül. Egyesek szerint az amerikaiak befolyása nélkül is bekövet-

⁴³ Az elért eredmények a Reagen-doktrínának voltak köszönhetőek, ami szerint az Egyesült Államok támogatta, segítette a kommunistaellenes erőket.

⁴⁴ Az euro rakéták telepítése Németországban nagy vitát váltott ki, tüntetésekre került sor, a Szovjetuniót pedig megrémítette.

⁴⁵ Kissinger p. 791.

⁴⁶ A szocialista országok szuverenitásának határait jelölte ki, tehát, ha a csatlós állam nem a Szovjetunió számára megfelelő döntést hozott, akkor a Szovjetunió beavatkozott.

kezett volna a bukás, míg mások szerint az amerikaiak korlátozták a Szovjetunió szerepét, és e nélkül talán a szovjet politika sikeres is lehetett volna. Nyolc amerikai kormányzat harcolta végig a hidegháborút sikerrel, megőrizve a globális erőegyensúlyt és békét.⁴⁷

1989-ben tehát bekövetkezett a kommunizmus összeomlása, felbomlott a Szovjetunió és Európában is felbomlottak a kommunista kormányok. A világon egyetlen szuperhatalom maradt, az Amerikai Egyesült Államok. Egy új nemzetközi rend kialakulásához idő kellett, habár a nemzetközi rendszerek egyre gyorsabban változnak (a vesztfáliai rendszer 150 évig tartott, a bécsi kongresszus által létrehozott 100 évig, a hidegháború által jellemzett nemzetközi rend pedig 40 év múlva véget ért). A kialakult új nemzetközi rendnek Oroszország integrálása volt célja a nemzetközi rendszerbe, amely nem volt hajlandó elismerni bukását.

Az új kihívásoknak megfelelően a NATO-nak is át kellett alakulnia, ezentúl nem a kommunizmus ellen kell küzdenie, hanem az újonnan megjelenő globális biztonsági kihívások ellen. Ebben az időben választották meg George W. H. Busht, aki meghirdette az Új Világrend eljöttét, és támogatta a német újraegyesítést. 1989. december 3-án találkozott Gorbacsovval Máltán, ahol számos nemzetközi politikai-katonai kérdést vitattak meg, mint az afganisztáni és közép-amerikai helyzetet, a peresztrojka támogatása és a kelet-európai reformok. A találkozót a hidegháború lezárásaként értékelték, ami a szovjet-amerikai viszony javulásához vezetett. Az általa 1991-ben kiadott Nemzeti Biztonsági Stratégia megfogalmazza az Egyesült Államok célkitűzéseit, mint a kihívások elhárítása, a demokratikus fordulat a Szovjetunióban, illetve erős és növekvő gazdaság. Felhívja a figyelmet Németország és Japán növekvő szerepére, de emellett fontos a béke megőrzése a világon, amiben az Egyesült Államoknak vezető szerepe van.

A szovjet fenyegetés megszűntével elmúlt a fegyveres összecsapás veszélye, ezért az amerikai haderő 25 %-kal csökkenthető, így pedig fontos szerepe van a fegyverzet-ellenőrzésnek.⁴⁸ 1993-ban Bill Clinton lett az új amerikai elnök, aki meghatározta a Clinton-doktrínát, miszerint a piacgazdaságot és a demokráciát kell terjeszteni. Az Egyesült Államok küldetéstudatának érzi a világ békéjének, biztonságának fenntartását, és kijelenti világgazdasági és világpolitikai vezető szerepét. Hivatali ideje alatt született meg az újabb Nemzeti Biztonsági Stratégia 1996-ban, ami az Engagement and Enlargement, azaz a Fellépés és Bővítés nevet kapta. Megfogalmazták benne, hogy az Egyesült Államoknak továbbra is vezető szerepe van a nemzetközi rendszerben, a demokrácia terjesztését folytatni kell, emellett kiemeli a tengerentúli katonai

⁴⁷ Kissinger i.m. p. 762-804.

⁴⁸ National Security Strategy of The United States
<http://www.fas.org/man/docs/918015-nss.htm> 2011.05.26.

jelenlétet és a terrorizmus elleni küzdelem nagyobb hangsúlyt kap.⁴⁹ A következő évben újabb Nemzeti Biztonsági Stratégia jelent meg, ami jelentősen nem tért el az előzötől, a fő célkitűzések megegyeztek.⁵⁰ Az Egyesült Államok globális katonai hatalom, ezért fontos katonai szemszögből is megvizsgálni biztonságát. Az 1995-ben kiadott Nemzeti Katonai Stratégia „rugalmas és szelektív erőfelhasználás” (*Flexible and Selective Engagement*) néven került kiadásra. Kijelenti, hogy jelenleg nem fenyegeti nagy veszély az amerikai nemzetet, azonban négy fő problémát emel ki: a regionális instabilitást, mely főként a Balkán, a Maghreb, Afrika és Irak, Irán térségét érinti; a tömegpusztító fegyvereket (Weapons of Mass Destruction WMD), melyek Amerikára jelenleg nem jelentenek kockázatot; a transznacionális veszélyeket, melyek alapvetően a menekültek, drogok, betegségek kérdését jelentik; és végül a demokrácia és reformok veszélyeit, azaz, hogy az Egyesült Államok segítse a kelet-európai és a poszt-szovjet térség demokratizálódási folyamatát. Fontos, hogy a terrorizmus és a kábítószer-kereskedelem elleni harcot nem külön tárgyalja, ezzel mutatva, hogy a fő prioritás – akkor még – nem a terrorizmus elleni harc volt.⁵¹ A stratégia 1997-ben megújításra került „alakíts, válaszolj és légy készen” (*Shape, Respond, Prepare Now*) néven. A dokumentum hasonlít elődjéhez, de lényeges eltéréseket is tartalmaz. Alapvetően három fő irányvonalat jelöl meg: a nemzetközi környezet alakítását – diplomáciai, illetve fegyveres úton –, a válságokra való széles spektrumú reagálást, és végül a bizonytalan jövőre való felkészülést. Kijelenti, hogy a nukleáris háború veszélye megszűnt, de a stratégiai környezet veszélyes, ezért fontos növelni az ország biztonságát, támogatni a gazdaság és a demokrácia fejlődését. Az aszimmetrikus kihívások kapcsán a terrorizmus mellett hangsúlyozza az információs hadviselés és a tömegpusztító fegyverek fontosságát. Katonai képességek tekintetében kiemelt fontosságú, hogy az Egyesült Államoknak képesnek kell lennie egyszerre két háború⁵² megvívására is, ami a Közel-Kelet, illetve Kelet-Ázsia területén képzelhető el.⁵³

A 2000-ben megválasztott republikánus George W. Bush, az Amerikai Egyesült Államok 43. elnöke politikáját a demokratikus békére, az amerikai értékek terjesztésére, az adócsökkentésre és a haderőfejlesztésre összpontosította, amivel a neokonok⁵⁴ rokonszenvét elnyerte. Bevallotta, hogy a külpolitikában nem jártas, ezért olyan embereket választott maga mellé, akik elismert

⁴⁹ A National Security Strategy of Engagement and Enlargement
<http://www.fas.org/spp/military/docops/national/1996stra.htm> 2011.05.26.

⁵⁰ A National Security Strategy for a New Country
<http://www.fas.org/man/docs/strategy97.htm> 2011.05.26.

⁵¹ The National Military Strategy of the United States of America 1995
http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nms/nms_feb95.htm 2010.10.15.

⁵² A George Bush elnök által kijelentett 'megelőző csapás' felülírja ezt az elképzelést.

⁵³ The National Military Strategy of the United States of America 1997
<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nms/index.htm> 2010.10.15.

⁵⁴ A neokonzervatív ideológiát képviselők. Céljaik: az Egyesült Államok vezető szerepe kihívó nélkül, erős állam elve, nemzeti érdekek és értékek fontossága, terrorizmus legyőzése, szabad piac.

szakértők voltak – például a realista szemléletű Colin Powell és Condoleezza Rice. Népszerűsége folyamatosan csökkent, már-már 50% körüli volt, amikor bekövetkezett a szeptember 11-i terrorista támadás, aminek következtében ez a mutató pozitív irányban emelkedett. A terroristák támadása végre engedte, hogy a neokon politika valóra váljon. A 2001. szeptember 11-i terrorcselekmények megkérdőjelezték, megbontották az Egyesült Államok biztonságát. A nemzetnek erre a súlyos fenyegetésre megfelelő választ kellett adnia, emellett pedig nemzeti biztonságát újra meghatározni, ami a 2002-ben kiadott Nemzeti Biztonsági Stratégiában fogalmazódik meg.⁵⁵ A dokumentum a globális biztonsági kihívásokkal és azok leküzdésének lehetőségeivel foglalkozik, kiemelve azok közül az aszimmetrikus kihívásokat⁵⁶ – főként a terrorizmust. Az Egyesült Államok a nemzetközi rendszer kulcsszereplőjeként határozza meg magát, hangsúlyozva az amerikai értékek univerzalitását.

A dokumentum kijelenti, hogy a béke megvédése az egyik fő prioritás, amelyhez különböző eszközöket kell igénybe venni, de a siker csak nemzetközi együttműködéssel lehetséges. A jobb jövő építéséhez szövetségesekre van szükség, mint Oroszország – amely már nem ellenség – és Kína. Az Egyesült Államok szerint a szabadság egy alapvető érték, amelyet a terrorizmus fenyeget, ezért annak szövetségesei a civilizáció ellenségeinek tekintendők. A terrorizmus elleni háborúban fontos, hogy a terroristákkal nem tárgyal az Egyesült Államok, illetve törekszik azok pénzügyi hátterének ellehetetlenítésére, szervezetük felszámolására. Kijelenti, hogy az afganisztáni győzelem még csak a kezdet, az al-Kaidát, a Talibánt meg kell semmisíteni. A terrorizmus mellett szerepet kap a tömegpusztító fegyverek (Weapons of Mass Destruction – WMD) elleni küzdelem, az azzal való fenyegetés minimalizálása. Ennek eszközeként említi a diplomáciát, a fegyverzet- és exportellenőrzést. Felhívja a figyelmet a regionális konfliktusokra – arab-izraeli szembenállás; Latin-Amerika, mint a drokartellek hazája; Afrika, amely a 'bukott államok' kontinense stb. –, amelyek megoldásában az Egyesült Államoknak szerepe van. A dokumentum kijelenti, hogy gazdasági téren is fejlődésre van szükség, mégpedig támogatni kell a szabad kereskedelmet, a szabad piacot, ami a gazdasági fejlődéshez szükséges. A szeptember 11-i támadás nem csak az Egyesült Államok, hanem az euroatlanti szövetségi rendszer, a NATO ellen is irányult. A szövetség V. cikkelye kimondja, hogy *„A Felek megegyeznek abban, hogy egyikük vagy többjük ellen, Európában vagy Észak-Amerikában intézett fegyveres támadást valamennyiük ellen irányuló*

⁵⁵ Emellett még számos más stratégia is foglalkozik a terrorizmus kérdésével, mint a Nemzeti Belbiztonsági Stratégia (National Strategy for Homeland Security), a Tömegpusztító Fegyverek Elleni Stratégia (National Strategy to Combat Weapons of Mass Destruction), Nemzeti Stratégia a Terrorizmus Elleni Szembeszállásra (National Strategy for Combatting Terrorism) National Strategies, Military Strategies, Military Doctrine & Space Doctrine <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/awc-doct.htm#nds> 2010.10.15.

⁵⁶ Az aszimmetrikus kihívás irreguláris fenyegetés, mely nemzet alatti szereplőktől várható, és a nem hagyományos eszközök alkalmazását jelenti, hogy a velük szemben álló, erősebb fél felett érvényesítsék akaratukat.

támadásnak tekintenek...”,⁵⁷ amelyet a támadást követően léptették életbe először. A későbbiekben számos ország együtt érző nyilatkozattal reagált a cselekményekre.⁵⁸ A NATO a *kollektív biztonság* pilléreire nyugszik, ezáltal fontosnak tartja a fenyegetések elleni közös fellépést és a kooperációt. Amint a 9/11 Bizottság vizsgálataiból kiderült, a hírszerzés képes lett volna megakadályozni a támadást, ezért annak működését felül kell vizsgálni és meg kell újítani. Ezen túl katonai vonatkozásban kiemelhető, hogy az Egyesült Államoknak a kihívások elleni sikeres küzdelemért a katonai erejét fejlesztenie szükséges, illetve a tengerentúlon is jelen kell lennie.⁵⁹ Tehát a 2002-ben kiadott Nemzeti Biztonsági Stratégia elveti az elrettentést, helyébe a *megelőző csapás doktrínáját* helyezi, méghozzá nem *preventív*, hanem *preemptív* értelemben,⁶⁰ ami jogi vitát váltott ki, ugyanis az Egyesült Nemzetek Szervezetének Alapokmányába ütközik, miszerint ezzel felülírja az önvédelemhez való jogot (51. cikk). Az elnöki ideje alatt kiadott stratégiákban kijelenti, hogy az Egyesült Államok erős világhatalom, és az előtte álló kihívásokat le fogja győzni, de nem állandó szövetségeseikkel, hanem ad hoc koalíciókkal, unilateralista politikát folytatva, a katonai erő szerepének növelésével, a nemzetközi intézmények szerepét lecsökkentve. A szeptember 11-i terrorcselekmények után egy új fogalom is megjelent, a *belbiztonság*, amivel az Egyesült Államok biztonsági rendszerét átalakították. 2002-ben került sor a Honi Biztonsági Törvény (Homeland Security Act) elfogadására, létrehozva a Belbiztonsági Hivatalt, ami hat igazgatóságból és huszonkettő ügynökségből áll. Emellett 2002-ben fogadták el a Honi Biztonsági Stratégiát (The National Strategy for Homeland Security), amely hat kulcsterületet jelöl meg a belbiztonság garantálásához: hírszerzés és korai előrejelzés, határ- és szállításbiztonság, honi terrorelhárítás, katasztrófa-fenyegetések elleni védelem, kulcsfontosságú infrastruktúra és nemzeti jelentőségű vagyontárgyak védelme. Létrehozták a Honi Biztonságot (Homeland Security),⁶¹ aminek a hatáskörébe tartozik a Belbiztonsági Hivatal. A nemzetbiztonsági szolgálatok a külföldi hírszerzéssel foglalkoznak alapvetően, míg a Honi Biztonság az államon belüli biztonsággal. Ezek mellett minden amerikai haderőnem rendelkezik a honi biztonsággal⁶² kapcsolatos szervezettel.⁶³

⁵⁷ Sz.n.: Az Észak-Atlanti Szerződés
<http://www.nato.int/docu/other/hu/treaty-hu.htm> 2010.10.14.

⁵⁸ Sz.n.: Az Észak-Atlanti Szerződés
<http://www.nato.int/docu/other/hu/treaty-hu.htm> 2010.10.14.

⁵⁹ The National Security Strategy of the United States of America 2002
http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/awc-futr.htm#nat_secure_strat 2010.10.15.

⁶⁰ A preventív csapás szerint a potenciális, már fenyegető veszélyt kell megakadályozni, míg preemptív csapás esetén a feltételezhető, de nem bizonyítható veszélyt kell elhárítani.

⁶¹ A Honi Biztonsági Tanács (Homeland Security Council) – amelyet 2001-ben hoztak létre – látja el irányítását.

⁶² A Posse Comitatus Act tiltja a katonai erő honi területen való alkalmazását.

⁶³ Beraczkai Antal – Béres János: Az Egyesült Államok biztonsági rendszerének változásai, Szakmai Szemle, 2005. 3. szám, p. 128-139.

A Nemzeti Biztonsági Stratégia megújult változata 2006-ban született meg. A dokumentum ismételten meghatározza az Egyesült Államok alapvető értékeit – demokrácia, szabadság, emberi méltóság –, és hangsúlyozza azok védelmét. Az Egyesült Államok fő 'ellensége' továbbra is a terrorizmus, ezért hangsúlyozza a dokumentum, hogy az Egyesült Államok háborúban áll. Az afganisztáni sikereket követően Irakban is sikerült pozitív eredményeket elérni, szabad választásra is sor került. Az Egyesült Államok támadását követően az al-Kaidát sikerült meggyengíteni, de azzal még nem sikerült leszámolni. A terroristákat zsarnok államok⁶⁴ szponzorálják – Szíria és Irán –, így segítve azok működését, és a bizonytalanság állapotát fenntartva a nemzetközi rendszerben. Az ellenük való háborúban Afganisztán és – meghatározóbban – Irak a fő front, ahol először győzni kell. A terroristák szándékában áll tömegpusztító fegyverekhez való hozzájutás, ezáltal fontos a nukleáris és hagyományos non-prolifерáció,⁶⁵ illetve a bioterrorizmus elleni védelem. Az Egyesült Államok ezért a megoldást a *demokrácia-építésben*, annak terjesztésében, illetve a támadások prevenciójában látja. Továbbá foglalkozni kell a regionális konfliktusokkal, amelyek megoldása még várat magára – de például Izrael visszavonult a Gázai övezetből, India-Pakisztán viszonya enyhült –, a gazdasági fejlődéséért is tenni kell; illetve a szövetségeket erősíteni kell. A hírszerzés kérdésében elégedett az Egyesült Államok, hiszen az átalakításokkal sikerült azt erősíteni. Összességében az amerikai nemzet helyt áll a kihívásokkal szemben.⁶⁶

A Nemzeti Biztonsági Stratégiák mellett megemlíthető a Nemzeti Védelmi Stratégia, amelynek első változata 2005-ben született meg, majd 2008-ban megújították a változó környezetnek és kihívásoknak megfelelően. Az előbbiben is a fenti stratégiákban vázolt fő irányok és értékek kerültek meghatározásra, mint a biztonság növelése, az aszimmetrikus kihívások, azon belül főként a terrorizmus elleni küzdelem.⁶⁷ A dokumentum az Egyesült Államok vezető szerepét hangsúlyozza, és egy államot sem tekint globális versenytársnak, de a globális biztonság elérése szövetségesek nélkül nem lehetséges. A támadások elkerüléséhez lényegesnek tartja a prevenciót és a hírszerzés meg-erősítését, hangsúlyozva a QDR-jelentések⁶⁸ fontosságát.⁶⁹ A 2008-ban elfogadott Nemzeti Védelmi Stratégia a 2005-2006-ban elkészített QDR-jelentésre reagál: az Egyesült Államok hogyan fogja megnyerni a terrorizmus elleni háborút – vagy egyéb háborúkat –, aminek elérése hosszú időt vesz igénybe ('*long war*'). A doku-

⁶⁴ A dokumentum zsarnoknak tekinti Koreát, Kubát, Burmát és Zimbabwét is.

⁶⁵ Irán és Észak-Korea nukleáris fegyver megszerzésére törekszik – áll a dokumentumban.

⁶⁶ The National Security Strategy of the United States of America 2006
<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/awc-doct.htm#nds> 2010.10.15.

⁶⁷ Nyolc kulcsterületet határoz meg.

⁶⁸ A *Quadrennial Defense Review* rövidítése, amely megjelöli a kulcskihívásokat, négy évente készítik el. Sz. n. : Quadrennial Defense Review
<http://www.defense.gov/qdr/> 2010.10.16.

⁶⁹ The National Defense Strategy of the United States of America 2005
<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/awc-doct.htm#nds> 2010.10.16.

mentum öt kulcsterületet jelöl meg: a haza védelmét, a hosszú háború megnyerését, a biztonság elősegítését, a konfliktusoktól való elrettentést és a nemzet háborúinak megnyerését. Ebben a dokumentumban is központi elemet élvez a terrorizmus, aminek frontja Irakban és Afganisztánban van. Az Egyesült Államok alapvető értékei, illetve a szövetségesekkel való fokozott együttműködés is meghatározásra kerültek. Összegzésképpen kijelenthető, hogy az államok maradnak a nemzetközi rend szereplői.⁷⁰

A 2011-ig érvényben lévő Nemzeti Katonai Stratégiát 2004-ben fogadták el „a jelen stratégiája, a jövő víziója” (*Strategy for Today, Vision for Tomorrow*) néven. A dokumentum, mely épít a Nemzeti Védelmi- és Nemzeti Biztonsági Stratégiákra, három fő irányvonalat jelöl meg: az Egyesült Államok megvédését a külső támadástól és agressziótól, a konfliktus-megelőzését és meglepő csapást, és végül az ellenfél feletti győzelmet. 2001 után a Bush által kijelentett terrorizmus elleni háború megindítását követően született meg a dokumentum, így tehát érthető, hogy a fő prioritást az aszimmetrikus kihívások, ezen belül a terrorizmus, bűnözés, illegális fegyveres csoportok – tehát a nem állami (non-state actors) szereplők – képviselik. A tömegpusztító fegyverek (WMD/E)⁷¹ problémáját hangsúlyozza, miszerint a nem állami szereplők annak megszerzésére törekszenek. A terroristákat meg kell állítani, mielőtt támadnának – prevenció –, illetve a terrorizmus elleni háborút (global war on terrorism – GWOT) meg kell nyernie az Egyesült Államoknak, amihez globális kooperáció és globális antiterrorista környezet kialakítása szükséges. A dokumentum szerint a fő veszélyek továbbra is Ázsiából, a Közel-Keletről, illetve Afrika térségéből várhatók, ezért fontos egy átfogó stratégia kialakítása – Afganisztánra és Irakra tekintettel is. Az új kihívások ellen a fegyveres erőknek újabb eszközöket kell bevetnie – ezáltal a fejlesztést előirányozva –, és fő feladatuk: *megvédeni, megelőzni, győzni*.⁷²

Bush elnöki ideje alatt minden társadalmi mutató romlott, a szegénység ötödével nőtt – emiatt sokan elfordultak tőle –, de a fejlődő országoknak nyújtandó magas támogatás miatt Afrikában pozitívan értékelték tevékenységét.⁷³ Elképzelése a demokrácia-építés volt, amelynek első pontja Irak lett volna, és ha ott sikerrel jár, akkor dominószerűen alakulnak meg a demokráciák. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének Biztonsági Tanácsának (ENSZ BT) 2002. évi 1441. sz. határozatában áll, ha Irak nem működik együtt az oda küldött fegyverzet-

⁷⁰ The National Defense Strategy of the United States of America 2008
<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/awc-doct.htm#nds> 2010.10.16.

⁷¹ A dokumentumban így jelölik, azt jelezve, hogy ide tartoznak a biológiai, kémiai, radiológiai, nukleáris fegyvereken kívül olyan aszimmetrikus 'fegyverek', amelyek rendkívül bomlasztó hatásúak, illetve gazdasági vagy pszichológiai hatásuk nagyobb – például kibertámadás az Egyesült Államok kereskedelmi-információs rendszere ellen.

⁷² The National Military Strategy of the United States of America 2004
<http://www.defense.gov/news/mar2005/d20050318nms.pdf> 2010.10.16.

⁷³ Nagy Gábor: Kivárták, HVG, 2009. január 24., 4.szám p. 26-27.

ellenőrökkel, akkor az „súlyos következményeket” von maga után.⁷⁴ Ezt Bush elnök felhatalmazásnak tartotta a háború megindítására Irak ellen, aminek következményeként a neokonok bukása következett be. Bush elnök elhíresült félrebeszéléséről, illetve a politikához nem értéséről, amikor olyan kijelentéseket tett, mint „*Ez nyilvánvalóan egy költségvetés. Sok szám szerepel benne.*” (Reuters-interjú, 2000),⁷⁵ vagy amikor kijelentette: „*Úgy gondolom a háború veszélyes hely.*” (Beszéd Washingtonban, 2003),⁷⁶ illetve az iraki háborúval kapcsolatos kijelentése, miszerint „*A nagykövet tájékoztatót arról, hogy az irakiak többsége békés, szabad világban akar élni. Mi megtaláljuk ezeket az embereket, és a törvény szigorával sújtunk le rájuk.*” (Beszéd Washingtonban, 2003),⁷⁷ vagy amikor vulgárisan értékelt XVI. Benedek pápa beszédét: „*Köszönöm, Őszentsége. Frankó beszéd!*”.⁷⁸ 2010 novemberében jelent meg önéletrajzi könyve, a *'Decision Points'*, amelyben leírja elnökségi éveit, kifejtve 9/11, illetve a Katrina hurrikán hatásait is. Politikája megkapta a „szenvedélyes konzervatíva” elnevezést,⁷⁹ amelyre a későbbiekben úgy reagált: „Szenvedély a nemzetért, nem csak a kormányért tett munka, és minden nap az apró teendőket is nagy szeretettel kell végeznünk.”⁸⁰ Sokan azonban máshogy látták Bush elnököt: „Ami figyelemreméltónak tekinthető, az a szigor, a tiszta cinizmus, a politikai önérdék, amelyek belpolitikáját irányították... Nincsen precedens arra, ami ma a Fehér Házban zajlik Bush alatt: a politikai apparátus teljes hiánya.”⁸¹

A neokonok bukását jelzi, hogy 2008-ban a demokrata, színes bőrű Barack H. Obamát⁸² választották az Amerikai Egyesült Államok 44. elnökévé.⁸³ Még 2008-ban az éve embere is lett, majd 2009-ben megkapta a béke Nobel-díjat, amin saját bevallása szerint is meglepődött. Az elnöki székért folyó kampányának – melynek a „*CHANGE-We can believe in*” (Változás-Mi hiszünk benne) jelmondatot adta – főbb prioritásai: az iraki háború befejezése, energiafüggetlenség, az egészségügy megreformálása. Bush elnök két háborút (Afganisztánban, Irakban), egy népszerűtlen Egyesült Államokat, iráni atomprogramot, orosz-grúz háborút, felemelkedő Kínát, a Moszkva és Washington közötti elhidegülést, az arab-izraeli viszony megoldatlanságát és pénzügyi válságot hagyott Obamára. Az új elnök központi elemnek tekinti az Egyesült Államok presztízsének visszaállítását – amit hangsúlyoz a 2010-ben kiadott Nemzeti

⁷⁴ Sz.n.: A Nyolcak Levele
<http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=VHXOSY> 2010.10.16.

⁷⁵ Nagy i.m. p. 26.

⁷⁶ Nagy i.m. p. 26.

⁷⁷ Nagy i.m. p. 26.

⁷⁸ Nagy i.m. p. 26.

⁷⁹ Kevin Phillips: *American Dynasty*, Penguin Books, 2004. p. 135.

⁸⁰ Phillips i.m. p. 144.

⁸¹ Phillips i.m. p. 148.

⁸² Neve ellenére keresztény, apja – aki kenyai – miatt kapta a Husszein nevet.

⁸³ Színes bőréként csak Jesse James tiszteletes próbálkozott a demokrata elnökjelöltség megszerzésével 1984-ben és 1988-ban.

Biztonsági Stratégiában –, az arab-izraeli béke megteremtését – amit minden elnök feladatául kap –, az Iránnal való kapcsolat javítását, a klímaváltozás kezelését, és az *atomfegyvermentes világot*. A megörökölt terrorizmus elleni háborúval szakít, csak harcról beszélve, és hangsúlyozza az iszlám világgal való kapcsolatépítést, a katonai lépések megtétele előtt pedig a diplomáciai párbeszédet preferálja (például Iránnal), bár összességében a realista szemléletmód határozza meg politikáját.⁸⁴ Afganisztán⁸⁵ és Pakisztán kérdését együtt kezeli, és fontosnak tartja az afgán állam stabilitását, ami alapvetően eltér Bush elnök politikájától. A terrorizmus elleni küzdelem a fő frontvonal Irakról és Afganisztánról utóbbira és Pakisztánra tevődött át. Obamát könnyedebb szemléletmódja miatt egyesek gyengekezűnek, naivnak tekintik. 2009. június 4-én a kairói egyetemen beszédet tartott az iszlám világhoz való közeledésről : „...Azért jöttem ide Kairóba, hogy egy új kezdetet keressek az Egyesült Államok és a muszlim világ között; amely a kölcsönös érdekeken és a kölcsönös tiszteleten alapul; azon az igazságon, hogy Amerika és az Iszlám nem egymást kizáró fogalmak, és nem kell versengeniük. Ellenkezőleg, vannak érintkezési pontjaik és számos alapelvük megegyezik: az igazságosság és a fejlődés, a tolerancia és minden emberi lény méltósága...”⁸⁶ Beszédében hangsúlyozza, hogy új kezdetre van szükség. Az iszlám és az Egyesült Államok nem egymást kioltó fogalmak, nem állnak háborúban egymással, de az Egyesült Államok az iszlám szélsőségeket nem tolerálja. Obama beszédével megosztotta a Közel-Keletet, ugyanis egyesek szívesen fogadták elképzeléseit, míg mások nem hisznek neki, de összességében üdvözölték beszédét.

A Nemzeti Biztonsági Stratégia legújabb változatát 2010-ben fogadták el, amely már Barack H. Obama nevéhez fűződik. A dokumentum kijelenti, hogy a *változás*⁸⁷ korában élünk, amelyben a demokrácia terjed, de ennek ellenére számos veszély fenyegeti az Egyesült Államokat és a világot. A dokumentum négy fő prioritást emel ki: a biztonságot, a jólétet, az értékeket, és a nemzetközi rendet. A XXI. században a biztonsági kihívások közül még mindig a terrorizmus a legégetőbb kérdés – bár nem az egyetlen –, de amellet kiemelően kezeli a nukleáris fegyverek problémáját. Az Egyesült Államok célkitűzése továbbra is az al-Kaida hálózat háttérének rombolása, majd azzal annak felszámolása. Ennek szempontjából Afganisztán és Pakisztán a fő frontvonal, a szélsőségesek epicentruma. Afganisztánban az International Security Assistance Force (ISAF) és az Egyesült Államok hadserege harcol ellenük, és az ott állomásozó csapatok csökkentése várhatóan 2011-ben kezdődik meg. A sikeres küzdelem érdekében

⁸⁴ Gazdig Gyula – Tóth Péter – Varga Gergely: Barack Obama első elnöki éve http://portal.zmne.hu/portal/page?_pageid=34,128886&_dad=portal&_schema=PORTAL 2010.10.06. p. 1-3.

⁸⁵ Egyesek az afganisztáni kérdést *Obama Vietnámjának* tekintik.

⁸⁶ **N. Rózsa Erzsébet - Csicsmann László c.n.** <http://globusz.net/node/2365> 2010.10.20.

⁸⁷ Obama elnöki kampányának jelszava is a változás (CHANGE) volt.

fontos az Egyesült Nemzetek Szervezetével (United Nations – UN) és az afgán kormánnyal való együttműködés. Amely területeken pedig terroristák tartózkodnak – főként Jemen, Szomália, a Meghreb térsége, Száhel – ott fokozott figyelemre és nyomásgyakorlásra van szükség. Az Egyesült Államok Irakot erősíteni kívánja, önálló, megbízható állammá akarja formálni, ahonnan a csapatok teljes kivonása 2011 végére megtörténik. A Közel-Kelet térségében Irán tekinthető a destabilizáló állammak, ugyanis nukleáris fegyverrel rendelkezik, illetve a terrorizmus támogatója. Az arab-izraeli konfliktus kérdésében is sikereket kíván elérni az Egyesült Államok. A nukleáris fegyverek proliferációja komoly problémát jelent, főként Irán és Észak-Korea tekintetében, ezért fontos, hogy azok a releváns szerződésekhez csatlakozzanak, illetve ratifikálják azokat.⁸⁸ A dokumentum kijelenti, hogy a belbiztonságnak fontos szerepe van a globális biztonságra, ezáltal a katonai erőt meg kell újítani, fejleszteni kell, úgy, hogy az Egyesült Államok vezető hatalom maradjon és garantálja a globális biztonságot. Fontos, hogy a technológia fejlődésével a kormányzati és egyéb számítógépes rendszerek biztonságát is növelni kell, ezért fontos a *kiberterrorizmus* elleni védelem.

A fenyegetések leküzdéséhez a gazdaságot stabilizálni kell (STEM),⁸⁹ ugyanis ez az amerikai hatalom egyik forrása, emellett az oktatásra, tudományra több erőforrást kell biztosítani, hogy a jólét növekedését garantálni lehessen. Az Egyesült Államok kijelenti, hogy értékeket képvisel otthon és külföldön, de azok erőszakos terjesztésére nem törekszik. A szövetségek és a nemzetközi intézmények, illetve a nemzetközi jog erősítése fontos, mert az Egyesült Államok egyedül nem győzhet, ezért hangsúlyos szerepet kap a NATO-val, a feltörekvő G-20 csoporttal és az Egyesült Nemzetek Szervezetével való együttműködés. A dokumentum hangsúlyozza továbbra is a Kínával, Indiával, Oroszországgal való partnerséget, amelyet a jövőben Brazília és Indonézia egészíthet ki. Az Egyesült Államok vezetését a világban meg kell újítani, és olyan nemzetközi rendszert kell kialakítani, amely békés, illetve támogatja az amerikai érdekeket.⁹⁰ Tehát elismeri, hogy az Egyesült Államok hegemon helyzetete megszűnt, a felemelkedő államok azt korlátozni fogják. Bush elnök konzervatív politikájával szakít, előtérbe helyezve a liberális elemeket. Véleménye szerint a terrorizmus elleni küzdelem nem hatékony, ugyanis Bush hét év alatt nem ért el kiemelkedő eredményt. Kiemeli a nemzetközi intézmények és a multilaterális külpolitika fontosságát, ám az új, kialakuló nemzetközi rendben az Egyesült Államoknak továbbra is vezető szerepet kell játszania. Bush elnök politikájának egyik központi eleme a demokrácia-építés volt, amit Obama is fontosnak tart, de hangsúlyozva, hogy

⁸⁸ Mint pl. a Részleges Atomcsend Egyezmény (Partial Test Ban Treaty – PTBT), Átfogó Atomcsend Egyezmény (Comprehensive Test Ban Treaty – CTBT), a Non-Proliferációs Szerződés (Nuclear Non-Proliferation Treaty – NPT), SALT I., (a már lejárt START I.-II.), illetve a 2010-ben elfogadott START III.

⁸⁹ Invest in Science, Technology, Engineering, and Math education.

⁹⁰ The National Security Strategy of the United States of America 2010
http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/awc-futr.htm#nat_secure_strat 2010.10.05.

nem az erőszakos terjesztés a cél – ennek tekintetében a demokrácia exportja csökkent. Az új elnök hatására az Egyesült Államok megítélése és biztonsága pozitív irányban változott, de első elnöki éve után Obamát sok kritika érte, mivel politikai teljesítménye nem a vártak megfelelően alakult – például Jon Stewart műsorvezető szerint „Jöttünk, láttunk, elcsesztünk.” (We came, we saw, we sucked).⁹¹ Az ellene irányuló negatív ítéletek ellenére még több mint egy év van hátra elnöki ciklusából, hogy bizonyítsa, igen, változni és változtatni lehet.

2011-ben változások következtek be: megszületett az új katonai stratégia illetve elfogták a legkeresettebb terroristát, Oszama bin Ladent. Az új Nemzeti Katonai Stratégia továbbra is magában foglalja, hogy az Egyesült Államok a szövetségesekkel együtt szembeszáll a szélsőségekkel Pakisztánban és Afganisztánban is. Ázsia csendes-óceáni térsége felértékelődött, egyre nagyobb kihívásokkal kell szembenéznie, mint a felemelkedő Kína és India, az észak-koreai program vagy a világgazdasági egyensúly áthelyeződése. Ezért a térség országaival fontos az együttműködés, főképpen Kínával, illetve Afganisztánban és Irakban sikerrel kell véghezvinnie küldetését.⁹² Azonban az év talán legemlékezetesebb eseménye Oszama bin Laden meggyilkolása volt Pakisztánban. A hírt az amerikai elnök jelentette be, ami után közvetlenül ünneplést tartottak a Fehér Ház elé gyülekezők. Bin Laden volt az Egyesült Államok legkeresettebb célpontja, és tíz év bujkálás után sikerült a nyomára lelteni. A terroristavezér halálának hírére Obama pozitív megítélése megnőtt, az amerikaiak 72 %-a megkönnyebbült.⁹³ Egyesek azt gondolják, hogy bin Laden halálával a terrorista fenyegetettség megszűnt, míg mások azt, hogy éppen emiatt meg fog erősödni. A terroristavezér halála óta történtek merényletek, de alapvetően azt lehet mondani, hogy bin Laden halálával nem szűnt meg a terrorfenyegetettség.

A hidegháború után különböző nézetek kerültek szembe egymással, hogy az Egyesült Államok milyen szerepet vállaljon az új nemzetközi rendszerben – minimálisan aktív, rendkívül aktív, egyensúlyozó szerep. Összességében elmondható, hogy az Egyesült Államok a világ vezető hatalmának tartja magát, habár presztízscsökkenést szenvedett az Irak és Afganisztán ellen indított háború, az erőszakos demokrácia-építés és a gazdasági válság következtében. A II. világháború után a kommunizmus terjeszkedését kellett megállítania, a feltartóztatás politikájával, viszont 2001. szeptember 11. óta a legfontosabb kihívás, amivel meg kell küzdenie, az a terrorizmus.⁹⁴ A muszlim terroristák az

⁹¹ Fülep Ágnes: A showman szerint Obama „elcseszte”
http://kitekinto.hu/amerika/2010/10/03/a_showman_szerint_obama_elcseszte/ 2010.10.17.

⁹² The National Military Strategy of The United States of America 2011
http://www.jcs.mil/content/files/2011-02/020811084800_2011_NMS_-_08_FEB_2011.pdf
2011.05.31.

⁹³ Public Relieved by Bin Laden's Death, Obama's Job Approval Rises
<http://pewresearch.org/pubs/1978/poll-osama-bin-laden-death-reaction-obama-bush-military-credit-first-heard-news>

⁹⁴ Főképpen az iszlám alapú terrorizmus.

Amerikai Egyesült Államok szimbólumainak számító épületek támadásával kivívták annak mérhetetlen haragját, illetve az ellenük való támadás megindítását, amivel megkezdődött a demokrácia erőszakos elterjesztése. A merénylők megmutatták a terrorizmus kétségtelenül globális és még pusztítóbb (*hiperterrorizmus*) mivoltát, amely a globalizáció, a Nyugat értékeinek terjesztése ellen és annak elpusztítására irányul.⁹⁵ Emellett az Egyesült Államok törvények, rendeletek, szigorítások külön sorát hozta, amelyek már-már emberi jogi vitákra adnak lehetőséget. A terrorizmus elleni háborút egyfajta harmadik világháborús helyzetnek tekintik, illetve egyes szakértők úgy tartják, ezzel '*új világháború*' kezdődik a jelenleg anarchikus nemzetközi rendszerben – amiben sokkal nagyobb szerepet kapnak a nem állami szereplők –, hiszen egy új nemzetközi rend kialakulása mindig hegemónikus háborúhoz köthető. Az Egyesült Államoknak tovább kell haladnia, a kihívásokat leküzdenie, hogy béke, stabilitás és biztonság legyen. Ez az út azonban kiszámíthatatlan, ahogyan egy spanyol közmondás tartja: „Utazó, nincsenek kész utak. Az utakat az ember saját magának töri.”⁹⁶

Felhasznált irodalom

Könyv

1. Henry Kissinger: Diplomácia, Panem Könyvkiadó, 2008.
2. Kevin Phillips: American Dynasty, Penguin Books, 2004.

Folyóirat

1. Beraczkai Antal – Béres János: Az Egyesült Államok biztonsági rendszerének változásai, Szakmai Szemle, 2005. 3. szám, p. 128-139.
2. Nagy Gábor: Kivárták, HVG, 2009. január 24., 4.szám p. 26-27.

Elektronikus irodalom

1. Dr. Fehér Zoltán: Nekrológ: George F. Kennan – Egy realista diplomata az amerikai külpolitika alakításában p. 86-87.
<http://www.freeweb.hu/kul-vilag/2005/0203/pr-kennan.pdf> 2011.05.20.
2. Dr. Hajma János c.n.
<http://www.sulinet.hu/eletestudomany/archiv/1997/9724/nato/nato.html> 2011.05.24.
3. Fülep Ágnes: A showman szerint Obama "elcseszte"
http://kitekinto.hu/amerika/2010/10/03/a_showman_szerint_obama_elcseszte/ 2010.10.17.
4. Gazdig Gyula – Tólas Péter – Varga Gergely: Barack Obama első elnöki éve
http://portal.zmne.hu/portal/page?_pageid=34,128886&_dad=portal&_schema=PORTAL 2010.10.06. p. 1-3.
5. John F. Kennedy Inaugural Address
<http://www.americanrhetoric.com/speeches/jfkinaugural.htm> 2011.05.24.
6. N. Rózsa Erzsébet - Csicsmann László c.n. <http://globusz.net/node/2365> 2010.10.20.
7. National Strategies, Military Strategies, Military Doctrine & Space Doctrine

⁹⁵ A kanadai kormány ezért fontosnak tartja a *humán biztonság* kérdésének kidolgozását, amelynek lényege, hogy az állam helyett az embert állítja a biztonság kérdésének középpontjába.

⁹⁶ Kissinger i.m. p. 838.

- <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/awc-doct.htm#nds> 2010.10.15.
8. Public Relieved by Bin Laden's Death, Obama's Job Approval Rises
<http://pewresearch.org/pubs/1978/poll-osama-bin-laden-death-reaction-obama-bush-military-cia-credit-first-heard-news>
 9. Sir Winston Churchill fultoni beszéde: A béke hajóereje
<http://www.okm.gov.hu/letolt/retorika/ab/szoveg/szov/chur.htm> 2011.05.20.
 10. Sz.n.: A Marshall-terv
<http://ecopedia.hu/marshall-terv> 2011.05.20.
 11. Sz.n.: A Nyolcak Levele
<http://www.grotius.hu/publ/displ.asp?id=VHXOSY> 2010.10.16.
 12. Sz.n.: Az Észak-Atlanti Szerződés
<http://www.nato.int/docu/other/hu/treaty-hu.htm> 2010.10.14.
 13. Sz.n.: Első ciklusa 2
<http://truman.honlapom.com/web.php?a=truman&o=gcahlxtsx7> 2011.05.22.
 14. Sz.n.: Hruscsov nem retusáltatta magát
http://mult-kor.hu/20100305_hruscsov_nem_retusaltatta_magat 2011.05.22.
 15. Sz.n.: The Cuban Missile Crisis
http://www.armscontrol.org/act/2002_11/cubanmissile 2011.05.24.
 16. Sz.n.: The National Security Act of 1947
<http://www.texascollaborative.org/SilverblattModule/act2-1.php> 2011.05.22.
 17. Sz.n.: U.S. Senate Resolution 239
<http://www.nato.int/docu/basicxt/b480611a.htm> 2011.05.22.
 18. Sz. n. : Quadrennial Defense Review <http://www.defense.gov/qdr/> 2010.10.16.

Stratégiák

1. National Security Strategy of The United States
<http://www.fas.org/man/docs/918015-nss.htm> 2011.05.26.
2. A National Security Strategy of Engagement and Enlargement
<http://www.fas.org/spp/military/docops/national/1996stra.htm> 2011.05.26.
3. A National Security Strategy for a New Country
<http://www.fas.org/man/docs/strategy97.htm> 2011.05.26.
4. The National Security Strategy of the United States of America 2002
http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/awc-futr.htm#nat_secstrat 2010.10.15.
5. The National Security Strategy of the United States of America 2006
<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/awc-doct.htm#nds> 2010.10.15.
6. The National Security Strategy of the United States of America 2010
http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/awc-futr.htm#nat_secstrat 2010.10.05.
7. The National Defense Strategy of the United States of America 2005
<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/awc-doct.htm#nds> 2010.10.16.
8. The National Defense Strategy of the United States of America 2008
<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/awc-doct.htm#nds> 2010.10.16.
9. The National Military Strategy of the United States of America 1995
http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nms/nms_feb95.htm 2010.10.15.
10. The National Military Strategy of the United States of America 1997
<http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/nms/index.htm> 2010.10.15.
11. The National Military Strategy of the United States of America 2004
<http://www.defense.gov/news/mar2005/d20050318nms.pdf> 2010.10.16.
12. The National Military Strategy of The United States of America 2011
http://www.jcs.mil/content/files/2011-02/020811084800_2011_NMS_-_08_FEB_2011.pdf 2011.05.31

BÚR GÁBOR

KÁOSZ, VAGY REND? LÍBIA KADHAFI UTÁN*

A múlt télen kezdődött és immár az ősze is benyúló, Észak-Afrikát és a Közel-Keletet felforgató „arab tavasz”¹ eseménysorában különleges helyet foglal el a líbiai válság, amely máig befejezetlen polgárháborúba torkollott, külföldi beavatkozással és Kadhafi 42 éves uralmának bukásával. S noha az elemzők nem kevés időt és tintát pazaroltak az „arab tavasz” és Kelet-Európa 1989-91-es rendszerváltásainak párhuzamba állítására, a kezdetektől nyilvánvaló volt, hogy Líbia esete ebből a szempontból is más, nem sok helye van a történelmi párhuzamoknak. A rendhagyó körülmények, a roppant olajgazdagság, a máshol – mindenekelőtt Szíriában elmaradt külső beavatkozás ráadásul táptalajt adtak olyan elméleteknek is, melyek szerint az országban nem a diktatúra megdöntése, sokkal inkább a megerősödött kínai, indiai, brazil, vagy orosz stb. olajérdekeltségek visszanyesése zajlik.² A nyugati titkosszolgálatok és különleges egységek nyilvánvaló, ugyanakkor a mai napig titkos szerepvállalása a konfliktusban csak növeli az összeesküvés-elméletek híveinek számát. Még ennél is nagyobb bizonytalanság övezi az ország jövőjét, a Kadhafi utáni lehetséges politikai berendezkedést. Ezen a téren az öntörvényű, kiszámíthatatlan diktátor után a Nyugattal szorosan együttműködő, a liberális demokrácia modelljének megfelelni akaró rendszertől a radikális iszlamisták hatalomra kerülését vizionáló elképzelésekig minden lehetséges forgatókönyvet felvázoltak már. Előbbi modell lehetetlenségére is már sokan rámutattak, míg utóbbi legfenyegetőbb formáját a „Líbia: Európa Irakja” jövőkép adja.³

* Az elemzés október első hetében készült, amikor Kadhafi még élt

¹ Az „arab tavasz” kifejezés, mint oly gyakran más esetekben is, az újságírók találmánya, akik az 1848-as európai „népek tavaszát” (printemps des peuples) szerették volna látni az arab világban, s ebben az értelemben politikai-társadalmi újjászületést, a modernizáció és a globalizáció folyamatába való betagozódást jelent. Dominique Moisi politológus, a párizsi Institut Français des Relations Internationales (IFRI) egyik alapítója és máig roppant befolyásos főtanácsadója már 2011 januárjában ezt a kifejezést használta a tunéziai események leírására. Lásd: Dominique Moisi: An Arab Spring? <http://www.project-syndicate.org/commentary/moisi62/English>

² A líbiai nemzeti olajtársaság elnöke, Shukri Ghanem már a polgárháború első napjaiban egyértelművé tette, közvetlen kitermelési jogot adnak a „baráti nemzetek” olajvállalatainak, hogy a drasztikusan lecsökkent kitermelést újból felfuttassák. Lásd: Libya says may give oil deals to China, India. Reuters, 2011. március 19 <http://in.reuters.com/article/2011/03/19/idINIndia-55715220110319>

³ Mathieu Olivier: L'après-Kadhafi, un nouvel Irak ? La Libye de l'Europe pour rayonner. <http://www.cafebabel.fr/article/38501/apres-kadhafi-irak-libye-europe-pour-rayonner.html>

Miért sajátos?

A hat és félmillió Líbia sem területét, s főként nem lakosságának számát tekintve nem tartozik az arab világ vezető hatalmainak sorába. A kora újkortól az első világháborút megelőző évekig az Ottomán Birodalom egyik Isten háta mögötti vidékének számított, amelyre még az európai gyarmatosítók sem vetettek szemet. Csak 1911-12-ben ragadta el a később jövő Olaszország Tripolisz és Kyreneika tartományokat a törököktől, de a terület tényleges birtokbavétele csupán az 1920-as évek végén történt meg. Ekkorra már a tengerparttól elzárt Fezzan is olasz gyarmat volt, a három területet Mussolini Olaszországa egyesítette Líbia néven. A gyarmat legfontosabb funkciója a dél-olasz bevándorlók letelepítése volt, egyéb természeti kincsek hiányában az általuk termesztett gabona, citrusfélék, olajbogyó, valamint a „bennszülöttekkel” folytatott kereskedelemről származó áruk és állati termékek voltak hivatva a gyarmatot eltartani. A második világháború alatt Líbia fontos és nevezetes hadszínterré vált, területét a háború végén angol és francia csapatok ellenőrizték, de volt itt katonai bázisuk az amerikaiaknak is. Szomáliától eltérően Líbia a háború után még átmeneti időre sem került vissza olasz fennhatóság alá. A nagyhatalmak nem is akarták feltétlenül egyben hagyni a három tartományt, annyira mesterséges képződménynek tartották Líbiát. Az egyik tartományra még a Szovjetunió is jelentkezett a létrehozandó ENSZ gyámsági terület jövőjéről folytatott tárgyalások során, de az Egyesült Államok nem kívánta a szovjeteket földközi-tengeri bázishoz juttatni, így a terv meghiúsult, s Líbia a három tartomány föderációjaként 1951-ben elnyerte függetlenségét. 1963-ban egységes királyságot hozott létre az uralkodó, Idrisz király. A klánok és törzsek alkotta népességet azonban sem neki, sem az 1969. szeptember 1-én vértelen puccsal hatalomra jutott „szabad tiszteknek”, élükön Kadhafival, nem sikerült egységes nemzetbe kovácsolniuk. Ráadásul a kezdetektől szeszélyes, látványos politikai fordulatoktól sem visszariadó Kadhafi nem is igazán erőltette a nemzetépítést, előbb az arab összetartozás, politikai pályafutásának végén pedig az afrikai államok és népek uniója élvezett nála elsőbbséget. Kőolajkincsének hála, az ország afrikai viszonylatban (de csak abban) jólétet élvezett, még a rezsim kalandor-politikája ellenére is. Az ország az 1970-es évektől látványosan felértékelődött a nemzetközi politikában, egyszemélyi vezetője igazi fenegyerekként viselkedett, kirándulásokat tett többféle szélsőség irányába is, ugyanakkor komolyan számolni kellett vele barátként is, ellenségként is.

A politikai pártok, szakszervezetek és más alulról szerveződő civil mozgalom nem működhetett, a társadalom „vezető erejét” a forradalmi bizottságok jelentették, a szakszervezeteket a „termelők általános szövetsége”, a nők képviselőire az „általános nőszövetség” volt hivatott, s hasonló, a rezsimnek alárendelt és azt hűen kiszolgáló szervezetek képviselték a diákokat, írókat stb. A társadalom tehát nem tudta megszervezni magát, s hogy ez így is maradjon, arról Kadhafi mindenható titkosrendőrsége gondoskodott. A rendszer rendszeresen és

véres eszközökkel számolt le ellenfeivel, akik még külföldi száműzetésben sem tudhatták biztonságban magukat. Így nem csupán hivatalos ellenzék, de külföldön élő, a rezsim alternatívájaként szóba jöhető politikai csoportosulások, tekintélyt élvező politikai személyiségek sem léphettek porondra. A politikai paranoia jegyeit mutató Kadhafi mindent meg is tett, hogy hatalmát senki se veszélyeztethesse. Világos volt már nagyon régóta, hogy csak a rezsimen belülről intézhet kihívást bárki is ellene. A rendszer haszonélvezőinek tagadhatatlanul széles táborából kerülhetett csak ki olyan személy, akinek esélye lehetett a diktátor megbuktatásához szükséges emberi és anyagi erőforrásokhoz való hozzáférésre. Ez adja a líbiai helyzet sajátosságát, s egyben magyarázza, miért is különbözik az ottani helyzet alapvetően a szomszédos és a távolabbi arab országokétól, ahol a fejcseréket követően a rendszer lényeges változtatások nélkül is fenntartható volt. Líbiában viszont a diktátor maga volt a rendszer, az ő eltűnése az ország éléről beláthatatlan következményekkel járó változásokat indukál. Ez egyben magyarázat is arra, miért vált Líbia az „arab tavasz” messze legvéresebb színhelyévé,⁴ ahol a már egyértelműen bukott rendszer még mindig meglepően kitartó ellenállásra képes, mind tovább és tovább odázva a jövőbe ezáltal a hatalom új birtokosainak legalább ideiglenes berendezkedését.

A lehetséges forгатókönyvek

A líbiai „forradalmat”, tehát a Kadhafi-ellenes felkelőket összefogó Átmeneti Nemzeti Tanács már többször kilátásba helyezte egy ideiglenes kormány létrehozását. Ez azonban a mai napig nem történt meg, arra hivatkozva, hogy amíg Kadhafi tartózkodási helye ismeretlen, hívei pedig fegyveres ellenállást fejtenek ki, addig a kormányalakítás elhamarkodott lépés volna. Ez az érvelés nem nélkülözi a rációt, bár az idő előrehaladtával egyre inkább világosabbá válik, hogy nem a bukott rendszer restaurálásának veszélye, hanem a Kadhafi-ellenes erők törékeny szövetségének megóvása indokolja a kivárást. Az új kormány megalakításakor ugyanis mindenki igyekszik benyújtani a számlát, azok is, akik először fordultak szembe a diktátorral, de ugyanúgy a legtovább kitartó klánok és törzsek képviselői is. Régi és új sérelmek orvoslását is várják az ideiglenes kormánytól, így az eddig magukat perifériára szorítottoknak érzők számára legalább annyira fontos, hogy képviseltessék magukat e grémiumban, mint azoknak, akik a harcok fő terheit viselték, például a miszrátaiaknak. Ember legyen a talpán aki ebben a kényes helyzetben megfelelően egyensúlyozni képes. Ez azonban nem a legfontosabb vízváltató az új rendszer szempontjából. A felkelés irányítói világnézetileg sem egységesek, törekvéseik még a fegyveres küzdelem szakaszában sem egy irányba mutatóak. Noha sok elemző szerint az iszlamista és a szekuláris törekvések közötti elkeseredett harc várható (én nem csupán Líbiában), a valóságban inkább az iszlamisták és a „még iszlamistábbak”

⁴ A 2011. március 1-től számított polgárháború áldozatainak számát 15 és 30 ezer közöttire becsülik, s emellett az anyagi károk is minden más országénál nagyobbak.

között lehet csupán választani.⁵ Ennek azonban ma jóval kevesebben látják veszélyét, mint akárcsak néhány hónappal ezelőtt, hiszen a török példa jól mutatja, hogy az iszlamizmus egyáltalán nem jelent automatikusan vallási fanatizmust, elvakult Nyugat-ellenességet, terrorizmust. Törökországra már hovatovább a „poszt-iszlamista” jelző válik érvényessé, ugyanakkor Líbiában igen csekély a valószínűsége annak, hogy egy törökországgal összevethető modell érvényesüljön a Kadhafi utáni korszakban. A nyugati típusú liberális demokrácia kizárása mellett tehát a „minimalista demokrácia” sem igazán elképzelhető a közeljövő Líbiájában.⁶

A két fenti opció elvetésével egy az iszlamizmus kevésbé puritán válfaját képviselő rendszer kiépülése látszik valószínűsíthetőnek, amely már létrejöttének körülményei miatt sem lesz ellenséges a Nyugattal szemben. Nem sorsszerű a most még egymással szövetséges erők közötti elkerülhetetlen nézeteltérések nyílt és erőszakos konfliktusokba torkollása sem. Az Átmeneti Nemzeti Tanács helyébe lépő ideiglenes kormány továbbra is számíthat a nemzetközi közösség támogatására, kezében tarthatja az olajbevételeket, amelyre építve viszonylag rövid időn belül lényeges előrelépést lesz képes tenni az életszínvonal javítása terén, s ez kihúzhatja a potenciális ellenlábások alól a talajt. Líbia mégsem kerül le a közeli jövőben a biztonságpolitikai kockázatot jelentő országok listájáról. Ennek a következő okai vannak: a Kadhafi-rezsim hatalmas fegyverarzenálja a polgárháború során kikerült a lakossághoz, s ez leginkább egy albániai forgatókönyvet valószínűsít, továbbá Líbia megmarad a szubszaharai térségből érkező és Európába igyekvő migránsok fontos tranzitútvonalának. Előbbi tényező a centrifugális hatásokat erősíti, a sok fegyver begyűjtése az adott körülmények között lehetetlen, a harcok elültével sem megvalósítható célkitűzés. A fegyverek közül ráadásul sok komoly kockázatot hordoz, egyedül a mintegy 20 ezerre becsült és kézen-közön eltűnt föld-levegő rakéta ügye is rávilágít arra, mi történhet akkor, ha a dolgok rossz irányba mutató fordulatot vennének.⁷ A polgári, de még a katonai légi forgalmat is szerte a világon képes lenne paralizálni, ha e rakétáknak csak elenyésző hányada rossz kezekbe kerülne. A rakétáknál ártalmatlanabb fegyverek esetében is akut a veszélye annak, hogy utat találnak Líbia határain túlra, tovább destabilizálva a meglévő szubszaharai, vagy akár a közel-keleti válságövezeteket is. E fegyverek hatékony begyűjtése tehát az új kormány legkeményebb erőpróbáinak egyike lesz.

Az új Líbia vezetésének gondot fog okozni az afrikai országokhoz fűződő viszony újrafogalmazása is. Kadhafi rezsimje bőkezűen osztogatta a pénzt

⁵ Anthony Shadid, David Kirkpatrick: Arab world turns to defining Islam after revolt. International Herald Tribune, Friday, September 30.

⁶ Wagner Péter, a Magyar Külügyi Intézet munkatársa a HVG-nek adott interjújában elemezte a Kadhafi utáni lehetséges forgatókönyveket. Lásd: Autoriter rendszert jósolnak Kadhafi után. hvg.hu, 2011. augusztus 22. http://m.hvg.hu/vilag/20110822_kadhafi_utan_libia

⁷ NATO concerned by report of missing Libya missiles. 03 Oct. 2011. <http://www.undpi.org/Lybia-March-2011/NATO-concerned-by-report-of-missing-Libya-missiles.html>

számos fekete-afrikai ország vezetőjének. Ez a nagyvonalúság nem tartható fenn egy átláthatóbb, valamelyest is demokratikusabb rendszer esetében, hiszen a líbiai közvéleményt irritáló dolog volna. Az eddigi kedvezményezették ráadásul igen sokáig kitartottak Kadhafi mellett, az ENSZ és az Arab Liga állásfoglalásaival szemben az Afrikai Unió csak az utolsó pillanatban hátrált ki a diktátor mögül, Niger, Burkina Faso, Csád és más államok elsőszámú vezetői pedig még most is a Kadhafi család szövetségesének számítanak, a Kadhafi-fiúk ottani feltűnése mellett nem kizárt, hogy apjuk is már valamely szomszédos államba menekült, vagy megpróbál oda szökni. Tovább bonyolítja a szubszaharai Afrikához fűződő viszonyt az afrikai zsoldosok ügye. Amennyiben bebizonyosodik, hogy a felkelők fogságába esett zsoldosokat, mi több, afrikai vendégmunkásokat végeztek ki, akkor annak negatív következményei lehetnek, Líbia elszigetelődhet az AU-n belül. Ez tovább bonyolíthatja a már az országban lévő és a jövőben oda érkező migránsok helyzetét is, akiket korábban Kadhafi már oly sokszor használt eszközül, ha európai partnereit igyekezett megsarolni. E zsarolási potenciál kétség kívül az új rendszer vezetőinek kezében is megmarad.

Alapvetően azonban az új rendszer kihívásai nem kívülről, hanem az országon belülről jönnek majd, például nem az fog igazán számítani, hogy kik kapják, vagy egyáltalán újraosztják-e az olajkitermelésben a koncessziókat, hanem az, hogy milyen gyorsan sikerül az olajmezőket újra beindítani, a kimaradt bevételeket pótolni. A polgárháború végső szakaszában nagyobb esélye van annak, hogy a harcok elültével rend legyen az országban, mint annak, hogy az anarchia gyűrje maga alá.

SÓGOR DÁNIEL

AZ „ARAB TAVASZ” ÉS A KISEBBSÉGI LÉT SZÍRIA EGY FELEKEZETI POLGÁRHÁBORÚ HATÁRÁN?

Immár közel egy évvel az után, hogy az „Arab Tavasz” mint jelenség kezdetét vette, valamikor 2010 decemberében, olyan rendszerek dőltek meg, melyek korábban megingathatatlanak tűntek. Nemcsak Ibn ‘Alī Tunéziában, Husnī Mubārak Egyiptomban, vagy akár Qaddāfi Líbiában vesztette el a székét, de több ország sodródott holtpontra. Az új és a régi határára, ahol a régi rendszer még tartja magát, bár kisebb-nagyobb válságba jutott, az új pedig szárnyát próbálná bontogatni, de nem jut el a fordulópontig.

Ilyen ország Jemen, ahol a régi elnök, és rendszere lassacskán teret vesz, bár makacsul tartja magát, de ilyen ország Szíria is, ahol a régi rendszer lassan válságán átlendülve látszván újjáépíti magát, és a nyugati próbálkozások ellenére úgy tűnik megerősödik.

Komoly vitára lenne alkalmas, hogy mennyire is nevezhetjük az „Arab Tavaszt” mint jelenséget forradalomnak, és hogy mennyire is beszélhetünk egyetlen jelenségről, mikor hatalmas különbségek vannak az egyes arab országok, az általuk megélt mozgalmak, és azok céljai között. A forradalom kifejezést nagyon is kétségessé teszi, hogy bár személyi vezetők – akik nagyon is emblematikus jegyei lettek egy letűnőnek látszó rezsimnek – távoztak, a mögöttük álló rendszerek nem sokat változtak eleddig. Tunéziában az átmeneti kormányt olyan emberek vezetik, akik Ibn ‘Alī alatt is vezető kormányzati pozíciókat töltöttek be. Egyiptomban az a hadsereg vette kezébe a hatalmat ideiglenesen, mely egykor Mubārakot is adta, és aminek a hatalmat jelenleg gyakorló vezetői, mind Mubārak közeli bizalmasai voltak az utóbbi évtizedekben. S még ezek azok az országok, amiket a „forradalom” pozitív példáiként élhetünk meg, hiszen a hatalomváltás – még ha el is fogadjuk, hogy az valóban megtörtént – viszonylag kevés véráldozattal történt, és egyáltalán nem a polgárháborúba taszított Líbia, ahol a látszólagos hatalomváltást szintén egy, a letűnőfélben lévő rendszerben tapasztalatot szerzett személy vezeti.¹

Bár sok oldalról lenne érdemes megvizsgálni ezt a jelenséget, van azonban egy oldala, amiről főként a nyugati sajtó szeret szemérmesen hallgatni. Ez pedig a kisebbségek, főként a vallási kisebbségek ügye. Ez annál is érdekesebb, hiszen a nyugati sajtó ezeket a megmozdulásokat kezdetben – sok helyen mostanáig – mint a demokrácia, és a jogállam felé tett lépéseket értékeli, mégis sok országban azt tapasztalhatjuk, hogy a kisebbségi felekezetek rosszabb, kiszolgáltatottabb helyzetbe kerültek.

Jelen tanulmányomban épp egy olyan, szakterületemhez tartozó országra készülök összpontosítani ezt a témát, ahol ez nem pusztán egy fontos mellékszál, de döntő kérdés lehet a válság további lefolyását illetően. Ez az ország pedig Szíria, ami nemcsak hogy komoly kereszténység közösséggel bír – mely maga is megannyi felekezetre bomlik – hanem több, az iszlámhoz tartozó felekezetnek is otthont ad. Szíriában azonban ezek a kisebbségek nem pusztán a társadalmat színesítő érdekességek, szép darabkái egy hatalmas mozaiknak, hanem jelenleg az államirányítás legfelsőbb szintjeit átszövő, s nagymértékben irányító közösségek. Így aztán az ő sorsuk nem pusztán emberjogi kérdés, hanem egyben döntően határozza meg, hogy a jelenlegi szír elnök, Baššār al-Asad milyen mértékben tud belső támogatást mozgósítani, illetve azt, hogy ha az általa, és a Ba‘aṭ párt által fémjelzett rendszer megbukna, azt polgárháború

¹ Mušṭafa ‘Abd al-Ġalīl, a jelenlegi Átmeneti Tanács főtíkára, 2007-től igazságügy miniszter volt, míg a forradalmárok mellé nem állt 2011 elején.

követné-e. Ahhoz hogy ezt a kérdést jobban megértsük, és meg tudjuk világítani, némileg bele kell tekintenünk Szíria belső struktúrájába. Ahhoz azonban, hogy megértsük ezen közösségek, főként a keresztények lépéseit, és helyzetét, ki kell tekintenünk Tunéziára és Egyiptomra ebben a tekintetben. Nemcsak azért, mert az ezekben az országokban a „hatalomváltás” óta lezajlott események tippet adhatnak nekünk a jövőt illetően, de azért is, mert ezekből ítélni Szíria kereszténysége, és kisebb muszlim közösségei is, ezek pedig döntően befolyásolják tetteiket.

Bár tény, hogy a témát még szinte egyáltalán nem kapta fel a nyugati sajtó, és szakirodalom, mégis bizonyos köröket már elért. Így például Besenyő János figyelemre méltó szinten, érdemben foglalkozott ezzel a kérdéssel Tunézia, és Egyiptom kapcsán.² Remélhetőleg ez a vonatkozás a közeljövőben mind nagyobb nyilvánosságot nyer.

Kereszténység Észak-Afrikában, és Tunéziában

Az arab világ muszlim jellegéről, és más vallásokhoz való kapcsolatairól két sztereotípiát szokott élni a nyugati köztudatban. A teljesen alultájékozott szerint az arab világ azonos a muszlim világgal, mely gyűlöli és támadja a többi vallást, főként a zsidóságot, de nem kevésbé a kereszténységet. A kicsit jobban tájékozott szerint, bár a zsidóság elsődleges célpont, komoly keresztény közösségek élnek ezen a vidéken, amit a társadalom java elfogad. Ez utóbbi bizonyos komoly fenntartásokkal Egyiptomra, és a tőle keletre eső arab országokra lehet ugyan igaz, de Észak-Afrika arab államaira kevésbé. Ezekben az államokban az iszlám hódítás után a helyi, kevés gyökérrel bíró keresztény közösségek közel száz év alatt eltűntek, s csak a XV-XVI. században kerültek kapcsolatba a kereszténységgel ismét, amikor is a reconquista után a Spanyolország támadást intézett ezek ellen a partok ellen. Őket aztán a XIX. században a franciák követték. A keresztényeket tehát nem szerették meg, míg a zsidókat, akik a reconquista után nagy számban telepedtek le ezekben az országokban sok helyen virágoztatták fel a gazdaságot, mint Marokkóban, és lettek népszerűek. A kereszténység azonban általában ellenség képében tűnt fel. Bár igaz, hogy azok az államok, melyek a nyugati hatalmakkal jó kapcsolatot ápoltak függetlenségük kikiáltása után is, igyekeztek szavatolni a keresztények biztonságát, így Tunéziában is, ahol még szerzetes rendek letelepedését is engedélyezték, a lakosság negatív megítélés irántuk nem sokat javult.

Érdekes módon az a felkelés, mely Ibn ‘Alī bukását hozta, zászlajára pedig a szabadságot, és az emberi jogokat tűzte, az országban élő keresztények

² Besenyő János, honvéd őrnagy, 2011. március 27-én a kalocsai Tomori Pál főiskolán megrendezett Értelmiségi Klub keretében beszélt az “Arab Tavaszról,” ami véleménye szerint nem tekinthető forradalomnak, inkább csak egyfajta elit váltásnak. Bővebben az előadásról: http://kalohirek.hu/hir/kalocsa/2011-03-23/34384/forradalom_van_e_az_arab_vilagban_ndash_eloadas_a_foiskola_szervezeseben

számára inkább negatív következményekkel járt. Megszaporodtak ellenük az atrocitások, melyek közül az eddig legdurvább egy Szalézi szerzetes, Marek Rybinsk meggyilkolása volt ez év februárjában.³ Bár a rendőrség nem zárta ki az anyagi indítékot, hiszen az atya a helyi Szalézi közösség pénztárosa volt, az eset mindenképpen jelzi a keresztények nehezedő helyzetét.

A helyzet magyarázata nagyrészt abban található meg, hogy amint a „forradalom” Tunéziában lassan elakad, és olyanok stabilizálják magukat a hatalomban, akik Ibn ‘Alī idején is magas pozíciókat töltöttek be, az emberek frusztrációja egyre nő. A kormányzat pedig, hogy levezesse a feszültséget, szemet huny az ilyen esetek felett. Tunézia esetében ez „megengedhető” a mindenkori kormányzat számára, hiszen az ország lakosságának jelentéktelen hányada keresztény, komoly kulturális beágyazottság nélkül. A helyi kereszténységet komoly részben külföldiek teszik ki, akik most könnyen feláldozhatóak, a lakosság feszültségét levezetendő. Amíg ugyanis a legaktívabb „forradalomcsinálók” egy része épp pogromokat tart, a közéletet pedig ezek az ügyek és a romló közbiztonság a tartja lázban, addig a hatalom restaurációja lassan megoldható.

Keresztények Egyiptomban

Bár Egyiptom esete nagyon más, mint a többi Észak-afrikai arab államé, mégis az ott lejátszódó folyamatok sok hasonlóságot mutatnak Tunéziával. Itt a lakosság nagyjából 6 %-a keresztény, ám ez főként koptokból áll akik nemcsak hogy őshonos egyiptomi közösség, de nem is élnek máshol a világon, csakis ott ahol egyiptomiak élnek. A koptok mélyen beágyazódtak az egyiptomi társadalomba, s bár főként a nagyvárosokban élnek nagyobb számban, a falusi lakosság körében is jelen vannak az ország egész területén. Bár időről-időre el kellett szenvedniük atrocitásokat, a Husnī Mubārak fémjelezte előző egyiptomi vezetés igyekezett védeni őket, és kiemelni integráns jellegüket az egyiptomi öntudatban. Egyik legutolsó ezek közül a 2011 újévi robbantás volt egy kopt templom ellen melyben 21 kopt halt meg, s mely után az elnök komoly retorziókat ígért.⁴

Amióta azonban Husnī Mubārak megbukott, és látszólag győzött a „forradalom” a keresztényeket mind több támadás éri. Esetben, főként falun a helyi szunni vezetők hívnak fel keresztény ellenes pogromokra, melyek általában templomok ellen irányulnak, de épp így a helyi keresztények élete ellen is.⁵

Ezek mögött sok tekintetben hasonló okokat tapinthatunk ki, mint Tunézia esetében. Egyiptomban az átalakulás – melyet olyan veterán katonák vezetnek, akik mind Mubārak mellett jutottak vezető pozícióba – lassan elakad és a hatalom természete komoly szimbolikus lépések ellenére sem változik meg

³ <http://www.independent.com.mt/news.asp?newsitemid=120552>

⁴ <http://www.bloomberg.com/news/2011-01-02/egyptian-christians-in-clashes-with-police-after-church-attack.html>

⁵ http://www.compassdirect.org/english/country/egypt/article_116115.html

gyökeresen sokan vannak Egyiptomban, akik újra akarják kezdeni a tüntetéseket. A jelenlegi hatalom pedig, amiknek épp elég nehéz dolga volt azzal, hogy elvigye az embereket a Taħrīr térről, nem sokat tesz a szaporodó pogromok ellen. Úgy tűnik, hogy itt is le akarják vezetni a feszültséget, amihez a keresztények elleni akciók jó eszközül szolgálnak. Ebbe a láncba illik bele, hogy a hatóságok szinte tétlenül szemlélték az addig elképzelhetlent, azt, ahogy tüntetők támadták meg az izraeli követséget. Minthogy Husnī Mubārak kormánya Izraellel ápolt jó kapcsolata miatt is nagyon népszerűtlen volt az országon belül, a jelenlegi vezetésnek nagy szüksége van ilyen esetekre, amikkel rámutathat a változó időkre.⁶

A keresztények elleni akciók esetében azonban mentségül felhozható – már amennyiben ez valóban mentség – hogy nehezen megállapítható, ki a kezdeményező, a kormány, avagy a szélsőségesek. A kormányzatnak lehet szüksége ezekre az esetekre, hogy kiengedje az emberek dühét és ilyen ügyekkel uralja a közbeszédet a kormányzat kérdései helyett, de épp így igaz lehet, hogy egyszerűen csak tart a szélsőségesektől. Most, hogy a Muszlim Testvériség – mely hagyományosan erős Egyiptomban – is hajlandó elfogadni az alkotmányos átrendezést és a tüntetőket el tudták vinni az utcákról, elképzelhető, hogy a vezetők nem szívesen látnának tömegtüntetéseket ismét az utcákon, immár vallási kérdések miatt. Nem szeretnék a Muszlim Testvériség kezére játszani, mint „kereszténybérencek”. Még mindig könnyebb megoldásnak tűnhet teret engedni egyes esetekben szélsőséges akcióknak, megelőzendő egy nagyobb tömegmészárlást, vagy akár egy polgárháborút.

Szíria kisebbségei. Helyzetük és kilátásai

Szíria etnikai térképe két irányban bontható fel, és e két térkép egymást sokban átfedi. Egyrészt fontos Szíria etnikai felosztása, másrészt - és a politikum tekintetében ez sokkal fontosabb - fontos a vallási-felekezeti megoszlása.

Az etnikai viszonyok aránylag egyszerűen felvázolhatóak, hiszen egyetlen egy fontos etnikai kisebbség él az országban, s ők a kurdok. Bár a nagyobb városokban, mint Damaszkusz és Aleppó, komoly számban élnek kurdok, javuk az ország keleti felén, az Eufráteszen túli területeken élnek. Bár a politikai vezetés szintjein kevésbé képviseltették, képviseltethették magukat, követeléseik régóta mégsem erre, hanem két más ügyre összpontosultak. Az egyik legfontosabb kérdés a nyelvhasználat ügye volt, amiben 2009-Ben volt az első áttörés, amikor Hasaka tartományban – ahol a legnagyobb számban élnek – bevezették mint iskolában tanulható nyelvet. Első alkalommal ismerte el az állam, hogy van önálló kurd nyelv, hiszen addig az arab nyelvjárásának tekintették hivatalosan. A másik kérdés állampolgársági volt. A '70-es években volt teljes lakosság felmérés, amiből keleten rengeteg kurd maradt ki, hiszen tartottak a hatóságok-

⁶ <http://www.washingtontimes.com/news/2011/sep/9/egyptians-break-israel-embassy-cairo/?page=all>

tól, és nem regisztráltatták magukat. Akik azonban abból a felmérésből kimaradtak, nem jutottak állampolgársághoz, és ezáltal gyermekeik sem. Előállt az a visszás helyzet, hogy 7-800 ezer kurd élt az országban, akik hivatalosan nem léteztek, nem voltak papírjaik, nem tanulhattak egyetemen, és még csak el sem hagyhatják az országot. Amikor az "Arab Tavasz" elérte Szíriát, nem is véletlenül Damaszkuszban a kurdok tömeges lázadásától tartottak, így az egyik első reformlépés pont az ő lecsitításukat célozta. 2011 márciusában a szír elnök által előterjesztett törvény értelmében pont az ilyen furcsa helyzetben lévő kurdok kaptak tömegesen állampolgárságot. Az így állampolgárrá vált kurdok száma a legfrissebb becslések szerint nagyjából 2-300 ezer lehet, de a törvény értelmében immár bárki, aki igazolni tudja szíriai születését – ami a kurdok legnagyobb része számára nem jelent problémát – gyorsított eljárásban kérheti honosítását. A kurdokon kívül kisebb számban élnek türkmének, és cserkeszek szétszórva az országban, akik, főként a hadsereg és a belbiztonsági erők soraiban kamatoztatták harcias hírüket. Nem is véletlen talán, hogy a politikai ranglétrán legmagasabbra jutott türkmén az a Hasan Turkmānī, aki 2009-ig hadügyi tárca élén állt.

Az etnikai eloszlásnál azonban sokkal fontosabb, és meghatározóbb Szíria felekezeti megoszlása, amit leegyszerűsítően általában úgy jellemeznek, hogy közel 80 %-nyi szunni muszlim mellett, van majd 10 %-nyi keresztény, és 10 %-nyi 'alawī muszlim, pár százaléknyi isma'īlī muszlim, és drūz mellett, mely utóbbiak közösségük zártsága miatt gyakran szinte etnikai közösség képében jelennek meg. Mégis, amikor a politikum felső rétegeit nézzük, azt láthatjuk, hogy ezek a kisebb közösségek, főként az 'alawīk erősen felülreprezentáltak. Ennek okát Szíria utóbbi fél évszázados történetében találhatjuk meg. Szíria 1922-ben, közel négy évszázadnyi oszmán uralom után francia mandátum alá került. A francia hatóságok amikor megpróbálták uralmukat stabilizálni, és a fegyveres erők sorait helyi erőkől feltölteni, nem is véletlenül szinte csak a keresztényekre, és a kisebb muszlim közösségekre alapozhattak, hiszen a vezető pozíciókat addig betöltő szunni muszlim többség nem kívánt együttműködni az általa hitetlennek tekintett hatalommal. Ennek következtében amikor Szíria 1946-ban függetlenné vált, ezek közösségei alkották a képzett katonai, tiszti állomány javát.

Amikor aztán a ma a szír politikumot uraló, 1940-ben alakult Ba'at párt megkezdte küzdelmét a politikai hatalomért, és lassan kiépült egy katonai szárnya az eredeti – főként ortodox keresztény, és szunni muszlim – civil szárnya mellé, abban főként alawī muszlimok, drūzok, isma'īlī síik, és keresztények voltak, ám az ország legkülönbözőbb részeiről. Amikor aztán 1963-ban a Ba'at először vette egymagában kezébe az irányítást, azonnal meg is indult a rivalizálás a párt civil és katonai szárnya, illetve a különböző felekezetekbe tartozó tiszti csoportok között. A katonai szárny átvette ugyan az uralmat 1967-ben, de a tiszti csoportok közötti rivalizálás folytatódott 1970-ig, amikor is Hāfiz al-Asad vezetésével a tengerpart menti vidékről származó 'alawī síi közösség kezébe került

az irányítás. Az újonnan kiépülő kormányzat, bár döntő pozíciókban 'alawīkra alapozott, de a többi közösséget nem hagyta figyelmen kívül. Számíthatott is rájuk, hiszen a szunni többség számára ők épp úgy a hatalomra méltatlan "hitel- lenek" voltak, mint a hatalom felső szintjeit bíró 'alawīk, tehát tudták, hogy Ba'at bukása az ő relatív privilegizált helyzetük végét is jelentené. Nem is vélet- len, hogy Ba'at számára az első komolyabb kihívás vallási vonalon jelentkezett, amikor a. 1975-től a szunni Muszlim Testvériség radikális csoportjai fegyveres akciókat kezdtek a kormányzat ellen. A bizonytalan helyzet 1982-ig elhúzódott, amikor is az egyik legnagyobb városban, Hamában szabályos fegyveres felkelés tört ki a Muszlim Testvérek vezetésével. Bár a felkelést rendkívül véres körülmények között levertek, s a hasonló esetek megfékezésére olyan alawīk vezette katonai egységeket hoztak létre, mint a Negyedik Hadtest, vagy a *Sarayāt Difa 'a'*⁷ a fenyegetést nem lehetett figyelmen kívül hagyni. Bár a hatalom felső berkeiben, szimbolikus pozíciókban maradtak szunnik, mint Mustafa Talās⁸, a hatalom sokkal inkább a kisebb vallási közösségekre alapozott. A csendes haszonélvezői a helyzetnek furcsa módon a keresztények lettek. Míg az 'alawīk legalább muszlimok, így a szunni többség belenyugvására apellálhattak, addig a keresztények nem is gondolhattak arra, hogy valaha is maguk kezébe veszik az állam irányítását. Minthogy pedig a hatalomért folytatott rivalizálás legfelsőbb szintjein nem voltak érdekeltek, így a '63 és '70 között zajlott puccsok, ellen- puccsok, letartóztatások, és kivégzések az ő soraikat szinte egyáltalán nem tize- delték meg. Amint pedig a keresztény tisztak magas pozíciókba jutottak, úgy emelkedtek segítségükkel az urbanizált keresztény családok, főként annak erős, kereskedelemben érdekelt középosztálya. Bár a '75 és '82 közti bizonytalan helyzet, és a szunni radikálisok akciója őket sem kerülte, a válság, és annak megoldódása csak még jobban összekovácsolta a keresztényeket, és az alawīk vezette kormányzatot. A kormányzat, saját jellegét is rejtendő, és védendő, érzé- kenyen kezelte a vallási kérdéseket. Védett minden közösséget. Hāfiz al-Asad saját maga adta ki a jelmondatot: „*A vallás Istené, a Haza mindenkié!*” A ke- resztények többsége addig is a felvilágosultnak és progresszívnek számító Ba'at mögött állt, de '82 után kiváltképp megtanulta értékelni, milyen hasznos is egy erőskező kormányzat, ami minden szélsőségtől épp úgy megvédi őket, mint az erőszakos térítési akcióktól. Ebből kiindulva a keresztény tisztak, akik a tiszt kar második vonalában mindig is sokan voltak, stabil és megkérdőjelezhetetlen támaszai lettek a rendszernek, hiszen mindenfajta változás az államgépezetben még akkor is veszélyes számukra, ha az nem bír fundamentalista éllel. Ebben a tekintetben elég visszautalnunk arra, amit Tunézia és Egyiptom kapcsán már láthattunk.

A kereszténység Szíriában ugyanakkor igen színes megannyi felekezeté- vel, melyek közül a maroniták, és a görög ortodoxok a legnagyobbak, de messze

⁷ védelmi különítmények

⁸ Hāfiz al-Asad egyik legkorábbi társa, sokáig védelmi miniszter.

nem a többség. A maronita kereszténység mélyen Szíria, és Libanon történelmében gyökerezik, hiszen ez a terület az őshazája, és mára elválaszthatatlanul összefonódott a szír kultúrával és néplélekkel. Bár sok tekintetben van széthúzás és rivalizálás a különböző keresztény felekezet között, a jelenlegi kormányzat fentebb említett előnyei mindnyájuk számára egyaránt jelentkeznek, és épp ezért ebből a szempontból szinte egységesen kezelhetőek.

Talán mindezek után nem is meglepő, hogy miután Baššār al-Asad 2011 augusztus 8-án leváltotta az addigi hadügyminisztert, az 'alawī 'Alī Habīb-ot, helyette egy keresztényt, Dawūd Raġha-t nevezte.⁹ Jogosnak tűnik a kérdés, hogy egy kipróbált 'alawī helyébe miért is kerül egy ortodox keresztény, pont a legnagyobb megpróbáltatások közepette, mikor azt gondolhatnánk, hogy egy az elnökkel azonos közösségbe tartozó kipróbált tábornoknál nem lehet megbízhatóbbat találni. A válaszhoz itt is vissza kell nyúlnunk ahhoz a leckéhez, melyet a szír vezetés a '80-as években, a Muszlim Testvériséggel küzdve, majd a Hāfiz al-Asad és testvére, Rif'āt közti konfliktus során tanulhatott meg. A vezetésnek felkelések, szunni szélsőségesek sok nehézséget okozhatnak, kényszeríthetik véres küzdelemre, de valódi veszélyt csak egy, a hatalom belső berkeiből jövő puccs jelenthet egy nagy befolyással bíró tábornok vezetésével, aki maga is elnök akar lenni. Bár 'Alī Habīb esetében kevésbé gondolható, hogy 72 évesen még elnök szeretett volna lenni, de egy esetleges belső puccs esetén feltételezhető, hogy aktív szereplő lett volna egy fiatalabb tábornok javára. Egy ortodox keresztény esetében azonban kevésbé valószínű ez, hiszen magának és közösségének sorsa sokban múlik a jelenlegi rendszer fennmaradásán, ennyiből tehát nem támogatna egy puccsot. Maga viszont nem tudná átvenni a hatalmat, így a lehető legbiztosabb és leglogikusabb választás volt Dawūd Rāġha.

Mindazonáltal a kormányzat egy más fronton is profitál az ország keresztény közösségéből. Minthogy Szíria komoly reputációt szerzett magának az évekkel, mint egy olyan ország, ahol a keresztények békében és biztonságban élhetnek, most, hogy az eddig legendás közbiztonság megromlott, a Ba'at kormány a keresztények védelmezőjének képében mutathatja be magát, és mobilizálhat támogatást mind az országon belül, mind a környező arab államok keresztényei részéről. Egyben segíthet ezzel a képpel enyhíteni a külföldi nyomást is. Ez a szerep annál is hitelesebb, mert Baššār al-Asad maga is többször tett látványos gesztusokat a keresztények felé, s többször látogatott el feleségével együtt a kulturálisan talán legfontosabb keresztény település, Ma'lūla monostorait.¹⁰ Egyik legutóbbi delegáció, amit a szír elnök fogadott és nagy hírveréssel kísért az állami média épp egy keleti keresztény vezetőkből álló delegáció volt.¹¹

⁹ <http://www.albawaba.com/main-headlines/reports-fired-syrian-dm-found-dead-387588>
<http://www.sana.sy/eng/361/2011/08/08/362917.htm>

¹⁰ <http://www.youtube.com/watch?v=ky8SBqD9VZc&feature=related>

¹¹ [http://sana.sy/eng/21/2011/09/26/371715.htm?utm_source=SRCC+Loyal+Contacts&utm_campaign=01d539c808-News_Roundup&utm_medium=email&ct=t\(Syrian_Revolution_News_Round_up8_30_2011\)](http://sana.sy/eng/21/2011/09/26/371715.htm?utm_source=SRCC+Loyal+Contacts&utm_campaign=01d539c808-News_Roundup&utm_medium=email&ct=t(Syrian_Revolution_News_Round_up8_30_2011))

Ez a delegáció pedig épp azt propagálta, amit már eddig is láttunk. Megerősítették bizalmukat a szír vezetésben, hogy nem enged teret szélsőségeseknek, egyben támogatásukat fejezték ki.

Talán mindezek után érthető, hogy eleddig Szíriában a keresztényeket nagyon kevés atrocitás érte, s hogy a tüntetők jelszavai épp úgy megpróbálják elérni a keresztényeket is. Az egyik legtöbbet kántált: „*Ḥurrīyya ḥurrīyya, sunnīyya wa ‘alawīyya! Ḥurrīyya ḥurrīyya, Islām wa Masīḥīyya!*”¹² A kormány pedig a közéletben komoly frontot nyitott azzal, hogy a legnagyobb megpróbáltatások közepette, egy felekezetek közötti polgárháború esélyét vetítette elő, magát állítva be, mint a legbiztosabb garanciát ennek megakadályozására. Ez annyira komoly szint téma lett, hogy a felkelők egyik legkomolyabb vádja a kormány ellen épp az lett, hogy maga szítja a felekezetek közötti ellentétet, hogy a maga helyzetét stabilizálja. Bármelyik legyen is az igaz, az azért tény, hogy nagyon is esélye van a jelenlegi hatalom bukásával egy pogromsorozatnak ami elsősorban az ‘alawīk ellen irányulna, de valószínűleg elérné a keresztényeket is. Bár nem kizárható, hogy a felkelőknek lenne igaza, az azért mindenképpen érdekes, hogy a napokban, ahogy az indulatok kezdet volna csillapodni, egy haláleset kapcsán a kurd közösség lángolt fel. 2011. október 8-án Miš‘āl Tammū-t, aki a közel egy hónapja Isztanbulban alakult Szíriai Nemzeti Tanács tagja volt – a Tanács beszámolója szerint – eleddig ismeretlen fegyveresek Qāmišlī városában, Szíria keleti felében, saját házában kivégezték, melyre válaszul tömegtüntetések kezdődtek.¹³ Bár a Tanács, a felkelők eddigi legkomolyabb, ám komoly Szírián belüli támogatást nem élvező szervezete, a merénnyel a kormányt vádolta meg. Bár természetesen ez a lehetőség egyáltalán nem zárható ki a tények ismeretében, mindenesetre az ügy megosztó. Mindenképpen érdekes, hogyha az ember elfogadja azt a lehetőséget, hogy a Szíriában jelenleg zajló tüntetések mögött főként külső hatalmak provokációi és akciói állnak, akkor ez az ügy beleillik a láncba. Az ország területi, majd felekezeti megosztása eleddig sikertelen maradt, ám most terítékre kerül az etnikai.¹⁴

Összegzés

Bár nagyon nehéz kiszámítani, a jövő eseményeket amint remélem látható volt, Szíriában a keresztény kisebbség helyzete nagyban eltér Tunézia és Egyiptom keresztényeiétől. Ugyanakkor az azokban az országokban „sikeres forradalmak” nem kínálnak nekik csábító kilátásokat. Talán sikerült bemutatnom, hogy a szír kereszténység miért is számít az elnök komoly támaszának, s miért számít rájuk a vezetés. Ugyanakkor egy esetleges hatalomváltás, szinte

¹² „Szabadság, szabadság szunniták, és alawīk! Szabadság, szabadság, Iszlám és Kereszténység!” Azt célozva, hogy a tüntetők mind e felekezetekből valók, és egyek a kormány ellenében.

¹³ <http://us2.campaign-archive1.com/?u=556aeef60722f6e5811ea2519&id=2213ed79ab&e=f28d89494b>

¹⁴ Seale, Patrick: *The Struggle for Syria*, London, 1986, I. B. Tauris

biztosan polgárháborút hozna magával szektariánus alapon. Bár ez elsősorban, a vezetés legfelsőbb szintjeit átfonó ‘alawīk ellen irányulna, hamar elérné a keresztényeket is, akik eddig is a Ba‘aṭ támaszának számítottak.

LADÁNYI ÉVA - KOBOLKA ISTVÁN

INTOLERANCIA ÉS DISZKRIMINÁCIÓ A MUSZLIMOK ELLEN EURÓPÁBAN

Bevezetés

Európában a muszlim kisebbség rendkívül változatos nyelvi és kulturális hagyományokkal rendelkezik. Ugyanezt elmondhatjuk róluk vallási és politikai meggyőződés szempontjából is. Ez rendkívül megnehezíti a párbeszédet illetve az integrációt, hiszen nem kizárólag a közismert szunnita-síita megosztottság tapasztalható körükben, hanem földrajzi hovatartozásuk, származási helyük szerint is egymástól különbözőképpen gondolkodhatnak.

Kontinensünk nyugati felén az elmúlt évtizedekben egyre több gondot jelent az erősödő idegengyűlölet és rasszizmus, mely sokszor szétválaszthatatlanul összefonódik egymással. Kétség kívül közrejátszik ebben az egyre nagyobb mértéket öltő migráció, mely főleg az arab-iszlám országokból jelentős. Elmondható, hogy a migránsok száma folyamatosan és drámaian emelkedik. Egyes európai országokban a migránsok száma elérte azt a kritikus tömeget, mely felveti egy közös EU migrációs stratégia és törvényi szabályozás bevezetését. Sajnos a tagországok eltérő céljai és érdekei egyelőre nem teszik lehetővé egységes törvényi rendszer kialakítását.¹

Nem kétséges, hogy az európai alacsony születési ráta, párosulva egy gyorsabb szaporodású bevándorló réteggel alapjaiban fogja megváltoztatni az európai kultúrát és társadalmat. Jelen cikkben kísérletet teszünk ennek feltárására.

Történeti áttekintés

Kelet Európa, ezen belül Magyarország különleges helyzetben van, hiszen az iszlámmal kapcsolatos tapasztalatai a honfoglalás korára nyúlik vissza. A kelet-európai sztyeppéken élő törzsek között muszlim törzsek is voltak, ezért a

¹ Laufer Balázs, A migráció biztonsági aspektusai és annak jogszabályi háttere, Szemle, 2010

honfoglaláskor biztos, hogy a magyarokkal együtt muszlim népcsoportok is érkeztek a mai Magyarország területére. A népvándorlás utolsó hullámának a tatárjárást tekinthetjük. A tatár – illetve a középkorban az oszmán-török megszállás egy alapvetően más jellegű muszlim tapasztalatot feltételez, mint amit a nyugat-európaiak jelenleg megtapasztalhatnak. A jelenleg hazánkban (illetve Kelet-Európában) élő arabok többsége a rendszerváltás előtti „baráti szocialista”, szekularizált arab országokból tanulmányi céllal érkezett Magyarországra. Akik tanulmányaik befejezése után itt maradtak, többnyire családot alapítottak (általában vegyes házasságot), és sikeresen beilleszkedtek a magyar társadalomba. Ezért a bevezetőben említett különbözőségek a magyarországi muzulmán csoportokra nem voltak jellemzők. Ezekben a közösségekben inkább egy erős összetartozás volt tapasztalható. (Ez valószínű a muszlimok csekély létszámára is visszavezethető.)

Európai Unió tagságunk illetve a schengeni határ megnyitása fordulópontot jelentett a bevándorlás tekintetében. Jelenleg a bevándorlók létszámának enyhe emelkedése tapasztalható hazánkban is az arab-izlám országokból. Magyarország tranzit országból részben befogadó állammá lett². Ez egyelőre a menekülttáborokon belül okoz nagyobb gondot. Itt már megmutatkoznak azok a kulturális, nyelvi és politikai különbözőségek, melyek a Közép-Ázsiából vagy a Közel-Kelet muszlim országaiból származókat jellemzi.

Nyugat-Európa nem mondhatta magát ilyen szerencsésnek. A XI. századtól kezdve – amikor a pápa szent háborúkat indított a muszlimok ellen – a két kultúra közötti ellentétek nyílt háborúba torkolltak. A késői középkorban már árnyaltabb képet kaphattak az európaiak az iszlámról az arab tudományok, az irodalom és filozófiai rendszerük megismerésével. A XV-XVI. században – a török hódoltság idején – a török veszély inkább ideológiai-politikai jellegű volt számukra, ami az „új barbárok” ellen irányult mintsem a „hitetlenek” ellen³.

XVIII. században megindult az Ottomán Birodalom hanyatlása, melyet az európai gyarmatosító törekvések is elősegítettek. A XIX. században megtörtént a muszlim országok „európaizálása”. Az I. világháború utáni dekolonizációs időszakban az iszlámot a kommunizmus terjeszkedésének „ellenszerként” használták fel.

A XX. század előrelépést hozott: a II. Vatikáni Zsinat az iszlámot az egyistenhívő vallások közé sorolta. Az arab országokban megkezdődött az iszlám jog kodifikációja. Azonban a XX. század utolsó évtizedei ismét kiélezték az ellentéteket (pl. Öbölháború). Az iszlám újból a sztereotípiák áldozata lett: a stigmatizáció, prejudikáció, a rasszizmus egy újfajta megjelenése, mely már nem a biológiai, hanem a kulturális-vallási különbözőségekre tette a hangsúlyt.

² Ladányi Éva: Migráció, Szakmai Tudományos Közlemények, 2009

³ Dr. Horváth Pál, Iszlám, történeti áttekintés, 2011

A jelen

Prof. Dr. Robin Cohen, az oxfordi Nemzetközi Migrációs Intézet igazgatója szerint jelenleg több mint 20 millió muszlim migráns él Európában, ebből 8 % Franciaországban, 6 % Hollandiában, 4 % Németországban és 3 % az Egyesült Királyságban. Károly Loránd közgazdász szerint egyes városokban a muszlim populáció eléri a 25 %-ot: Marseille és Rotterdam 25 %, Malmö 20 %, Brüsszel és Birmingham 15 %, London, Párizs és Koppenhága 10% muszlim lakossággal számol. A következő dekádban Európa populációja folyamatosan meg fog változni: a legnagyobb bevándorlási hullám Törökországból érkezik majd az Európai Unióba. Ez egyes közgazdászok szerint kb. 70 millióra fogja növelni a muszlim populáció számát. Egyes kutatók állítása szerint 2050-re minden ötödik ember Európában muszlim lesz.

„A kérdés nem az, hogy ki a muszlim, hanem hogy ki milyen mértékben és hogyan az.”⁴

Maga a közép-európai (honos) muszlim vallásgyakorlat meglehetősen sajátos képet mutat. Az évszázados kisebbségi lét egy markánsan keresztény környezetben, és képzett vezetők nélkül bizonyos muszlim szabályok elhagyását vagy laza értelmezését jelentette (alkoholtilalom, nők kendőviselése stb.), miközben a környezet egyes szokásai beépültek a muszlim gyakorlatba (pl. gyertyagyújtás).

A honos muszlim közösségeket a többségi társadalom a sajátjának tekinti, akiktől nem kell félni. Ezzel tulajdonképpen kialakult a „helyesen élő muszlimok” kategóriája⁵.

A valódi félelmeket a migránsok váltják ki, még akkor is, ha a bevándorlók és menedéket kérők száma a kisszámú közép-európai lakossághoz képest is igen kis létszámú. Az egymással a társadalom figyelméért és saját önigazolásukért küzdő muszlim csoportok adott esetben ezt a félelmet kihasználhatják, és ki is használják.⁶

A vallásgyakorlat külső jegyeihez való ragaszkodás a befogadó ország lakosai számára is észrevehetővé teszi őket (pl. kendő viselet, halál konyha, mecset stb.)

⁴ Kozák Gyula: Romániai muzulmán intézmények diskurzusa az identitásról és integrációról, Korunk, 2009/5, 54-60. o.

⁵ N. Rózsa Erzsébet: Muszlim kisebbségek Közép-Európában, avagy Közép-Európa különlegessége

⁶ Erzsébet N. Rózsa: „Mediterranean Migration to New Central European Member States of the EU. Present and Future trends”, IEMed Yearbook 2007, Institut Europeu de la Mediterrània, Barcelona, 269-272. o.

A láthatóság legszembeötlőbb eleme a mecset. Ha új mecset építéséről van szó, akkor heves ellenkezést vált ki a befogadó ország lakosságából, de a régi mecsetek imahelyként való használata nem vált ki ilyen heves ellenszenvet.

„Fátyolos problémák”⁸

A Rasszizmus és Idegengyűlölet Európai Megfigyelőközpontja (EUMC) nemrégiben elkészített egy dokumentumot: „Muszlimok az Európai Unióban: diszkrimináció és iszlamofóbia”- címmel. Ez a jelentés az iszlamofób incidenseket és a muszlimok elleni diszkriminációt vizsgálja. *Ez a dokumentum többek között az alábbi megállapításokat is közli⁹:*

- Etnikai háttérüktől vagy a vallással való viszonyuktól függetlenül számos európai muszlimot ér diszkrimináció a foglalkoztatás, az oktatás és lakhatás területén.
- A muszlimok elleni diszkrimináció egyaránt eredeztethető iszlamofób magatartásból és rasszista ellenérzésből, mivel ezek az elemek gyakran összefonódnak.
- Az európai muszlimok társadalmi felemelkedését sok esetben akadályok nehezítik. Ez a reménytelenség és a társadalmi kirekesztettség érzésének kialakulását eredményezheti.
- A rasszizmus, a diszkrimináció és a társadalmi marginalizáció súlyos fenyegetést jelent az integrációra és a közösség összetartó erőire nézve.
- A muszlimokat gyakran alacsonyabb szintű képzettséget igénylő munkakörökben alkalmazzák. Társadalmi csoportként túltreprezentáltak a gazdaság alacsony jövedelmet biztosító szektoraiban.

⁷ <http://kerikata.hu/publikaciok/text/fatyolos.htm>

⁸ Lsd.: uo.

⁹ <http://fra.europa.eu/fraWebsite/material/pub/muslim/EUMC-highlights-HU.pdf>

Az EU többvallású társadalmában a muszlimok a második legnépesebb vallási csoportot alkotják. Európában a Törökországból, Észak-Afrikából, Közel-Keletről, Pakisztánból, Bangladesből és a volt Jugoszláviából származó muszlimok vannak többségben. Jelentős részük mára már az EU állampolgára.

Az EUMC úgy gondolja, hogy a diszkrimináció és a társadalmi marginalizáció kezelésére irányuló intézkedéseknek és gyakorlatnak politikai elsőbbséget kell kapni. Elsősorban el kell ismerni azt a tényt, hogy az EU-ban élő muszlimokat diszkrimináció éri, ami kihat a foglalkoztatási lehetőségeikre, oktatásukra, mely társadalmi marginalizációt eredményezhet.

Ezért javasolja, hogy a tagállamok:

- alkalmazzák a diszkrimináció ellenes irányelveket,
- készítsenek nyilvántartást az iszlamofób incidensekről,
- hajtsák végre a foglalkoztatással kapcsolatos intézkedéseket,
- teremtsék meg az oktatási és képzési lehetőségeket,
- vonják be a politikai pártokat „Az Európai Politikai Pártok Rasszizmusmentes Társadalomért Chartája”-nak alkalmazásába,
- alkalmazzák az európai muszlimok hatékonyabb bevonását a politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális életbe,
- használják ki a média lehetőségeit.

Az EUMC arra ösztönzi a tagállamokat, hogy azokat a gyakorlati kezdeményezéseket, melyeket egyes tagállamok már megvalósítottak, használják fel a többi tagállamban is (pl. vallások közötti párbeszéd, önkormányzati szintű kezdeményezések, rendőrségi kezdeményezések stb.)

Az EUMC úgy gondolja, hogy az integráció kétirányú folyamat. Ez európai muszlimok közül is sokan elismerik, hogy önmaguknak is többet kellene fáradozniuk a társadalomba való integrálódásuk érdekében. Ugyanakkor az európai politikusoknak, vezetőknek nagyobb erőfeszítést kellene tenniük a valódi jelentőséggel bíró, kultúrák közötti párbeszéd előmozdítása, valamint a rasszizmus, a diszkrimináció és a marginalizáció hatékonyabb kezelése érdekében.

A legnagyobb kihívás jelenleg az európai társadalmak kohéziójának erősítése. Ez pedig nem jelent mást, mint a sokféleség elfogadását, az alapvető jogok megvédését és az egyenlő esélyek biztosítását mindenki számára.

Összegzés

Számos szervezet, NGO küzd Európában az intolerancia, a diszkrimináció és a rasszizmus ellen. Mint ahogy a 2007-es córdobai EBESZ „Intolerancia és diszkrimináció a muszlimok ellen” című konferencián is elhangzott: „...az intolerancia, a rasszizmus és a diszkrimináció minden formája a biztonságunk elleni fenyegetés, ami megszünteti azokat az alapvető fontosságú pozitív emberi kapcsolatokat, ami alapján minden ember harmóniában élhet egymással. A

rasszizmus elszegényíti és megsérti a demokratikus jogainkat. Legyen szó muszlimokról vagy más vallásúakról.”

Felhasznált irodalom:

1. Dr. Horváth Pál, Iszlám, történeti áttekintés, 2011
2. Laufer Balázs, A migráció biztonsági aspektusai és annak jogszabályi háttere, Szemle, 2010
3. Kozák Gyula: Romániai muzulmán intézmények diskurzusa az identitásról és integrációról, Korunk, 2009/5,54-60.o.
4. N. Rózsa Erzsébet: Muszlim kisebbségek Közép-Európában, avagy Közép-Európa különlegessége
5. <http://kerikata.hu/publikaciok/text/fatyolos.htm>
6. Erzsébet N.Rózsa: „Mediterranean Migration to New Central European Member States of the EU. Present and Future trends”, IEMed Yearbook 2007, Institute Europeu de la Mediterrania, Barcelona, 269-272,o.
7. <http://fra.europa.eu/fraWebsite/material/pub/muslim/EUMC-highlights-HU.pdf>
8. Ladányi Éva: Migráció, Szakmai Tudományos Közlemények, CD, 2009

KONZULTÁCIÓ

BÖRÖCZ MIKLÓS - FÉLEGYHÁZY PÁL

AZ EURÓPAI UNIÓ EUMM MISSZIÓJA

Bevezetés

2008 decemberében az Európai Unió Tanácsa felállította Grúziában az Európai Unió megfigyelő misszióját.¹ A missziót azért kellett létrehozni, mivel a térségben az orosz-grúz konfliktus² további eszkalálódása veszélyeztethette volna az EU közös kül- és biztonságpolitikájának, illetőleg geopolitikájának távlati célkitűzéseit is. A Dél-Kaukázusban eddig felállított missziók mindegyike fegyveres testületek tagjaiból állt, a rendfenntartók a XXI. században viszont már kizárólag fegyver nélkül látták el feladataikat. Talán ez volt az egyik meghatározó oka annak, hogy 2008 augusztusában a Fekete-tengertől Keletre eső területen a szembenálló felek ismét fegyvert ragadtak egymás ellen. Az akkor helyszínen tartózkodó nemzetközi erők tagjai éppen ezért képtelenek voltak megakadályozni az öldöklést.³ Az EU fontos célként határozta meg az EUMM számára, hogy a térségben elősegítse a stabilitás megteremtését és annak megőrzését, valamint a népek közti békés együttélés előmozdítását. Az EU a misszió telepítését megelőzően első ízben lépett közbe tevőlegesen egy ilyen méretű fegyveres konfliktus rendezésébe, ami a közös kül- és biztonságpolitika folyamatos fejlődését is mutatja. Az EUMM feladata többek között, hogy tényfeltáró tevékenysége során szakértői megállapítsák, hogy kinek a tevékenysége vezetett a háború kirobbanásához. A misszió lényegét tekintve jelentősen különbözik az EU koszovói missziójától,⁴ amit az egyik szerző egy korábbi, közös tanulmányában már felvázolt.⁵ Éppen ezért szerzők fontosnak tartják az EUMM bemutatását és összehasonlítását is az EULEX-szel.

A grúziai misszió szembevetendő különbsége a koszovói misszióval szemben, hogy az EUMM munkatársai feladatukat fegyver nélkül végzik, és legfőbb

¹ the European Union Monitoring Mission, továbbiakban: EUMM

² a konfliktus nem tisztán orosz-grúz. 1992-ben Grúziából elkezdett kiválni Abházia és Dél-Oszétia. Az oroszok, mint anyaország, békefenntartó missziót telepítettek a szembenállók közé. Később az oroszok egyre inkább támogatták az elszakadni vágyó törekvéseket, a grúz oldalon közvetve pedig az USA is beavatkozott

³ bár erre akkor nem is volt jogi felhatalmazásuk

⁴ EULEX

⁵ Böröcz Miklós – Németh Csaba, Az Európai Unió jelenléte a koszovói igazságszolgáltatásban és rendőrségben, Közjogi Szemle 2010/4

tevékenységi körük a megfigyelésben és a jelentéstételben merül ki, szemben a koszovói misszió munkatársainak végrehajtói tevékenységével. A korlátozott felhatalmazás ellenére a szerzők szerint az EUMM így is be tudja tölteni azt a szerepet, amiért létrehozták.

Grúzia rövid történeti áttekintése

Grúziát ősi története során több királyság uralma alá hajtotta, így nem volt mentes a Római Birodalom befolyásától sem, aminek kiterjedése⁶ a térségben az időszámításunk utáni első évszázadra tehető. A Krisztus utáni 3. században, mivel eddigre a Római Birodalomban is államvallássá vált, a kereszténység térnyerése volt megfigyelhető. Grúzia történelme során soha sem volt mentes a nagyhatalmak befolyásától, perzsa, arab, török, majd orosz érdekek próbálták a nemzeti érdekeket folyamatosan gyengíteni, illetőleg felszámolni. A 11-13. századi rövid virágzásának a mongolok pusztítása vetett véget 1236-ban. Ezt követően az ottomán, majd a perzsa birodalom kebelezte be. Grúzia státuszában a 19. században annyi változás állt be, hogy az Orosz Birodalom annektálta. Mindössze három⁷ évig sikerült függetlenednie,⁸ majd újfent bekebelezték, immáron a Szovjet Birodalom. A megszállás a Szovjetunió 1991-es felbomlásáig tartott, amikor is Grúzia április 9-én végre kikiálthatta függetlenségét. 1995-től Eduard *Schevardnadze* lett az elnök, aki 2003-ban a kiszivárgott választási csalások miatt⁹ kénytelen volt távozni a hatalomból. Őt 2004. január 05. óta Mikheil *Saakashvili* követi az elnöki székben, akinek nevéhez számos reform¹⁰ fűződik, és akinek köszönhetően Grúzia nyitott a Nyugat felé az orosz befolyással szemben.¹¹

Grúzia államszervezete, közigazgatása¹²

Grúzia államformája köztársaság, fővárosa Tbiliszi. Közigazgatása kilenc régióból¹³ és két vitatott jogállású közigazgatási egységből¹⁴ áll.

Törvényhozása az egykamarás parlamentből áll, melynek 150 fős képviselői létszáma van; 75 képviselőt egyénileg, 75 képviselőt pedig listás szavazás útján választanak, mandátumuk négy évre szól. A következő választások 2012 tavaszán lesznek.

⁶ Grúzia vonatkozásában

⁷ 1918-tól 1921-ig

⁸ az orosz forradalmi eseményeknek köszönhetően

⁹ továbbá a politikai ellenfelek által szervezett hatalmas tüntetések és nemzetközi nyomásra

¹⁰ mind politikai, mind pedig gazdasági

¹¹ <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/gg.html>

¹² Ibid

¹³ Guria, Imereti, Kakheti, Kvemo Kartli, Mtskheta-Mtianeti, Racha-Lechkhumi and Kvemo Svaneti, Samegrelo and Zemo Svaneti, Samtskhe-Javakheti, Shida Kartli

¹⁴ Abkhazia és Ajaria

Grúzia félelnöki köztársaság, ahol az államfő az állami irányítás legfőbb megtestesítője, többek között a haderő főparancsnoka.¹⁵ Ezen felül ő többek között a belügyi és védelmi csúcsmisztérium feje is, megbízatása öt évre szól. A miniszterelnök Nikoloz *Gilauri*,¹⁶ akinek, az előbb említett csúcsmisztérium kivételével, az irányítása alá tartoznak a minisztériumok; ő a kormányfő.

A bírósági rendszere első, másodfokú bíróságokból és legfelsőbb bíróságból áll. A legfelsőbb bíróság tagjait a legfelsőbb bíróság elnökének javaslata útján a legfelsőbb bíróság tanácsa választja. Grúzia alkotmánybírósággal is rendelkezik.

Grúzia biztonsági értékelése¹⁷

Grúzia teljes mértékben támogatja a szövetséges erőket, kiemelten az Amerikai Egyesült Államokat a terrorizmus elleni küzdelem terén. A jelenlegi 173 fős afganisztáni ISAF¹⁸ misszióban való részvételüket 750 főre kívánták emelni az amerikai csapatkivonási terveket megelőzően. Ezeket az egységeket amerikai közreműködéssel képzik ki. Ennek a szoros együttműködésnek két alapvető grúz vonatkozása lehet. Az egyik, hogy Amerika szövetségesi viszonyát kívánja elmélyíteni az orosz hegemoniával szemben, másrészt pedig harctéri tapasztalattal rendelkező katonákat tudnak képezni, akik egy kiújuló orosz-grúz konfliktus esetén ezeknek a tapasztalatoknak a birtokában jelentős tényezőt jelenthetnek. Emellett Grúzia hozzájárulását adta az amerikai hadseregnek légtere, akár műveleti célokra történő, használatára is.

A grúz kormány elhivatottnak bizonyult az államhatár menti területeken foganatosított biztonsági műveletek és a határátkelőhelyeken bevezetett korrupció elleni intézkedések területén, mivel ezeknek köszönhetően jelentősen javult a közbiztonsági helyzete. Jelentős beruházást hajtottak végre a határvédelem infrastruktúrájának területén is, ennek köszönhetően 2009 szeptemberében megépült az orosz-grúz határon fekvő Larsi/Kazbegi határátkelőhely. A két ország közti rossz viszony miatt az átkelő csak 2009 végén nyílhatott meg.

Szintén 2009-ben hajtottak végre fejlesztéseket az Azerbajdzsánnal közös határvonalon is, aminek eredményeként hét határállomást hoztak létre. Az új állomásoknak köszönhetően az illegális határátlépések szintén csökkenő tendenciát mutatnak.

Elkészült az utolsó¹⁹ radarállomás is, amelynek feladata a fekete-tengeri határsáv védelme a szervezett bűnözés, és az azzal összefüggő csempészet

¹⁵ http://www.eski.hu/civiltajekoztatas/kepek/ho/anyagok/gruzia_2009.pdf

¹⁶ 2009. február 6. óta

¹⁷ <http://www.state.gov/s/ct/rls/crt/2009/140885.htm>

¹⁸ International Security Assistance Force

¹⁹ az ötödik

visszaszorítása érdekében. Fejlesztéseket végeztek a kommunikációs rendszerük területén is.

Visszaszorult a csempészet a határokon, megnehezedett továbbá a fegyver és drogkereskedelem és a pénzmosás. A drogtermesztés leginkább a kannabiszra és az ópiumra korlátozódik, amit leginkább a belföldi piacra állítanak elő, de információk szerint bizonyos mennyiséget Nyugat-Európába, Oroszországba és Ázsiába is szállítanak. A drogcsempészet közkedvelt módja a tengeri szállítás, mivel ennek a legkisebb a kockázata. A terrorizmust pénzzel ellátó bűnszervezetek működése is jelentősen megnehezedett.

A szerzők itt kívánnak említést tenni arról a tényről, hogy, mint azt már említették, Grúzia elkötelezett híve a terrorizmus elleni küzdelemnek. Orosz álláspont szerint viszont Grúzia ennek ellenére anyagi támogatást nyújt a csecsen terrorszervezeteknek, ezáltal is gyengítve Oroszországot. Ezt az állítást igazoló vagy cáfoló semleges, és egyben nyílt információ ez idáig nem keletkezett.

Biztonsági kockázatnak kell viszont tekinteni, hogy a széparatista Abbázia és Dél-Oszétia, nem tesz semmit a közös nemzetközi határszakaszok valós ellenőrzése érdekében, így azokon ellenőrzés nélkül akár bűnözők, illetőleg a közbiztonságra veszélyes eszközök is átjuthatnak Oroszországból és Grúziából is egyaránt.

Grúzia geostratégiai értékelése

A dél-kaukázusi térség három országa, Grúzia Örményország és Azerbajdzsán a Szovjetunióból való kiválásukat követően közös európai múltjukra tekintettel, a Nyugattal²⁰ kívánták kapcsolatukat szorosabbra fűzni. Ezt a szándékot támogatta az USA is, mivel érdeke²¹ abban áll, hogy Oroszország tovább gyengüljön. Az Európai Uniónak is érdekében áll ez a kapcsolat, mivel jelentős alternatívát jelenthet az orosz energiafüggőséggel szemben ezen országok energiakészlete. Annak ellenére, hogy ez a tény nem elhanyagolható az EU nagy valószínűséggel nem tudja az országok tagfelvételét a közeljövőben megindítani. Ez gazdasági okokra vezethető vissza, mivel jelenleg a közösség tagállamainak gazdasági segítségnyújtásával, illetőleg a közös fizetőeszköz életben tartásával van elfoglalva. Ha az EU a gazdasági válság által keletkezett nehézségeket pár éven belül le is tudja küzdeni, valószínű, hogy a bővítés a balkáni térségre fog kiterjedni, Dél-Kaukázus csak eztán jöhet. A későbbi fejezetben²² tárgyalt részben pedig nyilvánvalóvá válik, hogy az EU nem rendelkezik olyan jogi felhatalmazással, amely a térségben kialakulandó újabb konfliktust a kis

²⁰ leginkább az Európai Unióval

²¹ Oroszország gazdasága az utóbbi években, köszönhetően fosszilis energiakészletének, kezd talpra állni, és ezt a tényt már magában biztonsági kockázatként értékeli az USA

²² 6. fejezet: A misszió jogi háttere

államok javára dönthetné el. Ezt a forgatókönyvet valószínűsíti a fent megnevezett három ország is, ezért Oroszországhoz való közeledésük figyelhető meg. Belátták, hogy bármennyire is elszántak, Oroszországgal szemben nem tudják a versenyt felvenni, olyan nagyhatalom pedig jelenleg nincs, aki őket ígérek helyett tettekkel is segítené. Ha viszont Európa nem fog időben lépni, akkor lehet, hogy helyette Kína használja majd ki az országok adottságait, mivel gazdasági növekedésének csak a nyersanyagok²³ hiánya szabhat gátat, továbbá Oroszországot ilyen módon is tovább gyengíthetné.

A háború kirobbanása és lezárása

Oroszország és Grúzia között húzódó konfliktus 2008-ban csúcsosodott ki. 2008. augusztus 7-ről 8-ára virradó éjjelen Grúzia csapatokat küldött az őket folyamatosan támadó, szakadár Dél-Oszétia tartományba az alkotmányos rend helyreállításának érdekében.²⁴ Ez a valóságban azt jelentette, hogy Tskhinvali városát tüzérségi ágyútűz alá vetették, és a város környékének útjait ellenőrzésük alá akarták helyezni. A grúz előrenyomulás nem tartott sokáig, mivel az orosz, az észak-oszét és abház erők együttesen léptek fel és hamar ellentámadásba lendültek. Az oroszok bevetették légi erejüket is, és a harcokat megkezdték a Fekete-tengeren állomásozó hadihajók is.

Ezt követően az oroszok a szárazföldön is offenzívát indították, melynek eredményként a harcok Grúziára is kiterjedtek. Az offenzívába Abházia is bekapcsolódott és szintén támadásokat indított a grúzok ellen. A grúzok arra kényszerültek, hogy fővárosuk védelme érdekében csapataikat visszavonják, és a maradék erejüket Tbiliszi köré csoportosítsák. Miheil Szaakasvili grúz elnök bejelentette, hogy Grúzia kilép a Független Államok közösségéből, egyidejűleg nemzetközi segítséget kért. Ezzel egy időben Oroszország ideiglenes tűzszünetet hirdetett és megkezdte csapatainak visszavonását. Nicolas *Sarkozy*, az EU soros elnökeként közvetítő szerepet töltött be, melynek eredményeként augusztus 15-én Miheil Szaakasvili, augusztus 16-án pedig Dimitrij *Medvegyev* aláírta a fegyvernyugvásról szóló megállapodást. A háborút befejező hatpontos megállapodás az alábbiakat tartalmazta:

a szembenálló felek

- kötelezik magukat, hogy nem alkalmaznak erőszakot,
- tartósan leállítanak minden harci tevékenységet,
- lehetővé teszik a humanitárius segítségnyújtást,
- a grúz erők visszatérnek állandó állomáshelyeikre,
- az orosz erők visszavonulnak a háborús tevékenység előtti állásaikba,
- nemzetközi tanácskozás kezdődik Abházia és Dél-Oszétia jövőbeni státusáról.

²³ ez leginkább a kőolaj

²⁴ ez volt Grúzia hivatalos álláspontja

Az utolsó pontot azonban végül törölték megállapodásból, amit mindkét fél közös beleegyezésével tettek.

Az öt napig tartó orosz-grúz háborúban a harci cselekményeknek nem volt túl nagy szerepük, mivel az orosz hadsereg²⁵ túlnyomó többségben volt a grúzokkal szemben. Emellett a grúzok inkább könnyűgyalogságra fordították hadászati fejlesztéseiket, nem pedig páncélos hadosztályokra, vagy légi erőre, így az ellenállás még esélytelenebbé vált.²⁶ Emellett az emberáldozatok száma jelentős, a két oldalon hozzávetőleg 850 ember vesztette életét, köztük katonák, rendőrök és civilek.²⁷ Százezren kényszerültek arra, hogy elhagyják otthonukat, ahova közülük sokan még a mai napig sem tudtak visszatérni.

*A misszió jogi háttere*²⁸

A Közösség tagállamai 1969-ben elhatározták, hogy a gazdasági együttműködésüket egy további területre, a külpolitikára is kiterjesztik. Ez eredményezte az Európai Politikai Együttműködés létrejöttét. Ennek a lényegi eleme az volt, hogy a tagállamok immáron a külpolitika területén is egységesen kívántak meg fellépni, igaz a Közösség apparátusának közreműködésével.

A következő lépés az Európai Politikai Együttműködés intézményesítése volt, amit elsőként az Egységes Európai Okmányba foglaltak. Ez a momentum azonban nem eredményezte a közösségi szinten történő működést, az megmaradt kormányzati szinten.

A Maastrichti Szerződés az Unió második pilléréként határozta meg a közös kül- és biztonságpolitikát, de a terület tényleges rendezése szempontjából túl sok újítást nem hozott. A lényegi döntéseket az állam és/vagy kormányfők egyhangúan hozzák, meghagyva így a kormányközi jelleget; ugyanakkor a Közösség apparátusát továbbra is igénybe veszik. A szerződés 17. cikkében a közös kül- és biztonságpolitika oly módon lett meghatározva, hogy az magába foglalja a közös védelmi politika kialakítását, de nem érinti az egyes tagállamok biztonság- és védelmi politikáját. Ezt a humanitárius és evakuációs feladatokon, a békefenntartáson és békekikényszerítésen keresztül hivatott véghezvinni. A szerződés meghatározott további eszközöket a közös kül- és biztonságpolitika területén. Ennek értelmében a Tanács hatáskörébe utalta annak eldöntését, hogy egy-egy konkrét területen közös stratégiát állapítson meg, amely közös cselekvés elhatározásához és megvalósításához is vezethet. Az általános

²⁵ elavult haditechnikája ellenére

²⁶ Halasi Endre, Az orosz-grúz háború tanulságai, Kitekintő.hu, 2008. augusztus 29

²⁷ a grúz oldalon 170 katona, 14 rendőr és 228 civil; orosz oldalon 67 katona, oszét oldalon pedig 365 személy

²⁸ Várnay Ernő, Papp Mónika, Az Európai Unió joga, KJK-KERSZÖV Jogi és Üzleti Kiadó Kft., Bp, 2005

célkitűzéseket az Európai Tanács rögzíti, elvek és általános irányvonalak alapján.

Az amszterdami szerződés módosítás újfent a felek elhivatottságát bizonyította, de még mindig óvatos lépések voltak csak megfigyelhetőek ezen a területen. Jelentős eredmény viszont a petersbergi feladatok szerződésbe foglalása, amely módosítások értelmében immáron „*magukba foglalták a humanitárius és mentési feladatokat, a békefenntartó feladatokat és a harcoló erők válságkezelésben kifejtett feladatait, beleértve a béketeremtést is.*”

A Nizzai szerződés az együttműködést tovább erősítette, amely közös fellépéshez, vagy állásfoglalás végrehajtásához, nem pedig katonai vagy védelmi ügyekhez kapcsolódott.

Az Európai Tanács ezt követően 2003-ban elfogadta Javier Solana főképviselő által készített dokumentumát.²⁹ Ez alapozta meg a közös kül- és biztonságpolitika stratégiáját. Ennek értelmében az EU-nak készen kell állnia a biztonság globális szinten történő kezelésére. A biztonságra a dokumentum szerint a legnagyobb veszélyt a terrorizmus, a tömegpusztító fegyverek elterjedése, egyes regionális konfliktusok, egyes államok összeomlása, illetőleg a szervezett bűnözés jelentheti. Ezeknek a konfliktusmentes kezelése az elérni kívánt cél, amit politikai, diplomáciai, katonai és polgári szinteken lehet leghatékonyabban véghezvinni.

Az Európai Alkotmánytervezet a korábbiakhoz képest szintén nagy áttörést jelenthet ezen a területen, mivel hatályba lépése esetén megteremtődne annak a lehetősége, hogy az együttműködést kiterjessze a területi védelem terére, így az EU a NATO mellett új védelmi alternatívát jelentene a tagállamok számára.

A fent vázolt folyamat köztes állomásán következett be a konfliktus Grúzia és Oroszország között, így az akkor hatályos mechanizmusok alapján kezdődött meg a beavatkozás.

Az Európai Unió Tanácsa az EUMM-et a Maastrichti Szerződés 11. pontjának megvalósítása érdekében, a Szerződés 14. és a 25. cikkére tekintettel hozta létre.

A Tanács kikötötte, hogy a válság rendezésében figyelembe kell venni az Európai Biztonsági és Együttműködési Értekezlet Helsinkai Záróokmánya, és az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsának határozatait. Ennek értelmében a függetlenség, szuverenitás, területi integritás elveinek figyelmen kívül hagyása a konfliktus békés és tartós rendezését gátolta volna.

A Tanács kikötötte, hogy „*A missziónak teljes mértékben figyelembe kell vennie az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet és az Egyesült*

²⁹ egy biztonságos Európa egy jobb világban címmel

*Nemzetek Szervezete Grúziában jelen lévő egységeinek megbízatását, valamint azzal összhangban kell működnie.*³⁰

A Tanács meghatározta továbbá az EUMM részére, hogy a harmadik államok misszióbeli összes tevékenységével kapcsolatban szintén a Tanács által kiadott irányelveket kell alkalmaznia.³¹

A misszió általános bemutatása

A Tanács az EUMM telepítését, a többi misszió felállításához hasonlóan, több szakaszban határozta meg. A telepítést 2008. szeptember 1-jére, az operatív szakaszba lépést pedig 2008. október 1-jére tűzte ki. A missziót végül 2008. szeptember 15-ére sikerült elindítani, jelenleg több, mint kétszáz szakértő³² vesz abban részt. Három nap alatt valamivel több, mint kétszáz katonai, rendőri illetve államigazgatási és társadalomtudományi ismeretekkel rendelkező szakembert telepítettek Tbiliszibe, hogy rövid felkészítés után elfoglalják állomáshelyeiket,³³ és megkezdjék a számukra kijelölt területeken a járőrözést. Ezzel új fejezet vette kezdetét a grúziai konfliktus kezelésében. Nem volt kialakult, kifinomult stratégia, de erős alapokon nyugvó logisztika sem, mégis a misszió immár harmadik éve működik hatékonyan. Az EUMM-ot első körben 12 hónapos időtartamra kívánták létrehozni, de a helyzet speciális mivolta miatt a mandátumát már kétszer meghosszabbították, jelenleg 2011. szeptember 14-ig szól.

Az EUMM a feladatát az Egyesült Nemzetek Szervezetével és az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezettel összhangban folytatja, így tevékenysége egyben illeszkedik az Európai Unió hosszú távú stratégiai tervéhez is. Elsődleges célja, hogy a térségben helyreállítsa a stabilitást,³⁴ és megakadályozza, hogy a fegyveres harcok újból kiújuljanak. Feladatként határozták meg továbbá a misszió számára, hogy elősegítsék a civil lakosság átjutását a közös határszakaszon anélkül, hogy azt félelemben tegyék, vagy bármiféle atrocitás érje őket. A misszió elő kell, hogy mozdítsa a jogállamiság, valamint a közlekedési-, energia- és egyéb infrastruktúrák helyreállítását is.³⁵

Az EUMM felépítése három fő szervezeti egységre osztható, első a parancsnokság, amely a misszió vezetőjének hivatalából és a parancsnokság személyzetéből áll. A misszió élére civil személy került, és jelenleg is az áll. Egy volt diplomata³⁶ töltötte be ezt a pozíciót. Egy misszióvezető mandátuma átlagosan két év lehet, ez csak szükség esetén hosszabbodik meg. A parancsnok helyettese azonban fegyveres erő vagy testület tagja. A harmadik számú

³⁰ A Tanács 2008/736/KKBP együttes fellépése az Európai Unió grúziai megfigyelő missziójáról

³¹ Ibid

³² tagállamok által delegált férfiak és nők egyaránt, civil, katonai és rendőri szaktudással

³³ területi irodákat (a Field Office-okat)

³⁴ ezzel hozzájárulva a grúz konfliktus európai politika által történő rendezéséhez

³⁵ http://kitekinto.hu/europa/2008/10/01/elindult_a_gruziai_eu_misszio/

³⁶ Németország addigi, libanoni nagykövete

parancsnok a misszió vezetőjének műveleti helyettese. Ő sem katona, illetőleg rendőr, ennek ellenére viszont már több misszióban szerzett tapasztalattal kell, hogy rendelkezzen. A misszió vezetőjének van egy politikai tanácsadója, valamint katonai és rendőri összekötője is. Természetesen nem hiányoznak a Főhivatalból (EUMM HQ) az értékelő-elemző, a személyzeti, logisztikai, informatikai hálózati és sajtó munkát végző szakemberek sem. Szerződött partnerként vesznek részt az EUMM munkájában, tagjainak orvosi ellátását, a gépjárművek javítását és karbantartását valamint a hivatalok őrzését végző cégek.

A főhivatal legtöbb munkatársa az EU-val szerződéses munkaviszonyban álló emberek, míg a területi hivatalok munkatársai szinte száz százalékban a tagállamokból vezényelt³⁷ katona, rendőr, vagy polgári foglalkozású személyek.

A második szervezeti egységet a földrajzilag elszórt Területi Hivatalok alkotják, ezek a Főhivatal közvetlen irányítása alá tartoznak, élükön a hivatalvezetők állnak. Az ő helyetteseik, műveleti helyetteseik, személyzeti és logisztikai felelőseik az értékelő elemzőkkel együtt alkotják a Területi Hivatalok vezetői gárdáját. Ide tartozik még a hivatal biztonsági tisztje, aki általában nem vezényelt, hanem szerződéses alkalmazott. Nincs vezetői jogokkal felruházva, de evakuálás vagy más közvetlen veszéllyel fenyegető helyzetben az ő utasításai mérvadóak. Rendszeresen tájékoztatja a megfigyelőket a munkájuk végzése során bekövetkező vagy munkavégzésen túli időben előforduló veszélyekről. Megszervezi és lebonyolítja a biztonsági képzéseket. A későbbi fejezetben említett lövöldözéses helyzetek bekövetkezése után azonban az EUMM egy erre specializálódott angolai céggel kötött szerződést. Eszerint a megfigyelők mindegyike olyan egyhetes kurzuson vesz részt, mely elsősorban a válságkezelésben előforduló helyzetekben tanúsítandó magatartást oktatja. Ezen a képzésen szó volt a tűzhelyzetek túléléséről az elsősegélynyújtáson át az egészségre ártalmatlan élelmiszerek beszerzésének módjáig mindenről. Az oktatók valamikori katonai elitalakulatok ázsiai és afrikai frontokat is megjárta tagjai voltak.

A harmadik egység pedig a Brüsszelben található Tanács Főtitkárságán működik. A főhadiszállás Tbiliszben, a három területi iroda Mtskhetában, Goriban és Zugdidiben találhatóak.

Az irodák korábban³⁸ Tbiliszben, Goriban és Potiban voltak kihelyezve. A Magyarországról delegált, háromfős megfigyelői kontingens a Potiban felállított Hivatalban kapott helyet a 10 fős spanyol, az ugyanennyi főt számláló görög, a 4 személyből álló osztrák és a 2 személyből álló lett kontingenssel együtt.

Az EUMM megfigyelések második hónapja után, 2008 decemberében a Potiban felállított területi iroda, átköltözött a dél-ozét területekhez közeli Hasuriba. Ennek oka elsősorban az volt, hogy Grúzia egyetlen kereskedelmi kikötőjében normalizálódott a biztonsági helyzet. A tengeri határ őrzését ellátó

³⁷ szekundált

³⁸ 2008 októberében

orosz illetve grúz fegyveresek egyetlen alkalommal sem provokálták egymást, jelét sem mutatták a konfliktus megújítási szándékuknak.

Annál inkább forrongó volt a dél-ozsét – grúz adminisztratív határvonal (Administrative Boundary Line, továbbiakban: ABL) mentén kialakult helyzet. Ennek megfelelően került át a Tbiliszi Területi Hivatal is, a dél-ozsét határhoz valamivel közelebb, Mszhetába.

Az irodák költöztetése egy megújulási folyamat része volt, melynek során a misszió végrehajtói, megfigyelői tevékenységét a határvonalakra összpontosították. Új csoportstruktúrát állítottak fel. A szektorok helyett feladattípusok szerint állították össze a megfigyelői csoportokat. Így jöttek létre minden irodában az ABL ellenőrzésért és bizalomépítésért, fegyveres tevékenységek megfigyelésért, valamint emberi jogi és humanitárius helyzet figyelemmel kíséréséért felelős csoportok.

Korábban a megfigyelők területek szerint alkottak csoportokat. A megfigyelés alá eső területeket szektorokra osztották, ahol elsősorban a fegyveres erők, testületek csapatainak, tagjainak mozgását követték figyelemmel, illetve az orosz támadások okozta károkat mérték fel. A járőrök a saját nemzetük által biztosított, páncélozott járművekkel mozogtak, ez meglehetősen vegyes arculatú szervezetként tüntette fel az EUMM-et, az ENSZ-től illetve az EBESZ-től eddig megszokott egységes megjelenéssel szemben.

Az EUMM szakértőinek feladata nem csak a megfigyelésből, hanem meghatározott esetekről történő jelentéskészítésből, együttműködésből és aktív jelenlétből³⁹ áll. A jelentéstétel elsődleges tájékoztatási forrást jelent az európai politika szereplőinek, ami nagy segítség lehet egyes döntések meghozatalában.

A misszió eredményének lehet tekinteni, hogy megléte óta a háborús konfliktus nem újult ki, sőt a helyzet megoldódni látszik. Ez érződik a lakosság biztonságérzetének növekedéséből is, ami szemmel látható; az élet lassan kezd a normális medrében folyni. Különböző szervezeteknek köszönhetően (pl. belső elhárítás) a rendőrségnek és a fegyveres erőknek a tevékenysége is átláthatóbbá vált, ami a korrupció visszaszorítását és a stabilitás erősítését eredményezte.

Az EUMM ugyanakkor megkezdte a tárgyalásokat Oroszországgal is, ami szintén egy jelentős előrelépésnek tekinthető.⁴⁰

Ugyanakkor kritikát is megfogalmaztak az EU által kialakított béketervvel és a misszióval kapcsolatban. Jaap de Hoop *Scheffer* NATO-főtitkár szerint a terv nem tisztázza Dél-Ozsétianak és Abháziának a helyzetét, csak a tisztán grúz területeket érint. Ez, véleménye szerint, teljes mértékben eltér a korábban mindkét fél által 2008. augusztus 22-én kétoldalúan elfogadott hat pontos rendezési tervtől, amely a korábbi status quo-t veszi alapul.

³⁹ Szerzők szerint a rendfenntartó missziók egyik legfontosabb eleme maga az aktív jelenlét

⁴⁰ <http://www.eumm.eu/>

Az EU és Oroszország között később egyéb vita is kialakult, melynek alapja állítólagos fordítási problémák voltak. Oroszország értelmezése szerint az EUMM illetékessége csak a szakadár területek határvonalán található biztonsági zónára korlátozódhatott, míg az Unió szerint a misszió tagjait megillette a szabad mozgás joga a tartományokban és az nem volt köthető az oroszok engedélyéhez.⁴¹

A következőkben Félegyházy Pál r. alezredes szakmai tapasztalatai útján kerül bemutatásra a térségben az egyik legnagyobb biztonsági kockázatot jelentő tényező, az adminisztratív határvonal, az előbb említett fordítási probléma háttere, továbbá az EUMM általános tevékenysége.

Az adminisztratív határvonal problematikája

Az ABL definíciója, annak két oldalán, a mai napig eltérő. Az orosz támogatottságot élvező szakadárak államhatárnak nevezik, a grúz kormány és az EUMM szótárában azonban máig csak adminisztratív határvonalként értelmezhető. A vonalon átkelő állampolgárok azonban szembesülnek a személyi szabadság korlátozásának a határőrizet során gyakorolható minden formájával. Az EUMM megfigyelői rendszeresen beszélgetnek az ABL-en átkelőkkel, hivatalos találkozókra, és a hétköznapi életben rendelkezésre álló formákban is. Előbbiekre a járőrözések, utóbbiakra főleg a megfigyelők albérleteiben, boltokban, piacokon, valamint társadalmi rendezvényeken⁴² nyílik lehetőség. A beszélgetések során az emberek elmondták, hogy szakadár oldalon ellenőrzik az iratokat és a csomagokat is. Amennyiben úgy ítélik meg, hogy az átkelőknél található termék vagy ruházat, de bármi egyéb mennyisége eléri a kereskedelmi mennyiséget, akkor „vámot” szednek. Ez lehet készpénz, de az áru mennyiségének bizonyos hányada⁴³ is. Az EUMM járőrei ezeket az információkat sem megerősíteni, sem cáfolni nem tudják. Ennél nagyobb baj, hogy ezeket az eseményeket megakadályozni sem áll módjukban, mivel a kérdéses ellenőrzések szakadár területen folynak. Így az emberek már a misszió kezdete óta kénytelenek ezzel a helyzettel együtt élni. Az ABL-en átkelők többségét nők, gyerekek és idősek teszik ki. Az ötven év alatti férfiak túlnyomó többsége nem indul útnak.⁴⁴ Attól tartanak, hogy az abház illetve dél-oszét területen tevékenykedő fegyveres erők elfogják, illetve megkínózzák őket. Erre véleményük szerint azért kerülhet sor, mert a szakadárak így állnának bosszút az 1992 óta tartó konfliktus⁴⁵ alatt kiontott életükért. Az EUMM ezt az információt szintén nem tudja tényként kezelni, mivel nincs lehetősége arra, hogy ellenőrizze az elmondottakat.

⁴¹ vj. IX.

⁴² esküvőkön, születésnap összejöveteleken stb.

⁴³ többnyire tizede

⁴⁴ leginkább rokonok vagy barátok meglátogatása céljából tennék

⁴⁵ főleg az ötnapos háború

Egy tény tekinthető megerősítettnek ezzel kapcsolatban: az elválasztó vonalat mezei legeltetés, erdei favágás, vagy gombaszedés során átlépő férfiakat a határt védő fegyveresek elfogták, és nem egy esetben csak hosszú idő elteltével engedték szabadon. Ezt is a legtöbb esetben, csak a Vöröskereszt közbenjárása, vagy az EUMM által szervezett, úgynevezett IPRM értekezleteken⁴⁶ született megegyezések hatására tették meg.

Ennek ellenére, az adminisztratív határvonal nem tudja teljes mértékben elválasztani a megosztott terület két oldalán élő családokat és barátokat. Az átkelők rendszeresen szállítanak híreket a rokonokról, ismerősökről. Ezen kívül, bizonyos híresztelések szerint, hatékonyan látszik működni az a megoldás is, hogy grúz vagy orosz mobiltelefon szolgáltató által forgalmazott SIM kártyát juttatnak el az érintkezésbe lépni szándékozó felekhez, és ezek felhasználásával, a lefedett területre jutva felhívják egymást. Az ilyenfajta érintkezések adnak lehetőséget arra, hogy az emberek tudomást szerezzenek olyan fontos családi vagy társadalmi eseményekről, mint a születés, esküvő vagy halál. Ezekkel kapcsolatban sajnálatos tényként szükséges leszögezni, hogy sokszor közeli hozzátartozó halála miatt megrendezett, a grúz hagyományok szerint igen fontos temetésekre sem tud eljutni a tizennyolc és ötven év közötti férfiak többsége, a fent említett félelmek miatt.

Ugyanakkor erre egy ellenpéldaként érdemes megemlíteni, hogy a 2010-es téli olimpián elhunyt grúz sportoló⁴⁷ Észak-Oszétiából érkező hozzátartozói szabadon beutazhattak a Grúzia középső részén lévő Borzsomiban megrendezett temetésre. Részt vettek az azt követő halotti toron, majd másnap elutaztak. A hozzátartozók, ismerősök több autóból álló konvojval érkeztek és távoztak. Átjutásukat az ABL-en oda és vissza irányban is figyelemmel kísérte az EUMM járőre. A konvoj résztvevőitől iratokat sem kértek. Azt, hogy ellenőrizték-e a temetésre érkezőket a szakadár területeken működő orosz, vagy orosz irányítás alatt álló határőrizeti szervek, nem sikerült megtudni. Ebben az időszakban ugyanis már régóta fennállt az a helyzet, hogy az EUMM járőreivel szót sem váltottak az orosz-szakadár fegyveresek. Az ilyen típusú kommunikációra csak 2009 nyaráig került sor. Ezt követően az EUMM oldaláról orosz nyelven kezdeményezett társalgást azzal fejezték be az ellenoldalon álló fegyveresek, hogy csak a parancsnokuk adhat választ. Mivel azonban a parancsnokok többnyire „nem értek rá” szót váltani, azt a megoldást javasolták, hogy a megfigyelők tegyék fel kérdéseiket írásban az abház- vagy dél-oszét illetékes minisztériumok valamelyikének. Szinte biztosan tudták, hogy erre nem kerül sor, mert ez is a szakadár állam hivatalos elismerését jelentette volna az EU részéről.

A Sarkozy - Medvegyev paktum nem ad lehetőséget még az EUMM megfigyelői részére sem, hogy átkeljenek a szakadárak által lakott területekre.

⁴⁶ lásd később

⁴⁷ Nodar Kumaritasvili, szánkós

Így a megfigyelők nem észlelhetik közvetlenül az abház és dél-oszét területeken a háborús készülődés jeleit. Erre az egyetlen rendelkezésükre álló mód, a határvonalak grúz oldaláról történő megfigyelése. Ennek végrehajtása során több alkalommal kerültek veszélyes helyzetbe a megfigyeléseket végző járőrök. A határvonal túloldalán ugyanis orosz segítséggel felállított határőrség áll készenlétben arra, hogy megakadályozza az illegális átkeléseket. A határőrizetet ellátó fegyveresek több alkalommal, különböző módon zavarták meg a megfigyelőket. Előfordult, hogy amikor úgy ítélték meg a helyzetet, akkor nyugodtan tüzet nyitottak a vonal közelében tartózkodó EUMM járőrökre. Gyakoribb volt azonban,⁴⁸ hogy törbe csalták a megfigyelők járőr csoportjait, különösen a misszió kezdeti időszakában. Jellemző volt ugyanis, hogy egy-egy kisforgalmú, burkolatlan úton nem volt feltüntetve, hol húzódik a határvonal, mivel nem voltak határjelek. Így történt, hogy a határt őrző szakadárok megálltak az úton, és integetéssel magukhoz csalogatták az EUMM páncélozott járművekkel haladó járőreit. A barátságos integetést a megszokott módon értelmezték, és azt gondolták, hogy a szakadárok ismerkedni, barátkozni szeretnének, esetleg fontos információt kívánnak megosztani. Mint kiderült, nem erről volt szó. A hozzájuk érkező megfigyelőket, a fegyveresek, arra kényszerítették, hogy kiszálljanak a járműveikből. Ezt követően közölték velük, hogy átlépték az „államhatárt”, ezért őrizetbe veszik őket.⁴⁹ Az előállítást követően mintegy kihallgatáson, kérdéseket intéztek hozzájuk. A kérdések inkább provokatívak, mintsem taktikailag indokoltak voltak. Arra vonatkoztak, hogy a megfigyelők *„tudják-e, hogy szuverén állam területére hatoltak be”*. A kérdés megválaszolása során azt próbálták meg elérni az „illegális határátlépőknél”, hogy ismerjék el a szakadár államok függetlenségét; azt szerették volna hallani tőlük: *„Igen elismerjük a független dél-oszét (vagy abház) államot”*. Ezt azonban soha nem sikerült elérniük, így a szakadárok erejének fitogtatására alkalmat adó, inkább beszélgetésnek, mintsem kihallgatásnak nevezhető momentumot követően, a megfigyelők szabadon távozhattak.

Előfordult olyan eset is, melynek során az integetést követő közeledés közben a többnyire ittas, határőri feladatot ellátó fegyveresek gépfegyverrel sorozatlövést adtak le a páncélozott járművekre, így kényszerítve menekülésre a „határt illegálisan átlépni” szándékozó EU-s megfigyelőket. Minden ilyen esetben csupán a szerencsén és a pillanatnyi lélekjelenléten múlt, hogy nem történt személyi sérülés.

A megfigyelés változásai

Amint azt Szerzők már fent is említették, a megfigyelések célja 2008 októberében és novemberében a fegyveres erők, testületek mozgásának, illetve

⁴⁸ főleg 2008-ban

⁴⁹ Igaz, a legtöbb esetben erre nem került sor, mert hosszas, a helyszínen lefolytatott tárgyalás után elengedték a megfigyelőket, de egy-két esetben azonban mégis előállították a szakértőket a helyi, határrendészeti parancsnokságokra.

az orosz támadások okozta károk mértékének felderítése volt. A megfigyelések eredményeiből megállapítható volt, hogy grúz oldalon nem készülnek újabb háborúra. A hatpontos megállapodás első két pontjában leírt követelések teljesültek. Ilyen tekintetben a helyzet ma is stabilnak látszik. Így elkezdődhetett és végbe is ment az EUMM struktúrájának átalakítása, a szakosodott megfigyelői csoportok létrehozása.

A megfigyelői mandátum teljesítéséhez szükséges jelentéseket, a megfigyelő csoportok vezetői és a megfigyelők állítják elő. A megfigyelők legfontosabb munkát végző egységei az ABL-en át és annak közelében folyó mozgások megfigyelésére létrehozott csoportok. Tagjai elsősorban katonai és rendőri végzettséggel rendelkező személyek. Ennek a csoportnak lenne feladata a szembenálló felek közötti bizalom építése is, de erre egyelőre nincs lehetőségük, mivel nem léphetik át a tűzszüneti vonalat, emiatt nem tudnak érintkezni az orosz irányítás alatt álló másik féllel. Az ABL túloldalán folyó eseményekről távcsővel, éjjellátó készülékekkel végzett megfigyelések, valamint az átkelőkkel folytatott beszélgetések útján szereznek információt. Napi kapcsolatban állnak az ABL közvetlen közelében szolgálatot teljesítő grúz rendőrökkel is. Itt szükséges megjegyezni, hogy a tűzszüneti vonal mentén és annak 4 km-es körzetében nem állomásozhatnak katonák.⁵⁰ A vonal mentén állomásozó grúz rendőri erők naprakész információt adnak a fontosabb eseményekről, harckészültségük fokozatáról.

A megfigyelők egy másik csoportja a tűzszüneti vonalak mögötti Grúziában felállított katonai és rendőri objektumokat látogatja rendszeresen, valamint figyeli a közutakon a fegyveresek mozgását. A csoport tagjai túlnyomórészt hazájukból külszolgálatra vezényelt katonák vagy rendőrök. A grúz honvédelmi minisztérium aláírta az EUMM-mel a Kölcsönös Megértés Memorandumát.⁵¹ Ennek értelmében a grúz fegyveres erők és testületek önként vállalják, hogy minden olyan, a működésükkel kapcsolatos információt megadnak az EUMM munkatársainak, melyek mandátumuk teljesítéséhez szükségesek. A megállapodásnak nem minden esetben tettek azonnal eleget az objektumok vezetői. Néha csak azután engedték be a megfigyelőket az általuk irányított objektumba, hogy a minisztériumukból közvetlen parancsot kaptak.

A harmadik megfigyelő csoport tagjainak több mint a fele polgári foglalkozású, szintén vezényelt személy. Az emberi jogok érvényesülése, a humanitárius segélyek megfelelő helyre jutása minden válság sújtotta övezetben a központi kérdések egyike. Ezért ennek a csoportnak több mint a felét jogi és közszolgálati tevékenységekben jártas emberek alkotják. Hasonló szakmai háttérrel rendelkező emberek megtalálhatóak az előbb ismertetett csoportok mindegyikében is. A csoportok vegyes összetételét az indokolja, hogy a részükre

⁵⁰ egy 1992-ben a szakadárok és grúzok közötti fegyveres konfliktus lezárása érdekében, orosz segítséggel létrehozott egyezményben foglaltak alapján

⁵¹ ez egy együttműködési megállapodás

kiosztott feladatok teljesítése során birtokukba juthat olyan információ, ami másik csoport tevékenységét segíti. Ezen információk pontos átvételéhez az adott területen jártassággal rendelkező személyek kellenek. Minden csoportban jó, ha megtalálható ABL menti, hátsországi tevékenységre, vagy éppen emberi jogi kérdésekre fogékony, azok megválaszolásában jártas megfigyelő.

Az emberi jogi és humanitárius csoport tagjai feladataik teljesítése során szorosan együttműködnek a helyi önkormányzatokkal ugyanúgy, mint a válság-övezetben működő egyéb szervezetekkel, melyeknek szintén az emberek alapvető jogainak érvényesítése, a humanitárius segélyek célba juttatása, ezzel együtt pedig a menekültek helyzetének javítása az érdeke, célja.

Az EUMM „outputjának” egyik legjelentősebb darabja a már említett IPRM (Incident Prevention and Response Mechanism) értekezlet. Ezek havi rendszerességgel, az ABL egy-egy meghatározott pontján megtartott találkozók a szembenálló felek között. Az ENSZ vezényletével, az EUMM és az EBESZ közreműködésével jönnek létre és folynak le. A szakadár vezetők mellett mindig megjelennek az orosz fél politikai vagy katonai erejének képviselői is. Az értekezleteken folyamatosan újratárgyalják a tűzszüneti vonalak mentén kialakult helyzet és az átkelés problémáin túl a grúz és szakadár oldalon fogvatartott személyek szabadon bocsátásának, illetve fogolycseréknek a lehetőségeit.

A megfigyelők tevékenysége nem minden esetben biztonságos, ezért szót kell ejteni a velük szemben fennálló, közvetlen életveszélyt jelentő helyzetekről is. Ezt Szerzők szerint legszemléletesebben a következő esetek bemutatásával lehet megtenni.

Egy járőr konvoj útvonalán 2009. június 21-én bomba robbant, aminek következtében egy grúz állampolgár életét veszítette. Az elhunyt az EUMM-mel szerződésben álló orvosi szolgálat járművének vezetője volt.

Később, az egyik járőrútvonal mentén álló fa odvába távirányítással működtethető bombát helyezett valaki. A robbanószerkezetet azonban a fa közelében játszó gyerekek még az EUMM járőrének érkezése előtt felfedezték és működésbe hozták. A szerkezetet kiemelő gyermek kézfeje leszakadt.

Több esetben bomba robbant 2009-ben az Enguri folyótól⁵² Keletre eső területről Nyugat felé, Abháziába vezető vasútvonalon, beleértve Zugdidi vasútállomást is. Abban az időben ezen a vasútvonalon sűrűn közlekedtek a Zugdidiben és Goriban lévő Hivatal megfigyelői szabadnapjaikon. A második robbantás után azonban a misszió vezető-biztonságítisztje egyenesen megtiltotta, hogy a megfigyelők vonattal közlekedjenek.

Az EUMM grúziai missziójának eddigi tapasztalatai alapján elmondható, hogy egy fegyveres konfliktus fegyverek nélküli „utókezelése” ha veszélytelen nem is, de hatékony azért lehet. Ehhez elsősorban az szükséges, hogy a

⁵² gyakorlatilag az Abház szakadár területet elválasztó vonal

szembenálló felek egyike se kívánjon a megfigyeléseket végeztető államok bármelyikével is egy újabb konfliktusba keveredni.

Az abház és dél-oszét szakadár területeket elválasztó adminisztratív határvonalakat, a szakadár területek úgynevezett államigazgatása, már a 90-es évek elejétől „államhatárként” kezeli. Ebben jelentős orosz támogatást is kaptak, illetve kapnak máig is. A cikk írásának idején már nincs olyan átkelési pont a szakadár és grúz nemzeti területek között, ami ne állna teljesen vagy nagyjából orosz határőrök ellenőrzése alatt.

Összegzés

Az EUMM az EU közös kül- és biztonságpolitikája egyik jelentős állomásának tekinthető, mivel itt az EU a kezdetektől részt vállal a békefenntartásban, azt nem az ENSZ-től vette át.⁵³ A térségbe telepített szakértők a háború lezárását követően tevékenyen közreműködtek a helyzet stabilizálásában, ami fokozott javulást mutat. Mindezt fegyverek nélkül, megfigyelői tevékenység keretei közt tették, ezért mondhatjuk, hogy ez a metodika a gyakorlatban is bevált. Nem szükséges a koszovói misszióhoz hasonló végrehajtói jogkör és fegyverviselés biztosítása, még ha a legtöbb esetben leginkább a szerencsének volt köszönhető, hogy nem történt nemzetközi rendfenntartó életét követelő atrocitás. Ezért kijelenthetjük, hogy a két misszió közti eszközrendszer más, de a cél ugyanaz: az aktív jelenléttel elősegíteni a konfliktus kezelését. A konfliktuskezelésben való részvétel viszont tovább mélyíti az Európai Unió közös kül- és biztonságpolitikájának aspektusát, ezen belül a közös biztonság- és védelmi politikát. Ezzel együtt az EU geopolitikája is jelentős mértékben változott, amelynek elsődleges prioritása a fosszilis energiatülszórás enyhítése, majd kiváltása. Ez a kérdés a fukusimai katasztrófa után újból felértékelődött, mivel az atomreaktor általi szennyezés bebizonyította, hogy az atomerőművek mégsem olyan biztonságosak, mint amilyenek azt évtizedekig hitték. Azonban a gazdasági válság által okozott recesszió hatásai is tartanak még, amely Grúzia esetleges csatlakozását nagyon távolinak predesztinálja, így az országnak más alternatívát kell találnia, mivel az EU-ra végső soron mégsem számíthat. Grúzia újfajta⁵⁴ hozzáállása viszont az EU geostratégiájának nem kedvez, ezért szerzők szerint a közös kül- és biztonságpolitika területén újabb előrelépések szükségesek, ami a kaukázusi térségre is kihatással lehet.

A térségben a hétköznapi élet is kezd normális mederben folyni, ennek köszönhetően egyre több ember⁵⁵ merészkedik át az adminisztratív határvonalon. Amíg a grúz oldalon a misszió működése szinte teljes mértékben elfogadott, addig a szakadár területeken állomásozó fegyveresek kevésbé akceptálják az

⁵³ ellentétben az EULEX-vel, mivel Koszovóban az EU csak később jelent meg és vette át a vezető szerepet

⁵⁴ oroszbarátnak mondható

⁵⁵ leszámítva a fent említett férfi korosztályt

EUMM-ot. Valószínűleg a jövőben ezen a területen is kell, hogy előremozdulás történjen, mivel a nemzetközi közösség a konfliktus végleges rendezését szeretné elérni.

Tekintettel arra, hogy az EUMM megközelítőleg három év alatt ilyen komoly eredményeket ért el, Szerzők valószínűsítik, hogy a továbbiakban is sikerül a konfliktus kezelése és ennek következményeként a stabilitás hosszú távú megteremtése.

BESENYŐ JÁNOS

NYUGAT-SZAHARA ÉS AZ ENSZ: A MINURSO LÉTREHOZÁSÁHOZ VEZETŐ ÚT

Magyarországon többé-kevésbé ismert tény, hogy hazánk az ENSZ által létrehozott nyugat-szaharai misszióban (MINURSO) először egy kisebb 13 fős rendőri kontingenst, majd 2000 óta egy 7 fős katonai kontingenst állomásoztat. Arról már kevesebben tudnak, hogy 1995-ben egy 200 fős logisztikai zászlóaljat, majd később tűzszerész alegységet ajánlottunk fel nyugat-szaharai szolgálatteljesítésre, ami azonban anyagi és politikai okok miatt végül megghiúsult. 2002-2005 között a missziót egy magyar tábornok, Száraz György vezérőrnagy vezette, akinek a neve a mai napig is fogalom Nyugat-Szaharában, még az egymással évtizedek óta harcban álló felek között is. A jelenlegi tervek szerint a misszióban még jó ideig fognak magyar katonák szolgálni, ezért fontosnak tartom, hogy minél több információt tudhassunk meg a műveletről, illetve jelen esetben az annak megindításához vezető folyamatról.

Az ENSZ tevékenysége nem előzmény nélküli Nyugat-Szaharával kapcsolatosan, hiszen már az 1970-es évek elejétől folyamatos nyomást gyakorolt az akkor még Spanyol-Szahara néven ismert terület önrendelkezésének biztosításáért. A korábbi gyarmatosító spanyolok ugyan 1975.-ben elhagyták a területet, de azt szinte azonnal megszállta Marokkó és Mauritánia. A Világszervezet bár megpróbált közvetíteni a szembenálló felek között, több sikertelen kezdeményezés után átadta az Afrikai Egység Szervezetének a mediátori feladatokat. 1976 és 1984 között az afrikai regionális szervezet foglalkozott a nyugat-szaharai kérdéssel, amit azonban az ENSZ is folyamatosan figyelemmel kísért. Ezt bizonyítja az 1980 novemberében hozott 35/19. számú határozat, amiben a

Polisariot és Marokkót nevezi a nyugat-szaharai lakosok képviselőjének.¹ A határozat megszületéséhez az is hozzájárult, hogy több afrikai állam úgy gondolta, az ENSZ talán mégis nagyobb nyomást tud helyezni az Afrikai Egység Szervezetével egyre inkább packázó Marokkóra, és talán képesek lesznek rávenni az együttműködésre. 1985-ben az akkori ENSZ főtitkár Javier Pérez de Cuéllar éppen ezért látogatást tett Marokkóban, majd részt vett az Afrikai Egység Szervezete Addis Ababai ülésén, majd javaslatot tett egy new york-i közös tárgyalásra, amit Marokkó azzal utasított vissza, hogy semmilyen módon nem kíván együttműködni az Afrikai Egység Szervezetével. A főtitkár annyit azonban elért, hogy II. Hasszán kijelentette, hajlandó egy a Világszervezet által szervezett referendumot támogatni.² A szintén megszólított Polisario nem tűnt különösebben együttműködőnek, csak Marokkóval közvetlenül voltak hajlandóak tárgyalni. 1987 novemberében, amikor az ENSZ egy technikai missziót küldött Nyugat-Szaharába, a Polisario már hajlandó volt az együttműködésre, miután meggyőződtek a vezetői arról, hogy a misszió tagjai semleges álláspontot képviselnek a konfliktussal kapcsolatosan.³ Persze ehhez, az is kellett, hogy a főtitkár személyesen találkozzon a Polisario vezetőjével Genovában, és megszeresse annak támogatását. A technikai misszió, amikor befejezte a munkáját jelentést készített a főtitkár számára, amelyben azt állították, hogy a tűzszünet megkötése esetén a Világszervezetnek komoly problémákkal kell majd szembe-sülnie.⁴ A misszió megállapítását figyelembe véve készített el egy rendezési tervet – „Proposals of a Settlement of the Question of the Western Sahara” – a főtitkár különleges tanácsadója, a guineai Issa Diallo, aki korábban a technikai missziót vezette.⁵ A rendezési terv nagyrészt az Afrikai Egység Szervezete által készített tervezeten alapult, amely szerint először az ENSZ főtitkára tűzszünetet hirdet, ekkor a marokkói csapatok jelentős létszámcsökkentést hajtanak végre a Nyugat-Szaharát megszálló csapatoknál, a maradék marokkói és Polisario csapatok visszavonulnak a körleteikbe, amit a Világszervezet békefenntartói ellenőriznek majd. Ezután a főtitkár különleges megbízottat jelöl ki aki a referendum lebonyolítását irányítja, amelyben egy speciális rendőri egység segítségére is számíthat, majd az 1974-es spanyol népszámlálás adatai alapján a UNHCR felméri a szavazásra jogosultakat, majd segít a menekültek hazatelepítésébe az algériai menekülttáborokból. Végezetül az összes saharávi számára –18 éves kortól – lehetőséget biztosítanak a szavazáson részt venni,

¹ RES/35/19 sz. ENSZ dokumentum

² Stephen Zunes and Jacob Mundy: *Western Sahara, War, nationalism and Conflict Irresolution*, p. 179 és Anthony G. Pazzanita and Tony Hodges: *Historical Dictionary of Western Sahara*, p. 454-456

³ RES/42/78 sz. ENSZ dokumentum

⁴ Javier Pérez de Cuéllar: *Pilgrimage for peace: a Secretary-General's memoir*, p. 339

⁵ Javier Pérez de Cuéllar: *Pilgrimage for peace: a Secretary-General's memoir*, p. 347

ahol dönthetnek arról, hogy a függetlenséget, vagy a Marokkóba való teljes integrációt választják.⁶

1988. augusztus 18-án az ENSZ főtitkár és az Afrikai Egység Szervezetének vezetője találkoztak Marokkó és a Polisario képviselőivel, akikkel nagy vonalakban tárgyaltak a rendezési tervről és az ahhoz kapcsolódó tevékenységekről. A szembenálló felek 1988 augusztusában kapták kézhez a rendezési terv véglegesített változatát, bár II. Hasszán és az algériai elnök, Chadli Bendjedid már korábban megkapták a saját használatukra készült példányokat Pérez de Cuéllartól. A marokkói király több kifogást is megfogalmazott a tervvel kapcsolatban, de leginkább az zavarta, hogyan lesznek képesek a Világszervezet munkatársai eldönteni, hogy kik jogosultak szavazni Nyugat-Szahara jövőjével kapcsolatban. Ekkor hogy megnyugtassa, a főtitkár felajánlotta, hogy egy harmadik opcióval bővíthetik a tervezetet, még pedig az autonómia lehetősége Marokkón belül. Ezt II. Hasszán azonnal visszautasította, arra hivatkozva, hogy akkor Marokkó többi része is joggal követelhetne magának autonómiát. Érdekes módon az algériai elnöknek inkább tetszett az autonómia tervezet, mivel ő meg attól tartott, hogy valahogy Marokkó megnyerheti a szavazást.⁷ A főtitkár 1988. szeptember 1-jéig adott időt a feleknek, hogy elfogadják, vagy elutasítsák a rendezési tervet, amit azok végül elfogadtak.⁸ Ez persze nem azt jelentette, hogy a béke szelleme szállt rájuk, hanem felismerték, hogy katonai eszközökkel képtelenek lezárni a konfliktust, így más eszközöket kellett használniuk. Az ENSZ által ajánlott lehetőség biztosította, hogy a békefolyamatot „megnyerő” fél mindent visz, mivel a referendum arra biztosított lehetőséget, hogy a nyugat-szaharaiak szabadon eldönthessék, független államként, vagy pedig Marokkó egyik tartományaként kívánják-e a továbbiakban létezni. A rendezési terv elfogadása előtt a főtitkár minden érintett féllel külön találkozott, akik élve az alkalommal, kifejezték a tervvel kapcsolatos aggályaikat, de összességében mindannyian elfogadták annak időszerűségét és szükségességét. Szeptember 20-án a főtitkár a Biztonsági Tanács elé terjesztette a tervezetet, amit a Tanács tagjai még aznap, a 621. sz. határozatként elfogadtak. A Tanács felhatalmazta Cuéllart, hogy megnevezze a különleges megbízottját, aki a nyugat-szaharai ügyben a képviselőre jogosult és felkérték egy jelentés elkészítésére, amelyben az önrendelkezésről szóló népszavazás megvalósításának tervét kérték. A munkát a főtitkár és az általa kiválasztott csoport azonnal megkezdte. 1988. október 10-én kinevezésre került a főtitkár különleges megbízottja, Hector Gros Espiellel, aki a főtitkár közvetlen alárendeltségében felelt a Nyugat-Szaharával kapcsolatos ügyekért.⁹ Ez azt jelentette, hogy ellentétben más békeműveletekkel, itt a főtitkár a Politikai Ügyek és Békefenntartó Igazgatóság kikerülésével direkt módon beavatkozhatott a Nyugat-Szaharával kapcsolatos

⁶ Marrack Goulding: *The Evolution of United Nations Peacekeeping*, p. 200

⁷ Javier Pérez de Cuellar: *Pilgrimage for peace: a Secretary-General's memoir*, p.341-42

⁸ Yahia Zoubir: *Solution Needed for Western Sahara*, p.38.

⁹ Anthony G. Pazzanita and Tony Hodges: *Historical Dictionary of Western Sahara*, p. 197-198

ügyekbe. A főtitkár nem meglepő módon Algéria megnyerését fontosabbnak tartotta a referendumra való felkészülés során, mint a Polisarioét, aki az őslakosokat képviselte. Véleménye szerint, ha Algériát sikerül megnyerni, akkor a Polisariónak nincs más lehetősége csak alkalmazkodni a támogatója döntéséhez. A négy év során, amíg hivatalban volt, Pérez de Cuéllar 132 megbeszélést folytatott a marokkóiakkal, 128 az algériaiakkal és csak 33-at a Polisario képviselőivel.¹⁰ Úgy tűnik a főtitkár egy idő után egyre kevésbé hitt abba, hogy a nyugat-szaharaiak érdekét szolgálná a függetlenség elnyerése, szerinte ennél akár az autonómia, akár a Marokkóba való integráció jobb lehetőségeket kínált volna.¹¹

A marokkói uralkodó 1989 januárjában Szaúd-Arábia közvetítésével személyesen találkozott a Polisario vezetőivel Marakeshben, Bashir Musztafa Szajeddel, Mahfoud Ali Beibával és Ibrahim Ghalival. Ugyan a találkozó rövid ideig tartott, de a résztvevő felek mindegyike másképp emlékezett az ott történetekre. A szaharáviak szerint a találkozással II. Hasszán – rajta keresztül Marokkó is! – elismerte hivatalosan a Polisariót a nyugat-szaharaiak törvényes képviselőjeként. Míg Hasszán szerint semmilyen tárgyalás nem történt, csak néhány áruló marokkóival beszélgetett.¹² A tárgyalások nem folytatódtak tovább, így a Polisario azzal fenyegette meg a Világszervezet képviselőit, hogy ismét harcot kezd a marokkóiak ellen, majd több helyen is támadást indítottak a Berm ellen, amelyben az azt védő marokkói katonák jelentős veszteségeket szenvedtek.¹³ Ezután az ENSZ főtitkár ismét körutazást tett Algériában, Mauritániában és Marokkóban még az év júniusában, ahol a szembenálló felekkel megállapodtak a további egyeztetésekben. Június végén a főtitkár létrehozta a közvetlen alárendeltségébe tartozó szervezeti egységet (Task Force for Western Sahara), amely a legjobb tudása szerint készítette elő a referendummal kapcsolatos dolgokat Issa Diallo vezetésével.¹⁴ 1989. július 12-én Diallo átadta a szembenálló feleknek a tervezet első munkapéldányait, amire Marokkó október 06-án, a Polisario pedig egy héttel később válaszolt. A főtitkár és a szakértői csoport a tervezet előkészítésébe bevonta az Afrikai Egység Szervezete munkatársait is, így az rövidesen az ENSZ BT elé került az összes olyan irat, amit a szembenálló felek a rendezési terv kapcsán a Világszervezethez betérjesztettek.

*A tervezet főbb elemei:*¹⁵

- Az ENSZ főtitkár különleges képviselőjének szerepe, tevékenysége és jogköre a referendummal kapcsolatosan.

¹⁰ Javier Pérez de Cuéllar: Pilgrimage for peace: a Secretary-General's memoir, p. 338-343

¹¹ Erik Jensen: Western Sahara, Anatomy of a Stalemate, p. 42

¹² Yahia Zoubir: The Western Sahara Conflict: A case study in Failure of Prenegotiation and Prolongation of Conflict, p. 200-201

¹³ Stephen Zunes and Jacob Mundy: Western Sahara, War, nationalism and Conflict Irresolution, p. 183

¹⁴ Erik Jensen: Western Sahara, Anatomy of a Stalemate, p. 39

¹⁵ S/21360 sz. ENSZ dokumentum

- A főtitkár különleges képviselőjének támogatására létrehozott támogató elem (katonai, rendőri és polgári részlegekkel) szervezeti felépítése, működése, a népszámlálás felügyeletével és lebonyolításával kapcsolatos tevékenysége.
- Az ENSZ békefenntartói által ellenőrzött tűzszünet megkezdése, a hadifoglyok kicserélése a Nemzetközi Vöröskereszt felügyelete alatt.
- Marokkói csapatok jelentős mértékű csökkentése.
- A szembenálló felek harcoló alakulatai visszavonulnak a különleges megbízott által kijelölt helyre.
- Az ENSZ szervezi meg a referendumot és állapítja meg az azzal kapcsolatos szabályokat. A helyiek a függetlenség és a Marokkóba történő integráció között választhatnak.
- Az ENSZ ellenőrzi Nyugat-Szaharában működő marokkói közigazgatás, különös tekintettel az igazságszolgáltatás működésére, hogy ezzel is biztosítsa a szabad és tisztességes népszavazást..
- Azonnali amnesztia meghirdetése, a politikai foglyok szabadon bocsátása.
- A saharávi menekültek visszatérhetnek Nyugat-Szaharába, függetlenül attól, hogy éppen merre tartózkodnak.
- A népszavazást a tűzszünet kihirdetését követő 24 héten belül végre kell hajtani és annak eredményét 72 órán belül kihirdetni.
- Algéria és Mauritánia mindenképp támogatják a főtitkár különleges megbízottját, és tiszteletben tartják a népszavazás eredményét.

Bár a tervezettel kapcsolatosan- különböző okok miatt – a szembenálló felek több kifogást is megfogalmaztak, azt az ENSZ Biztonsági Tanácsa a 158/90 és 160/90 határozatokban elfogadta.¹⁶ 1990 márciusában a főtitkár ismét körbeutazta az említett országokat, ahol bemutatta az új különleges megbízottját, az elismert svájci diplomatát, Johannes Manzot. A rendezési terv végleges változata 1990. június 18-án került a Biztonsági Tanács elé (S/21360), amely részletesen tartalmazta a referendummal és annak majdani lebonyolításával kapcsolatos összes információt.¹⁷ Amint főtitkár jelentése hamarosan nyilvánosságra került, Marokkó és a Polisario is vehemensen kritizálta.¹⁸ Ezeket az ENSZ képviselői igyekeztek beleépíteni a rendezési tervbe, de időközben megkezdődött az iraki háború, így a világszervezet egyenlőre jegelte Nyugat-Szahara kérdését. 1990. július 28. és augusztus 13. között a főtitkár ismét technikai missziót küldött Nyugat-Szaharába, ismét csak Issa Diallo vezetésével.¹⁹ A misszióban részt vett az Afrikai Egység Szervezete által delegált képviselője is. A csoport tagjai

¹⁶ Yahia H. Zoubir, Karima Benabdallah-Gambier: *The United States and the North African Imbroglio: Balancing Interests in Algeria, Morocco, and the Western Sahara*, p. 185

¹⁷ Javier Pérez de Cuellar: *Pilgrimage for peace: a Secretary-General's memoir*, p. 344

¹⁸ S/21360 sz. ENSZ dokumentum

¹⁹ S/22464 sz. ENSZ dokumentum

látogatást tettek a konfliktusban érintett összes országban. Először Marokkóban, ahol találkoztak az uralkodóval, majd egyeztetéseket folytattak a közigazgatás vezetőivel Rabatban és a megszállt területeken is. Lehetőséget kaptak a nyugat-szaharai területek beutazására, sőt a marokkó erődrendszer egyes részeit is meglátogatták. A következő helyszín Tinduf volt, ahol a Polisario vezetőjével és a SADR vezető tisztviselőivel találkoztak, meglátogatták a menekült táborokat, és a Polisario által ellenőrzött nyugat-szaharai területeket. Algériában egyeztetéseket folytattak Sid Ahmed Ghozali külügyminiszterrel, majd onnan tovább utaztak Mauritániába, ahol fogadta őket a mauritániai elnök, Ould Sidi Ahmed El-Taya. A megbeszéléseken a rendezési tervvel kapcsolatos feladatokat tekintették át, illetve a felállítandó ENSZ művelet logisztikai szükségleteiről tárgyaltak. A bizottság által megfogalmazottakat szintén belefoglalták a rendezési tervbe, amely 1991. április 19-én került a Biztonsági Tanács tagjai elé, a főtitkár S/22464 sz. jelentésében. Ugyan a bizottság tagjai nem értettek egyet a misszióval kapcsolatos kérdések egy részében,²⁰ de a tervet a tanács megvitatta, majd április 29.-én a 690. számú határozat elfogadásával létrehozta a MINURSO (Missión des Nations Unies pour l' Organisation d' un Referendum au Sahara Occidental) missziót, így megkezdődhetett a szembenálló felek közt a tűzszünet.²¹ A határozat megszületésekor az ENSZ tisztviselői meg voltak győződve arról, hogy a szembenálló felek mihamarabb le akarják zárni a konfliktust, – mint később kiderült ez inkább csak vágyálom maradt – illetve a pénzügyi megszorítások miatt igen optimista tervet hagytak jóvá. A tervek szerint a főtitkár a szembenálló felek egyetértésével megállapít egy „D-napot” amikor is életbe lép a tűzszünet és megkezdődik az „átmeneti időszak” tizenkét héttel a referendum előtt. A referendum előtti 12 hét során a Világszervezet az alábbiakat tervezi végrehajtani:²²

- Az ellenőrzött 1974-es spanyol népszámlálási kihirdetése Nyugat-Szaharában, illetve a környező országokban, ahol saharáviak élnek (12 héttel a D nap előtt).
- A MINURSO logisztikai és adminisztratív részlegei megkezdik a kitelepülést a műveleti területre (12 héttel a D nap előtt).
- Az Azonosítási Iroda munkatársaiból álló mobil csoport kiutazik Nyugat-Szaharába (9 héttel a D nap előtt).
- A népszavazásra jelentkezők kérelmeinek befogadásának utolsó határideje, azok összevetése a spanyol népszámlálási eredményekkel, majd a szavazásra jogosultak listájának közzététele (8 héttel a D nap előtt).

²⁰ A BT tagjai sokallták az ENSZ békefenntartásai költségeit, így az eredetileg 36 hetes műveletre tervezett misszió 260 millió USD keretét lecsökkentették 177 millió USD-ra.

²¹ Andreu Solá-Martín: Lessons from MINURSO: A Contribution to New Thinking, p. 370-71

²² S/22464 sz. ENSZ dokumentum

- A MINURSO előkészítőbizottsága a főtitkár különleges megbízottjának helyettesének vezetésével kiérkezik a műveleti területre (4 héttel a D nap előtt).
- A MINURSO összes egysége – kivéve a 700 fős gépesített lövész zászlóalj, a 200 rendőr és a népszavazás lebonyolításáért felelős személyek – kiérkezik a műveleti területre (4 héttel a D nap előtt, egészen a D napig bezárólag).
- A főtitkár különleges megbízottjának a megérkezése Nyugat-Szaharába (1 nappal a D nap előtt).

A „D napon” a MINURSO vezetője veszi át a teljes körű irányítást a referendum lebonyolításával kapcsolatosan, ő irányítja a rendőrök, a békefenntartók és a polgári adminisztráció munkáját.²³ Az Azonosítási Iroda munkatársai a szavazásra jogosultak végleges listáját közzéteszik a misszió felelőségi területén, majd megkezdik a szavazásra jogosultak azonosítását. Ekkor kezdődik meg ténylegesen az átmeneti időszak. Érvénybe lép a tűzszünet és a szembenálló felek visszavonulnak az ENSZ által korábban erre kijelölt helyiségekbe.

- Az átmeneti időszak megkezdése után Marokkó és Polisario amint lehetséges kicseréli a katonai és politikai foglyait
- D naptól számított 10 héten belül megérkezik a 200 rendőr, megkezdődik a gépesített lövész zászlóalj és a UNHCR munkatársainak kitelepítése a misszió felelőségi körzetébe.
- D naptól számított 11 héten belül Marokkó lecsökkenti a Szaharában állomásozó csapatainak létszámát 100 000 főről 65 000 főre, illetve visszavonja a fél-katonai szervezeteket és a rendőrséget.²⁴
- Az összes olyan Marokkó által elfogadott törvényt és rendeletet megsemmisítik, amely veszélyeztetné a referendum szabad és tisztességes megtartását
- A marokkói rendőri és fél katonai szervezetek semlegesítése, illetve kivonása Nyugat-Szahara területéről (D nap után 13 héttel)
- Ekkora már elkészülnek a szavazásra jogosultak listái, és a UNHCR megkezdik a menekültek visszatelepítését, majd a „D napot” követő 17 héten belül a kampány időszak is lezajlik.
- D naptól számított 18 héten belül megérkeznek Nyugat-Szaharába a választás lebonyolításához szükséges szakemberek és megfigyelők.
- A népszavazás a „D naptól” számított 20. héten kerül lebonyolításra, majd az eredmény ismertetése után 72 órával megkezdődik a MINURSO kivonása, ami 6 hétig tart. Ha a szavazók a függetlenséget

²³ William J. Durch: *The Evolution of UN Peacekeeping, Case Studies, and Comparative Analysis*, p.415

²⁴ Javier Pérez de Cuellar: *Pilgrimage for peace: a Secretary-General's memoir*, p. 347

választják, Marokkónak vissza kell vonulnia, ha pedig a Marokkóba történő integrációt, akkor a Polisariónak fel kell oszlatnia magát.²⁵

- D naptól számított 24-26 héten belül a MINURSO felügyeli, hogy a felek tiszteletbe tartásuk a választási eredményeket, és hogy a nyertes végrehajtsa a Világszervezet által megszabottakat.
- Ha mindezek megtörténtek, megkezdődik a MINURSO állományának a kivonása a területről, majd a művelet teljes felszámolása.

Az eredeti tervekben a MINURSO tervezett létszámában 800-1000 civil alkalmazott, 1695 katonai megfigyelő²⁶ és egy 300 fős rendőri egység szerepelt.²⁷ A bürokraták által tervezett 36 hetes művelet papíron ugyan impozáns és költséghatékony volt, de mivel nem vette figyelembe a realitásokat, bukása borítékolva volt. Az előzetes egyeztetések szerint a referendum megtartására 1992 januárjában került volna sor.²⁸

A tervezettel kapcsolatosan a Polisario kifejezte az egyet nem értését, mivel az szerintük a megszállóknak kedvez, és kétségeik voltak, hogy a viszonylag kis létszámú békefenntartó erő képes lenne a referendum lebonyolítását szavatolni, illetve 65 000 marokkói katonát felügyelet alatt tartani. Joggal tartottak attól, hogy a marokkóiak erővel is fellépnének az ellenük szavazó szaharáviak ellen. Nehezményezték azt is, hogy a referendum lebonyolításában komoly logisztikai szerepet kapott Marokkó, – kikötők használata, a misszió logisztikai kiszolgálása stb. – mivel ők az ENSZ vagy más semleges állam részvételét preferálták volna inkább. Komoly gondot jelentett a marokkói közigazgatás (és a titkosszolgálat) tagjainak helyben maradása is, mivel azok negatívan befolyásolhatnák a szavazás rendjét. Kifogásolták azt is hogy az „eltűnt szaharáviak” kérdését nem forszírozta az ENSZ, sem pedig a független választási megfigyelők és a média munkatársainak jelenlétét nem biztosította a terv.²⁹ A marokkóiak hozzáállása sokkal pozitívabb volt ebben az esetben. A király kijelentette, hogy főbb vonalakban egyetért a tervvel, és annak kivitelezését nem kívánja megakadályozni, így az ENSZ – a két szembenálló fél tényleges beleegyezése nélkül – létrehozta a MINURSO-t. A szaharáviak akik nem csak a menekülttáborokban, de a világ minden táján győzelemként tekintettek a referendumra, hatalmas ünnepeket rendeztek. A Polisario abban bízva, hogy 1992 elején a menekült-

²⁵ S/21360 sz. ENSZ dokumentum

²⁶ A tervezet szerint 550 katonai megfigyelő, egy 700 főből álló gépesített lövész zászlóalj, egy 110 főből álló légi támogató egység (4 merevszárnyú szállítógéppel és 8 helikopterrel), egy 45 fős híradó alegység, egy 50 fős egészségügyi alegység, egy 40 fős katonai rendész egység és egy 200 fős logisztikai zászlóalj.

²⁷ Jocelyn Coulon, Phyllis Aronoff, Howard Scott, *Soldiers of Diplomacy: The United Nations, Peacekeeping, and the New World Order*, p. 61 és Száraz György: *UN mission in Western Sahara (MINURSO)*, p. 64

²⁸ S/23662

²⁹ Stephen Zunes and Jacob Mundy: *Western Sahara, War, nationalism and Conflict Irresolution*, p. 187

táborok lakóinak többsége már Nyugat-Szaharában lesz, a felét sem kérte a szokásos élelmiszersegélyeknek, sőt a meglévő készleteket is átcsoportosította.³⁰ Csak 1992 közepére derült ki, hogy a referendum nem kerül megtartásra, így a menekülteknek ismét a segélyszervezetekhez kellett fordulnia élelmiszerért.

1991 nyarán a Marokkó és a Polisario között ismét elmérgesedett a helyzet, mivel a saharáviak nem voltak hajlandóak a fegyvereseiket Tindufba visszavonni, sőt a marokkói erődrendszertől keletre eső területeken új bázisokat hoztak létre. A marokkói hadsereg egységei augusztusban Bir Lahlou és Tifariti térségében támadást indítottak az őket „provokáló” felkelők ellen, akik pedig ellentámadásra készültek, így a majd két éven keresztül tartó fegyvernyugvást ismét felváltotta a nyílt konfliktus.³¹ A kezdeti sikerek után a marokkói csapatok visszavonultak a Berm mögé.³² A helyzet eskalálódását elkerülendő Pérez de Cuéllar tárgyalásokat kezdett Marokkóval, majd a Polisario tudta nélkül tűzszünetet hirdetett szeptember 6-i hatállyal, ami után először 100 békefenntartó kiküldésére, majd a létszám 228 főre történő növelésére adott utasítást. A katonai kontingens mellé természetesen civil tisztviselők is érkeztek a Világszervezet más misszióiból. A főtitkár így a szembenálló felek beleegyezése nélkül kettéválasztotta a tűzszünetet és a rendezési terv többi részét, ezzel együtt a Biztonsági Tanács által jóváhagyott terv az értelmét veszítette. A Polisariónak ebben a helyzetben nem maradt más választása, – ha nem akart úgy tenni, hogy ő ássa alá az ingatag békét – hogy elfogadja a tűzszünetet. A területre szeptember 05-én beérkező békefenntartók parancsnoksága Laayounba települt, majd szeptember 15-én három regionális parancsnokságot állítottak fel, 10 táborral (északi, központi és a déli szektorok), és ekkor állították fel Tindufban Összekötő Irodát is. Az ENSZ katonák megjelenése ténylegesen is hozzájárult a konfliktus elcsöndesedéséhez, bár a szembenálló felek folyamatosan megszegték a tűzszünet rendelkezéseit.³³ A Polisario arra panaszkodott, hogy a marokkói vadászgépek folyamatosan berepülnek az általuk ellenőrzött területekre, míg a marokkóiak a saharáviakat azzal vádolták meg, hogy a fal gyengén ellenőrzött pontjain behatoltak a megszállt területekre.

Még a tűzszünet érvénybe lépése előtt, 1991. június 18-20. között tartotta meg a Polisario a nyolcadik kongresszusát a menekülttáborokban. Az elmúlt évek során ez volt a legnagyobb méretű konferencia, ahová a Marokkó által elfoglalt területekről is érkeztek saharáviak. Ezen a konferencián hajtotta végre

³⁰ Az ENSZ főtitkár a S/23299 számú jelentésének 11. pontjában felhívja az ENSZ BT tagjainak a figyelmét, hogy a meg nem nevezett helyről (ez lehet a menekülttáborok, Mauritánia, de éppenséggel akár Marokkó is) magukat saharávinak nevező egyének érkeztek a megszállt területekre, hogy részt vegyenek az azonosítási folyamatban.

³¹ Anthony G. Pazzanita and Tony Hodges: *Historical Dictionary of Western Sahara*, p. 617-18

³² Raymond W. Copson: *Africa's Wars and Prospects for Peace*, Armonk, N.Y.:M.E. Sharpe, 1994, p.63. és Jarat Chopra: *Peace - maintenance, The Evolution of International Political Authority*, pp. 165

³³ S/23299 sz. ENSZ dokumentum

a Polisario az évek óta szükségessé vált strukturális reformot, aminek keretén belül megszűnt a Végrehajtó Bizottság, a Politikai Bizottság és a Forradalom Vezetőinek Tanácsa, amelyek helyett létrehozták a Nemzeti Titkárság, emellett megszavazták az új alkotmányt is, amely nevesített olyan jogokat is, amelyek a korábbi szövegben nem szerepeltek. Az új Alkotmányban garantálják a szólás-szabadságot, a szabad mozgáshoz (költözéshez) való jogot, a magántulajdonhoz való jogot, a törvény előtti egyenlőséget, ártatlanság vélelmének jogát, a kínzás és a törvénytelen bebörtönzés tilalmát, illetve bárki bármilyen szervezetet szabadon létre hozhat. Szerepelt benne még a nemzeti egységkormány létrehozása és a majdani választásokkal kapcsolatos kérdések is. Ez a kongresszus szavazta meg a több párt rendszer és a piacgazdaság bevezetését a függetlenség elnyerése után. Az 1991-ben bevezetett reformok ellenére ismét akadt olyan vezető, aki megelégedve a száműzetést, átállt a marokkóiak oldalára, ahol magas politikai pozícióval díjazták pálfordulását. Ez a vezető Ibrahim Hakim volt, aki korábban a SADR nagyköveteként szolgált Algírban, és aki azt állította, hogy az algériaiak már nem támogatják a független Nyugat-Szahara létrehozását. Nem sokkal ezután a Polisario egyik híres katonai vezetője, Ayoub Ould Lahbib árulta el sorstársait a biztosabbnak vált marokkói jövő kedvéért. Lahbib rákontrázott Hakim kijelentéseire, mivel szerinte a Polisario vezetését az algériai titkosszolgálat végezte közvetlenül.³⁴

³⁴ Stephen Zunes and Jacob Mundy: Western Sahara, War, nationalism and Conflict Irresolution, p. 120.

DOKTORANDUSZOK FÓRUMA

TÓTH CSABA MIHÁLY

AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS, MINT AZ ÚJ KIHÍVÁSOK HATÁSÁRA FOKOZÓDÓ KÖVETELMÉNY A NEMZETBIZTONSÁGI SZFÉRÁBAN

Bevezető

Hazánk NATO, illetve az EU csatlakozásával olyan integrációs szervezetek tagállamává vált, ahol a demokrácia, a jogállamiság, az emberi és szabadságjogok, a stabilitás közös értéket képviselnek. Ezzel megszilárdította biztonsági és geopolitikai helyzetét, melynek hatására a közvetlen katonai agresszió és az egyéb hagyományos fenyegetések kockázata minimálisra csökkent. Mindezek mellett, csakúgy, mint a világ más országainak, társadalmainak újfajta veszélyekkel kell szembenézni. Az új kihívások kezelése kizárólag egyeztetett nemzetközi fellépéssel, együttműködéssel valósítható meg. A biztonság új értelmezésben és megközelítésben ölt testet, mely jelentős hatással van a nemzetbiztonsági munkára is. A nemzetbiztonság komplex rendszerében egyre inkább a prevenció kerül előtérbe, ami még hatékonyabb nyílt és titkos információgyűjtést, az információs csatornák bővítését, folyamatos frissítését, a megszerzett információk mélyreható elemzését, célirányos és gyors felhasználását igényli, valamint mindezekkel párhuzamosan és szükségszerűen egyre inkább felértékelődik az együttműködés fontossága. Munkámban ez utóbbi körülmény hangsúlyának erősödését kívánom bemutatni.

A Nemzeti Biztonsági Stratégia¹ Szerepe

Napjainkban a hagyományos biztonság- és védelempolitika helyett az érték és érdekalapú szemlélet dominál. Az új típusú fenyegetések sokkal változatosabbak, egyben kevésbé láthatóak, előrejelzésük nehezebb. A Magyarország biztonságát fenyegető kockázatokat, kihívásokat a nemzeti biztonsági stratégia azonosította. E stratégia a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai alapelveiből² indul ki, összhangban van a NATO Stratégiai Konceptiójával³ és

¹ 2073/2004. (IV. 15.) Korm. Határozat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról

² 94/1998. (XII.29.) Országgyűlési határozat A Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikai alapelveiről

³ The Alliance's Strategic Concept, NAC-S(99)65 24 Apr. 1999 és Strategic Concept For the Defence and Security of The Members of the North Atlantic Treaty Organisation, 20 Nov. 2010

az Európai Biztonsági Stratégiával⁴. A kihívások azonosításán túl rögzítette Magyarország nemzeti értékeit és érdekeit, elvégezte a biztonsági környezet elemzését, valamint megfogalmazta az ország nemzetközi politikai, biztonsági helyzetéből, illetve az országot érintő kihívásokból fakadó célokat és feladatokat, továbbá meghatározta a nemzeti biztonsági stratégia megvalósításának eszközeit is.

A nemzeti biztonsági stratégia a kihívásokat három részre osztotta:

- Globális (terrorizmus; tömegpusztító fegyverek elterjedése; instabil régiók; működésképtelen államok; illegális migráció; gazdasági instabilitás; az információs társadalom kihívásai; globális természeti, civilizációs és egészségügyi veszélyforrások)
- Regionális (Közép-Európa; Délkelet-Európa; a Független Államok Közössége; a mediterrán térség, a Közel-Kelet és Közép-Kelet)
- Belső (szervezett bűnözés; feketegazdaság és korrupció; kábítószerterjedése; politikai és vallási szélsőségek; demográfiai kihívások)

Leszögezte továbbá, hogy a rájuk adható leghatékonyabb választ a nemzetközi szervezetekben, intézményekben és egyéb együttműködési struktúrákban folytatott összehangolt tevékenység kínálja.

A kockázatokból fakadó célok és feladatok megjelenítése után a negyedik fejezetben meghatározásra kerülnek a stratégia megvalósításának eszközei. Itt esik szó a nemzetbiztonsági szolgálatokról és azok feladatairól. A megfogalmazásban határozott szerepet kap az együttműködés:

„A Magyarországot érintő biztonsági kihívásoknak megfelelően új típusú együttműködést kell kialakítaniuk és fenntartaniuk a szövetséges államok polgári és katonai nemzetbiztonsági szervezeteivel, illetve a nemzeti biztonsági stratégiában megfogalmazott célok elérésében szintén érdekelt más államok szolgálataival.”[1]

A rendvédelmi szervekről szóló részben tovább folytatódik a gondolat:

„A nemzetbiztonsági szolgálatok és a rendvédelmi szervek – és szükség szerint a fegyveres erők – együttműködése, valamint e szervek és az ellenőrzésre jogosult más hatóságok közötti koordináció javítása nemzeti biztonságunk erősítésének jelentős tartaléka.”[2]

Az itt meghatározott feladatok összhangban vannak a nemzetbiztonsági törvényben⁵ szereplő szabályozással:

„A nemzetbiztonsági szolgálatok a feladataik teljesítése érdekében együttműködnek egymással... Az állami szervek és a nemzetbiztonsági szolgálatok egymás munkáját kölcsönösen segítik... A nemzetbiztonsági szolgálatok

⁴ EUROPEAN SECURITY STRATEGY, Brussels, 12 December 2003

⁵ 1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról

nemzetközi megállapodások és kötelezettségvállalások alapján együttműködhetnek külföldi titkosszolgálatokkal.”[3]

NATO, EU, és egyéb nemzetközi kapcsolatok

A NATO és az EU szervezetében a tagok között létrejött multilaterális szerződés alapján a szövetség részeként kell biztosítani a saját, valamint a közösség biztonságának és védelmének stratégiai célkitűzéseit. A közös fellépés érdekében minden szükséges nemzeti képességet garantálni kell. A szövetség megadja azt a keretet is, amelyen belül a tagok erőforrásaikat a leghatékonyabban képesek felhasználni. Az erők fúziójával az együttműködő nemzetek képességei egymást kiegészítve, felerősítve érvényesülhetnek, úgy hogy, a saját elsődleges értékeink védelmére is több lehetőségük nyílik ezáltal.

„Magyarország alapvetően a NATO- és EU-tagság keretei között, szövetségeseivel és partnereivel együttműködve garantálja biztonságát. Az integrációs szervezetekben betöltött tagság kibővíti Magyarország felelősségét, valamint a fenyegetések és kihívások kezelésére szolgáló eszközök és biztonságpolitikai tevékenységek körét. Magyarország nemzeti érdekeiből, globális és regionális környezetéből következnek azok a célok és feladatok, amelyeket az ország rendelkezésére álló eszközökkel kell megvalósítani”[4]

„A képességfejlesztésben egyre növekvő szerepet kap a többnemzeti együttműködés. Összefogással olyan jelentős képességek alakíthatók ki, amelyek nemzeti forrásokból nem megvalósíthatók.”[5]

Magyarország Európai Unió és NATO-tagsága révén globális jellegű feladatok végrehajtásába kapcsolódott be. Biztonságpolitikai tevékenységi köre és felelőssége jelentős mértékben kibővült, nemzeti érdekeinek érvényesítését és a biztonsági kihívások kezelését integrációs keretek között valósítja meg. Mindemellett megmarad a nemzeti hírszerzés és elhárítás, ezzel együtt az önállóság, és a nemzeti felelősség, mint a szuverenitás egyik kifejeződése. Tehát az ország nemzetbiztonsági védelme mindig elsődleges feladat marad, melynek eredményes megvalósítása szolgálja a nemzetközi kötelezettségvállaláson alapuló érdeket is.

2001. szeptember 11-e után ***a terrorizmus elleni küzdelem*** a NATO tagállamok számára alapvető szövetségi elvárássá, stratégiai feladattá vált. Ezt követően hazánk is új típusú, globális jellegű és meglehetősen szerteágazó kihívással kellett szembenéznie. A nemzetbiztonsági szolgálatok feladatrendszerében nagyobb hangsúlyt kapott a terrorizmus elleni harc. A nemzetközi információcsere felgyorsult e területen. A terrorizmus elleni védelem területén előtérbe került a kölcsönösség és az együttműködés, mely alapja a bizalmi alapon működő többszörös információcserének, és a szükséges tájékoztatások időbeni végrehajtásának.

Hasonló jelenség tapasztalható az EU viszonylatában is a 2004 elején történt madridi terrortámadást követően, mely után megerősítette a terrorizmus elleni közös fellépés és a kapcsolódó együttműködés készségét. A 2004. márciusi brüsszeli csúcstalálkozón antiterrorista csomagot fogadtak el. Ennek lényege, hogy az unió közvetlen irányításával hírszerzési elemző csoport kezdi meg működését. Feladatuk, hogy az EU tagországok nemzetbiztonsági szolgálatainál megteremtsék a kompatibilitást, valamint koncepciókat dolgozzanak ki az unió országait veszélyeztető új veszélyek, kihívások, időben történő felismerése, megelőzésére, kezelésének módozataira. További előrelépés, hogy az öt vezető EU tagállam közvetlen hírszerzési információkat cserél egymás között és a többi tagállammal együttműködve a terrorizmussal kapcsolatos adatbázist hoznak létre és működtetnek. Fenti folyamatok mentén körvonalazódott az a felismerés, hogy a terrorizmus elleni harc terén a leghatékonyabb módszer a prevenció eszköze.

A Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiája⁶ kimondja, hogy a válságok előrejelzésében, az aszimmetrikus harc megvívásához szükséges információk megszerzésében, elemzésében és értékelésében, valamint a válságkörzetekben szolgálatot teljesítő magyar katonai állomány biztonsága érdekében továbbra is szükség van a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok hatékony tevékenységére, együttműködve a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokkal. A külföldi missziókban részt vevő állomány biztonsági feltételeinek megteremtése immár a szakmai munka állandó elemévé vált. Ennek érdekében alapkövetelmény a nemzetközi együttműködés, a kommunikációra és az információcserére való képesség. A válságkezelő műveletekben résztvevő szolgálatok feladatai sokszor összemosódnak. Információgyűjtésük az ország katonai biztonságát közvetlenül érintő fenyegetések felfedezésére, a műveletekben, résztvevő magyar és szövetséges erők biztonságának megteremtésére és hatékony tevékenységének elősegítésére, a hazai és a szövetségi döntéshozói folyamatok támogatására irányul. A missziós tevékenységek során jelentkező felderítő és felderítés elleni konkrét feladatok rendszerét az egységes felderítő és biztonsági doktrína⁷ tartalmazza. Az AJP 2.0 első része az összhaderőnemi felderítéssel, a felderítési adatokkal, a felderítés alapelveivel, valamint a Felderítő Ciklus folyamatainak végrehajtásával foglalkozik. Tárgyalja továbbá az információs műveleteket, valamint a válságkezelő, válságreagáló műveletek felderítő támogatását. A második része a biztonságot fenyegető, valamint az ez ellen folytatandó tevékenységet részletezi. Tárgyalja a felderítés elleni védelem és az elhárítás kérdéseit, meghatározza a biztonságot és a felderítés elleni védelmet érintő felderítési adatok terjesztésének alapelveit.

Kiemelt jelentőségű tehát azon országok nemzetbiztonsági szerveivel fenntartott kapcsolat, amelyekkel közösen veszünk részt nemzetközi missziók-

⁶ 1009/2009. (I. 30.) Kormány Határozat a Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiájáról

⁷ A NATO/PfP AJP 2.0

ban. Ezen kívül kapcsolatot kell tartani a szomszédos, valamint térségünkben található azon országokkal is, amelyek jelentős befolyással vannak a régió, következésképpen Magyarország biztonsági helyzetére. A partneri kapcsolatokban egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a konkrét szakmai jellegű megbeszélések, illetve egy adott biztonsági helyzet megoldását célzó közös fellépés kidolgozása. Hazánk regionális szerepe következtében a folyamatos információcsere mellett, esetenként a külföldi partnerek kiképzésében, felkészítésében is szerepet kell vállalni.

A külföldi hírszerző szolgálatok gyakran gazdasági érdekek érvényesítésének, vagy kulturális kapcsolatok fejlesztésének leple alatt próbálnak meg pozíciókat kiépíteni hazánk államtitkainak megszerzése érdekében. Figyelemre méltó, hogy egyes ellenérdekelt titkosszolgálatok partneri együttműködéseiken keresztül törekednek a számukra lényeges információk megszerzésére. Velük egyszerre valósul meg az együttműködés az új kihívások területén, illetve megfigyelhető bizonyos mértékű szembenállás a titkos információk felderítésével és megszerzésével kapcsolatban. Ezzel a kettősséggel a hagyományos, illetve az újonnan keletkező érdekkellentétek miatt a nemzetbiztonsági tevékenység területén számolni kell. Meg kell találni az egyensúlyt a hírszerző tevékenység elhárítása és a közös érdekek mentén kialakítandó együttes fellépés között.

A hazai együttműködés

A nemzetbiztonsági szolgálatok hazai együttműködésében is kiemelt feladatként jelentkezik az új típusú kihívások terén a terrorizmus elleni küzdelem és a szervezett bűnözés visszaszorítása. Magyarországon a terrorcselekmények vonatkozásában törvényi felhatalmazással a rendőrség, valamint egyes nemzetbiztonsági szolgálatok rendelkeznek. Figyelembe véve, hogy a rendőrség nyomozati tevékenysége során gyakran nem megelőző jellegű, hanem utólagos feltáró intézkedéseket foganatosít, e téren a nemzetbiztonsági szervek illetékesége dominál. A Nemzetbiztonsági Szakszolgálatot leszámítva mindegyik nemzetbiztonsági szolgálat feladat- és hatáskörébe főként állam- és közrend elleni bűncselekmények tartoznak. A Büntető Törvénykönyv⁸ a terrorcselekményt is ide sorolja. A nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységének preventív jellege fogalmazódik meg a nemzetbiztonsági törvény szóhasználatában, amikor a megjelölt bűncselekményeket a szolgálatok által felderíteni és elhárítani rendeli. Mint korábban megállapításra került, a terrorizmus elleni harc annak jellegéből adódóan olyan megelőző operatív intézkedéseket követel meg, melyek megtételében az említett szolgálatok a rendőrségnél nagyobb gyakorlattal rendelkeznek. Nem szabad megfeledkezni továbbá a nemzetbiztonsági szervek nemzetközi együttműködés területén meglévő széleskörű kapcsolatrendszeréről, ami szintén alátámasztja e szervezetek elsőbbségét a terrorizmus elleni küzdelemben. A

⁸ 1978. évi IV. Törvény a Büntető Törvénykönyvről

nemzetbiztonsági szolgálatok azonban nyomozóhatósági jogkört nem gyakorolhatnak. Ez egy esetleges terrorcselekmény felderítésénél annyit jelent, hogy amennyiben a szolgálatok a büntetőeljárás megindításához elegendő információt gyűjtöttek össze a felderítési szakaszban, azt átadják a rendőrségnek, amely jogosult a nyílt nyomozati intézkedések megtételére, foganatosítására. Így például az ország területén esetlegesen terrorcselekményt előkészítő, megkísérlő, vagy elkövető személyek elfogása kivitelezhetetlen a rendőrség speciálisan ilyen feladatokra kiképzett egységeinek bevonása nélkül. A terrorellenes tevékenységgel kapcsolatos részfeladatok az egyes állami szervek feladatrendszerében is megjelennek. A terrorizmus elleni fellépés területén szolgálatoknak a rendőrséggel koordinált működése kiemelt fontosságú, mert elhárítására más állami szervek eszközei általában nem elégségesek. E széttagoltságot hidalhatja át a közelmúltban megalakult Terror Elhárítási Központ, mely egyben összefogja a különböző feladatrendszerekből eredő kettősséget.

A terrorellhárítás feladatai elsősorban a Terror Elhárítási Központ⁹, katonai vonatkozások felmerülése esetén pedig a Katonai Biztonsági Hivatal kompetenciájába tartoznak. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy mind a polgári, mint a katonai hírszerzésnek haladéktalanul továbbítania kell e szolgálatok felé minden olyan megszerzett információt, mely az ország, illetve a honvédelem terrorveszélyeztetettségével összefüggésbe hozható. Meg kell azonban jegyezni, hogy mivel a terrorszervezetek nem élesen polgárra és katonaira szétválasztható célpontok ellen hajtanak végre merényleteket, a felderítésük érdekében végzett hírszerző tevékenység is összemosódik. A párhuzamosan megjelenő terrorellhárítási teendők csakis szoros együttműködéssel és koordinációval oldhatók meg eredményesen.

A terrorizmus elleni küzdelemben szerepet kap a Nemzetbiztonsági Kabinet, mint az együttműködés egy platformja, mely azért jött létre, hogy a nemzetbiztonsággal kapcsolatos feladatok összehangolását, a közbiztonság védelmével összefüggő döntések előkészítését végrehajtsa, valamint e tárgykörökben a kormányzati intézkedést igénylő aktuális kérdéseket megvitassa. A kabinet döntése alapján megalakult a Terrorellenes Koordináló Bizottság, hogy a terrorellenes küzdelem megelőző és beavatkozó fázisait a legfelsőbb szinten fogja össze.

A szervezett bűnözés folyamatosan törekszik arra, hogy a bűncselekményekből felhalmozott tőke felhasználásával meghatározó pozíciókat szerezzen a legális gazdaságban, illetve mind jelentősebb kapcsolati rendszert építsen ki a közigazgatási rendszer és a politikai élet részt vevői irányában. A feketegazdaság, a korrupció és a szervezett bűnözés, mint egymást erősítő tényezők, kiemelt nemzetbiztonsági kockázatot jelentenek. A szervezett bűnözés megelőzésének, megszakításának, felderítésének elősegítése céljából, valamint az ellene való

⁹ A Terror Elhárítási Központ megalakulásával e tevékenység kikerült az Alkotmányvédelmi Hivatal feladatrendszeréből

fellépés érdekében szerzett információk gyűjtésének, felhasználásának és ellenőrzésének koordinációjára megalakult a Szervezett Bűnözés Elleni Koordinációs Központ. A teljesítendő feladatokból eredő közös műveleti tevékenység végrehajtása során a titkosszolgálatoknak és a rendvédelmi szervezeteknek, jól elkülönítő hatáskör és illetékesség alapján, az információk kölcsönösségén alapuló megosztása révén, valamint az egységes fellépést igénylő jelenségek, bűncselekmények meghatározásával kell a gyakorlati együttműködés hatékonyságát növelni.

Az információs társadalmak a technológia és az egyének fejlődését is generálják. Az információ, a folyamatosan változó modernizálódó technikai környezet és az állandó igényorientáció az eszközök állandó korszerűsítését, szinkronizálását, a megértést, valamint döntés-előkészítést szolgáló egységes kommunikáció kidolgozását teszik szükségessé az információszerzés területén. Ennek érdekében a biztonságért felelős védelmi és rendészeti szervek felderítő, megelőző, korlátozó, akadályozó tevékenységének koordinálása, valamint a rendelkezésre álló erők, eszközök összehangolása, az együttműködés hatékonyságának növelése kapcsán egyfajta igény fogalmazódik meg egy közös tudásbázis, egy központi értékelő-elemző központ felállítására. Ebben követhető alternatívát jelenthet, a katonai közegben alkalmazott rendszer, a fúziós adatfeldolgozás megvalósítása a titkosszolgálati vertikumban is. A fúziós elv megvalósításának előnye, hogy a kihívások kezelésében jelentős szerepet játszó egyéb rendvédelmi szervek, illetve érintett államigazgatási szervek is kapcsolódhatnak releváns információikkal a fúziós rendszerhez. Ekkor a biztonság és a védelem területén erősödne a garancia, hogy a sok adat között nem vesz el az értékes információ, illetve, hogy a szükséges helyen és időben a döntéseket megfelelően legyen képes megalapozni.

Összegzés

Az új típusú kihívásokkal kapcsolatos nemzetbiztonsági feladatok végrehajtása során, az együttműködés a biztonság megóvásának minden területén markáns szerepet tölt be mind nemzetközi, mind hazai viszonylatban. Az ország védelme továbbra is két alappilléren nyugszik, úgymint a nemzeti önerőn és a szövetségi együttműködésen. Védelempolitikánk alakításával és a védelmi képességünk fejlesztésével hozzájárulunk a kollektív védelemhez, illetve a válságkezelő és válságmegelőző műveletekben való részvételhez. A nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenységében nagyobb hangsúlyt kap az ország nemzetközi kötelezettségei teljesítéséhez szükséges nemzetközi szerepvállalás. A külföldi missziók, békefenntartó erők biztonsági feltételeinek megteremtése. Hazai viszonylatban lényeges a szolgálatok és rendvédelmi szervek között a bizalom fenntartása, a rendszeres személyes együttműködés nyújtotta lehetőségek fokozása. A hírszerző, elhárító és bűnmegelőző tevékenység sikerességének záloga a szervezetek közötti információáramlás felgyorsítása, valamint ezen információk dinamikus és célirányos felhasználása, azok haladéktalan eljuttatása az érdekelt,

intézkedésre jogosult szintek számára. A megvalósítás eszközei a szakszerű kommunikáció, a hatékony együttműködés és az előremutató szakmai tapasztalatsere. Az információgyűjtés eszközei, módszerei tovább korszerűsödnek egyre nagyobb szerepet kapnak a nagytömegű információk feldolgozása, kezelése és a modern információs, kommunikációs technikai eszközök. Döntő fontosságú, hogy a magyar nemzetbiztonsági szolgálatok által megszerzett és az együttműködés során, a szövetséges partnerek által biztosított információkat objektív értékelés, illetve alapos elemzés után kapja, illetve adja meg a kormány. Ezt a munkát a nemzetbiztonsági döntések megalapozása érdekében olyan információgyűjtő és információszerző rendszernek kell kiszolgálni, amely alkalmas gyors, integrált tájékoztatásra, a kormányzati döntéseket támogató nemzetbiztonsági adatok és információk rendszeres, átfogó tudományos-szakmai elemzésére, valamint értékelésére. A gyakorlat oldaláról a feladatok végrehajtása magában hordozhatja az átfedések lehetőségét. Ennek kiküszöbölése érdekében is egyfajta megoldást jelent a szolgálatok közti kommunikáció hatékonyabbá tétele, de a hathatós segítséget itt a nemzetbiztonsági stratégia megalkotása jelentené.

Hivatkozások:

- [1] 2073/2004. (IV. 15.) Korm. Határozat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról
- [2] 2073/2004. (IV. 15.) Korm. Határozat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról
- [3] 1995. évi CXXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról
- [4] 2073/2004. (IV. 15.) Korm. Határozat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról
- [5] 1009/2009. (I. 30.) Kormány Határozat a Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiájáról

Felhasznált irodalom:

1. 1995. évi CXXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról
2. 1999. évi LXXV. Törvény a szervezett bűnözés, valamint az azzal összefüggő egyes jelenségek elleni fellépés szabályairól és az ehhez kapcsolódó törvénymódosításokról
3. 94/1998. (XII. 29.) OGY határozat a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről
4. 2073/2004. (IV. 15.) Korm. Határozat a Magyar Köztársaság nemzeti biztonsági stratégiájáról
5. 1009/2009. (I. 30.) Korm. Határozat a Magyar Köztársaság Nemzeti Katonai Stratégiájáról
6. Izsá Jenő: A nemzetbiztonsági ágazati stratégia kérdéséhez (Szakmai Szemle 2006/3)
7. Árpád Zoltán: A honvédségi objektumok terror-veszélyeztetettsége (Szakmai Szemle 2007/3)
8. Tüttő Szabolcs: A nemzetbiztonsági szolgálatok feladatrendszere az új kihívások tükrében (MHTT - Hadtudomány 2007/3)

9. Simon László: Az információs társadalomba való átmenet hatása a korszerű felderítésre (Szakmai Szemle 2009/3)
10. Simon László: A Nemzetbiztonság Stratégia katonai oldalának összefüggései (Diplomamunka ZMNE 2007.)
11. Pillér Gábor – Simon László: A nemzetbiztonsági kihívásokra adható titkosszolgálati válaszok (TDK dolgozat ZMNE 2006.)
12. Urbán Attila: A Magyar Köztársaság NATO-tagságából fakadó nemzetbiztonsági kihívások (MHTT - Hadtudomány 2006/4)

UJHÁZI LÓRÁND

VATIKÁNI INFORMÁCIÓGYŰJTÉS, INFORMÁCIÓFELDOLGOZÁS ÉS TÁROLÁS PÜSPÖKKINEVEZÉS ESETÉN

Az elmúlt években az amerikai és az európai közvélemény az egyes vallási vezetőket, köztük a Katolikus Egyház püspökeit erős kritikával és olykor különféle vádakkal illette. Bár csak az esetek egy kis százalékában sikerült bármiféle vád bizonyítása, mégis mind a közvélemény mind a szakirodalom megnövekedett érdeklődéssel fordult a püspökkinevezés előtt lefolytatott vatikáni információgyűjtés irányába. Az egyházi dokumentációból és az elmúlt évek új szabályozásából átfogó képet kaphatunk arról, hogy az Apostoli Szentszék mind az információgyűjtés helyi, mind a szentszéki, központi szakaszát aprólékosan és nagy körültekintéssel szabályozza. Ugyanakkor vannak olyan emberi faktorok és kockázati tényezők, amelyeket a legjobban megszerkesztett és végrehajtott szabályrendszer sem képes kivédeni. Ezekkel a tényezőkkel a tanulmányban nem foglalkozunk. Arról azonban szeretnénk pontos képet adni, hogy a jogi szabályozás alapján, hogyan történik az információgyűjtés, – feldolgozás és – tárolás, és melyek azok az információk, melyek a Katolikus Egyház számára a püspökkinevezés előtt jelentősek. A pontos jogi szabályozás gyakorlati kivitelezése, végrehajtása olykor nem problémamentes. A végrehajtást az egyes országok eltérő politikai berendezkedése és az adatkezelésre és védelemre vonatkozó jogszabályi háttér nehezítheti.

A püspökszentelés előtti információgyűjtés és -feldolgozás menetéről, illetve az eljárásban részt vevő személyekről az 1983-ban kiadott, hatályos Egyházi Törvénykönyv (CIC) csak utalásszerűen tesz említést. A jogszabályi keret alaposabb kidolgozása a törvénykönyvön kívül található. A Közügyek Pápai Tanácsa 1972-ben adta ki azt a dokumentumot, amely az információ-

gyűjtés menetéről részletesebb szabályokat tartalmaz.¹ Mivel az új törvénykönyv az információgyűjtés menetét és az összegyűjtött információk feldolgozásának rendjét átfogóan nem rendezi, az 1972-es szabályozás az új Egyházi Törvénykönyv kihirdetése után is életben maradt. Az elmúlt évek eseményei hatására az információgyűjtés menetéről és a megszerzendő, különösen fontos információk vonatkozásában a Püspöki Kongregáció az Államtitkárság jóváhagyásával 2002. június 7-én "*Istruzione circa la procedura per le nomine episcopali nei territori di competenza della Congregazione per i Vescovi*" címmel újabb dokumentumot adott ki.² A dokumentum műfaja utasítás, vagyis jogszabályi módosítást nem eredményezett, hanem néhány problémásabb kérdésben adott pontosabb eligazítást. Éppen ezért elsősorban azoknak jelent eligazodási pontot, akik a püspökkinevezés előtti eljárás lefolytatásában részt vesznek. Az utasítás az Apostoli Szentszék hivatalos közlönyeiben nem jelent meg, hanem a Szentszék csak az eljárást lefolytató helyi és központi hatóságoknak küldte el a dokumentumot.

I. Az információgyűjtés – a jelöltektől megkövetelt tulajdonságok

Püspökkinevezés esetén az első lépés a megfelelő személy kiválasztása. A II. Vatikáni Zsinat (1962-1965) után új szempontok jelentek meg a püspökkinevezéssel és így a szükséges információk összegyűjtésével kapcsolatosan. Fontos szemponttá vált, hogy olyan tényezők, mint a származás, a családi és a társadalmi háttér stb. önmagukban se előnyt, se hátrányt ne jelentsenek a püspöki hivatal elnyerése szempontjából. Ugyanakkor a jó hír, a rendezett magánélet, a bölcsesség, a felkészültség stb. – még akkor is, ha ezek nehezebben ellenőrizhető tulajdonságok – komolyabban figyelembe veendő szempontok lettek. Az egyházi dokumentumok a megfelelő személy kiválasztásához általános szempontokat és tulajdonságokat határoznak meg. Az információs eljárás lefolytatása alatt kell majd igazolni, hogy a jelölt valóban rendelkezik-e az előzetesen feltételezett pozitív tulajdonságokkal.

Az 1983-ban kihirdetett Egyházi Törvénykönyv a püspökjelöltek alkalmasságához csak általános szempontokat fogalmaz meg. A püspök legyen erős a hitben, jámborságban, lelkekért való buzgóságban, bölcsességben, okosságban és emberi erényekben (378. kánon (k.) 1.§. 1°). Emellett a jogalkotó még egy általános szempontot is megfogalmaz, mely szerint a jelölt rendelkezzen egyéb adottságokkal is, melyek alkalmassá teszik őt a feladat betöltésére. Hasonlóan általános megfogalmazás, hogy legyen jó híre (378. k. 1. §. 2°). Azt azonban a hatályos jog – szemben az 1917-es Egyházi Törvénykönyvvel – már nem köve-

¹ Vö. Pápai Közügyek Tanácsa, Dok., *Episcoporum delectum*, 1972.III.25, in *Acta Apostolicae Sedis* (továbbiakban *AAS*), 64 (1972) 386-391.

² Vö. Vatikáni Államtitkárság - Püspöki Kongregáció, Dok., 2002. VI. 7, Prot. N. 23/02. A dokumentum a latin egyházra vonatkozik. A keleti katolikusra más előírások vonatkoznak. Vö. LORUSSO, L., *La designazione dei vescovi nel Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, in *Quaderni di diritto ecclesiale*, 12 (1999) 46-57.

teli meg, hogy a jelölt törvényes származású legyen (1917-es CIC, 331. k. 1.§. 1°). A CIC egyéb követelményeket is támaszt a jelölttel szemben, mely szerint legyen legalább harmincöt éves³ és legalább öt éve pap (378. k. 1.§. 3°, 4°), valamint rendelkezzen az Apostoli Szentszék által jóváhagyott felsőoktatási intézményben szerzett doktorátussal⁴ vagy legalább licenciátussal, vagy jártassággal szentírástudományból, teológiából vagy kánonjogból (378. k. 1.§. 5°). A tanulmányokkal kapcsolatban meg kell említeni, hogy sem az Egyházi Törvénykönyvben, sem más, a püspökkinevezés előtti információs eljárást szabályozó szentszéki dokumentumban nem szerepel, hogy előnyt jelentene, ha valaki a római pápai egyetemeket látogatta. A gyakorlat mégis azt mutatja, hogy az egyes országok püspöki konferenciájában jelentős számban vannak azok, akik a római egyetemeken tanultak.⁵ A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia tagjainak is több mint hatvan százaléka római tanulmányokat folytatott. Ez az arány meglehetősen magas, ha azt vesszük, hogy csak a papság egy elenyésző százalékának adatik meg, hogy a pápai római egyetemeken tanulmányokat végezzen.

Az egyházi jogszabályokból első olvasásra is jól látható, hogy az egyházi jogalkotó a püspökjelöltektől nagyon eltérő módon megismerhető tulajdonságokat követel meg. Amíg az életkorról, az egyetemi végzettségről az egyházi hatóság könnyen információt szerezhet, addig a jogalkotó a magánélet olyan területeire is utal, amelyről a legtöbb esetben – hacsak nem valaki nyilvánosan botrányos életet él – törvényes úton nehéz információhoz jutni.⁶

Az 1972-es *Episcoporum delectum* kezdetű utasítás az 1983-as Egyházi Törvénykönyvnél valamivel részletesebb leírást ad a püspökjelöltektől megkövetelt tulajdonságokról. A szentszéki dokumentum olyan vizsgálandó tulajdonságokat sorol fel, mint jó hírnév, jámborság, hit, kiegyensúlyozott élet, elkötelezettség az Apostoli Szentszék és a Tanítóhivatal irányába, megalapozott teológiai – dogmatikai és erkölcteológiai, egyházjogi – ismeretek, lelkipásztori buzgóság, megfelelő kor és egészségi állapot.⁷ Bár az utasítás a tulajdonságok

³ Az 1917-es Egyházi Törvénykönyv még csak harminc éves kort írt elő. Vö. 1917-es CIC, 331. k.

⁴ Nem teljesen egyértelmű, hogy a jogszabály miért preferálja a püspökségre azokat, akiknek van tudományos fokozatuk, hiszen a tudományos fokozat még nem biztos, hogy az egyházkormányzati tevékenységre való rátermettséget is bizonyítja. Erről bővebben UJHÁZI L., *Il regolamento giuridico della formazione dei teologi nella Chiesa Cattolica*, in OROSZ L. – UJHÁZI L., *Vita consacrata e diritti umani nella Chiesa Cattolica dell'Europa Centro-orientale ed altri saggi di diritto canonico*, Budapest, 2011, 107-108. - Az 1917-es Egyházi Törvénykönyv még úgy fogalmazott, hogy a teológiai tudományok területén megalapozott tudással rendelkezzen. Vö. 1917-es CIC, 331. k.

⁵ Vö. REESE, TH. J., *The Selection of Bishops*, Woodstock, 1989, 26.

⁶ Egyes szerzők ezeket a tulajdonságokat kifejezetten belső, kifelé nehezen megismerhető tulajdonságoknak nevezik. LE TOURNEAU D., *Kommentár az 1983-as Egyházi Törvénykönyv 1222. kánonjához*, in MARZOA, Á. – MIRAS, J. – RODRÍGUEZ-OCAÑA, R., (eds.), *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law*, Montreal, 2004, Vol. II/1. 763.

⁷ „Sic autem examinandi sunt candidati ut discernatur an polleant dotibus quibus necesse est adornetur bonus pastor animarum et doctor Fidei: an nimirum bona fama honestentur, an sint moribus irreprehensibiles, recto iudicio et prudentia instructi, animo aequabiles, indole constantes; an sint orthodoxae Fidei tenaces, Apostolicae Sedi devoti et Ecclesiae Magisterio fideles, an dogmaticam et

egy szélesebb körét nevezi meg, mint az Egyházi Törvénykönyv, de az egyes tulajdonságok ellenőrizhetősége ebben az esetben sem egyszerű. Éppen ezért vannak olyan hivatalok a püspökjelölés szempontjából, amelyek preferenciát jelentenek. Olyan személyek, akik a helyi egyházi szervezetben munkakörük miatt ismertebbek – az egyházmegyei hivatalban, a püspöki konferencia intézményeiben, a papnevelő intézményekben vagy az egyházi felsőoktatási intézményben dolgoznak – a legtöbb esetben előbb nyernek kinevezést püspökségre. Ennek egyik oka, hogy az ő esetükben az információs eljárást könnyebben lehet lefolytatni, és az információ feldolgozása biztosabb eredményt ígér.⁸

Az Egyházi Törvénykönyvben és a szentszéki dokumentumokban megfogalmazott tulajdonságokat a gyakorlatban a pápai követ által (feladatát lásd alább) a megkérdezett személyek számára kiküldött kérdőív foglalja össze. Mivel az információs kérdőívet nemcsak klerikusoknak, hanem világiaknak is eljuttatják, fontos, hogy az információgyűjtésre irányuló adatlap közérthető legyen.⁹ Ennek megfelelően a következő tulajdonságokra kérdezik rá:

1. Személyes jellemzők

Megjelenés, egészség, munkabírás, családi háttér,¹⁰ öröklött betegségek és tulajdonságok.

2. Személyes kvalitások

Értelmi képesség, vérmeérséklet, személyiségi jegyek, kiegyensúlyozottság, józan ítélőképesség, felelősségtudat.

moralem theologiam ac ius canonicum penitus calleant, an pietate, spiritu sacrificii et pastorali zelo fulgeant, an aptitudine ad gubernandum donentur. Sed et attendi debent acies ingenii, studiorum curriculum, sensus socialis, spiritus dialogi conserendi et cooperationis, intellegentia signorum temporum, laudabile studium non favendi partibus, familiae genus, valetudo, aetas, habitus per successionem hereditariam traditi.” Pápai Közügyek Tanácsa, Dok., *Episcoporum delectum*, 1972.III.25, in *AAS*, 64 (1972) 388-389.

⁸ Vö. PETERSON, W. P. – SCHOENHERR, R. A., *Organizational Status Attainment of Religious Professionals*, in *Social Forces*, 56 (1978) 794-822.

⁹ Ahogy az információgyűjtés menete és az információfeldolgozás titokban történik, úgy a pápai követ által kiküldött kérdőívet is diszkrétan kell kezelni. Néhány internetes oldalon és néhány amerikai szerző összefoglaló írásában megtalálható a kérdőív angol nyelvű változata:

<http://www.catholicsforministry.com.au/vatican-secrets-selection-of-bishops/>. Erre az internetes oldalra a kérdőívet olyan katolikus csoport rakta fel, amely célul tűzte ki, hogy a hivatalos információs eljárást szélesebb alapokra helyezi. Felhívják az emberek figyelmét, hogy a kérdőívet ugyanúgy töltsék ki, mintha a Szentszék hivatalos megbízottjától erre felkérést kaptak volna, és ezután juttassák el a pápai követnek. Ugyanakkor nehéz elképzelni, hogy az információgyűjtés ilyen alulról szerveződő módja bármilyen befolyással lenne a hivatalos eljárásra. Az információs kérdőív szintén angolul megtalálható még: REESE, TH. J., *The Selection of Bishops*, i. m. 20-21.

¹⁰ Egyes demokratikus országokban, ahol az adatvédelemnek és a „privacy-nek” vagyis az intimszféra védelmének nagyobb hagyománya van, néhány szerző erőteljesen kritizálja, hogy milyen alapon kérdez rá az Apostoli Szentszék követe a családdal és a családi háttérrel kapcsolatos tényekre. Ez ugyanis erősen sértheti harmadik személy személyiségi jogait. COLLINS, P., *Commentary on this Secret Vatican Document*, in <http://www.catholicsforministry.com.au/vatican-secrets-selection-of-bishops/>.

3. Keresztény és papi erények

Bölcsesség, becsületesség, hit és keresztény szeretet, jámborság: napi szentmise-bemutató, az imaórák liturgiájának elmondása, Szűz Mária tisztelet.

4. Viselkedés

Erkölcsi érzék, milyen kapcsolat kialakítására képes az emberekkel általában és az állami hivatalokkal.

5. Kulturális jegyek

Naprakészség a teológiában és a többi egyházi tudományban. Általános kulturális ismeretek. Idegen nyelvismeret,¹¹ publikációk.

6. Igazhitűség

Tanításbeli beállítottság, hűség az Egyház tanítása és a Tanítóhivatal felé. Újabban ezen belül különösen is a papságról, a nők pappá szenteléséről, a házasságról, a szexuáletikáról, a társadalmi igazságosságról vallott vélemény.

7. Tanítás

Elkötelezettség a Szentatya, a Szentszék és az egyházi hierarchia irányába. A papi celibátus és az Egyház egyetemes és részleges törvényeinek előmozdítása. Különösen is a liturgikus és klerikusi életet szabályozó előírások betartásának szorgalmazása.

8. Lelkipásztori tapasztalatok és beállítottság

A hitoktatás, a prédikáció és a tanítás területén elért eredmények. Beszédkészség, különösen a nyilvánosság előtt. A szentség-kiszolgáltatásra való készség. A papi hivatások előmozdítása. A missziók és az ökumenikus tevékenység iránt való nyitottság. Világiak apostoli tevékenységének támogatása a családban és a társadalomban: fiatalok, munkások, emberi jogok védelme.

9. Vezetői képesség

Képes-e vezetői feladatok betöltésére: párbeszédre, elfogadni és fejleszteni az együttműködést? Képes-e a kialakult helyzeteket reálisan mérlegelni, tervezni, döntést hozni, a döntéseket kivitelezni? Értékeli-e a szerzetesek és a

¹¹ Az egyes régiókban más és más a püspöktől elvárt preferált nyelv. Az olasz nyelv mindig hasznos, hiszen a Szentszékkel való kapcsolattartást jelentősen megkönnyíti. Az Egyesült Államokban egyes szerzők véleménye szerint a spanyol nyelvismeret a fontos. Vö. REESE, TH. J., *The Selection of Bishops*, i. m. 5. Magyarországon a nagy világnyelvek mellett a kisebbségek nyelvének van jelentősége. Az Esztergomi Egyházmegyében hagyományosan előnyt jelentett, ha a püspök a magyar nyelv mellett a kisebbségek – német és szlovák – nyelvét is beszélte. Vö. MESZLÉNYI A., *Magyar hercegprímások arcképcsarnoka*, Budapest, 1970.

világiak (nők és férfiak) együttműködését? Képes-e a feladatokat és a felelőséget másokkal megosztani és másokat feladatok végrehajtásával megbízni? Van-e képessége a világegyház és a helyi egyház problémáinak a felismeréséhez?

10. Igazgatási képesség

Képes-e az egyházi tulajdon felelős kezelésére? Rendelkezik-e igazságérzettel, problémamegoldó-képességgel?

11. Általános megítélése

Milyen a róla kialakult kép a klérus, a hívek és a világi hatóságok előtt?

12. Általános megjegyzések

A konkrét kérdések után az információs kérdőív a megkérdezett személy általános véleményére kérdez rá. E szerint meg kell ítélnie, hogy általában alkalmasnak tartja-e a jelöltet a püspökségre, milyen püspöki feladat – megyéspüspök, segédpüspök – feladatkörre tartja alkalmasnak, milyen területen – városban, vidéken, ipari területen, egyéb társadalmi rétegben – tudja elképzelni a jelölt későbbi tevékenységét.

13. Konzultáció

Végezetül arra kérdeznék rá, hogy ki az – akár klerikus, akár világi, akár szerzetes – aki olyan ismeretekkel rendelkezik a személyről, amely az információs eljárást jelentősen előmozdíthatja.

A dokumentációs, információs eljárásban feltett kérdések már gyakorlatiasabb szempontból lettek megfogalmazva, mint a törvénykönyv, illetve az egyéb egyházi dokumentumok elméleti megalapozásai. Azonban ez esetben is olyan ideál tipikus elvárásokkal állunk szemben, melynek egyrészt nehéz eleget tenni, másrészt néhány kérdés igazi megítéléséhez – például a tanításbeli kifogástalanság, hierarchiához való hűség – komoly teológiai és filozófiai előtanulmányokra van szükség. Ilyen előképzettséggel csak a megkérdezettek egy része rendelkezik. Továbbá könnyen előfordulhat, hogy a feltett kérdésekről a megkérdezettek nem rendelkeznek pontos információval. Az információgyűjtésnek pedig éppen az lenne a lényege, hogy ne csak a „bona fama” a személy jó híre derüljön ki, hanem az egyházi hatóság a személy életének olyan területeiről is információt szerezzen, melyet esetleg a nyilvánosság nem ismer. Így valójában a szentszéki információgyűjtés igazi hatékonyságához a meglévő eszközöket ki kell(ene) egészíteni, az információgyűjtés egyéb elemeivel. Ugyanakkor a világi törvények a személyes adatok kezelését és gyűjtését erőteljesen korlátozhatják. A Magyar Köztársaság területén a személyes adatok védelmével és gyűjtésével kapcsolatban az 1992. évi LXXIII törvényt kell megtartani. A törvény úgy rendelkezik, hogy „nem kell bejelenteni az adatvédelmi nyilván-

tartásba azt az adatkezelést, amely egyház, vallásfelekezet, vallási közösség belső szabályai szerint történik.”¹² Nem teljesen egyértelmű azonban, hogy a püspökkinevezés előtti információgyűjtés és információ-feldolgozás, illetve az adatok külföldre – a Vatikán központi hatóságaihoz küldése – még ebbe a kategóriába tartozik-e? A probléma, hogy az adatkezelés egyházi és állami jogi szabályozása esetenként nem feszültségmentes a lelkiismeret és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról szóló törvény átdolgozásakor is felmerült.

II. Az információgyűjtésért és feldolgozásáért felelős helyi és központi egyházi hatóság

Az információgyűjtés szempontjából meg kell különböztetni a püspökszentelés előtti információgyűjtés folyamatát attól az eljárástól, amikor a már püspökké szentelt személyek magasabb „rangba” kerülnek (a segédpüspököt megyéspüspöknek, vagy megyéspüspököt érseknek nevezik ki).¹³ A legalaposabb információgyűjtés a püspökkinevezés előtt történik. Ez azért van így, mert a Katolikus Egyház teológiai felfogása szerint a püspökké szenteléssel a püspökké szentelt eltörölhetetlen püspöki karaktert kap. Így attól függetlenül, hogy van-e hivattal járó kormányzati hatalma, amely a felsőbb egyházi hatóság akaratán múlik, a püspökszenteléssel nyert karakter örökre megmarad. Ezért történik a legkomolyabb információgyűjtés és vizsgálat mindig a püspökszentelés előtt.

A sokszor nehezen összegyűjthető információk megszerzése több szinten megy végbe. Az új egyházi jogalkotás az egyházi élet szinte minden vonatkozásában és így a püspökjelöltek alkalmasságának megismerésében is számít a helyi egyházi hatóság pozitív közreműködésére. Ezért az 1966-ban kiadott *Ecclesiae sanctae* kezdetű *motu proprio* kéri a püspöki konferenciákat, hogy évente állítsák össze azoknak a papoknak a listáját, akikről úgy gondolják, hogy alkalmasak és méltók a püspöki feladatok ellátására. Ez nem egy meghatározott püspöki hivatalra való kiválasztást, hanem egy általános alkalmasságot jelent. A lista összeállítása még közel sem az információgyűjtés folyamata. Inkább egy előzetes „tapogatózás” abba az irányba, hogy kiket tart a közvélemény és a helyi püspöki konferencia általánosságban alkalmasnak a püspöki feladatok ellátására.¹⁴ Ugyanakkor a későbbi félreértések és találgatások elkerülése végett a pápai dokumentum azt is előírja, hogy az alkalmasnak tartott jelöltek nevét tartalmazó listát „*sub secreto*”, vagyis titokban küldjék el a Szentszékhez.

¹² Vö. 1992/LXXIII t. 30. §. b.

¹³ Vö. REESE, TH. J., *The Selection of Bishops*, i. m. 2.

¹⁴ „Firmo manente iure Romani Pontificis libere nominandi et instituendi Episcopos, et salva disciplina Ecclesiarum Orientalium, Conferentiae Episcopales, iuxta normas ab Apostolica Sede statutas vel statuendas, de viris ecclesiasticis ad Episcopatus officium in proprio territorio promovendis prudenti consilio sub secreto quotannis agant et candidatorum nomina Apostolicae Sedi proponant.” VI. Pál, *Motu proprio, Ecclesiae Sanctae*, 1966.VIII. 6, in *AAS*, 58 (1966) 763.

Az 1983-as Egyházi Törvénykönyv is hasonlóan fogalmaz. Eszerint az egyháztartomány, vagy ha a körülmények indokolják, a püspöki konferencia püspökeinek kell háromévenként az alkalmas jelöltek listáját összeállítani (377. k. 2.§). Egyes szerzői vélemények szerint a lista nagyon jelentős, hiszen kevés kivételtől eltekintve a listán található nevek közül szokták a leendő püspököket kiválasztani.¹⁵ Az Egyházi Törvénykönyv megszövegezésekor az átdolgozásban résztvevő szakértők közül többen felvetették a kérdést, hogy a püspöki konferencia, különösen a nagy kiterjedésű országokban alkalmas-e, hogy eleget tegyen ennek a feladatnak.¹⁶ A túl nagy terület ugyanis majdnem lehetetlenné teszi, hogy a püspöki konferencia tagjai a jelöltek listájának összeállításakor valóban olyan információkkal rendelkezzenek, amelyek fényében meg tudják ítélni az egyes jelöltek alkalmasságát. Ezért sokan a kisebb terület, az egyháztartomány információgyűjtési és jelöltállítási szerepét támogatták. A CIC végső szövege ezért a tartományt tekinti a lista összeállításának és az ehhez kapcsolódó információs eljárás elsődleges alanyának. Csak abban az esetben, ha a körülmények indokolják, veszi át ezt a szerepet a püspöki konferencia.

A törvény úgy rendelkezik, hogy a jelöltek nevét tartalmazó listát a tartomány vagy a konferencia püspökei „közösén” állítják össze. Nyilvánvalóan a tartomány minden püspökének megvan a saját jelöltje, akik alkalmasságáról valamilyen szinten már meggyőződött. Ugyanakkor a végső döntést a listára való felkerülésről a püspökök közösén hozzák meg. Ez lehetőséget biztosít számukra, hogy a jelölttel kapcsolatos véleményüket és saját információjukat megosszák egymással. Itt különbséget kell tenni azok között az információk között, amelyet az egyes püspökök biztos forrásból merítenek, illetve amelyeket csak másodkézből vagy nem biztos forrásból szereztek be.

A legtöbb információval a jelölt saját ordináriusa szolgálhat, hiszen minden klerikusnak a papnevelő intézetbe való felvételének pillanatától saját aktája van, amely tartalmazza az illető tanulmányairól, magatartásáról, egyéb ügyeiről szóló jelentéseket. Ezek a jelentések az egyházmegyei levéltárban (486. k.), vagy ha a dolog természete indokolja, a titkos levéltárban találhatóak (489. k. 1.§). Ez utóbbi különösen is fontos, hiszen itt találhatóak az erkölccsel kapcsolatos büntető ügyek iratai. Logikusnak tűnik, hogy a jelölt saját ordináriusa véleményének megfogalmazása előtt tanulmányozza át a jelölt aktáját, és

¹⁵ Vö. REESE, TH. J., *The Selection of Bishops*, i. m. 6. Ugyanakkor az is előfordulhat, hogy az illető nem szerepelt a listán, de valamelyik szentszéki központi hivatalnál dolgozott, és így az információgyűjtés első megalapozó szakaszát és magát a jelölést nem a helyi egyházi, hanem valamelyik központi hatóság végezte. A Szentszék központi hivatalainál, illetve a szentszéki diplomáciánál dolgozók esetén is összegyűjtik a szükséges információkat, melyeket azután feldolgoznak, de sajátos hivatalaik miatt az információs eljárás valamelyest módosított formában történik. Vö. CORBELLINI, G., *Le modalità per la scelta dei candidati all'episcopato nel Codice di Diritto Canonico con particolare riferimento alle proposte avanzate per la redazione dei nuovi canoni*, in *Il processo di deignazione dei vescovi, storia, legislazione, prassi*, Città del Vaticano, 1996, 330-331.

¹⁶ Vö. *Communiones*, 18 (1986) 127-128.

győződjön meg arról, hogy a titkos levéltárban a jelölttel kapcsolatban semmilyen terhelő ügyirat nem található. Ennek elvégzése azért is fontos, mert a titkos levéltárhoz a hatályos egyházi jogi szabályozás értelmében egyedül a püspöknek van hozzáférése (490. k. 1.§). Sőt, az Egyházi Törvénykönyv úgy fogalmaz, hogy a titkos levéltárhoz egyedül a püspöknek legyen „kulcsa”.¹⁷ Ez azt jelenti, hogy a titkos levéltárban őrzött dokumentációhoz a püspökön kívül „fizikailag” sem fér hozzá más.¹⁸ Ebből kitűnik, hogy a jelöltek listájának összeállításához kapcsolódó előzetes információgyűjtéshez a jelölt saját püspöke tud leginkább hozzájárulni.

Egyes helyeken – bár ennek nincs jogszabályi alapja – az információgyűjtésnek ebben a korai szakaszában a megyéspüspök az egyházmegye papjainak kiküldött kérdőíveken keresztül igyekszik megtudni, kit és miért tartanak alkalmasnak a püspöki hivatal elnyerésére.¹⁹ Jó, ha a jelöltek vonatkozásában a többi püspök is megalapozott információgyűjtés után, és nem saját benyomásai és érzései alapján adja le „szavazatát”, amely lehet elutasító, támogató és tartózkodó.²⁰ Ez utóbbi azt jelenti, hogy a tartomány vagy konferencia valamilyik püspöke nem tudta megszerezni azokat az információkat, melyek a felelős döntés meghozatalához szükségesek.²¹

Bár a tartomány, illetve konferencia püspökeinek saját információgyűjtése szoros értelemben még nem tekinthető a püspökkinevezés előtti információgyűjtés részének, de ez az „eljárás” azért jelentős, mert a tartomány vagy konferencia püspökeinek itt van komoly lehetősége, hogy saját információgyűjtésükkel befolyásolják a püspökkinevezés menetét.²² Ezért érdemes az érintett tartomány vagy konferencia püspökeinek, amilyen széles körben csak törvényes lehetőségük van – káptalan tagjainak, klerikusoknak, világiaknak a véleményét külön-külön megkérdezni – kibővíteniük a jelölttel kapcsolatos információjukat.

¹⁷ 490. kán. – 1. §. „A titkos levéltárhoz csak a püspöknek legyen kulcsa.

2. §. Széküresedés idején a titkos levéltárat vagy szekrényt csak valódi szükség esetén, maga az egyházmegyei kormányzó nyithatja ki.

3. §. A titkos levéltárból vagy szekrényből ne vigyenek el okmányokat.”

¹⁸ Egyházi levéltárakhoz és titkos levéltárakhoz lásd PASQUINELLI, O., *I lineamenti della disciplina canonica sugli archivi ecclesiastici*, in *Quaderni di diritto ecclesiale*, 7 (1994) 367-379; LONGHITANO, A., *Gli archivi ecclesiastici*, in *Ius Ecclesiae*, 4 (1992) 649-667; CELEGHIN, A., *L'archivio diocesano nel C.I.C.*, in *L'amico del clero*, 72 (1990) 276-331; COCCOPALMERIO, F., *Kommentár a 486. kánonhoz*, in MARZOA, Á.-MIRAS, J.-RODRÍGUEZ-OCAÑA, R., (ed.) *Exegetical Commentary on the Code of Canon Law*, Montreal, 2004, II/2, 1151

¹⁹ Vö. REESE, TH. J., *The Selection of Bishops*, i. m. 12. – Ugyanakkor ezek a kérdőívek, mivel nem elég megalapozott és ellenőrzött információkat tartalmaznak, sok esetben csak még több munkát jelentenek az információ gyűjtésért és feldolgozásért felelős helyi és központi egyházi hatóság számára.

²⁰ Vö. SARTORI, S. G., *La designazione del vescovo diocesano nel diritto ecclesiale*, in *Quaderni di diritto ecclesiale*, 12 (1999) 19.

²¹ Vö. REESE, TH. J., *The Selection of Bishops*, i. m. 5.

²² Vö. REESE, TH. J., *The Selection of Bishops*, i. m. 2.

A jelölttel kapcsolatos végső szavazatukat a véleménynyilvánítás nagyobb szabadsága miatt a tartomány vagy a konferencia püspökei titokban adják le.²³

A hatályos Egyházi Törvénykönyv rendelkezése alapján a tartomány vagy a konferencia püspökei háromévente állítják össze saját jelöltjeik listáját (377. k. 2.§). Az Egyházi Törvénykönyv megszövegezésekor volt olyan felvetés, hogy a lista összeállítása évenként történjen. Mivel azonban a lista összeállítása alkalomával a fontos információk összegyűjtése és feldolgozása túl nagy terhet jelentene a helyi egyházi hatóságok számára, a jogszabály végső szövegében a három év szerepel.²⁴

A jogalkotó az új jogi szabályozásban is utal a titkosságra, vagyis hogy a listát összeállító püspökök a listán szereplő neveket tartsák titokban (377. k. 2.§). Egyes szerzők a titkosság jelentőségét kifejezetten a politikai célok és a politikai erők távoltartásában látják: „Nehogy a kinevezés folyamatát politikai erők befolyásolhassák”.²⁵ Ugyanakkor ma nehéz elképzelni, hogy az egyházi hatóság rendelkezne az információtárolás olyan eszközeivel, melyek segítségével távol lehet tartani azokat a politikai vagy egyéb tényezőket, akik az információ megszerzésére törekszenek.

Helyi szinten a püspökök nemcsak csoportosan, a püspöki konferencia tagjaiként, hanem egyesével is fontos szerepet tölthetnek be a szükséges információk megszerzésében és feldolgozásában. Minden püspöknek joga van, hogy püspökségre alkalmas személyeket terjesszen fel az Apostoli Szentszékhez (377. k. 2.§). Ez a lehetőség a jogszabály szövegtervezetében még nem szerepelt. Az Egyházi Törvénykönyv olyan személyek felterjesztéséről beszél, akik „méltónak és alkalmasnak” látszanak. Ezzel a jogalkotó implicite kifejezi azt az elvárását, hogy a felterjesztés előtt az illetékes, a nevet felterjesztő megyéspüspök az információgyűjtés első lépéseit tegye meg. Az egyes püspöki konferenciák az adott ország és katolikus közösségének helyzetére vonatkozóan kiegészítő szempontokat fogalmazhatnak meg, melyeket a püspöki konferenciának vagy az egyes püspököknek a nevek felterjesztése esetén figyelembe kell venni.²⁶ Mindemellett még itt sem lehet szigorú értelemben vett információgyűjtésről beszélni, hanem mindezek olyan előkészületi lépések, melyek majd a későbbi, szoros értelemben vett információgyűjtést és feldolgozást könnyítik meg.

Segédpüspök kinevezése esetén, mivel azt a legtöbb esetben maga a megyéspüspök kéri, az általa alkalmasnak tartott három jelölt nevét tartalmazó listát is ő terjeszti fel az Apostoli Szentszéknek (377. k. 4.§). Ebből kifolyólag

²³ Vö. SARTORI, S. G., *La designazione del vescovo diocesano nel diritto ecclesiale*, i. m. 18.

²⁴ Vö. PROVOST, J., *Kommentár az Egyházi Törvénykönyv 377. kánonjához*, in CORIDEN, J. – GREEN, TH – HEINTSCHEL, D. (eds.), *The Code of Canon Law. A text and the Commentary*, New-York, 1985, 322.

²⁵ Vö. PROVOST, J., *Kommentár az Egyházi Törvénykönyv 377. kánonjához*, i. m. 322.

²⁶ Vö. BASSETT, W., *Procedure for the Selection of Bishops in the United States*,

az ő feladata az előzetes információgyűjtés is, hogy a jelöltek alkalmasságáról legalább általános ismerete legyen. A nevek beterjesztése után az alkalmasság további vizsgálata a többi esethez hasonlóan a pápai követ információgyűjtése útján történik.²⁷ Ritkán fordul elő, hogy az információgyűjtés és feldolgozás után alkalmasnak talált, a megyéspüspök által beterjesztett jelölt segédpüspökké való kinevezését az Apostoli Szentszék elutasítja. Ugyanakkor arra sincs kötelezve az Apostoli Szentszék, hogy a három nevet tartalmazó listáról a listán elsőként szereplőnek adja meg a kinevezést. Viszonylag ritkán, de előfordul, hogy a Szentszék az első személyt valamiért – például túl fiatalnak tartja – nem nevezi ki.²⁸ Arra is van példa, hogy a megyéspüspök kérése és így természetesen információgyűjtése nélkül nevez ki valakit az Apostoli Szentszék segédpüspökké. Ez több esetben történt az amerikai egyházmegyékben, ahol a megyéspüspök nem tudta (vagy nem akarta) az egyes büntető ügyeket kezelni, és a Szentszék különleges felhatalmazással rendelkező (403. k. 2.§) segédpüspököt nevezett ki.²⁹

III. A pápai követ információgyűjtési kötelessége

A pápai követ kötelességeit és jogait az Egyházi Törvénykönyv 364. kánonja foglalja össze.³⁰ A kánon negyedik pontja értelmében a pápai követ feladata, hogy „a püspökök kinevezésével kapcsolatban a jelöltek nevét az Apostoli Szentszéknek továbbítsa, vagy javasolja, valamint hogy az információs eljárást a kinevezendő személyekről lefolytassa az Apostoli Szentszéktől adott szabályok szerint.”³¹ A kánon csak rövid utalást tesz a pápai követ információgyűjtési feladatára, ezért a joganyag, illetve a gyakorlati alkalmazás más szentszéki előírásokban (lásd fent) van rögzítve.

Mivel a helyi egyház, sőt az egyes országok egész társadalmi életét jelentősen érinti, hogy az Apostoli Szentszék kiket nevez ki a püspöki hivatalokba, több szerző a pápai követ legfontosabb feladatának tekinti az információs eljárás jó megszervezését és lefolytatását.³² A pápai követ információs eljárására a konkrét püspöki hivatalokra való kinevezés előtt kerül sor. A pápai követ feladata ugyanis, hogy püspökkinevezés előtt a Szentszéknek felterjesztendő hármas listához a jelöltekről összegyűjtött és feldolgozott információkat a saját véleményével együtt eljuttassa (377. k. 3.§).

²⁷ Vö. RIVELLA, M., *Modalità speciali di designazione di alcuni vescovi*, in *Quaderni di diritto ecclesiale*, 12 (1999) 35-36.

²⁸ Vö. REESE, TH. J., *The Selection of Bishops*, i. m. 9.

²⁹ Vö. REESE, TH. J., *The Selection of Bishops*, i. m. 10.

³⁰ Az Egyházi Törvénykönyvbe az átdolgozás alatt viszonylag későn került be a pápai követ információgyűjtés területén betöltendő feladatára való utalás. Vö. *Communicationes*, 12 (1980) 287-289.

³¹ Lásd még AYMANS, W. – MÖRSDORF, K., *Kanonisches Recht - Gesandte des Papstes (cc. 362-367)*, Paderborn – München – Wien – Zürich, 1997, 268-269.

³² Vö. PROVOST, J., *Kommentár az Egyházi Törvénykönyv 364. kánonjához*, i. m. 303.

A Kódex követi az 1969. június 24-én kiadott *Sollicitudo omnium ecclesiarum* kezdetű *motu proprio* megfogalmazását. A *motu proprio*, amely a pápai követek jogait és kötelességeit foglalja össze, a püspököknevezést megelőző információs eljárás lefolytatását a pápai követ hatáskörébe utalja.³³ A pápai követ feladata a jelöltek neveit és az eljárás eredményét a Szentszék illetékes központi hatóságainak továbbítani. Sőt, a pápai rendelkezés szerint a pápai követ a saját véleményét és „votum”-át is csatolja a begyűjtött információkhoz. Így annak is ki kell derülni, hogy maga a pápai követ kit preferál a jelöltek közül. Ezzel a pápai követ olyan jelöltekre is felhívhatja a Szentszék figyelmét, akiket esetleg a többi helyi püspök nem jelöl meg.³⁴

Ami az információgyűjtés mechanizmusát illeti, a pápai követ nemcsak a jelöltek listáját terjeszti fel. A CIC és az egyéb szentszéki dokumentumok megjelölik, hogy a pápai követnek milyen körben kell az információgyűjtést elvégezni. Így az ő feladata, hogy megtudakolja az egyháztartomány érsekének és a tartomány püspökeinek véleményét a jelölttel kapcsolatban. Továbbá a pápai követ a püspöki konferencia elnökének véleményét is megszerzi.³⁵ Ez azonban feltételezi, hogy a püspöki konferencia elnöke valamilyen úton már beszerezte a jelölttel kapcsolatos legfontosabb információkat. Ez a nagy kiterjedésű országokban – pl. Egyesült Államok – nem nehézségek nélküli, hiszen milyen alapon tétéleznénk fel, hogy a konferencia elnöke a nagy kiterjedésű ország minden katolikus lekipásztorát ismeri.³⁶ Az, hogy ezek a személyek – tartomány érseke, püspökök, püspöki konferencia elnöke milyen mértékben tudnak használható információval szolgálni, erősen függ a személyes beállítottságuktól, vagyis hogy a maguk részéről mennyire tartották fontosnak a jelölttel kapcsolatos információgyűjtést.³⁷ A Püspöki Kongregáció 2004-ben a püspökök feladatáról kiadott direktóriumban a pápai követtel való együttműködés alatt tárgyalja a püspökjelöltekkel kapcsolatos információs eljárás lefolytatását.³⁸ A direktórium kéri a helyi püspököket, hogy az információ beszerzésében és a megfelelő jelölt kiválasztásában aktívan működjenek együtt a pápai követtel. A pápai követnek meg kell hallgatnia egyeseket a püspöki tanácsosok testületéből (vö. 502. k.) és a székeskáptalanból (503-510. k.) is. Ha hasznosnak tűnik, világi papokat, szerzeteseket és világi embereket is megkérdez. Ez utóbbiak vonatkozásában a

³³ „Quoad Episcoporum aliorumque Ordinariorum cum Episcopis aequiparatorum nominationem, Legati Pontificii officium est instruere, de more, processum informativum de promovendis, itemque indicem candidatorum vel singula nomina candidatorum idoneorum competentibus Dicasteriis Romanae Curiae proponere una cum accurata relatione, significatis coram Domino propria sententia ac voto, quis nempe ex candidatis sibi magis idoneus videatur.” VI. Pál, *Motu proprio*, 1969. VI. 24, *Sollicitudo omnium ecclesiarum*, VI/1, in *AAS*, 61 (1969) 481.

³⁴ Vö. METZ, R., *Papal Legates and the Appointment of Bishops*, in *The Jurist*, 52 (1992) 271.

³⁵ Vö. LONGHITANO, A., *Nomina dei vescovi, Requisiti, consacrazione*, in Gruppo Italiano Docenti di Diritto Canonico, (a cura di) *Il diritto nell' mistero della Chiesa*, Roma, 2001, 307.

³⁶ Vö. REESE, TH. J., *The Selection of Bishops*, i. m. 16.

³⁷ Vö. REESE, TH. J., *The Selection of Bishops*, i. m. 15.

³⁸ Vö. Püspöki Kongregáció, *Directorium, Apostolorum successores*, 2004. II. 22, 14. pont, in *Enchiridion Vaticanum* (EV) XXII, 1065, nr. 1062-1063.

jogalkotó külön kiemeli, hogy ez egyenként és titokban történjen (377. k. 3.§). A pápai követ szabadon dönti el, hogy a terület papjai közül kiket szeretne meghallgatni.³⁹ Nincs lényeges különbség az információgyűjtés és feldolgozás menete között akkor sem, ha érseki szék betöltéséről van szó. Ilyen esetben legfeljebb szélesebb körből és nagyobb körültekintéssel gyűjtik be az információkat,⁴⁰ illetve a szentszéki központi hatóságok is nagyobb figyelmet szentelnek az információfeldolgozás központi szakaszára.

Az információgyűjtés szempontjából a pápai követ legfontosabb feladata, hogy a helyi katolikus közösség különböző szegmenseinek véleményét is megismerje. Az elmúlt években egyes szerzők és nyugat-európai katolikus közösségek erőteljesen követelték, hogy az Apostoli Szentszék az információs eljárás lefolytatása során nagyobb hangsúlyt helyezzen a helyi emberek véleményének megismerésére. Ezzel párhuzamosan a Vatikán centralizált püspökkinevezési politikáját is erősen támadták, mondván az nem veszi eléggé figyelembe a helyi egyházi és társadalmi körülményeket. Egyes szerzők szerint, ha a helyi szinten, az információs eljárás korai szakaszában megfelelően figyelembe vennék a laikusok véleményét, el lehetne kerülni az információgyűjtés egyoldalúságát, illetve, hogy túl későn derüljön ki, hogy a begyűjtött információk egy része téves.⁴¹ Az információs eljárás jelen szabályozása elleni tiltakozás példája az 1989. január 6-án kiadott Kölni Deklaráció, amelyet 169 német, svájci, holland és luxemburgi teológia professzor írt alá. A deklaráció szemfényvesztésnek nevezi a vatikáni információs eljárás helyi szakaszát, hozzátéve, hogy az embe-
rektől begyűjtött vélemények legkevésbé sincsenek hatással a végeredményre, vagyis a püspökkinevezésre. Ezt ugyanis teljesen más egyház- és világpolitikai tényezők befolyásolják.⁴² Így azonban az információs eljárás legősibb szakasza, a „keresztény nép megkérdezése” gyakorlatilag jelentőségét veszíti.⁴³ Ugyanakkor az is tagadhatatlan, amit más szerzők hangsúlyoznak, hogy a helyi emberek gondolkodására a helyi társadalmi és politikai viszonyok jelentősen hatnak. Így nehéz elképzelni, hogy helyi szinten a jelöltek személyével kapcsolatban elfogulatlan, objektív, a társadalmi és a politikai elvárásoktól független állásfoglalást képesek megfogalmazni. Ebből kifolyólag a helyi szinten összegyűjtött információkat egyetemesebb szempontok alapján az Apostoli Szentszéknek

³⁹ Vö. VI. Pál, Motu proprio. 1969. VI. 24, *Sollicitudo omnium ecclesiarum*, VI/2, in *AAS*, 61(1969) 481.

⁴⁰ Vö. REESE, TH. J., *The Selection of Bishops*, i. m. 19.

⁴¹ Vö. KILMARTIN, E., *Episcopal Election: The Right of the Laity*, in *The Jurist*, 41 (1981) 343-370.

⁴² Például a nyolcvanas és kilencvenes években a fekete amerikaiak érdekei miatt, erőteljesen szorgalmazták, hogy több fekete amerikai kerüljön fel a püspökjelöltek listájára, és ne csak a feketék lelkipásztori ellátásáért felelős segédpüspök, hanem fekete megyéspüspök is legyen. A felvetés azonban nem kevés feszültséget okozott, illetve az információs eljárás objektivitását is megkérdőjelezte. Vö. REESE, TH. J., *The Selection of Bishops*, i. m. 6.

⁴³ Vö. GAUDEMET, J., *Bishops from Election to Nomination*, in HUIZING, P. – WALF, K., *Electing our own Bishops*, Edinburgh, 1980, 10-15.

valóban újra kell értékelni.⁴⁴ Mások elvi szempontokból indulnak ki: mivel a Katolikus Egyház nem demokratikus, hanem hierarchikus felépítmény, érthető és elfogadható, hogy a felépítmény más és más elemei eltérő szerepet töltenek be az információs eljárásban – gyűjtésben és feldolgozásban – és a végső döntés meghozatalában. Így van ugyan szerepe a világiaknak, de sokkal kisebb, mint a klérusnak, illetve a terület egyházi vezetőinek, nem is beszélve a Szentszék központi hatóságairól és a római pápáról, aki a végső döntést meghozza.⁴⁵

Az eltérő vélemények és kritikák ellenére tény, hogy a hatályos egyházi jogi szabályozás értelmében, nagyobb szerep jut az információs eljárás menetében a helyi közösségeknek: a helyi papoknak és világiaknak.⁴⁶ A törvénykönyv átdolgozásakor is több szempont ütközött, mire kialakult a törvény végleges szövege. Voltak olyan felvetések, melyek az információgyűjtésben – ideológiai okokból – egyáltalán nem adtak volna szerepet a világiaknak. Mások ezzel szemben a hatályos jogi szabályozásnál aktívabban vonták volna be a világiakat az információgyűjtés menetébe.⁴⁷ Egyes felvetések szerint attól függően kellett volna bevonni a laikusokat az információgyűjtés folyamatába, hogy az adott területen élő világiak mennyire alkalmasak ennek végrehajtására. Ennek megítélése pedig a helyi püspöki konferencia feladata lett volna.⁴⁸ Ez azonban annyira zavaró különbséget eredményezett volna az információs eljárás jogi szabályozásában és gyakorlati megvalósításában, hogy ez a felvetés nem kapott támogatást. Végülis az információs eljárás lefolytatásának hatályos egyházi jogi szabályozásában van ugyan helye a világiak véleményének, de véleménynyilvánítási lehetőségük mérsékeltnak mondható.⁴⁹ Az is igaz, hogy a világiaktól származó információknak elég nagy a rizikófaktora. Vannak országok – mint Magyarország is – ahol a pápai követ, még ha beszél is a nagy világnyelveken, nem ismeri elég jól annak az országnak a nyelvét, ahol szolgálatban van. Ha a megkérdezettek nem beszélnek a pápai követ által felkínált idegen nyelveken, nagy esély van a félreértésekre, illetve teljes mértékben ki van szolgáltatva az összegyűjtött információk fordításának. Abban az esetben pedig, ha csak olyanokat kérdeznek meg, akik jól beszélnek valamelyik nyugati-európai nyelvet, erősen leszűkül azoknak a személyeknek a köre, akiktől információt lehet begyűjteni. Jelentős hatással bír az is, hogy kik azok a személyek, akik befolyásolják a pápai követet, és mik azok a fő kritériumok, melyek alapján saját véleményét

⁴⁴ Vö. ALBERIOGIO, G., *L'episcopato al Vaticano II*, in *Cristianesimo nella storia*, 8 (1987) 147-164.

⁴⁵ Vö. MONTAN, A., *Le modalità per la scelta dei candidati all'episcopato: Nota*, in *Il processo di deignazione dei vescovi, storia, legislazione, prassi*, Città del Vaticano, 1996, 388-390.

⁴⁶ A törvénymódosítási javaslatokhoz lásd *Communicationes*, 18 (1986) 94-97; 119-123; 127-128; 158-159.

⁴⁷ Vö. CORBELLINI, G., *Le modalità per la scelta dei candidati all'episcopato nel Codice di Diritto Canonico*, i. m. 355.

⁴⁸ Vö. *Communicationes*, 18 (1986) 122.

⁴⁹ Vö. LODA, N., *Sul concetto di nomina ed elezione dei vescovi nel CIC e nel CCEO confronto, teorosi e procedimenti*, in *Il processo di deignazione dei vescovi, storia, legislazione, prassi*, Città del Vaticano, 1996, 468

megfogalmazza.⁵⁰ Olyan területeken, ahol jelentős nem katolikus közösség él, nagyobb hangsúlyt helyeznek, a jelölt nem katolikus keresztényekkel és nem keresztényekkel kialakított kapcsolatára. Előfordulhat, hogy ezeknek a nem katolikus közösségeknek a vallási vezetőit és a híveit is megkérdezik.⁵¹

A pápai követ az információgyűjtést írásban és szóban végzi. Ha a beérkező írásos jellemzések kiegészítésre szorulnak, vagy nem elég pontos a megfogalmazás, vagy a megkérdezettek véleménye jelentősen eltér, akkor akár kihallgatás útján, akár írásos formában kiegészítést lehet kérni. Joggal hívják fel egyes szerzők a figyelmet arra a problémára, hogy a püspökkinevezés előtti információgyűjtés legnagyobb esetlegessége, hogy minden azon múlik, hogy a pápai követ milyen módon gyűjti össze az információkat, és milyen alaposan jár utána az elhangzott vagy leírt vélemények igazságtartalmának. Jelentős újdonságnak számít, hogy a Püspöki Kongregáció által az Államtitkárság jóváhagyásával 2002. június 7-én kiadott "*Istruzione circa la procedura per le nomine episcopali*"⁵² utasítás elrendeli, hogy amennyiben a vizsgálati szakaszban a megkérdezettek bármelyike a jelölttel kapcsolatosan megemlíti a pedofiliát vagy a homoszexualitást, addig nem lehet folytatni az eljárást, amíg az említett információ igazságtartalma nem tisztázódik. Ilyen esetben akár magát a jelöltet is meg lehet kérdezni, hogy volt-e olyan esemény az életében, amely a későbbiekben, püspöki szolgálata teljesítésére kompromittáló lehet.

Nem minden országban van arra lehetőség, hogy a pápai követ az információs eljárást ugyanúgy folytassa le. Előfordulhatnak, olyan körülmények, amelyek a pápai követ mozgásterét és így az információgyűjtés és feldolgozás lehetőségét erősen beszűkítik. Diktatórikus országokban vagy olyan területeken, ahol túl nagy a Katolikus Egyházra nehezedő állami nyomás, előfordulhat, hogy az információgyűjtés más eszközeihez kell folyamodni a jelölt alkalmasságának megismeréséhez.

Lehetséges, hogy a lefolytatott információs eljárás eredményessége ellenére is nehézségek adódnak. Az elmúlt években több nyugat-európai országban fordult elő, hogy már kinevezett püspököknek, akinél a vatikáni információgyűjtést lefolytatták, és az információkat már feldolgozták, kellett a püspöki kinevezését, illetve konkrét püspöki hivatali visszautasítani, mert egy politikai kérdésben vagy társadalomszemléletben jelentősen más véleményt képviselt, mint az adott ország vagy közvélemény túlnyomó többsége. A szentszéki vizsgálat azonban kifejezetten nem tér ki ezekre a történelmi vagy politikai beállítottsággal kapcsolatos kérdésekre. Így, hacsak nyilvánosan nem hangsúlyozza az illető az

⁵⁰ Vö. METZ, R., *Papal Legates and the Appointment of Bishops*, i. m. 281.

⁵¹ Vö. HUELS, M. J. – GAILLARDETZ, R., *The Election of Bishops: Recovering the Traditions*, i. m. 372.

⁵² Vö. Vatikáni Államtitkárság - Püspöki Kongregáció, Dok., 2002. VI. 7, Prot. N. 23/02. A dokumentum a latin egyházra vonatkozik. A keleti katolikusra más előírások vonatkoznak. Vö. LORUSSO, L., *La designazione dei vescovi nel Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, in *Quaderni di diritto ecclesiale*, 12 (1999) 46-57.

adott kérdésben kialakított véleményét, nem biztos, hogy kiderülnek ezek a problémás pontok. Nyilvánvalóan azonban a társadalmi feszültségek elkerülése végett a Szentszék ügyel, hogy a püspök személye minél kevésbé legyen társadalmi szempontból kompromittáló.

IV. Az Apostoli Szentszék központi hivatalainak eljárása

A helyi információs eljárás lefolytatása után a begyűjtött információk feldolgozását, illetve egyéb információk begyűjtését az apostoli szentszék központi hatóságai végzik.⁵³ A történelem folyamán a Római Pápa és a központi hivatalok jelentősége a püspökkinevezés előtti információs eljárás irányításában és az információk feldolgozásában folyamatosan növekedett meg.⁵⁴ Különösen olyan történelmi időszakokban, amikor a Katolikus Egyház a püspökkinevezés területén saját autonómiájának védelmére kényszerült, fogalmazódott meg erőteljesebben, hogy a püspökségre alkalmas személy kiválasztása, vagy legalábbis kinevezése az egyházi hatóság, méghozzá az Apostoli Szentszék és a Római Pápa feladata.

A hatályos jogi szabályozás értelmében is az Apostoli Szentszékre tartozik az alkalmasság végső megítélése (378. k. 2.§), a kinevezés vagy megerősítés pedig közvetlenül a római pápára (377. k. 1.§). Így a pápai követ által begyűjtött, feldolgozott és saját véleményezéssel ellátott információkat az Apostoli Szentszék egyes központi hivatalai újraértékelik. Az Egyházi Törvénykönyv csak általánosságban beszél az Apostoli Szentszék kötelezettségéről. A pontosítást, hogy pontosan mely hivatalokról van szó, a *Pastor Bonus* kezdetű apostoli konstitúció adja meg. E szerint az információfeldolgozás szentszéki szakaszában a Püspöki Kongregáció,⁵⁵ illetve ha a jelölt a missziós területeken él, a Népek Evangelizációjának Kongregációja⁵⁶ tölt be központi szerepet. Feladatuk a beérkezett információk biztonságos tárolása, ellenőrzése és kiértékelése. Ha az érdemi kiértékeléshez még valamilyen fontos információ hiányzik vagy kevés információ áll rendelkezésre, akkor a Püspöki Kongregáció vagy Népek Evangelizációjának Kongregációja élén álló bíboros prefektus felkéri a helyi információs eljárást lefolytató pápai követet a dokumentáció kiegészítésére. Továbbá a Püspöki vagy Népek Evangelizációjának Kongregációja a Szentszék egyéb központi hatóságaitól beszerzi a jelölt kinevezéshez szükséges – *nihil obstatot*. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy ellenőrzik, hogy nincs-e a jelöltre nézve olyan terhelő információ, amely miatt nem lehet a kinevezést megadni. A jelölt tanításbeli kifogástalanságát a Hittani Kongregáció igazolja. A *Pastor Bonus* kezdetű

⁵³ Vö. ANDRÉS, D. J., *La interdicasterialidad del nombramiento de obispos según la Pastor Bonus, y el Secreto Pontificio*, in *Il processo di deignazione dei vescovi, storia, legislazione, prassi*, Città del Vaticano, 1996, 577-578.

⁵⁴ Vö. LYNCH, J., *Co-responsability in the First Five Centuries: Presbiteral Colleges and Election of Bishops*, in *The Jurist*, 31 (1971) 14-53.

⁵⁵ Vö. II. János Pál, Const, Ap., *Pastor Bonus*, 77. cikkely, 1988. VI. 28, in *AAS*, 80 (1988) 879.

⁵⁶ Vö. II. János Pál, Const, Ap., *Pastor Bonus*, 89. cikkely, 1988. VI. 28, in *AAS*, 80 (1988) 882.

apostoli konstitúció 52. cikkelye szerint a Hittani Kongregáció kompetens a hit és az erkölcs ellen elkövetett súlyos bűncselekmények esetén a büntetőeljárás lefolytatására és a büntetőítélet meghozatalára.⁵⁷ A világ különböző pontjain ki-robbant botrányok hatására II. János Pál pápa 2001-ben külön dokumentumban pontosította az Apostoli Konstitúció 52. cikkelyének jelentését.⁵⁸ E szerint a különösen súlyos erkölcsi bűncselekmény alatt a *pedofiliát* kell érteni. Így azokkal szemben, akiket kánonjogi értelemben – amely szinte az összes világi büntető-jognál szigorúbb – pedofiliával vádolnak meg, az eljárás lefolytatása és később a dokumentumok tárolása a Hittani Kongregáció feladata.⁵⁹ Ebből kifolyólag a Hittani Kongregáció a jelölttel kapcsolatos védett információkat is az eljárást koordináló Püspöki Kongregáció rendelkezésére bocsátja. A kinevezés előtt a Klérus Kongregációt is megkérdezik. A Klérus Kongregáció általános feladatai közé tartozik a klerikusok ügyeinek intézése.⁶⁰ Ha a jelöltnek a kongregációval bármilyen ügye volt, akkor az arról szóló információkat a Klérus Kongregáció átadja a Püspöki Kongregációnak. Mivel a Hittani Kongregáció foglalkozik a különösen súlyos ügyekkel, előfordulhat, hogy a Klérus Kongregáció birtokában lévő negatív információ nem olyan jelentős, amely a kinevezést befolyásolná. Ha a püspökjelölt szerzetes – vagy szerzetes volt –, a Püspöki Kongregáció a Szerzetesi Kongregációtól is begyűjti a rendelkezésre álló információkat.⁶¹

A Püspöki Kongregáció a többi szentszéki hivataltól és a helyi hatóságoktól befolyt információkat rendszerezi és feldolgozza, illetve elkészíti saját jelentését, amelyet a Püspöki Kongregáció élén álló bíboros prefektus átad a Római Pápának, aki a püspökkinevezésről szabadon dönt. Ritkán fordul elő, hogy a Szentszék központi hatóságai által elvégzett információs eljárás eredményét a római pápa megkérdőjelezi és visszaküldi újabb ellenőrzésre, vagy kikérdez egyéb személyeket, akik pontosabb információkkal szolgálhatnak. A legtöbb esetben a központi hatóságok által elé terjesztett információk alapján dönt.⁶²

Előfordulhat, hogy a pápa nemzetisége vagy egyéb ismeretei miatt egy bizonyos területre nagyobb rálátása van, és ezért más elképzelése van az adott püspöki székkal kapcsolatban. Ezen kívül a pápa általános kormányzati beállítottságából is kikövetkeztethető, hogy kiket – inkább lelkipásztori, alaposabb teológiai vagy egyházi ismeretekkel rendelkező vagy a Római Szentszék irányába jobban elkötelezett személyeket – szeretne a kormányzati tevékenységgel megbízni. A pápai pozitív döntés után a Püspöki Kongregáció értesíti a pápai

⁵⁷ Vö. II. János Pál, Const, Ap., *Pastor Bonus*, 52. cikkely, 1988. VI. 28, in *AAS*, 80 (1988) 874.

⁵⁸ Vö. II. János Pál, *Moru proprio, Sacramentorum sanctitatis tutela*, 2001. IV. 30, in *AAS*, 93 (2001) 785-788. újabb módosítás Hittani Kongregáció, Dok., *Normae de Gravioribus Delictis*, 2010. V. 21, in *AAS*, 102 (2010) 419-434.

⁵⁹ Vö. SCICLUNA, CH., *The Procedure and Praxis of the Congregation for the Doctrine of the Faith Regarding Graviora Delicta*, in DUGAN, P., (ed.) *The Penal Process and the Protection of Rights in Canon Law*, Montréal, 2005, 235-245.

⁶⁰ Vö. II. János Pál, Const, Ap., *Pastor Bonus*, 106. cikkely, 1988. VI. 28, in *AAS*, 80 (1988) 887.

⁶¹ Vö. ARRIETA, J. I., *Governance Structures within the Catholic Church*, i. m. 201.

⁶² Vö. REESE, TH. J., *The Selection of Bishops*, i. m. 27.

követet. A pápai követ pedig értesíti a jelölt püspökét, és a jelöltet megkérdezi, hogy elfogadja-e a kinevezést. Az esetek egy jelentéktelen százalékában előfordul, hogy a jelölt valamilyen okból nem fogadja el a kinevezést. Végezetül, ha egy állammal kétoldalú nemzetközi megállapodás van érvényben arra vonatkozóan, hogy a világi hatóságnak bármilyen beleszólása van a püspökkinevezésbe, akkor ennek a lebonyolítása, és az állami hatóság informálása a Vatikáni Államtitkárság feladata.⁶³ A jelölt megkérdezését is az információs eljárás részének tekintjük, ezért a jelölt a kinevezés nyilvánosságra hozataláig senkinek nem beszélhet a kinevezésről.

A központi információfeldolgozás nagy érdeme, hogy a helyi szinten összegyűjtött információkat az Apostoli Szentszék központi hatóságainak információjával lehet kiegészíteni, és így átfogóbb képet lehet kapni a jelöltről. Ugyanakkor hátránya, hogy csak a befolyt jelentésekből és információkból dolgozik, vagyis ha nincsenek a jelölttel kapcsolatosan terhelő információk, alaposabb vizsgálatra ugyanazokban a kérdésekben nem kerül sor. További gyenge pontja a Püspöki Kongregáció információ-feldolgozási eljárásának, hogy Kongregáció plenáriájának – teljes ülése –, tagjai, akik kiértékeli a befolyt információkat, nagyon eltérő nyelvtudással rendelkeznek. Ezért az információk kiértékeléséhez érdemben csak azok tudnak hozzászólni, akik megfelelő szinten tudnak olaszul. A begyűjtött dokumentumok áttekintéséhez pedig a latin és egyéb világnyelvek ismerete is szükséges.⁶⁴

Előfordulhat, hogy az összegyűjtött negatív vélemények ellenére is megtörténik a személy kinevezése, illetve hogy bár a pápai követ saját összefoglaló jelentésében nem támogatja a jelölt kinevezését, a szentszéki hatóságok felülbírálják a helyi információs forrásokat és a pápai követ szavazatát. Az ilyen eset azonban erősen csökkenti a helyi információgyűjtés és feldolgozás tekintélyét. Gyengíti az információgyűjtés hatékonyságát az is, hogy a Katolikus Egyház jogrendje által meghatározott követelmények soha nem érintik a kinevezés érvényességét, hanem csak a megengedettségét.⁶⁵ Vagyis olyan esetekben, ha a jelölt nem felel meg a követelményeknek, de a római pápa mégis kinevezné az illetőt, érvényesen nyer kinevezést. Ez a jogbiztonság és az adott püspök egyházkormányzati tevékenységének biztosítása szempontjából érthető, de a hétköznapi életben számtalan nehézség származik abból, ha a kinevezés megengedettségi feltételei nem teljesülnek.

⁶³ Vö. II. János Pál, Const, Ap., *Pastor Bonus*, 47. cikkely, 1988. VI. 28, in *AAS*, 80 (1988) 872. Lásd még. ARRIETA, J. I., *Governance Structures within the Catholic Church*, i. m. 201.

⁶⁴ A plenáriára éppen a nyelvi problémák vagy a nagy távolság miatt nem is jön el az összes püspök, aki tagja a kongregációnak. Bizonyos területek püspökei egyébként sem szóltak hozzá az olyan püspök kinevezésekhez, akik nem a saját „nyelvterületükhöz” tartoztak. Vö. REESE, TH. J., *The Selection of Bishops*, i. m. 25.

⁶⁵ Vö. ARRIETA, J. I., *Governance Structures within the Catholic Church*, Montreal, 2000, 202.

V. Az állami hatóságok szerepe a püspökkinevezés előtti információs eljárásban

Ma a legtöbb országban megvalósul az állam és az egyház szétválasztása, és ezért a püspökkinevezés és az előzetes információgyűjtés és információfeldolgozás az állami hatóságok közreműködése nélkül történik. A kodifikált egyházjog, az 1917-es Egyházi Törvénykönyv egyetemes jogszabály erejével mondja ki, hogy a püspökök „kinevezése” a római pápa kizárólagos joga (1917-es CIC, 329. k. 2.§). Ugyanakkor a II. Vatikáni Zsinat felfogásának egyetemes és konkordatális érvényesítéséig gyakoribb volt, hogy régebbi kiváltságok vagy államközi megállapodások harmadik „személy” számára lehetőséget biztosítottak a püspök bemutatására vagy kinevezésére.⁶⁶ Ez leginkább egyes testületek – székes káptalan – püspökválasztási (1917-es CIC, 329. k. 2.§), illetve az egyes államok bemutatási, illetve ritkán kinevezési jogát takarta (1917-es CIC, 331. k. 2.§). Az alkalmasság végső megítélése azonban nem a választó testület vagy a bemutató állami hatóság, hanem kizárólag az Apostoli Szentszék hatáskörébe tartozott (1917-es CIC, 332. k. 1.§).⁶⁷ A püspöki hivatal elfoglalásához szükséges kinevezést a római pápa, az előzetes vizsgálatot az Apostoli Szentszék végezte (1917-es CIC, 332. k. 1.§). Sőt, ilyen esetekben az egyházi jogalkotó még nagyobb hangsúlyt fektetett arra, hogy a bemutatott vagy a választott személy hitvallást tegyen, és esküvel erősítse meg elkötelezettségét az Apostoli Szentszék felé (1917-es CIC, 332. k. 2.§).⁶⁸ Bár az előzetes információs eljárás alatt a Szentszék nyilván meggyőződött a jelölt hűségéről és katolikus beállítottságáról, de az esküvel még inkább el akarta mélyíteni a jelölt Szentszékhez való elkötelezettségét. Olyan esetekben, ahol az állami hatóság is beleszól a püspökkinevezés menetébe, az információs eljárás lefolytatásánál ma is nagyobb hangsúlyt helyeznek a jelölt Szentszékhez és a Római Pápához, illetve a katolikus tanításhoz való hűségére.

Ma már ritkaságszámba megy, hogy a püspökkinevezés és így az előzetes információgyűjtés nem szabadon és nem kizárólag az egyházi hatóság részéről történne. Illetve, ha egy testületnek – pl. káptalan – bemutatási joga van is,⁶⁹ vagy az egyes államok igényt tartanának is a püspökkinevezés területén bizo-

⁶⁶ Vö. JONE, H., *Der Bischof die Teilhaber an der bischöflichen Gewalt*, in *Gesetzbuch des kanonischen Rechtes, Erklärung der Kanones*, Wien-Zürich, 1939, Vol. I., 276-277.

⁶⁷ Történelmi okokból Franciaországban két egyházmegyében – Metz és Strasbourg – ma is érvényben van, hogy az államelnök nevezi ki a püspököket. Az alkalmasság megítélése azonban nem az államelnökre, hanem az alkalmasság általános követelményei alapján az Apostoli Szentszékre tartozik. A végső megerősítés pedig a Római Pápa joga. Vö. METZ, R., *Le président de la République française dernier et unique chef d'état au monde qui nomme encore des évêques*, in *Revue des Sciences Religieuses*, 60 (1986) 63-89.

⁶⁸ Vö. WOYWOD, S. – SMITH, C., *A Practical Commentary on the Code of Canon Law*, London, New-York, 1952, 135.

⁶⁹ Ehhez lásd HEINZ, M., *Das Bischofswahlrecht in der Schweiz unter besonderer Berücksichtigung der Entwicklung im Bistum Basel nach der Reorganisation*, in *Münchener Theologische Studien*, St. Otteilien, 1977.

nyos előjogokra, a végső felelősség ilyen esetekben sem a választó testületé, illetve az egyes államé, hanem az Apostoli Szentszéké. Tény azonban, hogy a hatályos egyházi jogalkotás mind a kinevezést, mind az előzetes információgyűjtési folyamatot, illetve az információ feldolgozását az egyházi hatóság privilegiált jogcselekményének tekinti.⁷⁰ A II. Vatikáni Zsinat *Christus Dominus* kezdetű határozata kifejezetten megerősíti ezt az alapelvet, sőt azt is hozzáteszi, hogy az egyes államok és polgári hatóságok mondjanak le azokról a kiváltságokról, amelyeket a kétoldalú nemzetközi megállapodások és a szokásjog biztosít számukra a püspökkinevezés és bemutatás kapcsán. Bár a zsinati dokumentum csak a bemutatásról beszél, de teljesen egyértelmű, hogy ez érinti az információgyűjtést is. A zsinat a püspökkinevezés területén az egyház abszolút kizárólagosságának elvét azzal támasztja alá, hogy a püspökök lelki – és nem világi – hatalmat gyakorolnak. Ugyanakkor mégis azt látjuk, hogy az elmúlt években az egyes vallási közösségek, köztük a Katolikus Egyház helyi szervezete is közvéleményt formáló erőként jelent meg. Attól függően kisebb vagy nagyobb a Katolikus Egyház „mozgósító ereje”, hogy mekkora a katolikus közösség száma és milyen mértékű a katolikus elkötelezettsége vallási közösségük iránt. Ahol ez a mozgósító erő nagyobb, ott az állami igyekezet is erősebb, hogy az egyházi hatóságot – akár az információgyűjtés folyamata alatt – befolyásolja. E mögött azonban nem kell feltétlenül rossz szándékot látni, hiszen az egyes vallási vezetők – különösen is a nagy mozgósító erővel rendelkező közösségek vezetői – nemzetbiztonsági szempontból nem elhanyagolható tényezők. Ezeket a biztonságpolitikai tényezőket pedig az államszervezetnek és kormányának pártállástól függetlenül figyelembe kell venni. A Katolikus Egyház esetében ez még hangsúlyozottabb szempont, hiszen a püspökök központilag nyernek kinevezést és elmozdításukra is csak a római pápa hozzájárulásával van lehetőség (401. k. 1.§, 2.§). Továbbá a püspökök „kötelező” lemondási életkora is meglehetősen magas: hetvenöt év (401. k. 1.§). Ebből következően a megfelelő információk összegyűjtésének és a több – köztük az állami – szempontnak való megfelelés jelentősége nagyobb, mint az olyan vallási közösségek esetében, melyek vezetője rövidebb ideig irányítja az adott közösséget.

A hatvanas és a hetvenes években, amikor az Apostoli Szentszék a II. Vatikáni Zsinat fényében igyekezett az egyes államokkal kötött kétoldalú nemzetközi megállapodását újragondolni és újrakötni, az egyik fő szempont volt a püspökkinevezés szabadságának biztosítása.⁷¹ Hagyományosan katolikus országok, ahol az állami hatóságok a püspökkinevezés előtt kiváltságokkal rendelkeztek – kinevezés, bemutatás, általános politikai kifogással való élés, a kinevezendő személlyel kapcsolatos általános szempontok megfogalmazása stb. – érthető módon a kiváltságok megtartásáért szálltak síkra. Nem volt ritka, hogy a

⁷⁰ Vö. PRIETO, V., *Diritto dei rapporti tra Chiesa e società civile*, Roma, 2003, 89-90.

⁷¹ Vö. TALAMANCA, A., *Le nomine episcopali nei concordati post-conciliari*, in *Quaderni di diritto e politico ecclesiastica*, 1991/I, 97-110.

nemzetközi megállapodásban mindkét fél – az Apostoli Szentszék is – engedményekre kényszerült.⁷² Az pedig szinte természetes volt – és mind a mai napig az – hogy a katonai lelkészségek élén álló főpap állami közreműködéssel nyeri el hivatalát.⁷³ Ez pontosan azt jelenti, hogy az adott állam jogos követelményeket támaszthat a jelölttel szemben. Ma sem látszik teljesen indokolatlannak és megalapozatlannak, ha a püspöki hivatalt elnyerő személyek bizonyos állami követelményeknek is megfelelnek. Ezeknek azonban objektív követelményeknek kell lenniük – pl. legyen büntetlen előéletű (itt nem azokra az esetekre gondolunk mikor éppen vallási elkötelezettsége miatt hurcolták meg), az adott ország állampolgára stb. Ezt az adott ország és az Apostoli Szentszék között kötött kétoldalú megállapodásban lehet tisztázni, megjelölve az adott állam számára rendelkezésre álló hasznos időt, amely alatt az illetékségi területéhez tartozó adatgyűjtést elvégzi.⁷⁴ Ez abból a szempontból sem látszik megalapozatlannak, hogy ily módon a helyi egyházi és a központi vatikáni információgyűjtést olyan információkkal lehet kiegészíteni, amelynek megszerzésére az egyházi hatóságnak esetleg nem lenne törvényes lehetősége.

Ugyanakkor lehet olyan politikai helyzet is, amikor az Apostoli Szentszék a nagyobb rossz – vagyis hogy egyáltalán ne létezzen az adott országban egyházi hierarchia – elkerülése érdekében az államnak előjogokat biztosít. Az előjogokat – amely a legtöbb esetben a jelölt az adott állam részéről való előzetes bemutatása⁷⁵ vagy a jelölt nemzetbiztonsági átvilágítása – kétoldalú nemzetközi megállapodásban szokták lefektetni.

A politikai szempontok, mely szerint a Katolikus Egyház bizonyos kedvezmények fejében – épületek fenntartása, államvallási státusz stb. – a püspök-kinevezés területén előjogokat biztosított az állami vezetőség számára, nagy

⁷² Pl. Salvador, Argentína, Kolumbia, Németország és Spanyolország esetében. Vö. AIMONE, P. V., *Partecipazione del potere civile nella nomina dei vescovi in accordi conclusi della Santa Sede con i governi civili tra 1965 e il 1976*, in *Apollinaris*, 50 (1977) 577-586. Hasonló állami vagy elnöki egyezmény történt az Egyesült Államok részéről is. A negyvenes években Roosvelt elnök a saját politikai irányvonalának megfelelő püspököt szeretett volna kineveztetni. Vö. HAROLD, L. ICKES, *The Secret Diary of Harold L. Ickes*, New York, 1955, III/65. Az olasz helyzethez lásd RENZONI, L., *L'intervento dello Stato nella nomina dei vescovi e parroci*, in Aa., Vv., *Studi per la revisione del Concordato*, Padova, 1979, 449-451.

⁷³ Vö. UJHÁZI, L., *A katolikus tábori lelkészségek jogi szabályozása az újabb etikai és jogi kihívások fényében*, in *Jogelméleti Szemle*, (2011/1) <http://jesz.ajk.elte.hu/ujhazi45.html>.

⁷⁴ A püspök kinevezések területén az egyes konkordátumokban megfogalmazott állami „előjogokhoz” lásd COSTALUNGA, M., *Procedura con i governi e privilegi in materia di nomine vescovili*, in BONNET, A. – GULLO, C., (a cura di) *La curia romana nella cost. Ap. Pastor Bonus*, Città del Vaticano, 1990, 293-307. Az összegyűjtött konkordátumokból jól látszik, hogy nem ismeretlen, hogy a püspököknek bizonyos állami elvárásoknak is meg kell felelniük, melynek ellenőrzésére az adott állam a kétoldalú nemzetközi megállapodásában meghatározott idő alatt tehet eleget. Másrészt az is kiderül, hogy a katonai ordináriusok a többi püspökhöz viszonyítva komolyabb állami elvárásoknak kell, hogy megfeleljenek. Lásd még RIVELLA, M., *Modalità speciali di designazione di alcuni vescovi*, i. m. 41-43.

⁷⁵ Vö. ARRIETA, J. I., *Governance Structures within the Catholic Church*, i. m. 198.

európai hagyománnyal rendelkeztek.⁷⁶ A huszadik században az sem ismeretlen, hogy az Apostoli Szentszék a nagyobb rossz elkerülése végett, – vagyis a Katolikus Egyházzal szembeni erőszakosabb fellépés kivédése érdekében – tett engedményeket az egyes – leginkább a volt szocialista – államok számára.⁷⁷ A kommunista rezsim Magyarországon is erőteljesen befolyásolni akarta a püspök-kinevezést. A Magyar Népköztársaság és az Apostoli Szentszék között kötött 1964-es részleges megállapodás lehetővé is tette az állam számára a püspök-kinevezések területén a közreműködést.⁷⁸ Az állam azonban a saját szempontjainak érvényesítése érdekében a potenciális püspökjelöltekről bőséges információval rendelkezett.⁷⁹ Ebben a feszült helyzetben nyilván nem lehetett a püspök-kinevezés és az előzetes információgyűjtés, illetve feldolgozás rendes egyházi jogi útját követni.⁸⁰ A Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék 1990. február 9-én kelt kétoldalú részleges megállapodása értelmében a püspökkinevezésbe (kivéve a katonai ordináriust – lásd alább) az állam nem szól bele, hanem a kiválasztás, az információk összegyűjtése és feldolgozása az Apostoli Szentszék jogszabályai által szabályozott szempontrendszer alapján történik.

Ami az állam részéről való nemzetbiztonsági átvilágítást illeti, ez olyan püspöki hivatalok esetében tipikus, melyek egyben állami pozíciót is jelentenek. Legismertebb példája a katonai ordinárius, aki, mivel a katonai hierarchiának is tagja, és adott esetben államtitkok és nemzetbiztonsági szempontból fontos információk birtokába juthat, az adott állam által meghatározott nemzetbiztonsági ellenőrzésen esik át. Látni kell azonban, hogy ilyen esetben a nemzetbiztonsági ellenőrzéssel megbízott állami hatóság nem azt vizsgálja, hogy a jelölt megfelel-e azoknak a kánoni előírásoknak, amelyeket vele szemben az egyházi hatóság támaszt, hanem a vizsgálata arra vonatkozik, hogy az illető nemzetbiztonsági szempontból az adott ország számára jelent-e bármilyen kockázatot. A Magyar Köztársaság és az Apostoli Szentszék között 1994-ben kötött kétoldalú nemzetközi megállapodás, amely a katonák lelki gondozását szabályozza, a katonai ordinárius kinevezése vonatkozásában egyértelművé teszi: „a katonai ordináriust a Szentszék, nevezi ki (de csak) a Magyar Kormány előzetes értesítése után. (Továbbá) szem előtt kell tartani a magyarországi törvényes követelményeket és a katonai szolgálat ellátásával kapcsolatos előírásokat. A Magyar Kormány a kinevezések esetén tizenöt nap alatt a jelölttel szemben általános

⁷⁶ Ehhez lásd HAROUÉL, J. L., *Les designations épiscopales dans le droit contemporain*, Paris, 1977.

⁷⁷ Vö. AIMONE, P. V., *Partecipazione del potere civile nella nomina dei vescovi in accordi conclusi della Santa Sede con i governi civili tra 1965 e il 1976*, i. m.; Ua. *Partecipazione del potere civile nella nomina dei vescovi (1976-1981)*, in *Apollinaris*, 54 (1981) 206-212.

⁷⁸ Vö. GÁRDONYI M., *A Magyar Katolikus Egyház önértelmezése a pártállam idején*, in *Vigília*, 69 (2004) 25-32.

⁷⁹ Vö. BALOGH M., *Egyház és egyházpolitika a Kádár-korszakban*, in *Eszmélet*, 34 (1997) 69–79; BANDI I., *Adalékok a Pápai Magyar Intézet történetéhez, állambiztonsági módszertani megközelítésben*, in *Egyháztörténeti szemle*, 8 (2007) 174–188.

⁸⁰ A többi szocialista ország vonatkozásában lásd BARBERINI, G., *Stati socialisti e confessioni religiose*, Milano, 1973.

politikai jellegű kifogást emelhet.”⁸¹ A kétoldalú nemzetközi megállapodás egyértelművé teszi, hogy a kormány kifogása „általános politikai” és nem vallási vagy tanulmányi területekre vonatkozhat. Mindemellett a kifejezés még akkor is, ha a „politikai” mellett szerepel az „általános” jelző, illetve a Szentszék, valamint annak ellenére, hogy az egyes országok között kötött többi megállapodásban is szerepel, nem túl szerencsés. Ez ugyanis általános jellegéből adódóan lehetővé teheti, hogy különböző kormányok és politikai irányok más interpretációval lássák el. Szerencsésebb lenne olyan objektívebb kifejezés használata, mint általános nemzetbiztonsági, vagy biztonságpolitikai ellenvetés. Ez pedig azon a minden kormányhivatalokra vonatkozó általános eljáráson és vizsgálaton alapulna, amelyet az állami előírás a különböző hivatalok vonatkozásában megkövetel. Ez természetesen az egyes országok vonatkozásában és azon belül az egyes hivatalok tekintetében jelentősen eltérhet, de mégis sokkal objektívebb vizsgálaton és követelményrendszeren alapul.

VI. A begyűjtött információk tárolása

Az információgyűjtés és feldolgozás teljes folyamata titkos. Az információs eljárásban bármilyen szinten részt vevő személyeknek – pápai követ, püspökök, papok, világiak – szigorúan meg kell őrizni az eljárással kapcsolatos minden információjukat.⁸² Az érseki tartomány vagy a püspöki konferencia által háromévente összeállítandó listát az illetékes püspökök a pápai követen keresztül az Apostoli Szentszékhez jutatják el (377. k. 2.§). A listát a Püspöki Kongregáció vagy a Népek Evangelizációjának Kongregációja titkosan kezeli, és a listát összeállító püspökök a listán szereplő nevekről senkinek nem beszélhetnek. A kinevezés előtti közvetlen eljárás is titokban történik. Sem az eljárás alatt, sem annak befejeztével nincs lehetőség kívülállóknak informálására. Sőt a megkérdezett személyek – papok és világiak – egymás véleményét sem ismerik, illetve arról sincsenek informálva, hogy rajtuk kívül kik még a megkérdezett személyek. A pápai követ levele nemcsak a titkosságra figyelmeztet, hanem arra is, hogy a dokumentum sub secreto pontificio, vagyis pápai titok alatt van, melynek megszegése kánoni büntetőjogi következményekkel jár. Erre a pápai követ által kiküldött információs levél első sora vastagon szedve hívja fel a figyelmet.⁸³ A válaszokat a pápai követnek kell eljuttatni. A pápai követ a beérkezett véleményeket összefoglalja, saját véleményével ellátja és a Püspöki Kongregációhoz – vagy missziós területeken a Népek Evangelizációjának Kongregációjához – juttatja el. Innentől kezdve a helyi püspököknek sincs betekintése és beleszólása az információfeldolgozásba. Kivételt – és egyben nehézséget – jelent, amikor valamelyik helyi püspök tagja a Püspöki Kongregációnak

⁸¹ Vö. *Megállapodás az Apostoli Szentszék és a Magyar Köztársaság között, a Magyar Honvédségnél és a Határőrségnél végzendő lelkipásztori szolgálatról*, in *Acta Apostolicae Sedis (AAS)*, 86 (1994) 575. Internetes változat
<http://www.vatican.va/archive/aas/documents/AAS%2086%20%5B1994%5D%20-%20ocr.pdf>.

is. A Kongregáció az értékelő és az összefoglaló dokumentumokat saját levéltárában titkosan őrzi. A titkosság megőrzése különösen fontos, amíg az illető hivatalban van, hiszen az esetleges információk erősen megzavarhatják az egyházi közösséget és az adott állam közvéleményét.

Összefoglalás

A püspökszentelés előtti információs eljárásnak – gyűjtésnek és feldolgozásnak – évszázados hagyománya van. A Katolikus Egyház hatályos jogalkotása értelmében az információgyűjtés több szinten történik.

Helyi szinten fontos szerepet töltenek be az érseki tartomány vagy a püspöki konferencia püspökei, akik saját információgyűjtésük alapján három-évente összeállítják az általuk püspökségre alkalmasnak tartott személyek listáját (377. k. 2.§). Szintén helyi szinten, de már a szentszéki hivatalok munkáját segítve gyűjt információt a pápai követ. A helyi egyházi hatóság által megnevezett három személyről (377. k. 3.§) a Szentszék által meghatározott módon helyi papokat és laikusokat kérdez meg, majd a tőlük begyűjtött információt feldolgozza, és saját véleményével a Szentszék illetékes központi hatóságának juttatja el (364. k. 4°). Az információgyűjtés eredményessége erősen múlik a szentszéki követ beállítottságán, hely- és nyelvismeretén. Bár a pápai követ adatgyűjtésének régi hagyománya van, mégis érdemes a gyakorlatot és az egyházi jogalkotást az egyes országok adatkezelési jogszabályaival összehangba hozni. Erre akár az adott ország adatkezelési jogszabályában vagy a Szentszékkel kötött kétoldalú nemzetközi megállapodásban is sor kerülhet.

A helyi szinten begyűjtött információ feldolgozását és kiegészítését az Apostoli Szentszék központi hatóságai végzik. Ez a nem missziós területek vonatkozásában elsősorban a Püspöki Kongregációt, missziós területek esetében pedig a Népek Evangelizációjának Kongregációját jelenti. Ezek a központi hatóságok a helyi szinten begyűjtött információt feldolgozzák és a Szentszék egyéb hivatalainál – Hittani Kongregáció, Klérus Kongregáció, Megszentelt Élet Kongregációja – ellenőrzik, hogy a jelölt kinevezésének semmi akadály – *nihil obstat* – nincsen. A kongregáció teljes ülésének nyelve az olasz, ami a nem olasz és nem a Vatikán központi hatóságainál dolgozó főpapok számára gyakran jelent nehézséget, amely jelentősen csökkenti az információ-feldolgozás hatékonyságát. A Katolikus Egyház jogi szabályozásában a püspök kinevezése nem demokratikus módon történik,⁸⁴ így a begyűjtött és feldolgozott információk végső megítélése és a kinevezés – ritka esetben a megerősítése – a római pápa joga. A római pápa azonban az esetek jelentős többségében elfogadja a helyi egyházi hatóság és a központi szentszéki hatóságok véleményét. Ez azonban

⁸² Vö. SARTORI, S. G., *La designazione del vescovo diocesano nel diritto ecclesiale*, i. m. 23.

⁸³ Vö. REESE, TH. J., *The Selection of Bishops*, i. m. 1.

⁸⁴ Vö. CORBELLINI, G., *Le modalità per la scelta dei candidati all'episcopato nel Codice di Diritto Canonico*, i. m. 575.

lehetőséget ad arra, hogy csak a helyi püspökök személyéhez közelálló vagy egyházkormányzati tevékenységét támogató jelöltek kerüljenek a püspöki hivatalokba.

Az állam és az egyház szétválasztásának elve alapján az egyes vallási közösségek szabadon választják ki és nevezik ki vezetőiket. Ugyanakkor az Apostoli szentszék és az egyes államok között kötött kétoldalú nemzetközi megállapodás előjogokat biztosíthat az állam számára – kinevezés előtt általános politikai ellenvetés, bizonyos hivatalok esetén – pl. katonai ordinárius – nemzetbiztonsági átvilágítás stb. Mivel az egyes vallási közösségek ösztársadalmi hatással is rendelkeznek, érhető, hogy bizonyos követelményrendszer az állam is megfogalmaz – legyen annak az országnak az állampolgára, büntetlen előéletű stb. Mindez azonban nem állhat ellentétben a vallás- és lelkiismereti szabadsággal, és érdemes a kétoldalú nemzetközi megállapodásban pontosan rögzíteni, hogy az adott állam a jelöltekkel szemben milyen jogos követelményekkel léphet fel.

NÁBRÁDI NÓRA

MIÉRT SZAKNYELVI VIZSGA A NATO STANAG 6001?

Bevezetés

Modern globalizálódó világunkban növekvő jelentőséggel bír az idegen nyelvek – mindenekelőtt az angol – ismerete. Az Európán belül és kívül megvalósuló munkaerő mobilitás új piaci igényt eredményezett: a speciális célok és szükségletek által meghatározott angol szakma-orientált nyelvi kommunikáció igényét. A nyelvtudás – így a szaknyelvtudás – mérésének és értékelésének világszerte legelfogadottabb módja a nyelvvizsgáztatás, illetve szaknyelvi vizsgáztatás.

Nincs ez másként a fegyveres erők esetében sem, hiszen a nemzetközi katonai és rendőri missziókban, valamint NATO beosztásokban való helytállás érdekében elengedhetetlen a használható, kommunikatív szakmai angol nyelvtudás megléte. Ennek érdekében a NATO 1976 óta alkalmazza a NATO

STANAG 6001-et (továbbiakban STANAG), az egységes nyelvi követelményeken alapuló szabványt, amely alapján a tag- és partnerországok saját hatáskörben, egyénileg fejlesztik ki nyelvvizsgarendszerüket.

Írásomban bemutatom a szaknyelvi vizsga legfontosabb kritériumait és áttekintem a szaknyelvi vizsgáztatás alapjait, majd a NATO katonai környezetében folyó nyelvvizsgáztatás helyzetét és néhány nemzetközi szinten jelen lévő problémáját. Végül, a vizsgarendszer szakmai voltát kutatva,¹ összevetem a Magyarországon akkreditált STANAG nyelvvizsgarendszert a szaknyelvi vizsgákra jellemző legfontosabb tulajdonságjegyekkel. Bár szaknyelvi vizsgáztatás számos nyelven folyik, az angol nyelvhasználat abszolút túlsúlya vitathatatlan. Megállapításaimat az angol nyelvvizsgáztatás kontextusában teszem.

A szaknyelvi vizsga

Általános és szaknyelvi vizsgák

A specifikus céllal történő nyelvi tesztelés² a nyelvvizsgáztatás azon ágát jelenti, ahol a vizsga tartalmát és módszereit specifikus nyelvhasználati szituációk elemzése alapján határozzák meg, pl. üzleti angol, katonai vagy orvosi szaknyelv. A szaknyelvi vizsgákat gyakran az általános nyelvvizsgákkal állítják szembe, amely ellentét több okból kifolyólag is problematikus. Douglas (2000:1) szerint a kétféle nyelvi teszt nem választható el élesen. A legtöbb vizsgának van valami célja és a szaknyelvtudásnak is feltétele az általános nyelv ismerete. A különbség inkább egy kontinuum mentén fogható fel, mely a teljesen általános és szűken értelmezett specifikus között helyezkedik el. Rébék-Nagy Gábor is amellett érvel, hogy az ún. általános nyelv és szaknyelv kiegészíti, és nem kizárja egymást. Minden nyelvi közlés szól valamiről, tehát minden téma vagy felhasznált szókincs valamilyen szinten „szakirányú.” (Rébék-Nagy 2002:109) A szaknyelvi vizsga a kommunikatív nyelvi tesztelés speciális esete, ahol az egyes szakmákra jellemző kommunikatív célok és feladatok által meghatározott nyelvhasználatot méri és értékeli.

Magyarországon a 71/1998. (IV.8.) kormányrendelet az akkreditálható nyelvvizsgák két fajtáját különbözteti meg: általános nyelvi és szaknyelvi vizsgákat. A Nyelvi Akkreditációs Testület (NYAT) a szaknyelvi vizsgákkal szemben támasztott követelményeit így határozza meg: „*Ha egy vizsgarendszer a vizsgafeladatok 50 %-át meghaladó mértékben tartalmaz olyan szakmai feladatokat, amelyek alkalmasak a szakma szempontjából legfontosabb idegen nyelvi készségek vizsgálatára, akkor szakmai nyelvvizsgaként akkreditálható. A vizsga szakmai nyelvi feladatokon kívül általános nyelvi feladatokat is tartalmazhat.*” (Lengyel és mtsai 1999:5, idézi Rébék-Nagy 2002:110) Bár elfogadja

¹ A szaknyelvi vizsga és szakmai nyelvvizsga terminusokat szinonimaként használom.

² Testing Language for Specific Purposes (LSP) vagy English for Specific Purposes (ESP).

a NYAT szempontjait, Rébék-Nagy hozzáteszi: a szaknyelvi vizsga tartalmát az általános nyelvvizsga tartalmától nem mennyiségileg vagy merev határvonalak segítségével különböztethetjük meg, hanem szakma specifikus szituációk összegyűjtése és nyelvhasználat szempontú elemzése révén. (Rébék-Nagy 2002:115)

Kell-e a szaknyelvtudást tesztelni

A szaknyelvi vizsgákat több kritika is érte. Léteznek olyan nézetek, melyek szerint a szaknyelvi vizsgák valójában általános nyelvvizsgák szakszókincssel kibővítve, tehát nincs is rájuk szükség.³ Ha valaki megfelelően tudja a nyelvet, szaknyelvi kompetenciája magától kialakul. (Douglas 2000:1) Ez annyiban állja meg helyét, hogy a szaknyelv használatának képessége valóban az általános nyelv használatának képességén alapul. Általános nyelvi alapok nélkül lehetetlen eredményesen szaknyelvet tanulni (tanítani). Ugyanakkor az általános nyelvhasználati képesség megléte nem jár együtt automatikusan a szaknyelv használatának képességével. (Rébék-Nagy 2002:110)

Másik ellenvetés szerint a szaknyelvi vizsgák megbízhatatlanok (*unreliable*) és érvénytelenek (*invalid*), mert a szakmával kapcsolatos tárgyi tudás torzítja a nyelvtudás mérésének eredményét. Ezt a kritikát azért kell elvetnünk, mert – mint később látni fogjuk – a szaknyelvi vizsga lényeges eleme a szakmai tudás és a nyelvtudás interakciója, amely előhívja a szakmai nyelvhasználatot.

A szakirodalom válasza arra a kérdésre, hogy kell-e a szaknyelvismeretet tesztelni, egyértelmű igen. A szakemberek nemzetközi mobilitásának következtében komoly igény mutatkozik a szaknyelvhasználat birtoklását igazoló szaknyelvi vizsgák iránt. Minden szaknyelvi vizsga célja a szaknyelvi kompetencia mérése és értékelése, mely a nyelvtudás mellett a szakmai háttérismereteket is magában foglalja. (G. Havril 2006:167)

Douglas a szaknyelvi tesztelés két lényeges aspektusát emeli ki. Ezek a feladat autentikussága,⁴ valamint a nyelvismeret és a szakmai háttértudás kölcsönhatása. Az autentikus vizsgafeladat tartalmazza a vizsgázó számára fontos célnyelvhasználati szituációk jellegzetességeit. Ezáltal növelhető a valószínűsége annak, hogy a vizsgázó a tesztfeladatot a valós célnyelvi szituációhoz hasonló módon hajtja végre. A nyelvismeret és a tartalmi vagy szakmai háttértudás interakciója a szaknyelvi vizsga talán leglényegesebb meghatározója. Az általánosabb nyelvi tesztelésnél a tartalmi háttérismereteket inkább zavaró, a mérés érvényességét fenyegető tényezőnek tekintik. A szaknyelvi vizsgák esetében ugyanakkor a szakmai háttértudás szerves része a szaknyelvi kompetencia

³ Korábban, az akkreditáció előtt szakmai anyaggal bővített nyelvvizsga létezett Magyarországon, nem élesen különválasztott szaknyelvi vizsga.

⁴ Az autentikus (*authentic*) itt nem a vizsgafeladatokban használt szövegek eredetiségére, anyanyelvűek számára készült voltára utal. Erre a szakirodalom a *genuine* megnevezést használja. (Widdowson 1979,1983, idézi Douglas 2000:17)

fogalmának. Az autentikus vizsgafeladatok a szakma specifikus célszituációk megjelenítése által válnak validdá (érvényessé, hitelessé). A szaknyelvi vizsgán a vizsgázó téma-releváns, autentikus kontextusban egyszerre bizonyítja nyelvi és nem nyelvi kompetenciáinak meglétét. E kettő interakciójának elindítását a tesztfeladatok autentikussága biztosítja. Az így létrejövő szaknyelvhasználati performanciák mérhetők és értékelhetők. (G. Havril 2007:363)

Szükségletelemzés

A szükségletelemzés a szaknyelvoktatás és vizsgáztatás különleges sajátossága, elengedhetetlen annak érdekében, hogy a szaknyelvi vizsga feladatai autentikusak legyenek. A szükségletelemzés az a folyamat, melynek során megállapítják, hogy a szaknyelvhasználónak mire lesz szüksége az adott kommunikatív szituációban, majd ezeket a szükségleteket fontossági sorrendbe állítják. Legismertebb módszerei a kérdőív, interjú, megfigyelés és konzultáció. A kapott információt elemezve kaphatunk képet a szakmára jellemző

- a) *nyelvhasználati helyzetekről* (ki és milyen szituációban használja a nyelvet);
- b) azokról a *célokról*, amelyek elérése érdekében a nyelvre szükség van;
- c) a *kommunikáció módjáról* (írásbeli, szóbeli, illetve hivatalos vagy közvetlen nyelvhasználat);
- d) valamint a *szintekről*. (Richards et al. 1985:189, idézi Kurtán 2001:69-70)

A szükségletelemzés területei a következők lehetnek:

- a) munkahelyi tevékenységek tipizálása (telefonálás, levélírás, tárgyalás);
- b) szakmabeli kommunikációs tevékenységek jellemzőinek összegyűjtése (szókészlet, írásbeli klisék);
- c) referencia anyagok gyűjtése (szakmai anyanyelv ismerete);
- d) információközlők meghallgatása (szakember bevonása);
- e) szakmaorientált nyelvi készségek felmérése (nem minden szakmára jellemző az alapkészségek egyenrangú használata);
- f) a szaknyelvi vizsgáztatás háttérokztatásának, a nyelvtanulási szokásoknak a felmérése. (G. Havril 2007:364)

A szaknyelvi vizsgák esetében a szükségletelemzés sokkal fontosabb szerepet játszik, mint az általános nyelvvizsgáknál. Ennek oka, hogy viszonylag szűkebb szakma specifikus tartalommal szűk szakma-orientált réteget szolgálnak ki. A munkaerőpiac kemény versenye miatt, a szaknyelvi vizsgákon a prediktív validitás⁵ nagyobb hangsúlyt kap, mint az általános nyelvvizsgákon. A prediktív validitás pedig csakis a szaknyelvi vizsga kialakítását megelőző szükségletelemzéssel biztosítható. „A szükségletelemzés, mely az adott szakterület

⁵ Jósló vagy előrejelző érvényesség. A nyelvvizsga eredménye milyen mértékben jelzi előre a jelölt képességét jövőbeli feladatai idegen nyelven való ellátására.

pontos behatárolása után, az adott szakma képviselőinek a bevonásával történik, fényt deríthet arra, hogy a szaknyelvi vizsgán milyen nyelvi készségeket és hogyan mérjük (integráltan vagy izoláltan), milyen életszerű vizsgafeladatokat és szövegeket jelenítsünk meg.” (G. Havril 2007:363)

A szaknyelvi vizsgáztatás kezdetei

Az általános nyelvi tesztelés már a XVII. századtól szokás volt az európai egyetemeken. A szaknyelvi vizsgáztatás azonban viszonylag rövid múltra tekint vissza. A mai értelemben vett szaknyelvi vizsga előfutárának a Cambridge-i Egyetem 1913 óta működő *Certificate of Proficiency in English* vizsgája tekinthető. A *Proficiency* vizsga az angol egyetemekre jelentkezők angol nyelvben való jártasságát tesztelte. Amerikai megfelelője, az *English Competence* vizsga az amerikai főiskolákra és egyetemekre jelentkezők nyelvi kompetenciáját mérte és értékelte 1930-tól kezdve. Mindkét vizsgában megtalálható a szaknyelvi vizsgákra utaló határozott célrendszer. Ugyanakkor egyiket sem előzte meg szükségletelemzés és a vizsgafeladatok sem hordozzák a célnyelvhasználati szituációk jegyeit. (Douglas 2000:3, G. Havril 2006:161) Ezért egyik sem tekinthető igazi szaknyelvi vizsgának.

Az első valódi szaknyelvi vizsgaként az 1975-ben bevezetett *TRAB* (*Temporary Registration Assessment Board*) tesztet tartja számon a szakirodalom. A vizsgát a Brit Orvosi Tanács szervezte az Angliában praktizálni kívánó nem angol anyanyelvű orvosok részére. A *TRAB* mind a szakmai kompetenciát, mind az angol nyelven való kommunikálás képességét mérte és értékelte. A vizsga az orvosi praxis leggyakrabban használt készségeit mérte: a hallott szöveg értését, az íráskészséget és a beszédkésztséget. Annak érdekében, hogy a vizsga a jövő szempontjából érvényes legyen, tehát hogy valóban azt a nyelvhasználatot tesztelje, amelyre az orvosoknak praxisuk gyakorlásakor szükségük lesz, létrehozását szükségletelemzés előzte meg. Ez a cél- és szaknyelvhasználati szituációk összegyűjtéséből és elemzéséből állt. A tipikus szaknyelvhasználati szituációk alapján határozták meg a vizsgafeladatokat. Az autentikus tesztfeladatok az orvosi szituációk életszerű megjelenítésére törekedtek. Ennek hatására a feladatok megoldása során kölcsönhatás jöhet létre a tesztfeladat és a szaknyelvi képesség között, mely a nyelvtudás és a szakmai háttértudás interakcióját indítja el. A *TRAB* vizsga a mai értelemben vett szaknyelvi vizsgák összes fontos képességével rendelkezett. (Douglas 2000:2-4, G. Havril 2006:161-162)

Az 1960-as években a nyelvészetben megjelenő kommunikatív szemlélet nagy hatást gyakorolt az idegen nyelvek oktatásának és tesztelésének elméletére és gyakorlatára egyaránt. A kommunikatív nyelvi kompetencia mérésének és értékelésének – Douglas által idézett – definícióját Weir (1990) adta: *A kommunikatív nyelvi kompetencia tesztelése során a nyelvi performancia mintáit értékeljük a nyelvhasználat specifikus kontextusában, amit az adott vizsga*

keretei között teremtünk meg, és ezáltal következtetéseket vonhatunk le a vizsgázó kommunikatív kompetenciájáról vagy nyelvi képességéről. Douglas szerint, Weir meghatározásában a szaknyelvi vizsgáztatás minden fontos jegye benne van: a kommunikatív nyelvi képesség, a nyelvhasználat specifikus kontextusa, a vizsgahelyzet és a kommunikatív kompetencia. A szaknyelvi kontextusban megnyilvánuló nyelvi képesség tehát kommunikatív szaknyelvi képesség. (Douglas 2000:9, G. Havril 2006:161)

A Stanag nyelvvizsga

Nyelvvizsgáztatás a NATO-ban

Nemzetközi szervezet lévén a NATO-nak foglalkoznia kell a nyelv kérdésével. Mely nyelveket használják a hivatalos kommunikációban, és miként garantálható a szövetségen belül különböző beosztásokban szolgáló állomány megfelelő szintű nyelvtudása. A NATO hivatalos nyelvei kezdettől fogva az angol és a francia. 1966-ban megalakult a BILC (Bureau for International Language Coordination) azzal a céllal, hogy elősegítse a tagországokban folyó nyelvoktatással kapcsolatos munkát.

A BILC tevékenységének eredményeként 1976-ban a szövetség elfogadta a NATO STANAG 6001 szabványt, mely a nyelvi készség szintek leírásának (*descriptors*) hivatalos dokumentuma.⁶ A STANAG a négy nyelvi készség értékelésére öt szintet állapított meg. A tagországok vállalták, hogy az összehasonlíthatóság érdekében, ezt a készség szinteket leíró ötfokozatú skálát alkalmazzák a nemzetközi beosztások nyelvi követelményszintjének megállapításánál a nyelvtudás szintjének rögzítésére. A nyelvtudás szintjének mérése és értékelése, valamint a mérőeszköz kidolgozása a tagországok egyéni felelőssége. A nyelvi kompetencia szintjét négy számjegy fejezi, ez az ún. szabványosított nyelvi profil (*Standardised Language Profile, SLP*). A négy számjegy a négy nyelvi készség szintjét mutatja az alábbi sorrendben: hallott szöveg értése, beszéd-készség, olvasott szöveg értése, íráskészség. Nem ismert, hogy az egyes beosztásokhoz tartozó SLP-t ki és mi alapján állapította meg. Általános vélekedés, hogy a NATO magas beosztású személyügyi vezetői nyelvi szakemberek bevonása nélkül határozták meg ezeket. (Green és Wall 2005:380)

A STANAG vizsgarendszerek néhány problémája

A Partnerség a Békéért kezdeményezés (*Partnership for Peace, Pfp*) 1994-es elindításával több közép-kelet-európai, kaukázusi és közép-ázsiai ország került partnerségi kapcsolatba a NATO-val. A Pfp országok katonáinak lehetősége nyílt különböző nemzetközi beosztások betöltésére, ahol a megfelelő

⁶ A nyelvi készség szintek leírását a BILC 1976 óta több alkalommal is bővítette, tovább finomította a könnyebb és egységesebb értelmezhetőség érdekében: 2003 Edition 2, 2009 Edition 3, jelenleg a 2010. október 12-én kiadott Edition 4 érvényes.

STANAG nyelvi szint megléte is szerepelt a követelmények között. A Pfp-hez csatlakozó országok hadseregein belül nyelvvizsga- és nyelvoktatási központok alakultak, melyek feladata a katonai állomány nemzetközi követelményeknek megfelelő nyelvi felkészítése és tesztelése volt. A nyelvvizsgaközpontok feladata volt, hogy a STANAG szintleírások alapján kidolgozzák a saját vizsgarendszerüket. Ekkor került előtérbe néhány olyan probléma, melyek egy része azóta is megoldásra vár, és amelyek miatt azóta több alkalommal is javításra szorult a STANAG 6001 skála.

2005-ben jelent meg Rita Green és Dianne Wall tanulmánya a STANAG vizsgarendszerek kidolgozásával és működtetésével kapcsolatos nehézségekről. Kutatásukban a *British Council Peacekeeping English Project* keretében látogatásokat tettek a régió országaiban, interjúkat készítettek és kérdőíves felmérést végeztek a vizsgáztató szakemberek körében. Az ő felmérésük néhány eredményét ismertetem röviden ebben az alfejezetben.

Az egyéni STANAG vizsgarendszerek kidolgozásánál a legsúlyosabb problémát az eredeti STANAG irányvonalak megértésének hiánya okozta. Pedig éppen a készségi szint leírások megfelelő értelmezése biztosíthatja az elvárt nyelvi tartalmak és szintek egységességét a NATO-ban és a Pfp-ben. A készségi szintek eltérő értelmezésének a leírások szűkszavú megfogalmazása is oka lehet.⁷ Emiatt a különböző tag- és partnerországok egyénileg kidolgozott vizsgarendszerei eltérő nehézségűek lehetnek. (Green és Wall 2005:384) Ezen a területen a legtöbb országban jelentős javulás figyelhető meg az utóbbi években, mely a szintleírások többszöri javításán kívül a vizsgáztató szakemberek folyamatos képzésének is köszönhető.

Kérdések merülnek fel továbbá a szintleírások elméleti megalapozottságával kapcsolatosan. Nincs arra vonatkozó dokumentum, amely elméleti magyarázatát nyújtaná annak, hogy mi alapján léphetünk az egyik nyelvi szintről a következőre. (Green és Wall 2005:384) Szintén a készségi szint leírásokkal kapcsolatos dilemma a nyelvhasználati képesség és a szakmai tudás közötti egyensúly, amely további finomítást igényel. A szintek egységesebb értelmezése érdekében a BILC több alkalommal is készített szintjelző (etalon, mintaértékelő, *benchmark*) feladatmintákat. Az azonban, hogy egészen pontosan hogyan jutottak el ezekig a mintafeladatokig nem ismert minden érintett számára.

Gyakran felmerülő kritika a STANAG vizsgarendszerrel kapcsolatban, hogy sosem készült átfogó, széles körben ismertett szükségletelemzés, mely nemzetközi szinten tárná fel a NATO környezetben dolgozó állomány valós nyelvhasználati igényeit. Néhány kisebb lélegzetvételű igényfelmérést végeztek csupán egyes tagországok, amelyek eredményeit többnyire nem publikálták, így nem váltak ismertté a többi STANAG vizsgateület számára. Emiatt nehéz

⁷ Azzal kapcsolatban nincsenek információink, hogy a régi NATO országokban okozott-e problémát a szintleírások értelmezése. (Green és Wall 2005)

megérteni, hogy a célnyelvi szituációkban pontosan mi a megfelelő nyelvi performancia, mitől válik autentikussá a vizsgafeladat. (Green és Wall 2005:383-388)

A fejlődés jelei

Pozitívumként említhető, hogy az évek során szorosabb együttműködés alakult ki a tagországok nyelvvizsgaközpontjai között. A BILC konferenciákon és szemináriumokon való részvétel és eszmecsere mellett, egyre elterjedtebb az a gyakorlat, hogy egymás vizsgázó populációin előtesztelik itemeiket.⁸ Ennek azért is nagy a jelentősége, mert előfordulhat, hogy az egyes országok nem rendelkeznek megfelelően nagy tesztelhető populációval az adott STANAG szinten.

Előremutató törekvés a STANAG vizsgák Közös Európai Referencia-kerethez (KER), (*Common European Framework, CEFR*) való illesztése. Ez nem mindig egyszerű, magától értetődő folyamat.⁹ A sikeres illesztés eredményeként, a STANAG rendszerét kevésbé ismerő nyelvi szakemberek is képet alkothatnak arról, hogy milyen nyelvtudással kell rendelkezni egy adott STANAG szinten.

A NATO STANAG 6001 és a szaknyelvi vizsga kritériumai

A STANAG készség szintek megnevezései a különböző szakmai feladatok angol nyelven történő ellátásának képességét tükrözik.¹⁰ Ugyanakkor a szabvány nem írja elő, hogy az egyes tagországok által kidolgozott STANAG-ek szaknyelvi vagy általános vizsgarendszerek legyenek. Így a vizsgaközpontok eltérő rendszereket dolgoztak ki. Egyes országokban általános nyelvvizsga a STANAG, vannak országok, ahol rendelkezik a vizsga némi „katonai színezettel”, és van, ahol a vizsgán használt szövegek kimondottan katonai forrásokból származnak és a feladatok katonai helyzeteket modelleznek.

⁸ Tesztlépés, feladategység

⁹ A KER 2001-ben jelent meg a Cambridge University Press gondozásában. Célja, hogy közös alapot teremtsen a nyelvtanításban részt vevő szakemberek és nyelvvizsga testületek számára a célok, tartalmak, módszerek kidolgozásához, ezáltal elősegítse az európai országokban működő nyelvtanítási és nyelvvizsgáztatási rendszerek átláthatóságának megteremtését. Magyarországon 2006. szeptember 1-től csak a KER-nek megfelelő rendszerben adható ki nyelvvizsga bizonyítvány. Ennek eleget téve hazánkban is lezajlott a katonai szaknyelvi vizsgák, köztük a STANAG, szintillesztése. Erről bővebben lásd Szebenyi Gabriella (2007) A katonai szaknyelvi vizsgarendszerek a Közös Európai Referencia-keret normarendszerében című PhD értekezését.

¹⁰ **0 szint:** no proficiency - nincs értékelhető nyelvtudás; **1 szint:** survival - alapfok, a szak-mához kapcsolódó legalapvetőbb feladatok ellátásához elegendő; **2 szint:** functional - kö-zépfok, behatárolt szakmai feladatok ellátásához elegendő; **3 szint:** professional – felső-fok, a szakmai feladatok széles skálájának ellátására alkalmas; **4 szint:** expert – bármilyen szakmai feladat ellátásához megfelelő; **5 szint:** highly articulate native – igényes anyanyelvi beszélő nyelvtudásával egyenértékű.

Nézzük meg még egyszer a szaknyelvi vizsga definícióját: *a teszt tartalmát és módszereit a specifikus célnyelvhasználati helyzetek elemzése nyomán alakítják ki, oly módon, hogy a tesztfeladatok és tartalmuk autentikus módon reprezentálják a célszituáció feladatait. Ez lehetővé teszi az interakciót a vizsgázó nyelvi képessége és szakma-specifikus tartalmi tudása, valamint a vizsgafeladat között.* (Douglas 2000:9) Látható, hogy e definíció egyik alapköve a célnyelvhasználati szituációk elemzése. Ezek pontos, átfogó leírásának hiánya a NATO országokban igenis problémát jelenthet, hiszen az autentikusság érdekében, mind a vizsga tartalmát, mind a módszereit ennek kell meghatároznia. Fontos, hogy a vizsgatestületek ismerjék, hogy egy adott SLP-hez tartozó beosztásokban pontosan milyen feladatok ellátására kell a jelöltnek képesnek lennie idegen nyelven. (Green és Wall 2005:295)

Douglas definíciójának másik fontos eleme, a nyelvtudás és a szakmai háttérismeretek interakciójának kérdése, már a vizsga konstrukciójának¹¹ meghatározásánál egyik alaptényező. Mi legyen az ideális egyensúly a nyelvi kompetencia és a szakmai háttértudás között? Az egyes STANAG szintek elnevezése alapján minél magasabb nyelvi színtről van szó, annál több szakmai háttértudásra van szükség a vizsga sikeres letételéhez. Ez nem független a különböző beosztásokhoz tartozó SLP-től sem, hiszen magasabb beosztások általában magasabb SLP-t követelnek meg.

Továbbgondolva a nyelvismeret és a szakmai háttértudás arányának problémáját, felvetődik annak kérdése, hogy maguk a tesztfejlesztők és a vizsgáztatók milyen mértékű katonai szakmai tudással rendelkezzenek. Mennyire kell jártasnak lenniük a témában ahhoz, hogy olyan autentikus anyagokat és feladatokat dolgozzanak ki, amelyek a jelölt szakmai nyelvtudásának aktiválására alkalmas helyzeteket teremtenek a vizsgán? Bár nem kell szakembernek lenniük, a szaknyelvi vizsgáztatók adott szakterülettel kapcsolatos bizonyos fokú tájékozottsága alapkövetelmény. Rébék-Nagy Gábor így ír erről: *„Lehetünk-e próféták bölcsész diplomával? Vagyis, feljogosít-e bennünket a bölcsészvégzettség arra, hogy akár vizsgafejlesztőként, akár vizsgáztatóként szakemberek nyelvi készségeit mérjük, illetve megítéljük.”* A válasz igenlő, amennyiben egy fontos feltétel teljesül: a mérés csakis a szakmai nyelvhasználatra irányulhat, és soha nem a szaktudásra. *„E feltétel betartásával szigorúan saját szakterületünkön maradunk, vagyis a nyelvhasználat tartalmi és formai oldalát vizsgáljuk... Magát a szakmát csak a művelt laikus szintjén szükséges ismernünk.”* (Rébék-Nagy 2002:116)

Hogy szaknyelvi vizsga-e a STANAG csak az egyes országok vizsgarendszerének egyéni kontextusában dönthető el. Mint fentebb már szó volt róla, e tekintetben sincs egységesség.

¹¹ A vizsga nyelvi tartalma: annak pontos meghatározása, hogy mire kell képesnek lennie a vizsgázónak az adott idegen nyelven.

A magyarországi STANAG

Szaknyelvi vizsga a magyar STANAG?

Magyarországon a NATO STANAG 6001-et 2005-ben három szinten (alap, közép és felső) egynyelvű angol szaknyelvi vizsgaként akkreditálták. Az akkreditációs dokumentum értelmében a vizsgarendszer a felhasználó sajátos igényeinek kíván eleget tenni. Ezek között szerepel az együttműködés más nemzetek katonáival, katonai dokumentumok megértése, létrehozása, valamint közlések, utasítások, tájékoztatók, intézkedések megértése, létrehozása. A vizsga célja annak megállapítása, hogy képes-e a vizsgázó az angolt célnyelvi szituációban (mind katonai, mind civil) használni. A vizsgarendszer célcsoportjai a Magyar Honvédség haderőnemeinek, az MK Biztonsági- és Felderítő Hivatala aktív tisztjei, tiszthelyettesei, valamint a védelmi szektor köztisztviselői, közalkalmazottai. A vizsgázók domináns életkori megoszlása 18-45 év. (Akkreditációs dokumentum 2004:267-268)

A STANAG nem szűk profilú nyelvvizsga. A feladatokat úgy alakították ki, hogy bármely haderőnemhez, illetve fegyvernemhez tartozó vizsgázó képes legyen megoldani őket, amennyiben nyelvtudása megfelel a követelményeknek. A feladatok főként általános katonai és katonapolitikai témakörökből kerülnek ki. A katonai megnyilatkozások – a többi szaknyelvhez hasonlóan – erősen formalizált, precíz, csak az adott szakmai közösségre jellemző nyelvhasználatot igényelnek. Ezért lényeges, hogy a szaknyelvet ne csupán a nyelvi kód, hanem a kontextus szintjén mérjük és értékeljük. A szaknyelvi vizsga, Rébék-Nagy Gábor megfogalmazásában *„a vizsgázó nyelvi teljesítményét az általános nyelvinél gazdagabb tartalmú szaknyelvi kontextusban elvárt nyelvi viselkedés etalonjával (konvencióival) hasonlítja össze, mely erősen szituáció-orientált és kultúra-függő.* (Rébék-Nagy 2002:115)

A magyarországi STANAG kidolgozásánál szempontként merült fel a várható, valós nyelvhasználatot modellező feladatok alkalmazása. Lényeges tényező volt az is, hogy a vizsgakérdések a legfrissebb katonai és katonapolitikai eseményeket tükrözzék. A vizsga kidolgozói ebben látták a vizsga korszerűségének biztosítását. Mivel NATO környezetben a különböző beosztásokhoz előírásként szerepel egy adott szintű nyelvi profil (SLP) megszerzése, a vizsga-specifikáció mindhárom szint leírásánál részletesen körülhatárolja a célnyelvi szituációt, amelyben a vizsgázónak várhatóan használnia kell a nyelvet. A STANAG 2 szintről így ír a dokumentum: *„olyan tisztek és tiszthelyettesek számára előírt nyelvi szint, akik az angol nyelvet bizonyos szakmai feladatok ellátására alkalmazzák [...] a nyelvet főleg nemzetközi hadgyakorlatokon, békefenntartó műveletekben, NATO parancsnokságokon való munkájuk során használják. Feladataik hatékony végrehajtásához olyan nyelvtudásra van szükségük, mely lehetővé teszi számukra szakmai szövegek megértését, azokból speciális információ kiszűrését, fontos számukra a fegyvernemükben használatos berende-*

zésekkel, felszereléssel kapcsolatos terminológia ismerete, lényeges, hogy nemzetközi találkozókon, tárgyalásokon, közös hadgyakorlatokon kommunikálni tudjanak [...] Feladatuk lehet egyszerű magánjellegű és szakmai levelek, jelentések, ügyiratok létrehozása is.” (Akkreditációs anyag 2004:287) A specifikáció tartalma azoknak a legfontosabb tevékenységi köröknek és a hozzájuk tartozó feladatoknak a felsorolását, amely helyzetekben a vizsgázónak idegen nyelven kell megnyilvánulnia.

Ezeknek a munkafolyamatokkal kapcsolatos nyelvhasználati momentumoknak a sorát előzetes szükségletelemzés alapján alakították ki. NATO és egyéb beosztásokban dolgozó szakemberek bevonásával felmérték a nyelvhasználati igényeket és annak eredményét figyelembe véve döntöttek az adott feladattípusok mellett. (1. sz. melléklet: kérdőív a nyelvhasználati igények felmérésére) A STANAG vizsgateület olyan típusú feladatok kidolgozását tűzte ki célul, amelyek bizonyos mértékig szimulálják a célszituációk nyelvhasználatát. Példaként nézzük meg a STANAG 2 beszédértést mérő vizsga 1. feladatát, amely 10 információ lejegyzése szakmai jellegű hanganyag alapján: „*A feladat azt teszteli, képes-e a vizsgázó szakmai szövegből (eligazítás vagy tájékoztató) napi feladataihoz kapcsolódó, speciális információ (tényszerű adatok: pl. indulási és érkezési idő, katonai felszerelés, katonai járművek, fegyverek alkalmazása stb.) megértésére. A nyelvhasználati igények feltérképezése során a vizsgarendszer kidolgozói úgy találták, hogy a STANAG 2 nyelvi szinthez kötött beosztásokban szolgálatot teljesítő tiszték és tiszthelyettesek számára elsősorban ilyen jellegű tájékoztatók, eligazítások megértése, illetve az ezekből való bizonyos információk/adatok kiszűrése elsődleges. Ez indokolta a feladattípus bevezetését.*” (Akkreditációs anyag 2004:288) Ehhez hasonlóan az összes feladatléírásnál szerepel az a célnyelvhasználati szakmai feladat(rész), amely felhasználásával autentikus helyzetet kíván teremteni a vizsga. Más szóval, a vizsgafeladat tartalmazza a célnyelvhasználati szituációnak a vizsgázó számára releváns aspektusait (pl. információ kikeresése, jelentések készítése). Így valószínűsíthető, hogy a vizsgázó a tesztfeladatot a célnyelvi szituációhoz hasonlóan hajtja végre. E szakma-specifikus célszituációk megjelenítése alapján jósolhatja meg bizonyos fókig a szintező nyelvvizsga¹² a várható valós helyzetekben való helytállás sikerességét vagy sikertelenségét. Ez képezi a szaknyelvi vizsga validitásának (érvényességének) alapját.

A nyelvtudás és a szakmai háttérismeretek interakciójának intenzitása a nyelvi szintek emelkedésével – más szaknyelvi vizsgákhoz hasonlóan – a STANAG vizsga esetében is nő. Minél magasabb szinten kívánja valaki szaknyelvhasználati kompetenciáját bizonyítani, annál nagyobb mértékben kell szakismereteit aktivizálnia, azaz annál fontosabb szerep jut a nyelvtudás mellett

¹² Más néven készségvizsgáló teszt, mely a korábbi nyelvtanulási élményektől függetlenül vizsgálja a jelölt nyelvi képességeit. Célja az elért tudásszint mérése viszonylagos tejjességgel. (Bárdos 2002:57)

a szakmai tartalmaknak is. Megállapításomat a beszédkésztség vizsga három szintjének egy-egy feladatával illusztrálom. A szóbeli vizsga egyik katonai feladata mindhárom szinten az ún. szakmai beszélgetés, a másik feladat szintenként eltérő. STANAG 1-es szinten katonai étellel kapcsolatos kép leírása, 2-es szinten aktuális katonapolitikai esemény megvitatása, 3-as szinten pedig szakmai téma megvitatása a vizsgafeladat. 1-es szinten a szükséges szakszókincs és általános alapfokú nyelvtudás birtokában viszonylag kevés háttértudással is elegendő lehet tenni a feladat követelményeinek. 2-es szinten az aktuális katonapolitikai esemény megvitatásához bizonyos fokú tartalmi tájékozottság szükséges ahhoz, hogy a vizsgázó vázolni tudjon egy aktuális eseményt. 3-as szinten a vizsgázó egy 4-5 soros katonai vagy katonapolitikai hír elolvasása után fogalmazza meg annak lényegét, formálja meg véleményét és védi meg álláspontját. Ez a feladat a nyelvi teljesítmény mellett komoly szakmai tájékozottságot, meglévő háttérismereteket követel.

Vitatkozhatunk arról, hogy mennyiben van szó szakmai tudásról és mennyiben inkább szakmai tájékozottságról. Tekintettel arra, hogy a magyarországi STANAG nem szűk profilú nyelvvizsga – viszonylag széles körű célcsoporttal rendelkezik – fontos, hogy a feladatok olyan általánosabb katonai témájúak legyenek, hogy a célcsoport bármely megfelelő nyelvi szinten lévő vizsgázója képes legyen megoldani őket. A STANAG nyelvvizsga egyik célcsoportja például a tisztjelölt hallgatók,¹³ akik – bár katonák – nem rendelkeznek még valós szakmai tapasztalatokkal. Az ő esetükben a nyelvvizsgára készülés a nyelvtanulás mellett bizonyos szakmai tartalmak elsajátítását is jelenti. Előfordul, hogy a szaknyelvi órán hallanak először olyan katonai szakmai tartalmakról (pl. fogalmak, szervezetek, missziók), amelyek meglétét a vizsga feltételezi a nyelvhasználat szintjének mérésénél és értékelésénél. A vizsga célcsoportját képezik a Magyar Honvédség háttérintézményeiben alkalmazásában lévő közalkalmazottak, köztisztviselők is, akik munkájuk során szintén nem feltétlenül a vizsgán elvárt katonai szakmai tartalmak közegében mozognak. A nyelvi tartalmak elsajátítása mellett az aktuális katonapolitikai események területén való tájékozottság megszerzése is kihívást jelenthet. Elmondható, hogy a nyelvvizsgára készülés bizonyos vizsgázói célcsoportok esetében együtt jár alapvető szakmai tájékozottság megszerzésével is.

Összegzés és kitekintés

A magyarországi STANAG rendelkezik a szaknyelvi vizsgák alapvető követelményeivel:

(1) Autentikus célnyelvhasználati helyzetek egyes momentumait modellezik a vizsgafeladatok, amelyeket nyelvhasználati igények felmérése alapján

¹³ A BSc diploma feltétele az angol STANAG 2 vagy a francia ARMA középfokú nyelvvizsga megléte.

alakítottak ki. A vizsgahelyzet eleve mesterséges volta ellenére, mind a négy készséget mérő vizsgánál a valós célnyelvhasználati helyzetekben használt készségek aktiválása a cél.

(2) Azt, hogy mi számít autentikus feladatnak a szakmai nyelvhasználat szempontjából előzetes igényfelmérés alapján határozták meg a vizsgarendszer kidolgozói. A haditechnika, a hadtudomány és egyéb kapcsolódó tudományterületek dinamikus fejlődése következtében azonban a nyelvhasználati igények folyamatosan változnak. A STANAG vizsga széles körű célcsoportja is nagyobb mozgásteret enged a nyelvhasználatban bekövetkező módosulásoknak. A fenti okok miatt fontos lenne időről időre megismételni a szükségletelemzést.

(3) Az autentikus feladattól várható a szakmai tudás és a nyelvismeret interakciójának beindulása, amely lehetővé teszi a szakmai nyelvhasználat mérését és értékelését. A katonai pálya sokfélesége és a vizsga széleskörű célcsoportja miatt ugyanakkor a vizsga kizárólag általános katonai ismeretek és katonapolitikai tájékozottság meglétét feltételezheti. A produktív készségek (beszédkészség, íráskészség) esetében a szakismeretek aktivizálhatóságának mértéke megmutatkozik a szaknyelvhasználat hatékonyságában.

(4) A valós nyelvhasználati igények feltérképezése elengedhetetlen a vizsga validitásának biztosításához is. Az érvényesség a nyelvvizsga legfontosabb jóságmutatója, vagyis azt jelenti, hogy a teszt valóban azt a nyelvtudást méri, amit eredetileg mérni szándékozott. Szaknyelvi vizsga lévén, ez a jelölt szakmai feladatainak ellátásához szükséges nyelvtudás.

(5) A szükségletelemzés jelentősége a vizsgán keresztül nagy hatást gyakorolhat a nyelvtanulás és tanítás tartalmára és módszereire. Amennyiben a vizsga valid, feltételezhetjük, hogy a vizsgára készülés is a kívánt nyelvi készségek és tartalmak elsajátítását jelenti. Ezt a jelenséget nevezzük a vizsga visszahatásának vagy teszthatásnak (*washback*). Optimális esetben, a célnyelvhasználati igények felmérése nyomán kialakított vizsgafeladatok jótékony visszahatást gyakorolnak a nyelvtanulás folyamatára.

(6) A jól megválasztott és kipróbált vizsgafeladatokon túl, elsősorban a szóbeli vizsgán, maguk a vizsgáztatók is meghatározó szerepet játszanak a feladat autentikusságának biztosításában. Emiatt kiemelt jelentőséget tulajdonítok a vizsgáztatók rendszeres képzésének, továbbképzésének és önképzésének mind a nyelvi tesztelés, mind bizonyos katonai ismeretek területén.

(7) Végül, a feladatok összetételét tekintve is egyértelműen szaknyelvi vizsga a STANAG, hiszen a vizsgafeladatok 60 % szakmai nyelvi feladat.

Sorszám	Feladatok	A nyelvtudás fontossága		Gyakoriság				A jó nyelvtudás fontossága az adott feladat végrehajtásához			Szükséges angol nyelvtudás szintje				
		Igen	Nem	Egyáltalán nem gyakori	Nem nagyon gyakori	Elég gyakori	Nagyon gyakori	Egyáltalán nem fontos	Nem nagyon fontos	Elég fontos	Nagyon fontos	Nem szükséges	Alap nyelvtudás	Jó nyelvtudás	Nagyon jó / folyékony
1.	Rövid információközlés követése (helyzetjelentések, eligazítások, stb.)														
2.	Anyanyelvi szinten beszélők mondanivalójának követése mindennapi témákban (étel, vásárlás, orvosnál, konditerem, stb....)														
3.	Anyanyelvi szinten beszélők beszélgetésének követése speciális katonai témákban														
4.	Rövid rutintájékoztatók tartása (szolgálati jelentések, napi jelentések, járőr jelentések, stb....)														
5.	Megjegyzések / kérdések feltevése speciális katonai témákban tartott eligazításokon														
6.	Érvelés általános, vagy katonai témákban döntések, vagy álláspontok mellett														
7.	Eseményekről szóló jelentések készítése (autóbaleset, tüntetés, sebesülés, stb....)														
8.	A szolgálattal kapcsolatos parancsok adása / értelmezése szemléltető eszközök / térképek felhasználásával szemtől szembeni eligazításokon														
9.	Részvétel nem tervezett katonai témájú beszélgetéseken (helyi problémák, harcászati együttműködés, stb....)														
10.	Információ kikeresése szakterületét érintő leírt szövegben														
11.	Szakterületét érintő ügyiratok elkészítése (jelentések, parancsok, utasítások, feljegyzések, stb....)														
12.	Rutin e-mail váltás														
13.	Érvelés általános beszélgetésben egy meghatározott álláspont mellett														

1. számú melléklet: A STANAG vizsgarendszer kidolgozását megelőző szükségletelemzés kérdőíve (Forrás: ZMNE Nyelvvizsgaközpont)

Felhasznált irodalom:

1. Bárdos Jenő (2002): Az idegen nyelvi mérés és értékelés elmélete és gyakorlata, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. ISBN 963-19-3371-7
2. BILC Language Testing Seminar 22 September – 03 October 2008, course package.
3. Douglas, Dan (2000): *Assessing Languages for Specific Purposes*, Cambridge University Press. ISBN 0-521-58543-0
4. Green, Rita – Wall, Diane (2005): *Language Testing in the Military: problems, politics and progress*, In: *Language Testing* 22/3. 379-398.o.
5. G. Havril Ágnes (2006): *Miért kell a szaknyelvet tesztelni?* In: *Porta Lingua-2006*, Debrecen 161-165.o. ISSN 1785-2420
6. G. Havril Ágnes (2007): *Szükségletelemzés a szaknyelvi vizsgákon*. In: *Porta Lingua-2007*, Debrecen. 361-367.o. ISSN 1785-2420
7. Kurtán Zsuzsa (2001): *Idegen nyelvi tantervek*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. ISBN 963-19-1589-1
8. Rébék-Nagy Gábor (2002): *Szaknyelvi-e a szaknyelvi vizsga – avagy lehetünk-e proféták bölcsész diplomával?* In: *Porta Lingua-2002*, Debrecen. 109-117.o. ISBN 963-472-665-8
9. Szebenyi Gabriella (2007): *A katonai szaknyelvi vizsgarendszerek a Közös Európai Referenciakeret normarendszerében*, PhD értekezés, ZMNE, Budapest
10. NATO STANAG 6001 vizsgarendszer akkreditációs anyag, ZMNE Nyelvvizsgaközpont, 2004.
11. STANAG 6001 Edition 4 (www.bilc.forces.gc.ca)
www.zmne/szolgalt/nyelvvizsga/stanag

AZ IRÁNI ATOMPROGRAMMAL SZEMBEN BEVEZETETT NEMZETKÖZI SZANKCIÓK ÉS AZOK HATÁSA AZ IRÁNI ISZLÁM KÖZTÁRSASÁGRA

Bevezetés

Az Iráni Iszlám Köztársaság által jelenleg is folytatott – vitatott szándékú – nukleáris tevékenységek 2002 augusztusában kerültek a nemzetközi közösség figyelmébe, miután külföldön élő iráni ellenzékiek a világ előtt addig titkolt létesítményeket hoztak nyilvánosságra. Azóta több mint kilenc év telt már el, azonban Teherán a mai napig nem tisztázta teljes mértékben az atomprogramjának célját, valamint körülményeit.

Jelen tanulmányomban először az Iránnal szemben – az atomprogramja miatt – bevezetett határozatok, illetve szankciók tartalmát és hatályát fogom részletezni, az életbe léptető nemzetközi szervezetek, illetve az egyes államok szerint csoportosítva,¹ majd ezt követően elemezni fogom azok hatását.

Mielőtt azonban rátérnék az egyes intézkedések ismertetésére, megvizsgálom a nemzetközi non-proliferációs rendszer működését, illetve azt, hogy Teherán követett-e el mulasztást a nemzetközi szerződésből fakadó kötelezettségeit illetően.

Irán és a non-proliferációs rendszer

A non-proliferációs rendszer alapját, az 1968. július 1-jén, az Egyesült Államok, a Szovjetunió, az Egyesült Királyság és további 59 atomfegyverrel nem rendelkező állam – köztük Irán – által aláírt *Szerződés a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról* (NPT) elnevezésű nemzetközi szerződés képezi, amely 1970. március 5-én lépett hatályba. Ennek az úgynevezett atom-sorompó-szerződésnek a célja az atomfegyverek elterjedésének megakadályozása, aminek érdekében egyrészt kötelezi az atomhatalmakat,² hogy nem

¹ Iránnal szemben számos állam hozott intézkedéseket, ezek közül viszont most csak a tanulmány szempontjából legfontosabb országokkal fogok foglalkozni, így az Egyesült Államokkal, Japánnal, Dél-Koreával, Indiával, Oroszországgal és Kínával.

² Az atomhatalmak olyan országok, amelyek az első atombombájuk felrobbantása után képessé váltak arra, hogy nukleáris tölteteket állítsanak elő és juttassanak célba. Az úgynevezett elismert atomhatalmak a következők: Egyesült Államok, Oroszország, Egyesült Királyság, Franciaország és Kína. További három ország, India, Pakisztán és Izrael is rendelkezik nukleáris fegyverekkel, azonban ezek nem részesei a szerződésnek. HORVÁTH Jenő (szerk.): Világpolitikai lexikon, Budapest, Osiris Kiadó, 2005.

adhatnak át atomfegyvert, illetve annak előállítására alkalmas technológiát, eszközöket, másrészt rögzíti az atomfegyverrel nem rendelkező országok kötelezettségét, miszerint azok nem állítanak elő ilyen fegyvert. Az utóbb említett tagállamoknak, a nukleáris fegyverek megszerzéséről való lemondásáért cserébe, joguk van az atomenergia békés célú felhasználásához, kutatásához, valamint a technológiák és a berendezések beszerzéséhez. A megállapodásban vállaltak betartását, a tagállamokkal kötött kétoldalú szerződések alapján, az ENSZ szakosított intézménye, a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (NAÜ) ellenőrzi.³

A szerződés magában foglal tehát, az atomfegyverrel nem rendelkező államok által vállalt kötelezettségek teljesítésének ellenőrzésére vonatkozó szabályozást, nevesíti is az arra jogosult szervezetet, azonban nem tartalmaz rendelkezést és eljárási folyamatot egy esetleges szerződésszegéssel kapcsolatban. Többek között ez volt az oka annak, hogy a nemzetközi közösség különböző módon reagált például Észak-Korea és Irak nukleárisfegyver megszerzésére irányuló törekvéseire, míg az első esetben diplomáciai lépéseket tettek csak, addig a második esetben katonaiakat is. Ennek a hiányosságnak a kiküszöbölése érdekében alkalmazza a nemzetközi közösség azt, az iraki precedensen alapuló gyakorlatot, miszerint ha egy állam nukleáris törekvésével kapcsolatban felmerül a gyanú, hogy nem kizárólag békés jellegű, a NAÜ kormányzótanácsa az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé viszi az ügyet, amely azután dönt a további lépésekről.⁴

2002 augusztusában Irán esetében ugyan ez a fent említett probléma jelentkezett az atomprogramja körül kialakult megválaszolatlan kérdések miatt. Az ilyen esetekben kezdeményező szervezet, a NAÜ, viszont nem minősítette – jogosultság hiányában nem is minősíthette – Teherán tevékenységét az atom-sorompó-szerződéssel ellentétesnek, ráadásul egyértelmű bizonyítékok sem kerültek elő az ellenőrzések során. Hiába merült fel tehát a gyanú, hivatalosan nem állapítottak meg mulasztást, ezért konkrét lépések sem történtek. Ebből kifolyólag a NAÜ és a nemzetközi közösség tagjai mindösszesen annyit tehettek, hogy felhívták Irán figyelmét a programjával kapcsolatos részletek tisztázására. Teherán ezt viszont nem tette meg, sőt nem működött teljes mértékben együtt a NAÜ-vel sem, aminek következtében a feszültség egyre nőtt. A nemzetközi nyomás hatására a NAÜ kormányzótanácsa végül 2006 februárjában a Biztonsági Tanács elé terjesztette az ügyet.⁵

³ HORVÁTH Jenő (szerk.): Világpolitikai lexikon, p. 66.

⁴ N. RÓZSA Erzsébet – TÁLAS Péter: Az iráni atomprogram körüli vitáról, ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóközpont, Elemzések, 2006/1, http://193.224.76.4/download/svki/Elemzesek/2006/SVKK_Elemzesek_2006_1.pdf (letöltve: 2011. augusztus 15.)

⁵ KERR, Paul K.: Iran's Nuclear Program: Tehran's Compliance with International Obligations, Congressional Research Service, February 15, 2011, <http://www.fas.org/sgp/crs/nuke/R40094.pdf> (letöltve: 2011. július 20.)

A kormányzótanács azonban ez esetben sem az atomsorompó-szerződés megszegése okán hozott határozatot, hanem a kétoldalú biztosítéki egyezmény egyes pontjainak be nem tartása miatt. A jelentés szerint Irán több alkalommal is elmulasztotta bejelenteni nukleáris anyagok beszerzését, azok felhasználást, illetve a nukleáris tevékenységével összefüggő létesítményeit. Ugyan az előterjesztéssel kapcsolatban hozott ENSZ BT határozatban sem esik szó az NPT megszegéséről, az előzőekből mégis az következik, hogy Teherán nem tartotta be maradéktalanul az atomsorompó-szerződés III. cikkét.⁶ Ezen túlmenően, a NAÜ ellenőrök tapasztalatai alapján készült jelentésekre hivatkozva, az Egyesült Államok Külügyminisztériuma és Nemzetbiztonsági Tanácsa által kiadott egyes dokumentumok szerint Irán az atomsorompó-szerződés II. cikkét is megszegte azzal, hogy kutatásai nem tekinthetők kizárólag békés jellegűeknek.⁷

Az egyes életbeléptetett szankciók

Az iszlám köztársasággal szemben bevezetett büntetőintézkedések azt az egyre növekvő nemzetközi egyetértésen alapuló szankciópolitikát tükrözik, miszerint folyamatos és szigorú korlátozásokat kell életbe léptetni, annak érdekében, hogy Teheránt rákényszerítsék atomprogramjának tisztázására, illetve a nukleáris energia kizárólag békés célú felhasználására.⁸

A következőkben az ismertetést először az Egyesült Államok által bevezetett intézkedésekkel kezdem, majd az ENSZ, EU és végül az egyéb országok korlátozásaival folytatom. (A témában készített egy, az Egyesült Államok, az ENSZ és az EU szankciók tartalmát összehasonlító táblázatot a tanulmány 1. sz. táblázata tartalmazza.)

Az Egyesült Államok szankciói

Az Egyesült Államok külpolitikájában az Iránnal szembeni büntetőintézkedések alkalmazása nem új keletű gyakorlat, a közel-keleti ország – lator állam lévén – az utóbbi évtizedek amerikai szankciópolitikájának egyik fő célpontja volt, melynek kezdete az 1979-es iráni iszlám forradalom után, az amerikai nagykövetségen lezajlott túsdrámaig nyúlik vissza.⁹ A számos korlátozó intézkedés közül most csak azokat kívánom kiemelni, amelyeket közvetlenül proliferációs tevékenységekhez kapcsolódóan léptettek életbe.

⁶ A III. cikk rendelkezik a tagállamok és a NAÜ között kötetendő, kétoldalú biztosítéki egyezmények vállalásáról és betartásáról. Szerződés a nukleáris fegyverek elterjedésének megakadályozásáról (NPT), <http://grotius.hu/publ/displ.asp?id=WOOXNT&lg=1> (letöltve: 2011. augusztus 15.)

⁷ KERR, Paul K.: Iran's Nuclear Program: Tehran's Compliance with International Obligations.

⁸ KATZMAN, Kenneth: Iran Sanctions, Congressional Research Service, August 12, 2011, <http://www.fas.org/sgp/crs/mideast/RS20871.pdf> (letöltve: 2011. augusztus 02.)

⁹ GAZDIK Gyula: Az Irán-elleni szankciópolitika múltjáról és jelenéről, ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet, Elemzések, 2010/8, http://193.224.76.4/download/svki/Elemzesek/2010/SVKI_Elemzesek_2010_8.pdf (letöltve: 2011. augusztus 10.)

Az iráni nukleáris törekvésekkel szemben hozott első korlátozásokat az iráni-iraki fegyverek non-prolifерációjáról szóló 1992-es törvény (Iran-Iraq Arms Non-Proliferation Act of 1992) tartalmazza. A törvény értelmében az Egyesült Államok alapvető célja megakadályozni Iránt és Irakot abban, hogy bármilyen olyan eszközt, technológiát beszerezhessenek, ami hozzásegítené az országukat atom, vegyi vagy biológiai (ABV) fegyverek birtoklásához. Ennek érdekében minden természetes, illetve jogi személlyel, valamint állammal szemben, akik az előbb említett cél ellenében segítik Iránt, vagy Irakot, szankciókat fognak elrendelni, továbbá az Egyesült Államok szorgalmazni fogja más államok csatlakozását is ezekhez az intézkedésekhez. A törvény a természetes és jogi személyek esetében két éves szerződéskötési és import tilalmat, míg az egyes államok esetében egy évre, vagy a nem kívánatos tevékenység idejére szóló büntetőintézkedéseket – gazdasági segítségnyújtás, illetve katonai vagy egyéb együttműködések felfüggesztése – ír elő.¹⁰ (Jelenleg nincs olyan személy vagy állam, mely a törvény hatálya alá tartozna.)

A következő korlátozásokat a 2000 márciusában hatályba lépett iráni non-prolifерációs törvény (Iran Non-proliferation Act of 2000) tartalmazza, mely kizárólag természetes és jogi személyekre vonatkozik. A törvény értelmében minden személlyel szemben, akiről feltételezhető, hogy 1999. január 1-jét követően ABV fegyverek, illetve ezeket célba juttató rakéták előállításához szükséges eszközöket, technológiákat szolgáltattak Iránnak, intézkedéseket vezetnek be. Az előbb említett személyekkel szemben a törvény hatályba lépteti a tömegpusztító fegyverek proliferációjáról szóló 12938-as számú elnöki végrehajtási utasításban foglalt korlátozásokat,¹¹ továbbá fegyverkereskedelmi és licence eladási tilalmat vezet be.¹² A törvény tárgyát 2005-ben Szíriával, 2006-ban pedig Észak-Koreával tovább bővítették, így született meg a ma is hatályos iráni-szíriai-észak-koreai non-prolifерációs törvény (Iran, North Korea, and Syria Nonproliferation Act – INKSNA).¹³

Az iráni nukleáris törekvésekkel kapcsolatos korlátozások harmadik hulláma 2005-ben érkezett, az 13382-es számú elnöki végrehajtási utasításban foglalva. Az utasítás három részből, három egymást kiegészítő programból áll. Az első program célja, hogy befagyassza a tömegpusztító fegyverek terjedését elősegítő természetes és jogi személyek vagyont, ehhez szorosan kapcsolódik a második program, melynek feladata, az e személyekhez köthető importtilalom

¹⁰ Iran-Iraq Arms Non-Proliferation Act of 1992, http://www.parstimes.com/history/iran_iraq_nonproliferation.html (letöltve: 2011. augusztus 16.)

¹¹ Ezek a korlátozások az Egyesült Államok és az adott személy között fennálló, vagy a jövőben kötetendő kereskedelmi és szolgáltatási szerződések felfüggesztésére, illetve tilalmára vonatkoznak. Executive Order 12938, Proliferation of Weapons of Mass Destruction, www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Documents/12938.pdf (letöltve: 2011. augusztus 13.)

¹² Iran Nonproliferation Act of 2000, http://frwebgate.access.gpo.gov/cgi-bin/getdoc.cgi?dbname=106_cong_public_laws&docid=f:publ178.106.pdf (letöltve: 2011. augusztus 12.)

¹³ Iran, North Korea, and Syria Nonproliferation Act Sanctions (INKSNA), U.S. Department of State, <http://www.state.gov/t/isn/inksna/c28836.htm> (letöltve: 2011. augusztus 13.)

bevezetése, összhangban az 12938-as számú elnöki végrehajtási utasítással. Végül a harmadik program célkitűzése pedig az orosz és az amerikai kormány között fennálló HEU-egyezményhez¹⁴ (Russian-U.S. agreement concerning the disposition of highly enriched uranium extracted from nuclear weapons) kapcsolódó orosz kormányzati vagyon befagyasztása.¹⁵

Az ENSZ Biztonsági Tanácsának határozatai

Amint azt már említettem, az Iránnal szembeni első intézkedést a Biztonsági Tanács 2006 júliusában hozta, a NAÜ kormányzótanácsának kezdeményezésére. Az 1696-os számú határozatában a BT felszólította Iránt, hogy tegyen eleget a NAÜ kormányzótanácsa GOV/2006/14-es számú határozatában foglaltaknak,¹⁶ valamint követelte, hogy Teherán azonnal függessze fel minden urándúsítással és reprocesszállással¹⁷ kapcsolatos tevékenységét. Támogatásáról biztosította még a hatok – a BT öt állandó tagja és Németország – tárgyalási kezdeményezését, és szorgalmazta egy hosszú távú megoldási terv kidolgozását, továbbá felszólította az egyes államokat, hogy dúsításhoz, reprocesszálláshoz, illetve ballisztikus rakéta programokhoz szükséges eszközöket, technológiát ne szolgáltatassanak Iránnak. Ezen felül felkérte a NAÜ-t, hogy folytassa az iráni atomprogram tisztázására irányuló erőfeszítéseit, amiről augusztus 31-ig készítsen jelentést is. A határozat végül rögzítette, hogy amennyiben Irán az előbb említett határidőig nem működik együtt, újabb lépések következnek majd.¹⁸

Mivel Irán nem működött együtt, és folytatta nukleáris tevékenységét, 2006 decemberében következett az újabb, 1737-es számú BT határozat. A ren-

¹⁴ A HEU-egyezmény lényege, hogy Oroszország a nukleáris fegyvereiből kivont nagy arányban dúsított urániumot (Highly enriched uranium – HEU) átalakítja alacsony arányban dúsított urániummá (Low-enriched uranium – LEU), amit ezt követően az Egyesült Államok felvásárol, és nukleáris fűtőanyagként hasznosít. Russian-U.S. agreement concerning the disposition of highly enriched uranium extracted from nuclear weapons, www.fissilematerials.org/ipfm/site_down/heu93.pdf (letöltve: 2011. augusztus 14.)

¹⁵ Executive Order 13382, Blocking Property of Weapons of Mass Destruction Proliferators and Their Supporters; the Weapons of Mass Destruction Trade Control Regulations; and the Highly Enriched Uranium (HEU) Agreement Assets Control Regulations, <http://www.treasury.gov/resource-center/sanctions/Programs/Documents/wmd.pdf> (letöltve: 2011. augusztus 13.)

¹⁶ A határozatban a NAÜ felszólította Iránt, hogy konstruktívan vegyen részt a tárgyalásokon az atomprogramja iránti bizalom helyreállítása érdekében, továbbá kérte Iránt, hogy teljes mértékben működjön együtt az ügynökséggel, és tartsa be a biztosítéki egyezményben vállaltakat. Resolution GOV/2006/14, Implementation of the NPT Safeguards Agreement in the Islamic Republic of Iran, 4 February 2006. www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2006/gov2006-14.pdf (letöltve: 2011. augusztus 16.)

¹⁷ A reprocesszállás a kiegészítő fűtőelem feldolgozását, és a benne maradt (²³⁵U), illetve az üzem során képződött (²³⁹Pu, ²⁴¹Pu) hasadóanyagok újrahasznosítását jelenti. Reprocesszállás, www.atomeromu.hu/download/553/Reprocesszállás.pdf (letöltve: 2011. szeptember 24.)

¹⁸ UN Security Council Resolution 1696 (2006), http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions06.htm (letöltve: 2011. augusztus 10.)

delkezés megerősítette az előző határozatban foglalt felszólításokat, korlátozásokat, kéréseket és egyéb intézkedéseket, illetve kibővítette azok körét, tartalmát. Ennek megfelelően felszólította az egyes államokat, hogy az eddigieken kívül, a nehézzvízzel való kísérletekhez, tevékenységekhez szükséges eszközöket, technológiákat se szolgáltassanak Iránnak, valamint semmilyen technikai, pénzügyi, logisztikai vagy egyéb támogatással se segítsenek Teheránnak, nukleáris tevékenységekhez és ballisztikus rakétákhoz szükséges eszközök, technológiák beszerzése kapcsán. Ezeken felül a határozat előírta a tagállamok részére, hogy a határozat mellékletében felsorolt természetes és jogi személyek körére is ki kell bővíteni a korlátozó intézkedéseket, továbbá ezeknek a személyeknek a vagyonát, pénzügyi eszközeit be kell fagyasztani, valamint a természetes személyek utazásaival kapcsolatban fokozott óvatosságot kell tanúsítani.¹⁹

A Biztonsági Tanács soron következő harmadik, 1747-es számú határozatát 2007. március 24-én fogadta el, melyben megerősítette az előző két határozat célkitűzéseit, valamint tovább bővítette az intézkedések hatálya alá tartozó természetes, illetve jogi személyek körét, így az Iszlám Forradalmi Gárda egyes vezető tisztségeit betöltő személyeire is kiterjesztette a korlátozásokat. Ezen felül felhívta a tagállamok és nemzetközi pénzügyi intézmények figyelmét, hogy a humanitárius és fejlesztési támogatásokat kivéve, ne részesítsék Iránt semmilyen kölcsönben vagy hitelben. Megtiltotta továbbá a tagállamoknak Teherán részére történő páncélozott harcjárművek, harci repülőgépek és helikoptereket, hadihajók, tüzérségi és rakétarendszerek eladását, vagy az ezekhez történő hozzájutás segítségét.²⁰

A 2008 márciusában elfogadott 1803-as számú BT határozat, ahogy a korábbiak is, fenntartotta az eddigi korlátozásokat, valamint tovább bővítette a hatálya alá tartozó személyek körét. Ezen kívül a határozat felhívta a tagállamok figyelmét, hogy járjanak el körültekintően az iráni bankok – különösen a Bank Melli és a Bank Saderat – és fiókinstitúcióik tevékenységével kapcsolatban, valamint a kereskedelmi kapcsolatok támogatása során, továbbá kövessék nyomon az Iránba tartó és onnan induló áruszállításokat.²¹

A 2010 júniusában elfogadott 1929-es számú határozat a korábbi négy dokumentum irányvonalaira épül, azonban azoknál szigorúbb és átfogóbb intézkedéseket tartalmaz. Ilyen szigorítás például, hogy széles körben tovább bővíti a tiltólistára került természetes és jogi személyek körét, valamint ezek utazásával kapcsolatban már nem csak felhívást tesz a tagállamok részére, hanem meg is tiltja számukra azok beutazását. A dokumentum tiltja továbbá

¹⁹ UN Security Council Resolution 1737 (2006), http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions06.htm (letöltve: 2011. augusztus 10.)

²⁰ UN Security Council Resolution 1747 (2007), http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions07.htm (letöltve: 2011. augusztus 10.)

²¹ UN Security Council Resolution 1803 (2008), http://www.un.org/Docs/sc/unsc_resolutions08.htm (letöltve: 2011. augusztus 10.)

szinte valamennyi kategóriájú nehéz fegyverzet eladását – javasolja a könnyű fegyverek visszatartását is –, valamint azt, hogy Irán más ország nukleáris tevékenységében részt vegyen. Felhívja a tagállamok figyelmét, hogy társaságaik részére továbbra is tiltsák az Iránnal való üzletkötést, amennyiben az elősegíti Teherán tömegpusztító fegyverekhez való hozzájutását. A határozat kéri ezen felül, de nem teszi kötelezővé, hogy a tagállamok tiltsák meg iráni bankoknak a területükön való terjeszkedését, valamint saját bankjaiknak Iránban való fióknyitását. Végül a dokumentum rendelkezik egy szakértőkből álló csoport (Panel of Experts) felállításáról, amely feladata, hogy elősegítse az intézkedések hatékonyságának növelését.²²

Az Európai Unió szankciói

Az Európai Unió Tanácsa 2007. február 27-én elfogadta az Iránnal szembeni korlátozó intézkedésekről szóló 2007/140/KKBP közös állásponatot, amellyel végrehajtotta az ENSZ BT 1737-es számú határozatában foglaltakat. Ezt követően 2007. április 23-án elfogadta a 2007/246/KKBP közös állásponatot, majd 2008. augusztus 7-én a 2008/652/KKBP közös állásponatot, amelyek módosították az Iránnal szembeni korlátozó intézkedésekről szóló 2007/140/KKBP közös állásponatot, ezzel az Unió végrehajtotta az ENSZ BT 1747-es számú és 1803-as számú határozatából eredő kötelezettségeit.²³ A változó körülmények és az aktualitás érdekében a 2007/140/KKBP közös álláspon mellékleteinek módosítására két alkalommal – 2008. november 10-én és 2009. november 17-én – is sor került.²⁴

Az EU a korábbi szankcióival maradéktalanul végrehajtotta ugyan a BT kötelező és ajánlott intézkedéseit, azonban ezen felül további lépéseket nem tett, egészen 2010. július 26-áig, amikor is a Tanács elfogadta az Iránnal szembeni korlátozó intézkedésekről és a 2007/140/KKBP közös álláspon hatályon kívül

²² UN Security Council Resolution 1929 (2010), <http://daccessods.un.org/TMP/7733789.08634186.html> (2011. augusztus 17.); KATZMAN, Kenneth: Iran Sanctions.

²³ A Tanács 2007/140/KKBP közös állásponója az Iránnal szembeni korlátozó intézkedésekről, 2007. február 27., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2007E0140:20070423:HU:PDF> (letöltve: 2011. augusztus 17.). A Tanács 2007/246/KKBP közös állásponója az Iránnal szembeni korlátozó intézkedésekről szóló 2007/140/KKBP közös álláspon módosításáról, 2007. április 23., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:106:0067:0075:HU:PDF> (letöltve: 2011. augusztus 17.). A Tanács 2008/652/KKBP közös állásponója az Iránnal szembeni korlátozó intézkedésekről szóló 2007/140/KKBP közös álláspon módosításáról, 2008. augusztus 7., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2008E0652:20080807:HU:PDF> (letöltve: 2011. augusztus 17.)

²⁴ A Tanács 2008/842/KKBP határozata az Iránnal szembeni korlátozó intézkedésekről szóló 2007/140/KKBP közös álláspon III. és IV. mellékletének módosításáról, 2008. november 10., <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:300:0046:0054:HU:PDF> (letöltve: 2011. augusztus 17.). A Tanács 2009/840/KKBP határozata az Iránnal szembeni korlátozó intézkedésekről szóló 2007/140/KKBP közös álláspon végrehajtásáról, 2009. november 17., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:303:0064:0069:HU:PDF> (letöltve: 2011. augusztus 17.)

helyezéséről szóló 2010/413/KKBP határozatát. Ezzel a határozatával az Unió nem csak végrehajtotta a BT 1929-es számú határozat rendelkezéseit, hanem azt kísérő, további intézkedéseket is bevezetett, melyek a kereskedelem területeire, a pénzügyi szektorra, az iráni közlekedési ágazatra, a földgáz- és kőolajipar ágazatokra, valamint további, az Iszlám Forradalmi Gárdához kapcsolódó területekre irányulnak. Ilyen további korlátozás például a BT által meghatározottakon kívüli – a nukleáris tevékenységhez köthető – további áruk, termékek, felszerelések és technológiák Irán részére történő szállításának, eladásának vagy átadásának tiltása, vagy a kőolaj- és földgázipar ágazataihoz kötődő berendezések és technológiák Irán számára történő eladásának, szállításának vagy átadásának, továbbá az ehhez kapcsolódó technikai és pénzügyi segítségnyújtásnak, illetve befektetéseknek a tiltása.²⁵

A Tanács a legutóbbi, 2011/299/KKBP határozatát, 2011. május 23-án fogadta el, mellyel módosította az Iránnal szembeni korlátozó intézkedésekről szóló 2010/413/KKBP határozatot. A határozat új korlátozó intézkedéseket nem tartalmaz, kizárólag a 2010/413/KKBP határozat II. számú mellékletének jegyzékébe vett fel további személyeket és szervezeteket, valamint módosította a jegyzékben szereplőkre vonatkozó egyes bejegyzéseket. Ezen felül egy személlyel, Ali Akbar Salehi jelenlegi külügyminiszterrel, az Iráni Atomenergia-szervezet korábbi vezetőjével szemben felfüggesztette az utazási korlátozás alkalmazását.²⁶

További országok szankciói

Japán és Dél-Korea szankciópolitikája az EU irányvonalát követi. Első intézkedéseikkel mindösszesen a BT határozatokba foglalt kötelező és ajánlott elemeket hajtották végre, 2010 szeptemberében azonban – uniós mintára – átfogóbb, az ENSZ előírásain túlmutató korlátozásokat vezettek be. Ennek megfelelően mindkét ország korlátozza az Iránnak nyújtott kereskedelem-finanszírozási szolgáltatásokat, az új bankközi kapcsolatok létrejöttét, valamint az iráni energia szektorba való befektetést, továbbá számos iráni természetes és jogi személlyel szemben vezettek be szankciókat.²⁷

India viszonya az iráni atomprogramhoz és a nemzetközi szankciókhoz igen összetett. Habár India szerint Teheránnak minden joga meg van a nukleáris energia békés célú felhasználásához, kitarthat azon – a nemzetközi közösséggel megegyező – álláspontja mellett, mely szerint Iránnak teljes körűen tisztáznia

²⁵ A Tanács 2010/413/KKBP határozata az Iránnal szembeni korlátozó intézkedésekről és a 2007/140/KKBP közös álláspont hatályon kívül helyezéséről, 2010. július 26., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CONSLEG:2010D0413:20101025:HU:PDF> (letöltve: 2011. augusztus 18.)

²⁶ A Tanács 2011/299/KKBP határozata az Iránnal szembeni korlátozó intézkedésekről szóló 2010/413/KKBP határozat módosításáról, 2011. május 23., <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:136:0065:0084:HU:PDF> (letöltve: 2011. augusztus 18.)

²⁷ KATZMAN, Kenneth: Iran Sanctions.

kellene a nukleáris tevékenysége körül felmerült kérdéseket. Újdelhi szankciópolitikája is ezt a kettősséget tükrözi, mivel az ENSZ határozatokban előírt korlátozásokat végrehajtotta ugyan, de önálló, ezeken túlmutató intézkedéseket nem hozott, egészen 2010 decemberéig. Ekkor ugyanis az indiai jegybank függesztette kapcsolatát a korábban az Irán és India közötti tranzakciók teljesítésére használt Asian Clearing Union nevű bankkal. Az intézkedés hátterében számos ok állhat, melyet egyrészt India regionális politikai törekvéseivel – közeledés Szaúd-Arábiához és Izraelhez – és azzal a szándékkal magyarázhatunk, hogy Újdelhi – annak ellenére, hogy nem írta alá az NPT szerződést – felelőségteljes atomhatalomként próbálja magát feltüntetni.²⁸

Indiával szemben Oroszország és Kína továbbra is kitart azon irányvonala mellett, hogy kizárólag a BT által kötelezően előírt intézkedéseket hajtja végre. Ezt az Egyesült Államok élesen kritizálja, sőt azon gyanújának is hangot adott, miszerint e két ország nem tesz meg mindent annak érdekében, hogy Irán ne juthasson ABV fegyverekhez, illetve az ezekhez szükséges eszközökhöz, technológiákhoz. 2011 januárjában Hillary Clinton külügyminiszter bírálta Kínát, amiért az, véleménye szerint nem tesz eleget a nemzetközi szankcióknak, és nukleáris tevékenységekhez szükséges eszközöket ad el Iránnak. Egyes amerikai szakértői vélemények szerint ezen túlmenően Irán kínai társaságokkal működik együtt nukleáris fegyver kifejlesztése céljából.²⁹

Szankciók tartalma/fajtái	Egyesült Államok	ENSZ	EU
Általános tulajdonságok	Átfogó, minden államra, természetes és jogi személyre kiterjedő szankciórendszer.	Egyre inkább átfogó, de elsősorban még mindig Irán nukleáris, illetve egyéb tömegpusztító fegyverekkel kapcsolatos programjait szankcionálja.	Az EU alapvetően az ENSZ szankciókat hajtja végre, de a 2010-es legújabb intézkedéseivel közelít az amerikai állásponthoz.

²⁸ PANT, Harsh V.: India's Relations with Iran: Much Ado about Nothing, The Washington Quarterly, Winter 2011., www.twq.com/11winter/docs/11winter_Pant.pdf (letöltve: 2011. szeptember 22.)

²⁹ KATZMAN, Kenneth: Iran Sanctions.

<p>Kereskedelmi és befektetési tilalom</p>	<p>Amerikai társaságokra vonatkozó általános export, import és befektetési tilalom, kivétel élelmiszer- és gyógyszeripari termékek.</p>	<p>Az ENSZ nem korlátozza általánosan az Iránnal kapcsolatos kereskedelmet és befektetéseket.</p>	<p>Az EU sem korlátozza általánosan a kereskedelmet és a befektetést, csak azokat a területeken, amelyek az energia szektorral kapcsolatosak. Ezen felül megnevezett 100 olyan társaságot, mellyel EU társaságok nem köthetnek üzletet.</p>
<p>Külföldi társaságok szankcionálása, melyek kapcsolatban állnak Irán energia szektorával</p>	<p>Külön szankciók, olyan külföldi társaságokkal szemben, melyek az iráni energia szektorba fektetnek be, illetve finomított kőolajat vagy finomítással kapcsolatos eszközt, szolgáltatást adnak el Iránnak.</p>	<p>Nincs erre a területre vonatkozó ENSZ korlátozás.</p>	<p>Az EU tiltja olyan társaságok finanszírozását, melyek Irán energia szektorában érdekeltek.</p>
<p>Külföldi társaságok szankcionálása, melyek tömegpusztító fegyverekhez szükséges eszközöket, technológiát adnak el Iránnak</p>	<p>Széles körű szankciók minden iráni és egyéb társasággal szemben melyekről feltehető, hogy részt vesznek Irán ABV fegyverkezési programjában. (Pl.: tőkebefagyasztás, tranzakciók tilalma)</p>	<p>A határozatok mellékleteiben felsorolt iráni társaságok vagyonának befagyasztása, tulajdonának zárolása.</p>	<p>Az ENSZ által megnevezett, illetve további társaságok vagyonának befagyasztása, tulajdonának zárolása,</p>

Fegyverexport tilalma	Teljes körű tilalom a fegyverek exportjára és importjára egyaránt.	A tagállamoknak tilos Irán részére nehéz fegyverzetet eladni, illetve az ezekhez történő hozzájutást és a szükséges utánpótlást elősegíteni.	Az EU tiltja minden típusú nehéz és könnyű fegyverzet eladását Iránnak.
A kettős rendeltetésű eszközök exportálásának tilalma	Tilos minden olyan eszköz, technológia eladása Iránnak, melyeket katonai célra is fel lehet használni.	Az ENSZ tiltja a kettős rendeltetésű eszközök, technológiák eladását Irán részére.	Az EU az ENSZ határozatait végrehajtva tiltja a kettős rendeltetésű eszközök, technológiák eladását Irán részére.
Nemzetközi pénzügyi kölcsönökkel kapcsolatos korlátozások	Az Egyesült Államok képviselői a nemzetközi pénzügyi intézményekben nem támogatják az Iránnak nyújtandó hiteleket.	Az ENSZ kéri a tagállamokat és a nemzetközi pénzügyi intézményeket, hogy a humanitárius és fejlesztési célokat kivéve ne nyújtsanak pénzügyi hiteleket Iránnak.	Az EU-tagoknak tilos állami támogatások és kedvezményes hitelek nyújtása Iránnak.
Támogatások, segélyek tilalma	A humanitárius segélyeket leszámítva tilos bármilyen támogatás nyújtása Irán részére.	Nincs erre a területre vonatkozó ENSZ korlátozás.	Az EU tiltja az Irán részére történő támogatások és adományok nyújtását.
Iráni személyek utazásának korlátozása	Az Egyesült Államok korlátozza a tiltó listájára került személyek beutazását.	Az 1929-es számú határozat mellékletében felsorolt személyekkel szemben nemzetközi utazási tilalom van érvényben.	Az EU szintén tiltja a szankcióinak mellékleteiben felsorolt személyek beutazását.

<p>Iráni szállítványozási szektor korlátozása</p>	<p>Az Iráni Tengeri Fuvarozási Társaság (IRISL) és leányvállalatai vagyonának befagyasztása.</p>	<p>Az ENSZ az iráni szállítványok fokozott ellenőrzésére szólítja fel a tagállamokat, melyek akár nemzetközi területeken is végrehajthatók.</p>	<p>Az Iráni Tengeri Fuvarozási Társaság (IRISL) és leányvállalatai vagyonának befagyasztása.</p>
<p>Bankszektor korlátozása</p>	<p>Számos szabályozás, annak érdekében, hogy a külföldi bankok elálljanak, az iráni bankokkal való üzletkötéstől. Ezen kívül iráni bankok korlátozása.</p>	<p>Az ENSZ nem korlátozza általánosan a bank szektort, csak két konkrét bankkal kapcsolatban tiltja a szolgáltatásokat (<i>Bank Melli, Bank Sedarat</i>).</p>	<p>Tilos az EU-ban iráni bankoknak új irodát, leányvállalatot alapítani, továbbá tilos EU bankoknak Iránnak szolgáltatást nyújtani.</p>

1. sz. táblázat: Az Egyesült Államok, az ENSZ, és az EU szankciók tartalmának összehasonlítása³⁰

A nemzetközi szankciók hatása Iránra

Általánosságban véve elmondható, hogy a bevezetett szankcióknak számos következménye van, amik befolyással vannak például Irán atomprogramjával kapcsolatos nemzetközi megnyilvánulásaira, belpolitikai viszonyaira, gazdaságára és energia szektorára. Azt viszont már nem lehet egyöntetűen kijelenteni, hogy a szankciók a várt, illetve a kellő hatást hozták volna meg. Vannak területek, mint például a gazdaság, ahol kézzel fogható eredményeket értek el a korlátozások, de vannak olyan területek is, mint például Irán tárgyalási hajlandósága, ahol az eredmények elmaradtak a várakozásoktól. A továbbiakban az egyes területekre lebontva fogom a szankciók következményeit részletezni.

A szankciók hatása Irán együttműködési hajlandóságára és az atomprogram alakulására

Ahogy az, az ENSZ határozatok bevezetőjében is szerepel, a nemzetközi korlátozások alkalmazásának az egyik elsődlegesen kitűzött célja, hogy Irán teljes kétséget kizáróan tisztázza az atomprogramja körül kialakult helyzetet, valamint, hogy maradéktalanul működjön együtt a NAÜ-vel. Az utóbbi 5 évben bevezetett számos büntetőintézkedés ellenére a nemzetközi közösségnek ezt a törekvését azonban mindmáig nem sikerült maradéktalanul megvalósítania. Irán

³⁰ KATZMAN, Kenneth: Iran Sanctions.

hajlandó ugyan egyes időszakokat leszámítva együttműködni az atomenergia-ügynökséggel, de sok esetben bebizonyosodott már, hogy ez az együttműködés csak látszólagos, amivel Teherán csak az esetleges újabb szankciókat próbálja elkerülni.³¹

A szankciók egy másik fontos célkitűzése, Iránt rábírní az atomprogramjával, illetve az urándúsítással kapcsolatos tárgyalások újratezdésére, folytatására, szintén nem hozott egyértelműen kedvező eredményt. Bár Teherán 2010 decemberében – több mint egy év után – ismételten hajlandó volt tárgyalóasztalhoz ülni, a kezdeti bizakodások ellenére azonban a megbeszélések 2011 januárjában, a tárgyalások második szakaszában előrelépés nélkül abba-maradtak.³²

Az intézkedések nem hoztak változást Irán atomprogramja iránti elkötelezettségében sem, mivel Teherán továbbra is kitar amellet, hogy minden joga meg van a kísérletek folytatására és a teljes nukleáris fűtőanyag ciklus kiépítésére. Ráadásul a szankciók ez esetben inkább pont a kívánt hatás ellenkezőjét érték el, hiszen Irán az újabb és újabb korlátozásokra reagálva több alkalommal is kilátásba helyezte a non-proliferációs rendszerből való kilépését, illetve az együttműködés csökkentését.³³ Mind ezek ellenére Hillary Clinton külügyminiszter szerint a szankciók legalább azt a másodlagos célt érték, hogy sikerült lelassítani az atomprogram ütemét.³⁴ A NAÜ főigazgatója által 2011 májusában kiadott jelentésben azonban ezzel ellenkező álláspontot olvashatunk, miszerint Irán alacsony fokon – 5-20 %-osan – dúsított uránkészlete továbbra is gyors ütemben növekedett az elmúlt egy évben, valamint Teherán a nukleáris kutatásainak más területein is eredményeket mutatott fel.³⁵

A szankciók hatása Irán belpolitikai helyzetére

A nemzetközi – de főként az Egyesült Államok által táplált – várakozások ellenére a szankciók nem érték el a kellő hatást Irán belpolitikai helyzetének alakulását illetően sem. Egyes szakértők azt remélték, hogy a gazdasági és egyéb korlátozó intézkedések tovább erősítik majd a politikai eliten belüli feszültséget, ezzel kényszerítve a hatalmon lévő vezetőket az atomprogram és

³¹ KERR, Paul K.: Iran's Nuclear Program: Tehran's Compliance with International Obligations.

³² KATZMAN, Kenneth: Iran Sanctions.

³³ Irán felmondta az atomsorompó szerződés kiegészítő jegyzőkönyvét, MTI, 2006.02.04., MTI hírarchívum 1988-2005. <http://archiv1988-2005.mti.hu/docview.faces> (letöltve: 2009. december 11.); Irán kiléphet az atomsorompó-egyezményből, HVG on-line, 2009. november 28., http://hvg.hu/itthon.egeszsegugy_/20091128_iran_kilephet_atomsorompo_egyezmeny.aspx (letöltve: 2009. december 15.). BT-szankciók - Irán dacosan reagált az újabb büntetőintézkedésekre, MTI, 2010.06.09., <http://archiv1988tol.mti.hu/docview.faces> (letöltve: 2011. augusztus 14.)

³⁴

³⁵ Implementation of the NPT Safeguards Agreement and relevant provisions of Security Council resolutions in the Islamic Republic of Iran, Report by the Director General, IAEA, Board of Governors, GOV/2011/29, 24 May 2011., www.iaea.org/Publications/Documents/Board/2011/gov2011-29.pdf (letöltve: 2011. augusztus 19.)

egyes külpolitikai döntések újragondolására. Mahmud Ahmadinezsád elnök és Ali Hamenei legfelsőbb vezető között 2011 év eleje óta valóban nyílt hatalmi harcok folynak, azonban a kettőjük közötti ellentét okai nem a nemzetközi büntetőintézkedésekben, sem pedig azok gazdasági hatásaiban keresendők.³⁶ A szankcióknak a szélesebb politikai körökben sem sikerült a megosztottságot tovább növelniük, habár az iráni ellenzék 2011 februárjában újra kormány ellenes tüntetésekbe kezdett, a megmozdulások fő oka ez esetben sem a nemzetközi korlátozások, vagy azoknak az országra gyakorolt negatív hatásai voltak. Mindazon által egyes szakértők úgy vélik, hogy a büntetőintézkedések gazdasági következményei további tömegeket fordíthat a kormány ellen, főként a külkereskedelemben és szállítmányozásban érdekelt kis és közepes vállalkozói réteg közül.³⁷

A szankciók hatása Irán gazdaságára

Az eddig említett területekkel ellentétben kijelenthető, hogy a nemzetközi szankciók – bizonyos fokig – eredményesek voltak Irán gazdaságának tekintetében, ami a számos gazdasági nagyhatalom együttes fellépésének tudható be. A Nemzetközi Valutaalap (IMF) 2011. augusztusi Iránra vonatkozó országjelentésében is az szerepel, hogy a 2010-ben bevezetett legújabb intézkedések következtében a nemzetközi üzletkötések járulékos költségei megemelkedtek, a külföldi közvetlen tőkeberuházások (FDI) és a technológia transzfer mértéke csökkent, a nemzetközi kereskedelem, illetve a pénzügyi tranzakciók végrehajtása pedig nehézkessé vált.³⁸

Amerikai szakértők szintén úgy vélik, hogy hatékonyak bizonyultak azok a nemzetközi lépések, amelyeket Irán globális pénzügyi rendszerből való kizárása érdekében tettek. Az intézkedéseknek köszönhetően számos európai, ázsiai és közel-keleti székhelyű bank – pl.: a svájci UBS, a brit HSBC vagy a japán Bank of Tokyo-Mitsubishi UFJ – függesztette fel iráni pénzintézetekkel való tranzakciók teljesítését, aminek következtében Teherán gyakorlatilag nem tud jó hírű bankoktól szolgáltatásokat igénybe venni, továbbá egyre inkább képtelen euróban, illetve dollárban tranzakciókat végrehajtani. A bankszektort érintő korlátozások miatt az országban keményvaluta (Hard Currency) hiány lépett fel, így az Iráni Központi Bank (CBI) 2010 szeptembere óta több alkalommal is a nemzeti valuta jelentős leértékelésére³⁹ kényszerült. A szállít-

³⁶ Hatalmi harc Máhmúd Ahmadinezsád és Ali Hamenei ajatollah között, origo.hu, 2011.06.01., <http://www.origo.hu/nagyvilag/20110601-hatalmi-harc-mahmud-ahmadinezsad-es-ali-hamenei-ajatollah-kozott.html> (2011. augusztus 21.)

³⁷ KATZMAN, Kenneth: Iran Sanctions.

³⁸ Islamic Republic of Iran: 2011 Article IV Consultation — Staff Report, IMF Country Report No. 11/241 August 2011, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/scr/2011/cr11241.pdf> (letöltve: 2011. szeptember 20.)

³⁹ Iránban rögzített árfolyamrendszert alkalmaznak, ami azt jelenti, hogy az ország központi bankja szabja meg az árfolyamot.

mányozási szektor korlátozása pedig az export-import kereskedők tevékenységét nehezítette meg, ami az áruk drágulásához vezetett. Ezen felül számos nemzetközi vállalat döntött úgy, hogy kilép az iráni piacról, mint például az elektronikai és telekommunikációs szektorban érdekelt német Siemens vagy az olasz hadiipari vállalatcsoport, a Finmeccanica.⁴⁰

A szankciók negatív hatásai ellenére az IMF szakértői mégis úgy vélik, hogy az iráni gazdaság középtávú kilátásai pozitívak, a reál-GDP átlagos éves növekedési ütemében fokozatos javulás várható, igaz mindezt csak megfelelő makrogazdasági politika folytatása esetén.⁴¹

A szankciók hatása Irán energia szektorára

Az Egyesült Államok, az előző fejezetben említett proliferációs tevékenységekhez kapcsolódó szankciói kiegészítésül már 1996 óta korlátozó intézkedéseket alkalmaz azon külföldi társaságok ellen, melyek Irán energia szektorába fektetnek be, illetve azzal állnak üzleti kapcsolatban.⁴² A büntetőintézkedések célja, hogy minél inkább ellehetetlenítsék az iráni gazdaság húzóágazatát, mely a kormányzati bevételek közel felét adja, így csökkentve Teherán képességét az atomprogramjának finanszírozására.⁴³

A legutóbbi, 2010-es amerikai és uniós szankciókkal kapcsolatban elmondható, hogy komoly károkat okoztak Irán energia szektorának, ami elsősorban a befektetések tilalmának volt köszönhető. Az intézkedések hatására 2011-ben több jelentős energiaipari vállalat vonult ki Iránból, felhagyva a megkezdett projektjeit, amivel Teherán összességében 60 milliárd USD értékű külföldi befektetéstől esett el. Amerikai szakértők szerint valószínű továbbá, hogy a szankciók miatt Irán képtelen lesz a még 2008-ban kitűzött terv – 2018-ig összesen 145 milliárd USD értékű új külföldi befektetés vonzása az energia szektorba – teljesítésére, aminek következménye a kőolaj kitermelés jelentős visszaesése lenne.⁴⁴ Az is elképzelhető viszont, hogy az intézkedések hatása

⁴⁰ KATZMAN, Kenneth: Iran Sanctions.

⁴¹ A szankciók negatív hatásait ellensúlyozza Irán kőolajexportjából származó jelentős bevétele, ami a kőolaj világpiaci árának az elmúlt években tapasztalt emelkedése miatt, tovább növekedett. Islamic Republic of Iran: 2011 Article IV Consultation — Staff Report, IMF Country Report No. 11/241 August 2011.

⁴² Ezek a törvények a következők: az 1996-os Iran Sanctions Act (ISA) és a 2010-es Comprehensive Iran Sanctions, Accountability, and Divestment Act (CISADA). KATZMAN, Kenneth: Iran Sanctions.

⁴³ KATZMAN, Kenneth: Iran Sanctions.

⁴⁴ Irán kőolaj kitermelése az 1978-as napi 5 millió hordós szinttel ellentétben, a 2000-es években átlagosan napi 4 millió hordó volt csak. 2010-ben az Iráni parlament megszavazta, hogy 2015-ig újra el kell érni a napi 5 millió hordós kitermelési szintet, amihez azonban komoly pénzügyi forrásokra, külföldi befektetésekre van szükség. A tervek szerint a külföldi projektekkel egyrészt az elavult technológiák felváltását, másrészt az olajmezők természetes kibocsátás csökkenésének megakadályozását valósítanák meg. Amennyiben viszont az előbbi, szükséges beavatkozásokat forrás hiányában nem tudnák végrehajtani, az nem csak a kitermelés növekedésének elmaradását, hanem a kitermelés csökkenését is okozhatja. Iran Energy Data, Statistics and Analysis - Oil, Gas,

csak időszakos lesz, és a nyugati vállalatok által hátrahagyott űrt ázsiai, főként kínai, malajziai és vietnámi társaságok fogják betölteni.⁴⁵

Összefoglalás

A nemzetközi közösség, a kezdetben kifejezetten a proliferációs tevékenységekre irányuló szankciók után egyre átfogóbb, az Iráni Iszlám Köztársaság számos területét érintő korlátozásokat vezetett be, igaz ezek az intézkedések nem érték el minden tekintetben a várt hatást, de ahogy azt a tanulmányomban kifejtettem, vannak szektorok, ahol eredményesek voltak. Mindezek ellenére Teherán a mai napig nem hajlandó teljes mértékben tisztázni az atomprogramja kapcsán felmerülő kérdéseket, ami komoly nemzetközi feszültséget eredményez. Ennek a „nukleáris konfliktusnak” a kimenetelével kapcsolatban a legtöbb szakértő úgy véli, hogy az eddig eredménytelen próbálkozások ellenére a nemzetközi közösség és Irán képes lesz tárgyalások útján megoldást találni, ehhez azonban mindkét félnek engednie kell. Teherán a békés célú felhasználás keretein belül vélhetően el fog menni addig a határig, amíg csak teheti, ki fogja építeni a teljes nukleáris fűtőanyag ciklust, amit a nemzetközi közösségnek el kell fogadnia, cserébe viszont Iránnak átláthatóvá kell tennie a programját, és le kell mondania a nukleáris energia katonai célú felhasználásáról.⁴⁶ Amennyiben viszont a tárgyalásos út mégsem vezetne sikerre, az ENSZ-nek – az Egyesült Államok és az EU mintájára – további szigorúbb, kötelező érvényű, Irán energia szektorát célzó korlátozásokat kell bevezetnie, hogy rákényszerítse Teheránt az atomprogramjával kapcsolatos teljes együttműködésre.

Electricity, Coal, U.S. Energy Information Administration (EIA), Country Analysis Brief, January 2010, <http://www.eia.gov/EMEUCabs/Iran/pdf.pdf> (letöltve: 2011. augusztus 25.)

⁴⁵ KATZMAN, Kenneth: Iran Sanctions.

⁴⁶ N. Rózsa Erzsébet: Mennyi az annyi? - Azaz mire elég Irán uránkészlete, Magyar Külügyi Intézet, Gyorselemzés, 2009/06, <http://www.kulugyiintezet.hu/pub/displ.asp?id=KMRQBK> (letöltve: 2011. szeptember 24.); N. Rózsa Erzsébet [2010]: „Saját atomfegyvert egyelőre nem állítanak elő”, Interjú N. Rózsa Erzsébettel, Honvédelem.hu, 2010. április 27, http://www.honvedelem.hu/cikk/0/19730/iran_n_rozsa_erzsebet.html (letöltve: 2011. október 03.)

A KATONASÁG ÉS A TERMÉSZET KAPCSOLATA A HADITEVÉKENYSÉG SZEREPE AZ ERDŐÍRTÁSBAN

Bevezetés

Az erdő kezdettől fogva jelen van mindennapjainkban. Ki közelebbi, ki távolabbi kapcsolatot ápol vele. Az erdő adja a tüzelőnket, építőanyagunkat, használati tárgyaink alapanyagát, szabadidős tevékenységeink helyszíne, létünk alapja. Kezdetben megbecsültük, mára végső határáig kihasználtuk, és ahogy önmagunknak, úgy az erdőnek is mi, emberek lettünk a sírásói. A különböző indokkal folytatott évszázados erdőirtások következtében az egykor összefüggő és a tájat beborító erdők veszteségei már-már visszafordíthatatlanok. Az emberiség lassan ébredt rá, hogy a világ, a szárazföld erdei adják létfeltételeinek alapját. Tanulmányomban a katonaság, haditevékenység természetére gyakorolt hatásait, illetve az erdőpusztítást veszem górcső alá. A katonai tevékenység káros vagy hasznos a természet, környezetünk számára?

Az erdő nem csupán fák sokasága! Korszerű felfogásban egy adott területen élő növények és állatok biocönózisa, ahol a fito- és a zoocönózis tagjai kölcsönösen hatnak egymásra és környezetükre. Az erdei életközösségek a környezetük abiotikus tényezőivel (adottságaival) együtt erdei ökoszisztémát, környezeti rendszert alkotnak. Az ökoszisztéma olyan részét képezi a természetnek, ahol az élettelen környezet és a benne kialakuló növény- és állat életközösségek kölcsönhatásából az adott környezeti rendszer élő és az élettelen alkotó elemei között folyamatos anyagcsere jön létre. Az ökoszisztéma szemlélet szerint az erdei életközösségbe való bármilyen beavatkozás különböző hatással van az ökológiai rendszer tagjaira. (Solymos R. 2004)

Az erdőknek alapvető szerepük van a légköri szén-dioxid megkötésében, a talaj megkötésében, a globális vízháztartás szabályozásában, az ivóvízbázis védelmében, az árvízvédelemben illetve a helyi mikroklíma védelmében.

Földünkön az erdők területe évről-évre változik. 2005-ben a teljes erdős terület majdnem 4 milliárd hektárt borított, ez legalább egyharmadával kevesebb, mint 10 ezer évvel ezelőtt, mielőtt az ember mezőgazdasági termelés alá kezdte vonni a földeket. A legnagyobb terhelést talán az egyre gyarapodó emberiség jelenti. A világ népessége az előrejelzések szerint 2024-re elérheti a 9 milliárdot. Az erdőirtást a mezőgazdasági és ipari területek térhódítása, a szegénység, a földtelenség, és a növekvő fogyasztói igények is generálják. Továbbá az építkezési céllal, illetve üzemanyagnak szánt fakitermelés céljából kivágott fa mennyisége is jelentős.

Az emberiség évente 1,5 milliárd tonna szenet juttat a légkörbe csak az erdőirtás miatt. Ha tovább csökken az erdők mérete, az katasztrofális következményekkel járhat. Az érett erdők – a trópusi esőerdők vagy az Alaszkán és Kanadán keresztülhúzó kiterjedt fenyvesöv – nem sokat segíthetnek a széndioxid megkötésében, ugyanis már egyensúlyban vannak, azaz épp annyi széndioxidot vesznek fel, amennyit leadnak. Az erdőtelepítés a jó megoldás, mivel a fiatal, növekvő erdők még több széndioxidot fogyasztanak, mert gyorsan növekszenek. Talán rendszeres ritkításokkal konzerválni lehet ezt a növekedést. (T. Appenzeller 2004)

Az erdőirtás különböző történelmi aspektusai. Nemzetközi kitekintés.

A hadiiparhoz, haditevékenységhez kapcsolódó erdőirtások kezdete a mükénéi civilizáció korára tehető. A Peloponnészosz-félsziget ÉK-i részén elhelyezkedő Mükéné Kr.e. 1550 körül megerősödött városállam volt, amely a környező, palotaközponttal rendelkező kis államok központja lett, és erős központi hatalmat épített ki. A hajózás fejlesztése segítette Mükénét a katonai hatalom kiterjesztésében (pl. trójai háború.) A katonai társadalom szinte minden haditechnikai eszközt átvett a Közel-Keletről, és a városokat is erődítményekké építették ki. A sokszor több méter vastag falak megépítéséhez nagyon sok követ termeltek ki a közeli kőfejtőkből, s eközben ezeken a helyeken elpusztították a talajt és az élővilágot. Az eszközök, fegyverek, kerekes kocsik és hajók készítéséhez egyre több fát használtak, fa volt a fűtőanyag, a fémolvasztáshoz és –megmunkáláshoz szükséges egyetlen energiahordozó. Mindezek következtében a sérülékeny mediterrán ökológiai rendszerek pusztulása már az ókori civilizációk kialakulásának idején elkezdődött.

A kelták Kr.e. 390-ben kirabolták Rómát, mintegy száz évvel később pedig a görög és kis-ázsiai városokat. A kelta időszak legjelentősebb környezeti hatása az oppidumok (nagy települések) építéséhez és a vasolvasztók működéséhez szükséges faanyag kitermelése volt, amely lokálisan, kis régiókban az erdők kiirtásához vezetett. A kelták uralmának a Római Birodalom megerősödése, a rómaiak hódító háborúi vetettek véget. Az eredeti mediterrán erdők túlnyomó részének elpusztítása a római időkben játszódott le.

A természetpusztítás lendülete a 13. században alábbhagyott, területe keletre tolódott. Hazánkban pl. a tatárjárás utáni kolonizáció során, a települések létesítésekor hoztak létre nagyobb irtásokat. (Kerényi A. 2003)

Az amerikai Stanford Egyetem egyik jelentős kutatása szerint a tatárjárás több százmillió tonna széndioxidtól tisztította meg a légkört. A nagy népességpusztulással járó események, mint pl. egy pestisjárvány, háború vagy éppen a tatárjárás csökkentették az üvegházhatást okozó anyagok kibocsátását. Az addig megművelt földek helyén ugyanis erdők nőttek, amelyek megkötötték a gázokat. Csak a tatárjárás idején 700 millió tonna széndioxiddal kevesebb kerülhetett a

levegőbe. Korunkban ez annyi, mint amennyit a világ összes járműve egy év alatt kibocsát.

A török hódoltság idején különösen jelentős volt a Kárpát-medence erdőterületének a csökkenése. Az ország középső harmadában, a lakott települések, és a megművelt földterületek csökkenése miatt megváltozott az eredeti természeti kép is. Különösen a futóhomok terjedése volt jelentős a Duna-Tisza közén. A kihalt településeket, műveletlen területeket újra a természetes növényzet hódította meg.

Az tény, hogy az igazán nagymérvű erdőirtást a városiasodás, a településfejlődés generálta, ugyanakkor beláthatjuk, hogy a háborúk által elpusztított falvak, városok újjáépítésekor volt igazán nagyobb szükség faanyagra. Továbbá a 15-16. században a faszén a puskapor alapanyaga volt, amelynek szintén sok erdő látta kárát.

A gyakori háborúskodások ellenére Nyugat-Európát egyesítette a keresztény vallás. A templomok és nagy katedrálisok építéséhez azonban továbbra is nagy mennyiségű fát használtak fel, s ez lokálisan sok fa kitermeléséhez vezetett.

A középkor utolsó századaiban a hadi építkezések is megélékültek. Pl. a százéves háborúban Franciaország területén számos várat építettek, s ezeknek ugyancsak nagy volt a faigényük mind az építkezés, mind a fenntartás során (főleg a fűtés miatt). (Mezősi G. 2008)

A háborúban elszenvedett vereségek hazánk erdőállományának nagy részének elvesztéséhez vezettek.

Az első világháborút követő trianoni békeszerződés értelmében az erdők javarésze a szomszédos államokhoz került, a 7,3 millió hektáros erdőállomány 1,1 millió hektárra csökkent. Az erdők, erdőkkel borított területek mintegy 84 %-át csatolták el, az ország erdőállománya 26 %-ról 11,8 %-ra esett vissza. Az állami erdészetet még nagyobb veszteség érte, hiszen a több mint 1,1 millió kh állami erdőbirtoknak az utódállamokhoz kerülésével nemcsak a korszerűen berendezett erdőgazdasági egységek, hanem a már természetvédelemre kijelölt területek jelentős része is kikerült a hatásköre alól. A természeti emlékként összeírt, kijelölésre felterjesztett területeknek összesen 70 %-a került az utódállamokhoz.

Innentől kezdve tudatos fejlesztéssel, a két világháború közötti alföldfásítással, kopárfásításokkal, majd főleg a II. világháború utáni ország fásítási program, valamint az utolsó évtizedek tudatos erdőtelepítései hatására az erdők területe közel 1,7 millió hektárra nőtt és ezzel az ország területének 17,9 %-át borítja erdő. (Sántha A. 1996)

A modern haderő természetpusztítása

Az USA a második világháború során a britekkel közösen igen agresszív növényirtó szert állított elő, a 245T kódnevű anyagot, mellyel tönkre lehetett tenni az ellenséges ország mezőgazdasági termőterületeit. Ezeket végül nem vetették be a németek ellen, de a Malájföldön harcoló kommunista partizánok ellen használták a britek a negyvenes évek végén.

1962 és 1971 között a vietnami háború idején az amerikai hadsereg a kémiai hadviselése során 90 millió liter, kb.91 ezer tonna Agent Orange nevű herbicidet szórt ki Vietnámban az erdők és mezőgazdasági művelés alatt álló területekre. Az anyag önmagában is károsító, azonban a gyártás során szennyező anyagként keletkezett dioxint is kijuttatták a készítménnyel együtt. Ennek során a trópusi ökoszisztéma szinte teljesen megsemmisült vagy nagyon nagy mértékben károsodott, több mint 2,2 millió hektár nagyságú területen, amely 6,6 %-a az országnak, és 29 %-a Vietnám teljes termőföldterületének. A mérgező hadviselés során sikerült a Viet Kong élelmezését megakadályozni. Ugyanezeket az anyagokat alkalmazták a dzsungel lombkoronájának gyors eltüntetéséhez. A permetező egységek tagjai büszkén viselték cinikus jelmondatukat: „Csak mi menthetjük meg az erdőket!”. Olyan sok ilyen anyagot használtak fel Vietnámban, hogy 1968-ban az Egyesült Államokban komoly hiány lépett fel háztartási gyomirtókból. A kemikáliák alkalmazásának eddig példátlan ökológiai következményei voltak, illetve vannak a mai napig.

A gyarmati rendszer felbomlása (az 1960-as évek legeleje) óta látványosan megszorodott a helyi konfliktusok száma, és ezek gyakorlatilag mind a fejlődő térségeket sújtották. A haditechnika magas szintjén azonban ezek a helyi háborúk már nem csupán helyi kérdésként kezelendők. Esetleges hatásaikban ugyanis akár globális környezeti veszélyt is hordozhatnak – magának a konfliktusnak a kiterjedése nélkül.

A tartósan fennálló atomveszély mellett, a kuvaiti háború idejében az égő olajkutak esetleges globális légköri következménye volt az első ilyen nagyobb fenyegetettség. Komoly kockázat, hogy a tömegpusztító fegyverekkel való rendelkezés egyre több, kisebb vagy kiszámíthatatlanabb ország kezébe került. Azzal is tisztában kell lennünk, hogy válságos gazdasági, politikai, katonai helyzetben aligha remélhető a környezeti hatásokat kellően mérlegelő döntés.

Sokáig teljes titoktartás övezte a sugárzóanyagok katonai alkalmazását – s ma is csupán szórványos információk szerezhetők a katonai alkalmazások környezeti hatásairól. Legátfogóbb következményük a légköri atomrobbantásoknak volt, a globális szélrendszerek miatt hatásuk gyakorlatilag az egész Földön észlelhető volt. Kína (belső-ázsiai) és Franciaország (csendes-óceáni) robbantásai voltak jelentősek. Elsősorban az előállító ország számára jelentett környezeti kárt a nukleáris anyagok termelése, feldolgozása – nem tévedünk azonban nagyot, ha azt mondjuk, hogy ebben a hadászati célú folyamatban a környezet-

védelem nem sokat számított. Az USA-ban százra becsülhető azon telephelyek száma, ahol komoly környezeti károkat okozott az atomfegyverkezés. A környezeti kockázat természetesen nem áll meg a gyártási folyamatnál. Legalább hat olyan baleset ismert, amelyben atom-tengeralattjáró süllyedt el, s egyedül az orosz Kurszk az, amit felszínre is hoztak. Nagyon komoly veszélyt jelentenek az atom-tengeralattjárók kimerült fűtőelemei. Azokkal még manapság sem igazán tudnak mit kezdeni. (Rakonczai J. 2003)

1991-ben a visszavonuló iraki erők 700 olajkutat gyűjtöttek fel Kuvaitban, a tüzeket kilenc hónapos nemzetközi erőfeszítéssel sikerült csak eloltani. A mintegy 67 millió tonna elégett olajból származó füsttakaró veszélyes gázai és agresszív kémiai anyagai nagy kárt tettek az Öböl szárazföldi és tengeri ökoszisztémájában. Még a kutak felgyújtása előtt, 1991 januárja és májusa között Irak 8-11 millió hordó olajat engedett az Arab Öbölbe, 500 km kuvaiti és szaúd-arábiai partszakaszt szennyezve el. Madarak tízezrei pusztultak el a háború miatt, sok társuk az olajszennyezések miatt pusztult el. Mintegy százezer helyi vízimadár táplálkozó helye ment tönkre, egyes populációk azóta se álltak helyre. (Bajomi B. 2003)

Indonézia a világ harmadik legnagyobb üvegházgáz-kibocsátója, nagyrészt a pálmaolaj-és papíripar gerjesztette erdőirtások következtében. Egy 2010-es tanulmány, melyet egy Indonéziai Egyetemen készítettek, arra a következtetésre jutott, hogy az indonéz hadsereg az illegális borneói fakitermelés koordinátoraként, finanszírozójaként és előmozdítójaként működött. A világon jelenleg Borneón az egyik leggyorsabb ütemű az erdőirtás és itt bizonyíthatóan közreműködött a hadsereg.

A katonaság és a természetvédelem

A közhiedelem szerint a fegyveres testületek a természetrombolás mintapéldái. Szerencsére ennek majdnem az ellenkezője igaz, ami annak köszönhető, hogy ezek a szervek a gyakorlóterek, lőterek, bombázóterek és határőrizeti célra a szükségesnél 10-20-szor nagyobb területeket vettek igénybe. Erre legjobb példa a Hortobágy déli szegélyén, a nemzeti park részét képező mintegy 8000 hektáros bombázótér, ahol a bombázógépek célterülete még 400 hektárt sem ért el. A nyílt és lakott helyektől távol eső síkság már a Horthy-időkben „csábítóan hatott” a magyar légierőre, később a szovjet csapatok vették át a helyüket.

Az igénybe vett katonai területek 80-90 %-án az élővilág – a mezőgazdasági és egyéb tevékenységekhez képest – paradicsomi körülmények között, háborítatlanul éli mindennapi életét.

E felismerés alapján a hetvenes években a honvédséggel és a határőrséggel teljes egyetértésben több mint harminc ezer hektár területet helyeztek védelem alá a Hortobágyi, a Kiskunsági, a Bükk és a Fertő-Hanság Nemzeti Park határain belül. A természetvédelem távlati terve – amit a katonák erős

fenntartással fogadtak, és gyakran megmosolyogtak – az volt, hogy „ha kitör a világbéke”, ezek a területek automatikusan átkerülnek a természetvédelmi szervek birtokába. Ez az akkoriban hihetetlennek tűnő elképzelés azóta nagyrészt valóra vált.

A rendszerváltozás előtt a védelem alatt álló természeti területek 70 %-ban állami tulajdonban voltak. Az állami tulajdonú védett területek zömét az állami erdőgazdaságok, az állami gazdaságok, a vízügyi igazgatóságok, a katonai szervezetek és a tanácsok kezelték, azok csak 3-5 %-ban állottak a természetvédelmi szervezetek (mai értelemben a nemzeti park igazgatóságok) kezelésében. Az 1995-ben elindult kisajátítások és földfelvásárlások eredményeképpen 1998 végére a kincstári tulajdonban lévő és a nemzeti parkok igazgatóságaik vagyonkezelésébe adott területek kiterjedése elérte a 160-170 ezer hektárt, vagyis az összes védett terület egyötödét. Az azóta történt területátvételek eredményeképpen 2009-re az alábbi helyzet alakult ki: A 806 ezer hektár kiemelten védett területből állami tulajdonban van 616 ezer hektár (77 %), vagyis további 190 ezer hektár vár még átvételre, kisajátításra vagy felvásárlásra. Ez a jelenlegi ütemben legalább 20 évet vesz igénybe. Az állami tulajdonban lévő területből 260 ezer hektár (42 %) a Nemzeti Park Igazgatóságok, mintegy 300 ezer hektár (49 %) az állami erdőgazdaságok, a többi (9 %) a katonai szervek, a vízügy és más állami szervezetek vagyonkezelésében van. (Rakonczai Z. 2009)

A hazai erdők egyik nagy problémája a rendszerváltásra tehető, amikor is a kárpótlási rendszer bevezetésével az erdők 40 %-a magántulajdonba került. Nagyon sokan szakértelem nélkül jutottak erdőterülethez. A tulajdonosok egy része nem folytatott és ma sem folytat tényleges gazdálkodást, mára jelentős területen nincs nyilvántartott erdőgazdálkodó. A sikeres erdőgazdálkodás egyik alapvető feltétele a kellően nagy birtokméret, mely ki tudja egyenlíteni a környezeti, gazdasági ingadozásokat. Ezt a követelményt a tulajdonosok nagy többsége nem tudja betartani. Nem beszélve az erdőterületek őrzéséről.

Európában, USA-ban és Japánban az erdőknek mintegy a fele van magánkézben. Ugyanakkor a kanadai erdők 93 %-a, az ausztráliai és az újzélandiak 60-70 %-a köztulajdon. (Solymos R. 2004)

A XX. század második felében Magyarország területén a szovjet hadsereg és a magyar honvédelmi alakulatok gyakorlatoztak a lőtereken. A szovjet használatú lőterek komoly hatással voltak a természetes növénytakaróra. A terület egy részén a természetes homokbuckákat eldózerolták, és gyakorlatilag teljesen sík felszínt alakítottak ki.

1991-ben a szovjet alakulatok kivonultak az országból, ezért a katonai lőterek használatának intenzitása csökkent. A '90-es évek végétől NATO alakulatok is igénybe veszik a területeket, volt ahol az IFOR csapatok lőtéri gyakorlatozása a területek többszöri leégését eredményezte, de a katonai tevékenységek így sem érik el az 1990 előtti szintet.

A mai kisebb, professzionális haderő kevesebb gyakorlóterületet igényel, mint az 1989 előtti hadsereg, így nagyobb területek esetében válik lehetségessé a természetvédelmi kezelés.

A napjainkban természetközeli vagy természetes élőhelyek kizárólag a Natura 2000 területeken találhatóak, ezek elsősorban olyan területek, amelyek valamilyen okból el voltak zárva a fent említett területhasználatoktól. Ilyenek az egykori és a jelenlegi katonai használatú területek.

Például a Táborfalvi lőtér ad otthont a kihalás szélére sodródott Rákosi vipera egy populációjának, melyből Magyarországon, és ezzel együtt az egész világon már csak 12 kicsi, elszigetelt populációja maradt fenn. A Várpalotai lőtér pedig nem csak a legnagyobb hazai lőtér, hanem egyben az egyik legnagyobb, összefüggő nyílt füves terület Nyugat-Magyarországon. Mivel Magyarország egész területe a Pannon biogeográfiai régióba tartozik, ezért az összes gyakorlóterület is ebbe a régióba sorolható. Ezeknek az egyedülálló természeti értékeknek a fennmaradása a gyakorlóterületeken az elmúlt jó pár évtizedes folyamatos katonai tulajdonlásnak köszönhető. A magas természeti értékek jelenlétét az Európai Unió Life+ nevű természetvédelmi alapjából finanszírozott katonai-természetvédelmi projekt megítélése is alátámasztja. A projektet a Honvédelmi Minisztérium indította 2008-ban a Várpalotai gyakorlóterületen.

Ha megnézzük a katonai kezelésű területek, kimondottan a lőterek előnyeit és hátrányait, a következőkre juthatunk:

A katonai használat a lőtér területének egy részén rendszeresen okozott tüzeket, ami megakadályozta a szerves anyagok felhalmozódását és a cserjésedést. A Hortobágyi Nemzeti Park területén például több esetben a nádist is csak árasztással tudták megvédeni a tüztől. 1986-ban a szovjetek NDK-s pilótákat láttak vendégül egy gyakorlatra, nyolcvan gyújtórakétát lőttek ki, napokig lángokban állt a környék. A mocsaras területeket sokszor lecsapolták, amely a vizes élőhelyek időszakos kiszáradását hozta.

A katonai harcjárművekkel történő harcászati gyakorlatok, az utakon kívüli közlekedés következtében fellépő taposás megakadályozta a szerves anyagok felhalmozódását és a cserjésedést. A védett fajok egyedeinek megsemmisítése, a felszín sérülése, a műszaki munkák (ásás, lövészárkok) teret engedtek a gyomosodásnak. A robbanással is nyílt felszínek alakultak ki, ami kedvezőnek tekinthető, azonban ezeken a nyílt felszíneken gyomfajok, sőt tájidegen, özőnfajok is megtelepedhettek.

A Hortobágyi Nemzeti Park területén talán ötezer kráter is éktelenkedik, némelyek olyan közel fekszenek egymáshoz, hogy egybe is lehet szakítani őket. Átmérőjük 10 és 30 méter között változhat. A tölcsérek tetejét vastag földszerű fekete takarás fedi. A vízmélység – ami felgyülemlett ezekben a bombakráterekben – attól függ, hogy a bomba átütötte-e a talaj vízzáró rétegét. A bombázások után nem maradt földhalom, hogy feltölthették volna vele a talaj sérüléseit, de

ezek a gödrök amúgy is kiszáradásra vannak ítélve. Idővel a természet helyreállítja állapotát, „begyógyulnak a sebek”. Visszatért hazánk legfélénkebb madara, a tűzok is. (Moldova Gy. 1995)

A lőtereken az olajcsere, tankolás, rakodás is jelentős szennyezéseket okozott, ám ezek kis odafigyeléssel könnyen elkerülhetők voltak.

A természetes szukcesszió: az aktív használat (kaszálás és legeltetés) hiánya több katonai területen beerdősülést eredményezett, és az invazív fajok térnyerése is jellemzővé vált.

A vadgazdálkodás hiánya miatt túltartott vadállomány alakult ki, amely komoly természetvédelmi problémát okozott. A kézfegyverekkel történő lögyakorlatok során keletkező zaj enyhe zavarásnak tekinthető.

A katonai védelem, a katonai jelenlét, a katonai lögyakorlatok miatt fennálló veszély távol tartotta a területtől a környezeti bűnözőket. A környezeti bűnözés ezeken a területeken nem volt jellemző. Nem volt olyan nagymérvű a falopás, az orvvadászat, a természetkárosítás, mint a magán-, vagy egyéb erdészeti területeken. A forgalmasabb lőtereken jellemző volt ugyan a színesfémgyűjtés – összeszedték a rézhüvelyeket, mellyel sok pénzt tudtak keresni egy nap – de ez nem okozott különösebb környezeti problémát.

Ha választani kellene, inkább a katonák használják a természeti területet, mint a nyereszkedő újjgazdagok. Az összes légi gyakorlat kevesebbet pusztít, mint egyetlen libafarm, (ugyanis a trágyájuk nitrogénnel dúsítja a talajt). (Moldova Gy. 1995)

„Soha nem képzeltem, hogy a „kincstári” erdők legbiztosabb bázisai egyszer majd a katonai igazgatás alatt álló erdők lesznek, mivel ezek – legalábbis egyelőre - nem esnek a privatizálás hatálya alá. Ki gondolta volna, hogy valaha elismeréssel adózunk majd Grecsko marsall és Czinege hadseregtábornok „elvtársaknak”, akik a Varsói Szerződés nevében annak idején meghozták ezt a rendelkezést. Annak idején felháborított az eljárás, most csak azt tudom kívánni, hogy bár vették volna el az egészséget, jobban járunk...Újfént oda kell visszakanyarodnunk, hogy a természetvédelem legbiztosabb támaszpontjai és legértékesebb erdői a volt szovjet lőterek területén helyezkednek el.”- *Rakonczay Zoltán (1995)*- a magyar természetvédelem legjelentősebb alakja.

Tubes Radar

Magyarországon talán a legnagyobb vitát a Honvédelmi Minisztérium Tubes-radar építési szándéka váltotta ki. A Tubes a Nyugat-Mecsek Tájvédelmi Körzet részét képezi, illetve az EU Natura 2000 hálózatába tartozik. 2004-ben a helyszíni vizsgálatot végző Láng-bizottság a Tubest „földrajzi, demográfiai és környezetvédelmi okokból” kizárta a lehetséges telepítési helyek közül. A 2007-

ben hivatalban lévő köztársasági elnök akkori álláspontja szerint ugyanakkor „a terület környezetvédelmileg már értéktelen”.

Eredetileg a Zengőre tervezték a katonai lokátor megépítését. A Zengőn az engedélyezési eljárások lezárulta és az építkezés megkezdése után hiúsult meg a radartelepítés, a heves tiltakozások és polgári engedetlenség hatására. Ezt követően döntött a HM a Tubesi építkezésről. A közigazgatási eljárásban az első fokon eljáró katonai építésügyi hatóság, majd pedig másodfokon a Honvédelmi miniszter is engedélyezte a Tubesi beruházást 2007-ben. A civilszervezetek és magánszemélyek közigazgatási pert kezdeményeztek a Fővárosi Bíróságon, kérték az építkezés felfüggesztését. Az építkezés mellett és ellen a politikusok váltakozó állásponton érveltek, kampányoltak. Az ügyben kiírt népszavazás eredménytelen lett. A HM kérte a Fővárosi Bíróságon az építési engedély felfüggesztésének megszüntetését. Amennyiben az építési engedély ismét érvénybe lépett volna, a következő tárgyalásig akár fel is épülhetett volna a radar. Ugyanakkor az építkezés megkezdése esetén az eredeti viszonyokat nem lehetne helyreállítani – érvelt a Civilek a Mecsekért Mozgalom.

2009-ben a pécsi közgyűlés úgy tűnt megtalálta a radarral szembeni küzdelemhez a jogszabályi lehetőséget. A városi közgyűlés 2009. december 17-én a hegyre vezető, eddig közútnak minősülő utat erdei úttá minősítette.

A közgyűlés úgy gondolta, hogy az építkezéshez szükséges tehergépjárműveket ki tudják zárni a területről, ezáltal a beruházást ellehetetlenítik. A honvédség úgy vélte szolgalmi joga van a hegyre vezető útra, továbbá, hogy az üzemeltetést könnyebb járműveivel is meg tudja oldani. A honvédelmi miniszter úgy nyilatkozott, ha elindul az építkezés kérni fogja a civilekből álló monitoring bizottság felállítását.

A Fővárosi Bíróság 2010-ben jogerősen elutasította felülvizsgálati eljárásában azokat a kereseteket, amelyek megtámadták a Tubes tetején a Nato-radar kiépítését engedélyező határozatot. A döntéssel kapcsolatban azonban felülvizsgálatot kértek a civilszervezetek. A Legfelsőbb Bíróság 2011. január 20-i végzésével felfüggesztette a tubesi lokátor megépítésére kiadott engedély végrehajtását. A Honvédelmi minisztérium ezt követően a Tolna megyei Medina környékén működő radarszázad területét javasolta a katonai lokátor megépítésére. A lokátor az évtizedek óta működő, nem természetvédelmi és nem lakott területen lévő medinai radarszázad objektumában, jelenleg is katonai területen épülhet fel.

Ha megvizsgáljuk a katonai érdekeket illetve a környezetvédelmi-egészségügyi érdekeket a következő megállapításra juthatunk:

Magyarország légtere Közép-európai viszonylatban forgalmasnak mondható, átrepül fölöttünk évente 550 ezer repülő. A légi forgalom ellenőrzése elengedhetetlen az ország és a lakosság biztonsága érdekében. Ugyanakkor a déli szomszédunk, Horvátország is tagja a NATO-nak. Horvátország hatá-

runkhoz közeli területén három helyen is működik 400-450 kilométert átfogó légvédelmi radar, amelyek képesek a dél-dunántúli légtér felderítésére is. Egyes vélemények szerint Horvátország időben tájékoztatást tud adni a légtér fenyegetettségéről, így nem szükséges a tubesi radar megépítése.

Az elavult orosz technikát felváltó új radar-rendszer üzemeltetése olcsóbb és gazdaságosabb lenne. Vitatott körülmény a lokátor nem ionizáló sugárzásának élettani, esetleges egészségkárosító hatása. A Honvédelmi minisztérium tájékoztatása szerint az új radarok jóval a legújabb EU egészségügyi szabvány szerinti határértéken belül, biztonságosan üzemelnek. A már meglévő két radar sem okoz problémát. Békéscsabán mintegy kétszáz méterre esik a lokátor a lakóházaktól, Bánkúton a természetvédelmi terület közepén van.

Olykor szükséges a társadalmi és a természeti érdekek összeegyeztetése. Van, hogy a természetvédők félnek kell engednie. A természetvédők nem engednek utakat, létesítményeket építeni a területükön, ha másra nem, az ott virágzó 5 védett növényre hivatkozva. Az igaz, hogy az utak élőhelyeket vágnak ketté, de más érdekeket is figyelembe kellene vennünk. Ha egy őrségi parasztember otthon infarktust kap, joga van a kórházi ellátáshoz vezető gyorsabb úthoz, még ha ez egy tucat védett növény kivágásával is járna. Egy országnak szüksége van egy radarrendszerre, mellyel beazonosítható az ellenség. Viszont azt is figyelembe kell vennünk, hogy az a lehető legcélszerűbb helyre épüljön, és a lehető legkisebb természeti károkozással járjon.

Összességében elmondhatjuk, hogy a haderő természetpusztítása – Magyarországon, főként napjainkban – nem jelentős. A világ, köztük a katonai erők is felismerték, hogy a természet védelme létfontosságú.

Az a megközelítés, hogy a Föld hasznosításával kapcsolatos erkölcsi döntések meghozatalakor csak a rövid távú célokat és a Homo sapiens azonnali boldogságát kell figyelembe venni, halálos kimenetelű, nemcsak a nem emberi szervezetekre, de az emberiségre nézve is. Nem lehet csupán hadiérdekből tönkretenni egy ország termőterületének egyharmadát, nem lehet olajkutakat felgyújtani, amely az élővilág drasztikus pusztulását okozza, nem lehet tömegpusztító fegyverekkel kísérletezni a természetes élővilág rovására! Tudomásul kell vennünk, hogy a földi bioszféra csodálatos rendszere nagyszerűen működött az ember előtti évmilliók során. Az élővilág tudja nélkülözni az embert, de az ember léte mindenestül függvénye az állat- és növényvilágnak. Mikor nekik árt, maga alatt vágja a fát!

Felhasznált irodalom:

1. Solymos R. (2004): *A világ, Európa és Magyarország erdei, az erdők fenntartásának és fejlesztésének tudományos alapjai* – előadás: mta.hu/fileadmin/szekfoglalok/000690.pdf

2. T. Appenzeller (2004): *Világosan látható a kijelzőn: az erdő lélegzik*. National Geographic 2004.február pp20-39.
3. Kerényi A. (2003): *Európa természet- és Környezetvédelme* Nemzeti Tankönyvkiadó pp40-52.
4. Magyar Tudománytár (2003): *Növény, állat, élőhely* Kossuth Kiadó pp414-416.
5. Mezősi G. (2008): *Magyarország környezetföldrajza* JATEPress, Szeged pp53-124.
6. Sántha A. (1996): *Környezetgazdálkodás* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest pp121-122.
7. Rakonczay Z. (2009): *A természetvédelem története Magyarországon* Mezőgazda Kiadó Bp. pp262-401.
8. Moldova Gy. (1995): *Magyarország szennybemenetele Dunakanyar 2000*. pp23-86.
9. Rakonczai J. (2003): *Globális környezeti problémák* Lazi Kiadó, Szeged pp56-158.

Felhasznált weblapok:

http://www.ceeweb.org/workinggroups/natura2000/Military/Hungary_magyar.pdf
http://www.haborumuveszete.hu/rovatok/fegyverek/bombak/vegylhistory_4/?print
<http://kockazatos.hu/anyag/dioxinok>
http://greenfo.hu/hirek/hirek_item.php?hir=3943&PHPSESSID=4ee2f48b300aa117284ad9909bcfde77
http://hvg.hu/vilag/20110202_indonezia_erdoirtas_korruptio
<http://www.muszeroldal.hu/measurenotes/kornyvedtortenelem.html>
http://premier.mtv.hu/Hirek/2011/02/11/06/Tatarjaras_zold_szemmel.aspx
<http://www.origo.hu/itthon/20100317-tubesugy-uj-eljarasra-koteleztek-a-honvedelmi-miniszteriumot.html>
http://www.privatbankar.hu/frisshir/hircentrum/egyelore_nem_epul_a_tubes_radar_82767
http://nol.hu/belfold/tubes_uj_eljarasra_koteleztek_a_hm-et
<http://hetivalasz.hu/itthon/szili-katalin-pava-zsolt-tubes-radar-26325/>
<http://www.bama.hu/baranya/kozelet/szekeres-a-tubesi-radar-magyarorszag-erdeke-235277>
<http://www.pecsiujsag.hu/helyi-hireink/tubesi-radar-a-hm-veg-re-feladja>
<http://www.hirextra.hu/2011/03/08/a-tubesrol-medinaba-vinnek-a-radart/>

/A weblapok letöltési ideje: 2011. április-július./

TITKOSSZOLGÁLATOK TÖRTÉNETÉBŐL

Jelenetek a titkos háborúk történetéből

ERDÉLYI ÁRPÁD

A DÁNIAI ÜGYNÖK GAZDÁT KERES*

Vitalis Pantenburg a német titkosszolgálat ismert beszervező ügynöke volt. A II világháború kirobbanása előtti években a német titkosszolgálat Skandináviában működő német kémszervezetek egyik irányítójaként is ismerték, jelentős bázissal rendelkezett az úgynevezett „Északi Társaság”-gal. Ez a rezidencúra fogta össze a Dániában, Norvégiában, Svédországban és Finnországban működő német hírszerzőket és ügynököket.

Vitalis Pantenburg Dániában működő, „B-13”-as fedőnevű tippkutató és tanulmányozó ügynöke jelentette, hogy Koppenhágában a „Continental” nevű éjszakai mulatóban megismerkedett egy Thomas Verential nevű férfival, akitől sötét hírszerzés módszerével bizalmas információkat szerzett. A közös szórakozás és italozás hatására a férfi arról tett említést, hogy kereskedőként sokat utazik Angliába, ahol kiterjedt kapcsolatokkal rendelkezik. Arról is jelentést tett, hogy Thomas Verential angliai barátai között, több a náci eszmékkel szimpatizáló ír nemzetiségű személy van. Ezek közül az egyik, aki szintén üzletember, gyakran utazik Dániába. Beutazásai alkalmával Verential ismerőse rendelkezésére bocsájtja koppenhágai öt szobás villáját is.

A németek Verential szavahihetőségét később több forrásból is ellenőrizték.

Vitalis Pantenburg a jelentést igen értékesnek és figyelemre méltónak találta. Utasította ügynökét, hogy kezdje meg Verential és angol kereskedő barátjának tanulmányozását, valamint a két személy kapcsolatainak és hírszerző lehetőségeiknek felderítését.

A B-13-as ügynök megállapította, hogy Verential egy megbízható anyagi alapokkal rendelkező halfeldolgozó export-import vállalat egyik fő részvényese, sokat utazik külföldre, utazásainak jelentős része Angliába irányul. Az adatok

* Összeállítás a Belügyi Szemle 1970. 9-11. számában, a „Titkos háborúk történetéből” rovatban megjelent cikkek felhasználásával

azt is alátámasztották, hogy politikai kérdésekkel nem foglalkozik, kapcsolatainak kialakításában elsősorban üzleti szempontok vezérlik.

Az ügynök az érintett céggel kapcsolatos ellenőrzései során azt is megállapította, hogy külföldi partnerei között különböző nemzetiségűek szerepelnek, de túlnyomó többségük angol érdekeltségű.

A különböző forrásokból szerzett adatok alapján azt is megállapította, hogy Verential vendégszerető, meglehetősen bohém természetű agglegény. Kialakult gyakorlat nála az is, hogy jól sikerült üzletkötéseit követően, partnereit meghívja villájába és ott pezsgős vacsorával ünnepli meg az eseményt. Partnerei között különböző politikai álláspontot képviselő személyek vannak. Verential azok közé az üzletemberek közé tartozik, aki tiszteletben tartja partnerei politikai nézetét, ezen magatartásával üzleti szempontjainak mindig érvényt tud szerezni. Mindenkit meghallgat és megbecsül.

Kapcsolatai tisztelik és szeretik, emberi korrektségét üzleti vonalon is nagyra értékelik.

Ismeretségi körében úgy értékelik, hogy bizonyos vonatkozásban az angol polgári életforma áll közelebb hozzá. Hatással van rá az a körülmény, hogy legtöbbször Angliába utazik és hogy partnerei többsége is angol. Érdekes megállapításként szerepelt, hogy beutazó partnerei között sok az ír nemzetiségű kereskedő, melyek közül sokan tartoznak az ír nacionalisták közé és szimpatizálnak a náci mozgalommal, vagy azzal megegyező politikai nézeteket vallanak.

A B-13-as ügynök adatgyűjtő tevékenysége során nem kapott választ arra a kérdésre, hogy ki azaz ír nemzetiségű üzletember, akiről Verential a „Continental” mulatóban említést tett. Elhatározta, hogy Verentiállal való személyes kapcsolat megteremtése során igyekszik a kérdésre választ kapni. Végre hajtja azokat a feladatokat is, amelyre a hírszerző központból utasítást kapott.

Az ügynök telefonon felhívta Verential lakását. Nem sokat kellett magyarázkodnia ismeretségükről. A „Continental”-ban eltöltött este, úgy tűnt mindkettőjükben „felejthetetlen” nyomot hagyott. Hamar megegyeztek, hogy aznap este ismét együtt vacsoráznak.

A találkozásnak mind a ketten nagyon megörültek. A gazdagon megterített asztal és a közben elfogyasztott italok mennyisége hamar megtette hatását. A két agglegény cinkosan idézte fel az első találkozás élményeit. Szívesen emlékeztek vissza a társaságukban lévő hölgyekre is és hamar kiderült az is, hogy a mulató hölgyei közül többhöz azonos szálak fűzik őket.

Az ügynök javasolta, hogy a szórakozást folytassák a „Continental”-ban és ígéretet tett rá, hogy bemutatja a mulató legcsinosabb nőjét. Kiderült, hogy Verential valóban nem ismeri a nőt. Azt viszont az ügynök nem kötötte „barátja” orrára, hogy a nő a németek ügynöke és azt előzetesen eligazította, hogy

„tüntesse ki kedvességével Verentialt”, továbbá törekedjen vele olyan kapcsolatot kialakítani, hogy az alkalmas legyen tartósabb barátság fenntartására.

A két férfit a „Continental” tulajdonosa kedves ismerősként üdvözölte. Előkelő helyet biztosított számukra és a fenntartott szeparéban szolgálták fel az italokat és hűsítőket. A műsor kezdete előtt nem sokkal az ügynök bemutatta Mary-t, akiről előzetesen már beszélt barátjának. Természetesen Mary gondoskodott róla, hogy az ügynök se maradjon társaság nélkül.

A műsor végére a hangulat emelkedetté vált, az ital fogyasztása mellett a két konzumnő is kitett magáért. Mary remekelt. Eligazításának megfelelően játszott szerepét. Verential igen hálás volt az ügynöknek, hogy bemutatta Mary-t, s az idő előre haladtával javasolta, hogy a szórakozást folytassák otthonában. Kérte az ügynököt, hogy vigyenek magukkal egy harmadik nőt is, mivel az esti órákban megérkezett egy kedves angol vendége. Megjegyezte, hogy ez azaz ír származású férfi, akiről az első találkozásuk alkalmával említést tett.

A B-13-as nem akart hinni a fülének. Ha akarta sem tudta volna jobban megszervezni a találkozót. Ezzel nem csak elmélyítheti a kapcsolatát Verentiallal, de a meghívás alapján Maryn keresztül lehetősége nyílik ellenőrzésére, sőt – és ez számára a legfontosabb – meg ismerheti azt az angol kereskedőt is, akiről jelentést küldött a központnak.

Verential és társasága hajnali 5-kor érkezett meg a villába. A vendéget már az utcáról felhallatszó zaj ébresztette. Miután a társaságból felismerte Verential hangját az álom azonnal kiment a szeméből, gyorsan felöltözött és úgy várta a társaságot a villa halljában. Megörültek egymásnak. Az inas azonnal italt szolgált fel a társaságnak és John Baker üzletember is hamarosan felzárkózott a jókedvű társasághoz. Bakernek igen megtetszett a hirtelen szőke konzumnő, de a társaságban lévő többi hölgyet is elhalmozta figyelmességével.

Az ügynök erősen uralkodott magán, hogy megfelelő „józansággal” tudja értékelni a váratlanul kialakult helyzetet. A kedvező hangulat hatására John Baker politizálni kezdett. Kifejtette azon véleményét, hogy az írek testvérei a németeknek és azokkal hasonló célok eléréséért küzdenek. Ezt követően náci dalokat kezdett énekelni. Verential korábbi szokásához hasonlóan most sem sértette meg vendégét, nem zavarta meg hangulatában. Egy megfelelőnek ítélt időben Verential bocsánatkérések közepette felment Mary társaságában az emeletre, e közben az ügynök Baker és a két nő társaságában tovább szórakoztak. Később az ügynök a részegség határán lévő két nőt a szomszéd szobába tessékelt, hogy ott pihenjenek. Ezzel a lépéssel elérte, hogy egyedül maradjon Bakerrel. Arra törekedett, hogy annak hangulatát óvatosan tovább fokozza. Az ital elérte hatását. Célja az volt, hogy érzelmileg minél közelebb kerüljön Bakerhez, ezért annak nacionalista és náci barát kijelentéseinél nem csak hallgatójává, de egyes tételek fejtegetésekor egyetértésének adott hangot. Amikor pedig ismét énekelni kezdett, ő is csatlakozott hozzá.

Baker a beszélgetés során elmondta, hogy tagja az Angliában működő illegális „Ír Szabadelvű Mozgalom”-nak, melyet az Angliától való elszakadásra irányuló politikai törekvések vezetnek. Említést tett arra vonatkozóan is, hogy közvetett úton anyagilag is támogatja a mozgalmat. Elmondta továbbá, hogy ezen tevékenysége természetesen az erkölcsi megbecsülésen túl, anyagi haszonnal is jár, hiszen export-import vállalata igen sok megrendelést kap mind belföldi, mind külföldi üzleti tevékenysége során. Megrendelői és üzlettársai finanszírozzák vállalatát. Közölte azt is, hogy kapcsolatai közül többen különböző vezető tisztséget töltenek be a nacionalista mozgalomban. Többségük fontos állami beosztásban dolgozik, vagy jelentős tőkével rendelkező magán cég tulajdonosa.

Baker mellékesen megemlítette, hogy megrendelői között szerepel a hadsereg egyes területe is. Cinikusan hozzá is fűzte: ”Nem tudják azok sem, hogy kitől vásárolják a halat és a húsféléket.”

Elmondta, hogy terveit szerint 5 napig tartózkodik Dániában, s ez után körülbelül két hónap múlva utazik be ismét, amikor két hónapot tölt itt. Akkor több üzleti partnerével lesz tárgyalása.

A beszélgetés során felszínre került információk felbecsülhetetlen operatív értékkel bírtak az ügynök számára, aki azonban vigyázott arra, hogy felesleges érdeklődésével, vagy rákérdezésével ne hogy feltűnővé tegye magát. Számított arra, hogy az elutazásig hátralévő időben Baker ismét találkozhat vele és folytathatják a megkezdett beszélgetést és ezzel nevezett tanulmányozását.

A beszélgetést követően az ügynök javasolta, hogy foglalkozzanak behatóbban a hölgyekkel, akik azóta már bizonyára kipihenték magukat. Bakernek tetszett az ajánlat és így a szombat este megkezdett multság másnap estig tartott.

Búcsúzásuk szívélyes és barátságos volt. Baker javasolta a B-13-as ügynöknek, hogy legközelebb kettesben találkozzanak, mert mint mondta: ”Verentialt igen sokra értékeli, azonban hiányzik belőle a politizáló szellem. Elsősorban az üzlet megszállottja.”

Az ügynök provokációt gyanított, ezért Baker ajánlatát nem fogadta el azonnal. Arra hivatkozott, hogy Verential félreértheti őket, ha külön találkoznának. Baker megjegyezte: „Találkozásunkról Verential nem fog tudomást szerezni.” Megállapodtak abban, hogy csütörtökön délután 14 órakor Koppenhága külső területén találkoznak.

Az ügynök a következő napon találkoztól kért összekötőjétől. Részletesen tájékoztatta a Bakerrel és Verentiallal kialakult és a vártnál jobb helyzetről, Beszámolt tapasztalatairól és a célszemélyek által elmondottokról. Közösén értékelték a kialakult helyzetet, mely során megállapították, hogy hírszerzési szempontból mindenképp Baker az a személy, aki értékesnek látszik. Verential valóban csak üzleti érdekeivel foglalkozik, a politikai kérdésekben laikus,

senkivel nem különbözik össze. Megállapodtak abban, hogy csütörtökön reggel ismét találkoznak, amikor az ügynök megkapja pontos magatartási vonalára vonatkozó instrukciókat az összekötőtől. Utasította az ügynököt, hogy Baker mellett Verentiallal is tartsa fenn továbbra is a kapcsolatot, mert esetleg a későbbiekben ő is felhasználhatóvá válik. Ennek érdekében foglalkoztassa Maryt is Verential bizalmáért.

Az összekötő, rádiós ügynöke útján, rendkívüli találkozót kért a központtól. A tájékoztatáson túl, ellenőrző adatokat kért John Baker ír nemzetiségű kereskedő személyével kapcsolatosan. A válasz rövidesen megérkezett. Helsinkibe kell utaznia, ahol Anna Ehlenberg nevű rezidens lakásán lesz a találkozó.

Vitalis Pantenburg volt az a személy, akinek az összekötő ügynök beszámolt a B-13-as ügynök feladatát és ezzel összefüggő magatartását illetően.

Pantenburg persze arról nem tájékoztatta az összekötő ügynököt, hogy Baker ügyében milyen bizalmas intézkedéseket vezettek be már az elsődleges ügynöki információk kézhezvételekor.

Az angliai és írországi hírszerző ügynökséget konkrét utasításokkal látták el John Baker politikai „megbízhatóságának”, továbbá beszervezhetőségének és hírszerző lehetőségének ellenőrzése érdekében. Az ír nacionalista mozgalomba beépített német ügynökök kedvező tartalmú információkat szereztek be Bakerre vonatkozóan. Megállapították, hogy sikeres gazdasági tevékenységének forrása az a segítség, amelyet az ír nacionalista körök biztosítanak számára. A segítség – bár erre ez ideig nem szolgáltatott alapot – bármikor megszüntethető. Az adatok azt igazolták, hogy erre nem is lesz szükség, miután Baker náci barát magatartása biztos garancia kézben tartására. Adott esetben ütőkártya lehet az is, hogy évek óta anyagilag támogatja a legszélsőségesebb illegális szervezetet és tevékenységét, így sokan tehetnek rá terhelő vallomást.

Az összekötő ügynök részére Pantenburg meghatározta azt is, hogy szervezzék meg Baker és a B-13-as ügynök közötti találkozó figyelését, de tartsák szemmel Verentialt is.

Baker és az ügynök között a megbeszélte időpontban létrejött a találkozó. Jó barátként üdvözölték egymást. Baker elmondta, hogy Verential vidékre utazott és csak pénteken, elutazásának napján érkezik vissza Koppenhágába. Az ügynök megjegyezte, hogy most már nem érez lelkiismeret furdalást, hisz ebben az esetben Verential amúgy sem tudott volna eljönni és találkozni velük. Bakernek tetszett ez a baráti ragaszkodás és korrektség és ennek hangot is adott.

Az ügynök és Baker között a beszélgetés baráti hangvételi volt. Előző találkozásuk eseményeiről és általános dolgokról folyt a társalgás, amikor Baker minden átmenet nélkül megkérdezte az ügynököt, hogy nem hallatszott-e ki az utcára éneklésük, illetve Verential személyzete nem vette-e rossznéven viselkedését. Az ügynök „őszinte féltésének” hangot adva kijelentette: „Máskor sokkal

óvatosabbnak kell lenni, mert Dániában sokan haragszanak Hitlerre és nem kell ahhoz sem sok, hogy valakit a rendőrségen feljelentsenek.” Ez után, hogy a hangulatot a megfelelő irányba terelje megjegyezte:”Tudomásom szerint Verential személyzete szabadnapos volt. Csupán a főkomornyik volt odahaza, aki viszont fegyelmezett és lekötelezett embere Verentialnak.”

Baker látszólag megnyugodott, majd kijelentette: ”Úgy érzi Thomas részéről nem érheti inkorrekttség, mert számtalan apró figyelmességgel már elkötelezte.” Ezután egyenesen az ügynöknek szegezte a kérdést. Azt kezdte fejtegetni, hogy mi van akkor, ha éppen ő jelentette fel a rendőrségen és csak azért énekelt vele náci énekeket, hogy bizonyítékot gyűjtsenek ellene.

Az ügynöknek, csak nagy nehézségek árán sikerült leplezni zavarát. Tudta, hogy csak azzal tudja kivágni magát a kínos helyzetből, ha a „vérig sértődött” ember szerepét játssza el és határozottan visszautasítja a rágalmazást. Kijelentette:”Sajnálja, hogy Verential barátjában ekkorát csalódott.” Ezzel egy időben felállt az asztaltól, majd köszönés nélkül otthagya Bakert.

Baker észrevette, hogy mélységesen megsértette újdonsült barátját, gyorsan fizetett, majd lépteit megnyújtva a B-13-as ügynök után sietett. Mikor utolérte, sűrű bocsánatkérések közepette kérlelte az ügynököt, hogy ne értse félre, de így akart meggyőződni megbízhatóságáról és barátságának igazáról. Az ügynököt, csak nehezen tudta kiengesztelni, végül már azt is eltúrta, hogy az kioktassa a helyes viselkedésre. Megjegyezte:”Ön elutazik, s ha úgy érzi bajba kerülhet, legfeljebb nem utazik többé Dániába, azonban Verential és én itt maradunk.” Baker kérte az ügynököt, hogy felejtse el ami köztük történt. Búcsúzásnál közölte, hogy Verential levélben jelezni fogja érkezését, amelyet a korábbiakhoz hasonlóan szeretne majd kellemesen megünnepelni.

A Pantenburg utasítására megszervezett figyelés pontosan rögzítette a B-13-as ügynök és Baker közötti találkozót. A figyelés azt is rögzítette, amikor az ügynök felpattant és elhagyta a találkozó helyszínét, valamint hogy Baker az ügynök után siet és betérnek egy másik cukrászdába.

Az összekötő ügynök által készített figyelési jelentés, a fényképek és az ügynök jelentése rövidesen Pantenburg kezébe került. Elgondolkodott azon, vajon milyen körülmények idézhették elő John Baker semmihez sem hasonlítható viselkedését és magatartását. Több alternatívát dolgozott ki magában. Az összegyűjtött adatok alapján arra a következtetésre jutott, Baker utólag észrevette, hogy az ügynök előtt – annak alaposabb ismerete nélkül – túl messzire elment politikai nézeteinek felfedésében. Miután más lehetősége nem volt, ezzel a provokatív módszerrel akart meggyőződni a B-13-as ügynök megbízhatóságáról, valamint saját személyének biztonságáról.

Persze – logikázott tovább magában Pantenburg – nagyfokú gyakorlatlanságra utal az, ahogy Baker az ügynököt provokálta. Tapasztalatlanságra utal az is, hogy gyorsan elfogadta az ügynök színlelt felháborodását. A szakmában

jártas hírszerző ilyet nem csinál. Az előzetes ellenőrzéseket végez, adatokat gyűjt és azok alapos elemzésével győződik meg partnere megbízhatóságáról. Arra viszont büszke volt, hogy a B-13-as a régi trükk felhasználása ellenére ügyesen operált Bakernél. A jelenlegi helyzet is arra utal, hogy élvezi Baker bizalmát, amely legközelebbi beutazásánál komoly tényezőként jöhet számításba.

Miközben Vitalis Pantenburg felállította logikai tételeit és hírszerző ügynökségét felkészítette a beszerzési akcióra, John Baker angol hírszerző megérkezett Angliába, hogy beszámoljon azokról a fejleményekről, amelyek a német hírszerzéssel való közvetlen találkozásával és feladatainak végrehajtásával voltak kapcsolatosak.

Az angol hírszerző központ megfelelő lehetőséget teremtett ahhoz, hogy John Bakerrel felvegye a kapcsolatot és megfelelően konspirált körülmények között végre hajtsa beszámoltatását. Tudták, hogy Baker a német hírszerzés szoros ellenőrzése alatt áll, ezért úgy kellett a kapcsolatot megteremteni, hogy semmi hiba ne következzen be.

Egy hét telt el. Baker zavartalanul végezte üzleti tevékenységét. Kapcsolatai és barátai szívélyesen fogadták. Nem tapasztalt senki részéről különösebb érdeklődést koppenhágai útja iránt.

Ezután Baker úgy határozott, hogy felkeresi a mozgalom egyik befolyásos tagját Wilkinsont, akinek említést tesz Koppenhágában megismert új barátjáról és kikéri véleményét, hogy tartsa e vele a továbbiakban is a kapcsolatot. Baker tudta, hogy befolyásos kapcsolatát szoros szálak fűzik a német hírszerzéshez, ezáltal reménye van arra, hogy megérkezését követő magatartásáról a német hírszerzés ezúton is meggyőződjön.

Wilkinson türelmesen meghallgatta, majd megjegyezte:”Dániában is vannak nációk, velük szimpatizáló emberek. Feltételezhető, hogy Hackermann (B-13-as ügynök) is ezek közé az emberek közé tartozik. Hiba volna, ha az eszme hívei nem tartanának össze. Hackermann jogosan tiltakozott a vádaskodás ellen, azzal amikor otthagya az asztalát. Ilyenre csak korrekt és önérzetes ember képes.”

Wilkinson ígéretet tett, hogy néhány napon belül információt szerez be Hackermannról. Ígéretét be is tartotta. Három nap múlva felhívta Bakert és csak annyit mondott neki: ”Johnikám nyugodt lehetsz, a barátod rendes ember.”

Megérkezését követően tíz nap telt el, amikor otthonába téves hívás érkezett. Stanley urat keresték. Az eligazításnak megfelelően tudta, hogy ez azt jelenti, hogy a lehető legrövidebb időn belül jelentkeznie kell főnökénél, a Kereskedelmi Kamara „titkáránál”.

Baker a beszámoló során részletes és elemző képet adott Hackermannal való megismerkedésének körülményeiről, kapcsolatuk alakulásáról. Közölte:

megfelel a valóságnak, hogy Hackermann német ügynök, akinek az a feladata, hogy beszerzési céllal embereket tanulmányozzon. Adatai – közölte – alátámasztják az egyéb forrásból származó korábbi információkat is. Megemlítette, hogy Hackermann tudatosan és előre megszervezett módon törekedett a Verentiallal való kapcsolat megteremtésére is. Tudomása volt arról, hogy Verential az a típusú ember, aki üzleti tevékenysége folytán kiterjedt külföldi kapcsolatokkal rendelkezik és nagyszámú ír nacionalista kereskedő partnere is van.

Tájékoztatása során elmondta azt is, hogy Verential gyanú fölött áll. Hackermann maga is becsületes, de apolitikus embernek minősítette. Látható volt, Hackermann érdeklődése elsősorban feléje irányult.

Észrevehető volt Hackermann zavara, amikor rákérdezett, hogy nem éppen ő lesz-e az a személy, aki „fasiszta kirohanásai és dalai miatt” feljelenti a rendőrségen.

Beszámolt arról is, hogy észrevette a nácik irányába meglévő fokozott figyelmet és ellenőrzést. Ezek után részletes személyleírást adott a figyelésében résztvevő német felderítőkről, ügynökökről és az általuk használt járművekről. A „titkár” erre megjegyezte, hogy megközelítő pontossággal figyelte meg a ráépített ügynököket. Az alkalmazott ellen-figyelés hasonló megállapításokat tartalmazott. (Baker figyelését a koppenhágai német kereskedelmi kirendeltségen működő rezidentúra végezte, melybe bevonták az ilyen célra létrehozott ügynökséget is.)

Baker tájékoztatást adott főnökének arról is, hogy megérkezését követően felkereste Wilkinsont a nacionalista szervezet vezetőségi tagját, akinek említést tett Hackermannal történt találkozásjáról. Észrevette, hogy Wilkinson sokra értékeli az információt. Ennek hangot is adott. Megerősíti Wilkinson ügynöki mivoltát az a körülmény, hogy kérésére gyorsan adott választ, mely szerint tarthatja Hackermannal a „baráti” kapcsolatot.

Baker főnöke hosszasan értékelt a kialakult helyzetet, a Baker által végrehajtott feladatokat és azok eredményét. Közölte: a körülmények és az adatok arra utalnak, hogy a német hírszerző szervek törekvései arra irányulnak, hogy következő dániai útja alkalmával végrehajtsák beszerzését. Megítélése szerint a beszerzéssel hármast kívánnak elérni: – olyan mozgási térrel rendelkező ügynökre van szükségük, aki Anglia és Dánia, továbbá más, a német felderítés érdekkörébe tartozó országokba utazik. Ezt az ügynököt a későbbiekben összekötői feladatokkal is meg kívánják bízni;

- hasonló fontossággal merülhet fel egy olyan ügynök kiválasztása, aki a hadseregnél kapcsolatokkal rendelkezik. Ezzel összefüggésben törekvésük lehet az is, hogy a katonai vonatkozású információk felderítésén túl, beszerzésre alkalmas tisztek és tiszthelyettesek tippkutatásában és tanulmányozásában nyújtson segítséget;

- a harmadik szempont az lehet, hogy az ír mozgalom káderállományát tovább erősítsék megbízható német ügynökökkel, akik maximális segítséget nyújthatnak a későbbiekben katonapolitikai céljaik megvalósításában.

John Baker azt az utasítást kapta főnökétől, hogy kiutazásáig csak legális üzleti tevékenységgel foglalkozzon. Legyen igen óvatos és elővigyázatos. Kerüljön minden olyan tevékenységet, mozgást, beszédtemát, amely hírszerző mivoltára utalna és ezzel lelepleződését veszélyeztetné. A nacionalista szervezettel és annak vezetőivel továbbra is tartsa a kapcsolatot, hogy ez által is növelje ismereteit és szerezzen tapasztalatokat.

Megállapodtak, hogy Dániai kiutazásáig tíznaponként tartanak soros találkozókat, melyeket a „szokásos” telefonhívás fog megelőzni. Találkozás helyéül a már jól bevált és megfelelően legalizált kereskedelmi kamarai titkárság lesz.

Feladatul határozta meg, hogy Baker írjon levelet Thomas Verential részére és közölje vele, hogy szerencsésen megérkezett. A levélben említse meg azokat a szép napokat amiket „közös barátukkal” töltöttek. Írja meg azt is, hogy nemsokára ismét utazik, de az utazás pontos időpontját még ne közölje, arról később fogja barátját tájékoztatni.

A levélváltás egyébként gyakori volt a két üzletember között. Ez a levél azonban utasítást tartalmazott Verential részére. Azt jelentette, hogy tartsa látókörében Hackermant, s tanulmányozza további érdeklődési körét. Erre lehetősége volt, miután Mary változatlanul kapcsolatköréhez tartozott és annak érdeklődéseiből felismerte Hackermann tanulmányozó módszerét és hírigényét.

Hackermann maga is igyekezett a személyes kapcsolat fenntartására. Többször találkoztak, s ilyenkor meglehetősen nyíltan tett fel kérdéseket Baker életkörülményeire, üzleti tevékenységére vonatkozóan. A beutazás várható időpontja után is gyakran érdeklődött. Verential minden alkalommal a legnagyobb természetességgel elégítette ki kíváncsiságát. Tájékoztatta Baker leveléről és átadta annak szívélyes üdvözlését.

Közeledett Baker utazásának időpontja. A táviratot időben elküldte Verentialnak, ugyanakkor gondos előkészítés előzte meg Baker felkészítését arra az esetre, ha a németek végrehajtanák beszervezését.

Az alapvető utasítás az volt, hogy ír nacionalista meggyőződése és a náci mozgalommal való szimpatizálása alapján vállalja a beszervezést. Biztonságának védelméhez és zavartalan üzleti tevékenységéhez kérjen erkölcsi és anyagi biztosítékot. Vigyázzon arra, hogy a hírszerző tevékenységben járatlan személy magatartását tanúsítsa. Műveltsége, szellemi képessége és a nacionalista mozgalomban kifejtett konspirációs tevékenysége alapján azonban legyen kellőképp „tanulékony”. Éreztesse, hogy „megfelelő tapasztalatok megszerzése után”

képes lesz a hírszerző feladatok végrehajtására. Ennek megfelelően a valóságot megközelítő dezinformatív adatokat adhat:

- külföldi utazásairól, s így kialakult kapcsolatairól;
- a nacionalista mozgalomban kifejtett tevékenységéről és ott meglévő kapcsolatairól;
- az angol hadseregben és egyéb közéleti személyek körében meglévő ismereteiről és kapcsolatairól.

A felkészítés során megjelölték számára két olyan bizalmas beosztásban szolgáló tiszt nevét, akik alkalmasak lehetnek arra, hogy a német hírszerzés látókörébe kerüljenek. Megbeszélték a két személy „tálalásának” módját és ellátták személyükre vonatkozó bizonyos életrajzi és egyéb adatokkal.

Ellenőrizhető adatokkal látták el néhány félrevezetési céllal létrehozott katonai objektummal kapcsolatosan. Felhívták figyelmét, hogy hangsúlyozza ki ezen adatok és információk bizalmas jellegét. Az objektumokra vonatkozó adatok megszerzésének módjára vonatkozóan hivatkozzon a két tisztre mint forrásra. Lényeges az is, hogy az információkat az óvatos ember magatartását tanúsítva, csak többszöri érdeklődés és rákérdezés után adja meg.

Verential személyére és biztonságára külön felhívták figyelmét. Amennyiben felvetnék, hogy kapcsolja be hírszerző hálózatába, közölje, hogy nevezett ilyen feladatokra alkalmatlannak tartja, felhasználhatósága esetleg „sötét” módszerrel lehetséges kihasználva naivitását. Közölje, hogy kapcsolatait és utazásai során szerzett információit esetlegesen fel lehet használni, azonban felbecsülhetetlen értékkel bír az a körülmény, hogy beutazásai alkalmával lakását igénybe lehet venni.

Vigyázzon arra is, hogy Verentiallal – annak lakásán – a jövőben semmilyen beszélgetést ne folytassanak közös felderítő tevékenységükkel kapcsolatosan. Elképzelhető, hogy a német hírszerzés akár a dán rendőrséggel együttműködve, mind Verentialt, mind őt technikai ellenőrzés alá vonja, telefonbeszélgetéseiket lehallgatja, lakásába egyéb technikai eszközöket építenek. Vonatkozik ez az óvatosság Verential gépkocsijára is.

Célszerű, ha a központ felé irányuló jelentéseket továbbra is a már megszokott úton, a stockholmi fedőcím útján továbbítják. A fedőcím Verential elfogadott és legalizált üzleti kapcsolata.

Megállapodtak abban is milyen jelzőrendszert használnak a központ irányába, ha tájékoztatást kívánnak adni, a beszerzés végrehajtásáról; a beszerzés elmaradásáról; annak megghiúsulásáról; ő vagy Verential lebukott; fokozott ellenőrzést érzékelnek; tartózkodását meghosszabbította; harmadik országba utazott; stb.

Hasonlóan a visszajelzés formáit és módját is megbeszélték. Ezek segítségével határozza meg a központ egy-egy utasítását, a követendő és végrehajtást igénylő feladatokat.

Meghatározta, hogy Baker visszatérését követően egy héttel a szokott helyen és módon találkoznak.

John Baker elutazása előtt elküldte táviratát Verentialnak, melyben közölte érkezése pontos időpontját.

John Baker megérkezik Dániába

A Vitalis Pantenburg irányítása alatt álló hírszerző rezidentura felkészülve várta John Baker érkezését, akiről az angliai német ügynökség változatlanul kedvező információkat küldött.

Wilkinson külön jelentést is küldött, melyben hosszasan jellemezte Bakert. Külön tett írásbeli jelentést Baker azon információiról, mely a B-13-as ügynökkel való találkozásáról szólt. Pantenburg az összegyűjtött adatok birtokában biztosnak látta, hogy Baker vállalja a német hírszerző szervekkel való együttműködést.

Pantenburg miután értesült Baker érkezéséről, fedőnéven Dániába utazott, hogy személyesen intézze a beszerzés előkészítését, végrehajtását, majd újdonsült ügynöke kiképzését. A terv szerint a B-13-as ügynök – bár tudja Baker érkezésének idejét – megvárja míg az kapcsolatot kezdeményez vele. Úgy gondolta, ezzel eleve eloszlatja azt a gondolatot, hogy az ügynök erőlteti a barátság fenntartását. Valószínűsítette, hogy jelentkezése után Verential társaságában fognak összejönni és ezt követően az ügynök viszonzni fogja Baker korábbi meghívását.

Miután a külön találkozó létrejött, az ügynök közölni fogja Bakerrel, hogy szeretné bemutatni egy kedves barátjának, aki Svédországból érkezett. Azt is közli vele, hogy barátja néhány napja érkezett Dániába üzleti ügyeinek intézése céljából. Sokat beszél neki róla, de ami a lényeges, hogy az illető hasonló politikai felfogású ember és befolyásos kapcsolatokkal rendelkezik az ír nacionalista mozgalom vezetői között. Ezek között megemlíti Wilkinson nevét is. Ez utóbbi közlése minden bizonnyal felkelti Baker figyelmét, s meghatározza további cselekedeteit is.

Pantenburg tudatosan „dobta fel” Wilkinson nevét, hisz tudta, hogy egyik befolyásos kapcsolatai közé tartozik. Távolabbi célok is vezették, azt tervezte, hogy sikeres beszerzése esetén Bakert egy régi és ellenőrzött ügynökéhez kapcsolja.

Pantenburg a kialakult helyzet alapján, úgy határozott, hogy Baker beszerzését a B-13-as ügynök lakásán hajtja végre, amely akción az ügynök is részt vesz. Előre megszervezte az ügynök lakásának külső biztosítását. Megbízható

jelzőrendszert épített ki, amely bármely helyzetben működésbe hozható. A figyelő-brigád irányítását – ügynökei segítségével – most is a koppenhágai német konzulátus végezte.

Az akció napján beköltözött ügynöke lakásába és este 21 órára várta vendégeit.

A B-13-as ügynök maradéktalanul végrehajtotta Pantenburg utasításait. Baker Verentialon keresztül felvette a kapcsolatot az ügynökkel. A korábbiakhoz hasonlóan, közös vacsorával és szórakozással ünnepelték meg találkozásukat és erősítették meg „barátságukat”. Verential lakásán az ügynöknek lehetősége nyílt arra, hogy viszonzásként meghívja Bakert egy vacsorára. A vacsora és az emelkedett hangulat arra is lehetőséget biztosított számára, hogy beszélni kezdjen Svédországból érkezett barátjáról. Mint mondotta az illető nagy barátja az íreknek. Ezt a pillanatot használta ki arra is, hogy említést tegyen barátja és Wilkinson kapcsolatára vonatkozóan.

Baker nem akart hinni a fülének, hogy Wilkinson nevét ilyen körülmények közepette hallotta említeni. Külön meglepő volt számára, hogy ezt a nevet éppen Hackermanntól hallja. Zavarát nehezen tudta „leplezni” és csak annyit mondott: „Aki Wilkinson barátja, azaz enyém is.”

Baker elfogadta Hackermann meghívását. Megállapodtak a találkozó helyében és időpontjában. Baker azonban kérte az ügynököt, hogy egy telefonhívással emlékeztessék egymást, mert esetleg az elfogyasztott alkohol mennyiségének hatására, kihagyhat az emlékezete.

A telefonhívást Baker kezdeményezte.

A vacsora helyére mindketten pontosan érkeztek. A hangulat nyugodt és fesztelen volt. Vacsorázás közben Baker gazdagon ecsetelve mesélt Wilkinsonhoz fűződő kapcsolatáról. Nyíltan beszélt a mozgalomban kifejtett tevékenységéről, szervező készségéről és befolyásáról. Ezt követően arról érdeklődött, hogy Hackermann és barátja honnan ismerik Wilkinsont. Csodálkozásának adott hangot, hogy ez ideig miért nem tett említést Wilkinsonhoz fűződő kapcsolatáról. Az ügynök kijelentette, hogy ő is óvatos ember, s időnek kellett eltelni ahhoz, hogy egymást alaposabban megismerjék. Baker megértette a célzást és még egyszer elnézést kért a múltkori alaptalan gyanúsítás miatt.

A vacsora befejeztével beültek az ügynök gépkocsijába és alig fél óra utazással megérkeztek a lakására. Pantenburg szívélyesen fogadta őket. A beszélgetés során olyan légkört teremtett, amely megfelelt Baker politikai nézeteinek. Elmondta – anélkül, hogy hírszerző kilétét ekkor még felfedte volna – elvbarátai állandóan figyelemmel kísérik az ír nacionalista mozgalom tevékenységét. Megjegyezte, erre számtalan mód és lehetőség van, miután a mozgalom harca túl nő az ország határain. Hozzátette: Wilkinson is gondoskodik arról, hogy az arra illetékesek időben kapjanak megfelelő tájékoztatást.

Említést tett arról is, hogy az ír illegális mozgalom nem csak belülről az országban élő szimpatizánsoktól kap megfelelő támogatást. A „jó barátok” külföldről is nyújtanak nekik kellő erkölcsi, politikai és nem utolsó sorban anyagi támogatást. A körülmények azt mutatják – folytatta –, hogy a mozgalom kedvező irányban fejlődik, azonban további támogatásra van szüksége ahhoz, hogy célkitűzéseik minél hamarabb megvalósuljanak.

Megjegyezte, hogy a jelenlegi helyzetet figyelembe véve – Németország katonai erősödésére gondolt – a mozgalom „katonáitól” több és konkrétabb támogatást várnak. Frontkatonához méltó feladatokat kell végrehajtani ahhoz, hogy az Angliától való elszakadás minél előbb megvalósuljon.

John Baker nagy figyelemmel és „tisztelettel” hallgatta Pantenburgot. Ezután „fellelkesülve” az elhangzottakon hangosan megjegyezte: Az ilyen beszédet szereti hallani, mert kifejezi az ő véleményét is. Azt azonban képtelen volt megérteni, milyen „frontkatonákról” beszél Pantenburg. Naivságot színelve meg is jegyezte, hogy a mozgalom sokat tesz, hogy az írek elszakadási törekvéseinek élére álljon és a harcot vezesse.

Pantenburg észrevette, hogy Baker nem értette meg pontosan szavait, ezért úgy határozott, hogy nyíltan beszél a hírszerző szervek támogatásának szükségességéről, s abban az ír nacionalisták szerepéről. Ennek megfelelően kijelentette: „Megbízható információkra van szükség ahhoz, hogy a mozgalom tovább erősödjön, a szabad és az Angliától független Írország létrejöhessen.”

E kijelentés „hatására” Baker magatartásában is változás állt be. Elnézést kért Pantenburgtól, hogy előző fejtegetéseit nem értette meg és megjegyezte, hogy az adatgyűjtő munkára a mozgalomban is szükség van, e nélkül nem ismerhetnék ellenségeik módszereit és az ellenük irányuló tevékenységet. Kijelentette, hogy ő minden esetben támogatta a mozgalom vezetőit és a jövőben is azt teszi, ha ezzel kapcsolatos információk jutnak a birtokába.

Pantenburg ekkor elmondta, hogy információszerző tevékenységéről tudomással bírnak. Többször találkoztak már nevével. Az információk forrásaiként számtalan esetben őt jelölték meg. Szavainak alátámasztása érdekében, felsorolt több olyan bizalmas jellegű információt is melyek bizonyították, hogy azok valóban tőle származnak. Utalt Wilkinsonnal való néhány beszélgetésére is melyek ugyancsak titkos adatokat tartalmaztak.

A közölt adatok kiterjedtek az angol hadsereg egyes olyan objektumaira is, amelyek az export-import vállalattal voltak üzleti kapcsolatba. Adatokat sorolt fel fontos állami beosztásban dolgozó olyan tisztviselőkről, akik támogatják, vagy szimpatizálnak az illegális mozgalommal. Pantenburg, hogy Bakert végképp „megfogja” megjegyezte: „Értékesnek tartotta Wilkinson azon jelentését is amelyben megírta, hogy John Baker nevű ismerőse tájékoztatást adott Hackermennel való megismerkedéséről, majd megnyugtatta, hogy azt továbbra is barátjának tekintheti.”

Bakert „megdöbbsentette”, hogy Pantenburg mennyire tájékozott információs tevékenységéről. A társaságukban lévő Hackermann a vele kapcsolatos jelentés említésére olyan „zavarba jött”, hogy pillanatokig „nem tért magához”. Csak akkor nyugodott meg amikor Pantenburg mosolyogva dicsérni kezdte éberségét és felső kapcsolatához való őszinte lojalitását.

Baker ettől a perctől úgy viselkedett, mint akit Pantenburgnak végképp sikerült meggyőzni. Közölte, elvi meggyőződése azt diktálja, hogy tevékenyebb feladatokat vállaljon magára. Úgy szeretne dolgozni, ahogyan azt Pantenburg felvázolta számára.

Pantenburg ekkor közölte vele, hogy tulajdon képen a német hírszerzéssel került kapcsolatba. Megjegyezte azt is, hogy kapcsolatuk szigorúan titkos és bizalmas, amelyről senkinek sem beszélhet. Ezt követően a beszervezésről és annak „önkéntességéről” nyilatkozatot íratott alá vele. Megbeszélték azt is, hogy a jövőben Baker jelentéseit „B-22”-es fedőnéven fogja aláírni.

A beszervezési aktus befejezéseként Pantenburg megkezdte John Baker kiképzését. Szóbeli beszámoltatása után jelentésben is leírta a felmerült információkat. Baker jelentést készített katonai vonatkozású értesüléseiről; külföldi útjai során szerzett politikai és gazdasági tapasztalatairól, továbbá az illegális mozgalom tevékenységéről és kádereinek helyzetéről.

Baker alapvető kiképzése hajnali 4 órakor fejeződött be. Megállapodtak abban, hogy két nap múlva ismét találkoznak. A következő találkozásuk alkalmával Pantenburg visszatért a katonai jellegű adatok feldolgozására. Részletesen leírta és lerajzoltatta a Baker által megjelölt katonai objektumokat. Ezt követően részletes jellemzést kért azokról a tisztekről, akiket Baker, mint érdekes személyeket jelölt meg. Érdeklődött ezen személyek szakmai és politikai tevékenységéről, kapcsolatuk jellegéről és megismerkedésük körülményéről. A tájékoztató során Pantenburg gyakran megkérdezte, hogy az információ megbízható-e, illetve, hogy azok személyes ismeretei által, vagy közvetített úton kerültek a birtokába.

Baker a katonai vonatkozású adatok ismertetése során „betárolta” mind a félrevezetési céllal létrehozott objektumokat, mind az angol hírszerzés által meghatározott katonatiszteket. Tapasztalhatta, hogy Pantenburg érdeklődését ezekre a kérdésekre összpontosította.

A kikérdezéshez hasonló intenzitással és alaposággal kezdte meg Baker kiképzését Pantenburg. Ennek során kiemelte: a titoktartás és konspiráció fontosságát; a meghatározott feladatok maradéktalan és pontos végrehajtásának szükségességét; a felmerült információk és adatok ellenőrzésének rendszeres biztosítását; az angol elhárító szervek hálózati és technikai ellenőrzése elleni védekezés módjait; a megszerzett adatok rejtésének, feldolgozásának, tárolásának és továbbításának konkrét formáit és lehetőségeit, a megjelölt jelzőrend-

szerek és biztonsági intézkedések, továbbá a titkosírás, a tárgyi és személyi postaláda használatának módjait és formáit.

Közölte Bakerrel, hogy a kapcsolattartás biztonsága érdekében angliai viszonylatban Wilkinsonnal, Dániába való beutazásai alkalmával pedig a B-13-as fedőnevű ügynökkel, azaz Hackermannel tartsa a kapcsolatot. Megállapodtak a kapcsolatfelvételre vonatkozó szükséges jelszó és jelhang, valamint ismertető jel használatában is. Pantenburg közölte, hogy ezeknek a használatát még akkor sem mellőzheti, ha azt az említett összekötői akarnák. Nem az ismeretség a döntő, hanem az, hogy ki jelentkezik nála az ismertetett jelszóval.

Pantenburg igen részletesen jelölte meg Baker feladatait is. Az említett területek közül kiemelte a katonai és politikai információszerzés fontosságát, valamint az ügynöki feladatok végrehajtására alkalmas személyek kiválasztására és tanulmányozására irányuló munkát.

Pantenburg azt is közölte vele, hogy a további operatív továbbképzéseiről a beiktatott összekötőügynök gondoskodik és az határozza meg további konkrét feladatait is. Ezen a megbízható úton keresztül biztosítják anyagi támogatását is, melynek nagyságát az elvégzett munka határozza meg.

A búcsúzásnál Pantenburg sok sikert és eredményes munkát kívánt Bakernek.

John Baker angol hírszerző éveken keresztül dezinformálta Vitalis Pantenburg hírszerző rezidentúráját. A politikai, gazdasági és katonai vonatkozású információkat az angol kémelhárítás úgy állította össze, hogy azok „értékes” tartalmáért a német hírszerzés több alkalommal megdicsérte és jutalomba részesítette Bakert. Ügynöki tevékenysége során az angol kémelhárítás felderítette és ellenőrzése alá vonta a német hírszerzés által irányított és finanszírozott ír nacionalista mozgalom vezető kádereit, melyek közül többen a német titkosszolgálat beszervezett ügynökei voltak.

A német hírszerző szervek ügynöki hálózatára az első stratégiai jelentőségű csapást akkor mérte az angol kémelhárítás, amikor Hitler szárnyas bombái megkezdtek London elpusztítását.

VÁZLATOK AZ OROSZ HÍRSZERZÉS TÖRTÉNETÉBŐL

SZABÓ ERVIN ANTAL

Ausztria az Anschluss előestéjén *

Európában Ausztria vált elsőként a hitleri agresszió áldozatává. A rituális szertartásosság szerepében tetszelgő germán militarizmus kidolgozta erre az országra a cselekvés jövőbeni taktikáját: kiderítette mennyire lesz hatékony a szerepük a pro-fasiszta erőknek – az államon belüli „ötödik hadoszlop” – az agresszor érdekében; milyen lesz a vezető európai államok reakciója. Hitlernek még nem volt teljesen világos, hogy felhasználhatja-e azok kommunizmussal szembeni ellenszenvét és leküzdheti-e az agresszor elleni közös fellépés tendenciáját. Az eseményeknek Ausztriában sok mindent ki kellett derítenie.

A szovjet vezetés is tudni akarta, milyen erőkre számíthat, ha fellép a hitleri agresszió elleni kollektív szembenállás kezdeményezésével. Az Ausztriában végzett hírszerző munka ebben az irányban fontos jelentőséggel bírt.

A nemzeti-szocialisták Németországban történt hatalomra kerülése után Ausztriában a belpolitikai helyzet érezhetően bonyolultabbá vált. Hitler megkezdte az előkészületeket Ausztria bekebelezéséhez az ország központi államirányító szerveibe az akkor kb. 300 ezer főt számláló osztrák fasiszta párt tagjainak elhelyezésével.

Az osztrák kancellár, E.Dollfus, akit a fasiszták gyilkoltak meg, majd utódja K.von Suschnig sokat tett az ország függetlenségéért. Hitler Ausztriával kapcsolatos elképzeléseinek megvalósítását kezdetben Olaszország ducéja Mussolini is ellenezte, akinek saját elképzelései voltak ezen országgal összefüggésben. A hírszerzés adatai szerint Mussolini az osztrák félkatonai szervezetre a Heimwehr vezetőjére Stharemburg hercegre támaszkodott. A herceg 1932-1933. között rejtett csatornákon 3 millió osztrák schillinget kapott Mussolinától. Hivatalosan pedig a duce kitüntette Stharemburgot az „olasz-osztrák baráti kapcsolatok erősítése érdekében végzett különleges szolgálataiért”.

A '30-as évek elején a bécsi rezidentúra információs lehetőségei nyugtalanságot váltottak ki Moszkvában. Az 1933-ban a Központ utasítására Bécsbe érkező tapasztalt munkatárs Karl Ivanovics Szillin jelentette Moszkvába: „Egyenesen kimondom, hogy itteni lehetőségeink meglehetősen korlátozottak. Mindenekelőtt hatalmas munkát kell végezni, új forrásokat kell szerezni és a régi hálózatot is új vágányra kell állítani”. Ugyanakkor ez azonnal nem sikerült.

Ebben az időben a legaktívabban a G-246 csoport tevékenykedett. E kód alatt rejtőzött a rezidentúra értékes forrása Franz Taller. Belépve a rezidentúra ajánlására Németország Nemzetiszocialista Pártjának bécsi szervezetébe, Taller tekintélyt szerzett abban és jó kapcsolatokat épített ki az osztrák külügy- és belügyminisztériumokban, Ausztria szövetségi kancellárjának hivatalának közbiztonság védelmi főigazgatóságán. Sikerült létrehoznia a források hálózatát akiktől óriási mennyiségű információ érkezett az ország belpolitikai helyzetére vonatkozóan.

Nácibarát tevékenysége miatt F. Tallert üldözték az osztrák hatóságok és 1934.tavaszaán kénytelen volt Münchenbe menekülni, ahol a nácik bizalmából azok Ausztria irányába működő hírszerzését vezette. Taller a menekülésével összefüggésben az általa Ausztriában létrehozott források hálózatának irányítását segítőjének „Meisnernek” adta át.

1933-1935. években Taller – „Meisner” csoport értékes, dokumentumokkal alátámasztott információkat szerzett: Ausztria Külügyminisztériumának nagyköveteivel folytatott levelezéseit, a közbiztonság védelmi főigazgatóság kórleveleit, az osztrák hírszerzőiroda anyagait.

A rezidentúra más hasznos információs forrásokkal is rendelkezett. Ugyanakkor tevékenysége összességében nem elégítette ki a Központot, és az 1935-ig terjedő időszakban Bécsben több rezidens is váltotta egymást.

A munkában érezhető javulás azután következett be, hogy 1935. májusában Berlinből Bécsbe helyezték át a rezidensi posztra a tapasztalt hírszerzőt Vaszilij Petrovics Roscsint. A berlini rezidentúrában töltött három év jó iskola volt számára és kitűnően ismerte a német ügyeket.

Erre az időre Németország és Ausztria közötti kapcsolatok változáson mentek keresztül. 1935-1936-ban Mussolini rezsimje alaposan belekeveredett a katonai kalandokba Etiópiában és Spanyolországban, ezért nem volt lehetősége a korábbiakhoz hasonló figyelmet fordítani az ausztriai ügyekre. Hitler nem késett kihasználni ezt és siettetett az eseményeket. Durva nyomást gyakorolt Suschnig kancellárra, követelve az amnesztiát a letartóztatott osztrák náciknak, valamint e párt tagjainak kinevezését a belügyminiszteri és honvédelmi miniszteri posztokra.. Bekövetkezett az „olaszbarát” Stharembert menesztése az alkancellári posztról.

A külső hírszerzés bécsi rezidense tájékoztatta Moszkvát: „Stharembert távozása 1936-ban a politikai arénából Mussolini beleegyezésével történt, akinek nem volt más választása. Mindkét vezető aláírta a speciális megállapodást, mely szerint az olasz diktátor kötelezettséget vállalt, hogy nem akadályozza a Németország és Ausztria közötti kapcsolatokat”.

A rezidentúra figyelmeztette a Központot: „Milyen irányt vesznek a későbbi események, jelenleg teljes határozottsággal megmondani nagyon nehéz.

De minden esetre Ausztria megszállása nem kizárható. Apparátusunknak időben fel kell készülnie az események ilyen alakulására, hogy érdekeink és pozícióink ebben az országban ne sérüljenek. Egy sor kapcsolatunkat szükséges illegális kapcsolattartásra átállítani. Illegális hírszerzőkre van szükség, de legalább egyre”.

Roscsin Bécsbe érkezésekor mindenekelőtt a „Meisner” csoporttal vette fel a kapcsolatot. 1935-ben a „Meisnerrel” végzett munkában lebukás történt, ami, ugyanakkor nem tükröződött csoportjának tevékenységében. A rezidensnek fel kellett vennie a kapcsolatot a „Meisnert” váltó „Peter”-rel, aki azonnal átadott egy köteg hírszerzési anyagot, amit a kapcsolat szükséges szüneteltetésének ideje alatt szereztek. E csoporttal a munka aktívan folytatódott Ausztriának 1938-ban Németországhoz csatolásáig.

Egyidejűleg az új feladatok végrehajtására a rezidentúrának szélesíteni kellett az értékes források hálózatát, amit összességében sikeresen teljesített. Bécsben három év alatt egy sor új segítőt vontak be az együttműködésbe, akik közül hárman rendelkeztek lehetőséggel közvetlen információszerezésre a közbiztonság védelmi főigazgatóságtól és a rendőri szervektől. Segítségükkel a rezidentúra folyamatosan tisztában volt az országon és a nemzetiszocialista mozgalmon belüli helyzettel.

A bécsi rezidentúra hozzáfért hadiipari információkhoz is. „Julia” fn. ügynök segítségével sikerült gyorsírásos beszámolókat kapni a „Junkers” cég legújabb típusú repülőgépeinek próbarepüléséről. Ezek az értesülések különösen fontosak voltak a hadsereg és a hadiipar számára.

Köszönhetően az operatív hozzáértéssel felépített hírszerző munkának a németek Ausztriával kapcsolatos előkészületei nem képeztek titkot a szovjet hírszerzés számára. Még 1936 áprilisában megszerezték az egyik osztrák speciális szolgálattól Németország előkészületeiről szóló dokumentumot Ausztria elfoglalására. A későbbiekben ezt az értesülést más forrásokból is megerősítették. Ugyancsak információk érkeztek a németek Ausztria határán folytatott katonai készülődéseiről.

A jóval kiterjedtebb hírszerző tevékenység folytatását zavarta a tapasztalt hírszerzők hiánya. 1937-ben Roscsin jelentette a Központnak, hogy gyakorlatilag egyedül dolgozik, és további operatív tisztek küldésére vonatkozó kéréseit válasz nélkül hagyják. A hírszerzés központi apparátusában Mnacakanov, a bécsi rezidentúra iránytiszte nem hagyta figyelmen kívül a rezidens kérését. A hírszerzés helyettes vezetőjének Spigelglasnak küldött feljegyzésében 1937. június 25-én jelentette: „Roscsin egyedül tartja a kapcsolatot a rezidentúra teljes hálózatával, naponta öt és több találkozót bonyolít le az ügynökökkel...”.

A válaszban a hírszerzés vezetése azt javasolta a rezidentúrának, hogy csak a legfontosabb öt ügynökkel tartsák a kapcsolatot, a többivel időlegesen fagyasszák be. Napjaink szemszögéből az ilyen javaslat legalábbis meghökken-

tő. Ám akkor a represszió hulláma elborította a szovjet hírszerzést is, és nem volt elegendő tapasztalt káder.

1938. februárban Roscsint visszarendelték Moszkvába és elutazott Bécsből nem várva meg a váltást. A rezidentúrában csak a rejtjelző Alisza maradt.

1938. március 12-én a Wehrmacht csapatai Hitler parancsára átlépték az osztrák határt, valóra váltva a Führer álmát, a „német és osztrák népek egyesítéséről”.

Az Anschlusst követően Alisza feladatul kapta a rezidentúra dokumentumainak megsemmisítését. 1938. március 26-án figyelmeztették, hogy hamarosan bezárásra kerülhet a Szovjetunió nagykövetsége Bécsben. 1938. május 19-én Alisza megsemmisítette a kódokat és a rejtjeleket és elutazott Moszkvába. A bonyolult és mozgalmas időszak a bécsi rezidentúra életében félbeszakadt.

Bécsben a hírszerző tevékenység néhány évre befagyott és csak 1940. októberben újult fel a főkonzulátus megnyitásával. A szovjet képviselet beosztásának fedésével érkeztek a hírszerző iskola frissen végzettei I.M.Szpicskin (rezidens) és Bujánov. Az idő sürgetett és a vezetés követelte, hogy egy percet sem veszve, minél gyorsabban kapcsolódjanak be a munkába. November végén Szpicskin jelentette a Központnak, hogy felmérte a helyzetet és a rezidentúra teljes mértékben készen áll az operatív munkára.

Megközelítően ettől az időtől az osztrák speciális szolgálatok szoros figyelés alá vonták mindkét hírszerzőt. Ez magyarázható az újonnan érkezett diplomaták szokásos ellenőrzésével csakúgy, mint a nem kellően tapasztalt személyek hibáival, mint például azok fokozott aktivitásával vagy a figyelés felfedése képességnek önkéntelen meg nyilvánulása.

A hírszerzés vezetője kiadta az utasítást a bécsi rezidentúra feladatainak meghatározására, úgy tartva, hogy a hírszerzők alkalmazkodási időszaka lejárt. „Önök legközelebbi feladatai – szölt a Központ direktívája, – a kapcsolatok helyreállítása az Ausztriában konzervált és a Szovjetunióból érkezett ügynöki hálózattal; illegális csoportok létrehozása a legértékesebb ügynökök – G-58 és „Johann” vezetésével, akik közvetlen rádió-összeköttetéssel rendelkeznek Moszkvával a rádiós „Albert”-ten keresztül; új ügynöki hálózat kiépítése; beépülés a német politikai és hírszerző központokba”.

M.I. Szpicskin aktívan látott hozzá a direktíva megvalósításához. Ugyanakkor nem mindig szakszerűen dolgozott, alapvető hibákat vétett. Már márciusban a Központ egy sor kritikai észrevételt küldött neki.

A hírszerzés vezetője jelentette Merkuloznak, az állambiztonsági népbiztosnak, hogy a bécsi rezidens – fiatal munkatárs, aki nem rendelkezik gyakorlati tapasztalatokkal. Segítője, Bujanov gyakorlatilag nem beszéli a német nyelvet. A rezidentúra számára meghatározott feladatok megoldása érdekében Bécsbe egy jól felkészített munkatárs kiküldése szükséges.

Ehelyett, Szpicskinnek további feladatokat határoztak meg: Bécsben és a tartományokban lévő német központokba történő beépülés útján a németországi helyzet és annak politikájának felmérése. Személyek erre találhatók, tartotta a Központ. Az országban létezik a forradalmi hagyomány, a szláv népesség szeparatista mozgalmi, különösen a cseheké, akik szimpatizálnak Oroszországgal, magán a nemzeti-szocialista párton belüli ellenzéki csoportok, erősek a katolikus egyház pozíciói. Megfeledkezve arról, hogy Szpicskin fiatal és tapasztalatlan operatív tiszt, a Központ javasolta neki, hogy újítsa fel a régi kapcsolatokat, akik közül sokan már „látókörben” voltak vagy nem szándékoztak munkájukat folytatni. Az új kapcsolatokat pedig még nem ellenőrizték.

Elegendő erő és lehetőség hiányában a hírszerző ennek ellenére nem hátrált meg az egyre bonyolultabb feladatok teljesítésétől.

Az operatív kérdések megoldása mellett az ausztriai rezidens mind gyakrabban kapott riasztó információkat Németországnak a Szovjetunió elleni támadására történő előkészületekről. Az egyik forrással való beszélgetés után 1941. május elején jelentette Moszkvába: „Folytatódik az osztrák hadsereg és lakóság intenzív felkészítése a Szovjetunió elleni háborúra. A bécsi egyetemek professzorai szerint az Oroszország elleni hadjárat ugyanolyan könnyű lesz, mint a német hadsereg korábbi győzelmei. Ugyanezen körök szerint a szovjet kormány megosztott a Németországgal kapcsolatos viszonyban. Németország és Törökország között, mint azt Bécsben gondolják, megállapodás kötött a Kaukázus jövőbeni átengedéséről az utóbbinak. Az országban megfigyelhető az olyan személyek iránt igény növekedésének, akik beszélik az orosz nyelvet. A hadseregbe mozgósítják az orosz, ukrán, belorusz nyelveket beszélőket”.

Merkulov népbiztos, elolvastván Szpicskin beszámolóját, ráírta véleményét: „Szpicskin ne foglalkozzon pletykákkal”. E vélemény alapján május 7-én ment Bécsbe az utasítás: „Az információátadáshoz komolyan viszonyuljon. A Szovjetunió belső viszonyait érintő pletykákat ne küldjön”.

Miként alakultak Szpicskin dolgai, jól látható Merkulovnak Visinszki külügyi népbiztos-helyettesnek el nem küldött leveléből: „Bécsben 1941. június 19-én 18.00. órakor letartóztatták és a Gestapóra előállították a Szovjetunió alkonzulját Igor Mihajlovics Szpicskint az ügynökével – magándetektív – egy kávéházban tartott találkozó után. Szpicskinnél kompromittáló anyagok nem voltak. A nála lévő, a Szovjetunió ellen ellenséges propagandát folytató két schutzbundistára vonatkozó feljegyzéseket átnézték és visszaadták Szpicskinnek”.

V.P.Roscsin, a központi apparátus bécsi irányítisztje, a tájékoztató tervezetre ráírta: „A háború kitörése okán a vezetés láttamozására nem került felterjesztésre”.

TUDOMÁNYOS ÉLET, KÉPZÉS

CSÁNYI CSABA

„Korunk pestise a szervezett bűnözés. Ez a jelenség, amely ragályként terjed határokon át, kontinensről kontinensre, százfejű hidraként pusztít, s ha egy fejt levágják, nyomban tucatnyi újat növeszt.”¹

QUO VADIS BŰNÜGYI HÍRSZERZÉS?

Alcím: Javaslat a Nemzeti Közzolgálati Egyetem² keretein belül „Operatív - Bűnügyi hírszerző Tanszék³” létrehozására

Bevezetés

A rendvédelem területén tevékenykedő szervezetek új típusú, XXI. századi kihívásoknak (is) meg kell felelniük. Számos tényező játszott szerepet abban, hogy a bűnügyi hírszerzés szerepe az érdeklődés középpontjába került. Talán a két legfontosabb szempont a szervezett bűnözés és a terrorista csoportok keretében elkövetett bűncselekmények számának – utóbbi évtizedekben bekövetkező – lényeges növekedése volt.

A terrorizmus és a szervezett bűnözés arányának növekedése szükség-szerűen megköveteli a hagyományos felderítés kereteinek túllépését a bűnüldözésben.

Mind gyakrabban állapítható meg, hogy a kábítószer-kereskedelem és csempészet, a prostitúció elősegítése, a kintartottság, az emberkereskedelem és a (védelmi pénzes) zsarolás terén a bűnszervezetek saját norma- és szankció-rendszereket alakítanak ki.

Eszerint a rendőrséggel és az államügyész-séggel való együttműködés árulást jelent és nem ritkán a tanúk gazdasági létének a megsemmisítését, gyakrabban pedig a testi integritásának a befolyásolását vonja maga után. Különösen akkor nő meg a kockázat, ha a tanú maga is a bűnözői környezetből származik, és amiatt, hogy maga is részt vett a bűncselekményben, vagy

¹ Bócz, Endre: Egy államügyész vallomása..., Belügyi Szemle 1997/7-8. szám, 11. oldal

² továbbiakban: NKE

³ A név nem végleges, szabadon alakítható

tudomása van róla, terhelő tanúvá válhat az elkövetők számára, tehát: „árulónak” számít.

Ennek következményei sokrétűek a büntető igazságszolgáltatáson belül: a büntető feljelentés elmaradása, a bűncselekmény szempontjából lényeges ismeretek tagadása, a tanúvallomás megtagadása, a hamis tanúzás, az eredeti terhelő vallomás megváltoztatása, a tanúk eltűnése, releváns bűnözési területeken a korlátozott bűnüldözési lehetőség, az ügyészség és a bíróság bizonyítási képtelensége, a hiteles tanúbizonyíték hiánya miatti felmentő ítélet, az igazságszolgáltatás részleges megghiúsítása.

A fent felsorolt következmények minimálisra szűkítésére, esetleges kiküszöbölésére alkalmas az operatív műveleti tevékenység, mely csak és kizárólag – az erők, eszközök, módszerek védelme érdekében, valamint a szakszerű végrehajtás miatt – megfelelően felkészített, a bűnügyi hírszerzésben jártas szakemberek által végrehajtva érhet el maximális eredményt.

A bűnügyi hírszerzés kriminálstratégiai jelentősége is mindjobban növekszik. Ha a rendőrség és az igazságszolgáltatás az operatív felderítés kapcsán megfelelő információkat tud szerezni, akkor a későbbi nyílt eljárás során a mindinkább problémássá váló személyi bizonyítás ezzel részben vagy egészben kiválthatóvá válik.

I. Szervezett bűnözés, terrorizmus és az Európai Unió kapcsolata

A, Terrorizmus

A szervezett bűnözésnek és terrorizmusnak, valamint más, súlyos bűncselekmények megjelenési formáinak a nemzetközivé válása olyan rohamosan terjedőben lévő jelenség, amely a schengeni térséget is érinti.

Az EU a szervezett bűnözést és a terrorizmust – főként 2001 szeptembere után – mindig is úgy értékelte és kezelte, mint olyan jelenséget, mely súlyosan veszélyezteti a demokratikus rendszereket.

A terrorizmus és a bűncselekmények egyéb formái az Unió minden egyes polgárát fenyegetik. A terrorcselekmények nem csak azt az adott országot érintik, ahol elkövetik őket, hanem az Európai Unió egészét, hiszen azok az Unió alapját képező értékeket támadják. Bár a szervezett bűnözést és a terrorizmust már régóta az európai biztonságot fenyegető legfontosabb veszélynek tekintik, az Unió felelőssége kiterjed az általában vett bűnözés megakadályozására, illetve az ellene való küzdelemnek a fejlesztésére is.

Az Európai Uniót létrehozó Szerződés 29. cikke egyértelmű küldetesként határozza meg az Unió számára, hogy a tagállamok rendőri szerveinek, vámhatóságainak és egyéb, hatáskörrel rendelkező hatóságainak szorosabb együttműködése által, a szervezett vagy egyéb bűnözés, így különösen a terrorizmus, az emberkereskedelem és a gyermekek sérelmére elkövetett bűncselekmények, a

tiltott kábítószer-kereskedelem és a tiltott fegyverkereskedelem, a korrupció és a csalás megelőzésével és az ezek elleni küzdelemmel biztosítsa a polgárok magas szintű biztonságát.

Ezen általános célkitűzéseken belül három fő kérdéskör határozható meg:

- a bűnüldöző hatóságok, egyéb nemzeti hatóságok, valamint a kapcsolódó EU szervek közötti koordináció, együttműködés és kölcsönös megértés előmozdítása és fejlesztése;
- a bűnözés stratégiai megelőzéséhez, illetve a bűnözés elleni küzdelemhez szükséges olyan horizontális módszerek és eszközök ösztönzése, előmozdítása és fejlesztése, mint például a közszféra és magán-szféra együttműködése, a bűnmegelőzés legjobb bevált gyakorlatai, összehasonlítható statisztikák, valamint alkalmazott kriminológia, és
- a tanú- és áldozatvédelem legjobb gyakorlatainak előmozdítása és fejlesztése.

Az elmúlt évtized során Európa területén elszaporodtak a terrorista tevékenységek. Szinte alig van olyan európai ország, amelyet ezek az erőszakos cselekmények közvetlen vagy közvetett módon ne érintettek volna. E cselekmények Európában a terrorizmus természetének alapvető megváltozásáról tanúskodnak, egyúttal rávilágítanak az ellene életbe léptetett igazságügyi és rendőri együttműködés hagyományos eszközeinek elégtelenségére. Ez az új terrorizmus olyan nemzetközi szinten szervezett hálózatok tevékenységének az eredménye, amelyek több országban megtelepedtek, kihasználják a bűnüldözés területhez kötöttségéből adódó jogszabályi fogyatékoságokat, s gyakran számottevő logisztikai és pénzügyi támogatást élveznek.

A hagyományos értelemben vett terrorizmus mellett megjelentek új verziói, mint például az ökoterrorizmus, valamint a bio- és a kiberterrorizmus is.

A vallási szélsőségesek által képviselt terrorista szervezetek közül mindenképp kiemelendő az al-Kaida által szervezett-vezetett organizáció. Kiemelendő, mert az al-Kaida ma már világméretű /ún. hiperterrorizmus/ fenyegetést képvisel.

Négy főbb jellemvonást emelhetünk ki az al-Kaida által előrevetített hiperterrorizmus kapcsán. Világméretű dimenzióval bír és világméretű küldetést mond a magáénak. Struktúráját tekintve egy olyan rendszert alkot, amely egyszerre épül konkrét (pénzügyi, eszközbeli, ideológiai és módszertani) támogatást nyújtó hálózatokra és autonóm, alkalomadtán aktiválható alvó sejtek hálózataira. E rendszerek összességét az új információs és kommunikációs technológia fogja egységbe, s erősíti fel az ily módon összeadódó egyéni kezdeményezéseket. A modern nyugati társadalmak sebezhetőségeinek pontos ismeretéről tanúskodik ez a rendszer. A mártírium doktrínáját is alkalmazza. A hiperterrorizmus tehát egy új típusú, globalizált konfliktust képvisel. A múltbeli

nemzetközi terrorizmus nem összetéveszthető a maival. Ezentúl ugyanis stratégiai világméretű ambíciókkal kell számolni. A szeptember 11-i merényletek kapcsán tetten érhető volt a szándék a nyugati és az arab-muzulmán világ között egyfajta civilizációk összecsapásának a kiprovokálására is. A törekvések mellett a transznacionalitás jelen van a struktúrákban is, legyen szó akár a pénzügyi, a logisztikai, vagy éppen a toborzáshoz és a kiképzéshez kapcsolódó kérdésekről.

A terrorizmus elleni küzdelemben az EU alapvető célja, hogy állampolgárai számára a szabad, békés és biztonságos élet feltételeit biztosítsa. Ennek érdekében az EU-n belül magas szintű biztonságot kell garantálnunk, miközben harmadik országokban a biztonság, a stabilitás és a jólét előmozdításán kell dolgoznunk.

Az ehhez szükséges feladatokat három nagy csoportra osztja a Bizottság: az állampolgárokat, illetve a létfontosságú ellátási szolgáltatásokat (víz- és energiaellátás, közlekedés) és termelési rendszereket (élelmiszeripari folyamatok) célzó terrorista-támadások veszélyének kiiktatása, de legalábbis csökkentése mellett az EU tevékenységének középpontjában áll még az esetleges terrortámadások következményeinek maximális hatékonyságú kezelése, illetve az ún. gyökerek, a terrorizmus kiváltásához hozzájáruló tényezők orvoslása.

Az uniós vezetők valamennyi tennivalót hét ún. stratégiai célhoz rendelték. Ezek a következők:

- a nemzetközi konszenzus elmélyítése és a terrorizmus leküzdésére irányuló nemzetközi erőfeszítések fokozása;
- a terroristák pénzügyi és gazdasági forrásokhoz való hozzáféréseinek korlátozása;
- az EU szerveken és a tagállamokon belül maximálni a terroristák felkutatására, nyomon követésére és üldözésére, illetve a terrortámadások megelőzésére való képességet;
- a nemzetközi közlekedés biztonságának védelme, és hatékony határ-ellenőrzési rendszer garantálása;
- az Európai Unió és tagállamai képességének növelése a terrortámadások következményeinek kezelése terén;
- azon tényezők kezelése, melyek hozzájárulnak a terrorizmus támogatottságához, illetve toborzási képességéhez;
- az EU külkapcsolataihoz tartozó tevékenységek célzottabbá tétele azon prioritást képező harmadik országok kapcsán, ahol szükség van a terrorizmus-ellenes képességek vagy a terrorellenes küzdelemben való elköteleződés fokozására.

„A szervezett bűnözés úgy hat, mint a rák: nyíltan nem látható és nem érezhető, de a veszély nő és veszélyeztetheti az egész társadalmat. Ez a veszély lassan, de állandóan nő, és amikor végre felismerik a tüneteket, akkor már többnyire túl késő reagálni. A szervezett bűnözés elleni küzdelem ezért rendkívül nehéz, és néha azt gondolja az ember, hogy a harc reménytelen. Úgy tűnik, mintha tornádó vagy nagy ár ellen kellene küzdeni.”⁴

B, Szervezett bűnözés

A szervezett bűnözés megjelenésének rendszerint három feltétele van, a bűnözés nagyarányú terjedése, a társadalmi struktúrák dezintegrációja és a gyenge állam. Ezek gyakran együtt járnak, de közülük egy is az alvilág megerősödéséhez vezethet.

A szervezett bűncselekmények közös jellemzője a törvényes vagy törvénytelen üzleti vállalkozások felhasználása a törvénytelen haszon érdekében.

A szervezett bűnözés Európában évtizedeken keresztül nem volt téma. Természetesen ismert volt a jelenség Olaszországban; az „olasz maffia” Európa más részein is ismert volt, de hatása alig volt érezhető. Bizonyára létezett Közép-Európában már sokkal korábban is szervezett bűnözés, mielőtt az érdeklődés középpontjába került. A ’70-es évek végéig hivatalos körökben egész Európában tagadták a szervezett bűnözés létezését. Ismertek voltak ugyan az Egyesült Államok Al Caponéről, az amerikai maffiáról és az olasz maffia brutalitásáról szóló jelentései, de ezekből nem vontak le következtetéseket a közép-európai viszonyokra.

Az elmúlt negyven évben az európai bűnözés megkétszereződött. Nagyon nehéz pontosan összehasonlítani az európai bűnözést, mert a törvényi meghatározásokban és a statisztikában jelentős különbségek vannak. De nem csak a bűnözés mennyisége kelt aggodalmat a rendészeti szervekben, hanem mindenekelőtt a bűnözés új struktúrája, a bűnözés új minősége, amelynek során a legnagyobb veszélyt a szervezett bűnözés jelenti.

A szervezett bűnözés háttérében nemzeti, regionális és lokális gyökerekkel rendelkező sajátos identitású szervezetek találhatók, nagy történelmi tradíciókkal. A globalizáció és az államokon átnyúló szövetségeik elősegítik, hogy nagyobb eséllyel éljenek túl kríziseket, nehéz időkben kibújva az adott állam ellenőrzése alól, más országokban találva menedéket. A legfontosabb szervezett bűnözői csoportok a szicíliai maffia, a kínai triád, a japán jakuza, az orosz maffia, a dél-amerikai drog kartellek, de minden országban van nemzeti

⁴ Tóth Mihály: Bűnszövetség, bűnszervezet, Complex Kiadó, Budapest 2009. 254. oldal

és etnikai alapon felépülő szervezett bűnözés, melyek legalább a szomszédos országokra kiterjesztik tevékenységüket.

A bűnözés az emberiséggel egyidős, de az információs korszak fontos új jelensége a globális szinten összekapcsolódó bűnözői hálózatok, amelyek hatással vannak a nemzeti és nemzetek közötti-fölötti gazdaságra, a politikára és az államra, valamint a kultúrára is. A szervezett bűnözés egyik legfőbb jellegzetesége a folytonos változás, megújulás. A helyi bűnöző csoportok sokasága kapcsolódik össze szervezeten, hogy egy globális bűnözői hálózatban működjenek együtt, mely rugalmas és gyorsan változtatható.

A szervezett bűnözésnek az a célja, hogy egy igen kiterjedt tevékenységre támaszkodva – amely nem nélkülözheti a nemzetközi vonatkozásokat sem – jelentős befolyásra és vagyonra tegyen szert. Lényegében szigorúan a piac törvényei határozzák meg, hogy mikor, hol, melyik bűncselekmény-fajta kerül előtérbe, s melyik szorul – átmenetileg vagy végleg – háttérbe. A költség – haszon elemzés során figyelembe vételre kerülnek – az anyagi haszon nagyságán túl – a kockázat mértéke, a lebukással várható következmények, a régió vagy ország (ország rész) specialitásai, mint hozzájárulás a szervezet minél tökéletesebb működéséhez.

A szervezett bűnözői csoportok tevékenysége sokszínű: minden, ami tiltott és nagyobb hozzáadott értékkel rendelkezik, globális csempész hálózatokba kerül. Ilyenek pl. a kábítószer és egyéb pszichotróp anyagok, fegyverkereskedelem⁵, radioaktív anyagok, emberi szervek, illegális bevándorlók (migráció), dokumentumok és információk, technológiák és eszközök, lopott tárgyak pl. művészeti tárgyak, műkincsek, illegális szemét, etc., valamint az ezekhez kapcsolódó erőszakos tevékenységek. További területei a szervezett bűnözésnek: prostitúció, szerencsejáték, uzorakölcsönzés, emberrablás, pénzbehajtás, zsarolás, hamisítás, bérgyilkosság. A globális szervezett bűnözés középpontjában a pénzmosás⁶ áll, egyes álláspontok szerint 590 és 1500 milliárd dolláros nagyságrendben évente, ez az, ami az illegális és legális gazdaságot összeköti, ezzel nagyobb bizonytalanságot okozva a globális gazdaság működésében (gazdasági turbulenciák)is.

A bűnszervezetek alapvető célját – amely nem más, mint maximális haszon szerzése – ugyanis csak nemzeti és nemzetközi szinten, együttesen lehet elérni. Nem csak azért, mert sok ember vesz benne részt, s földrajzilag változa-

⁵ a legális és nem legális fegyverkereskedelmet igen nehéz megkülönböztetni egymástól, a döntő a végfelhasználó kiléte

⁶ a pénzmosás révén hihetetlen mennyiségű ellenőrizhetetlen pénz áramlik a gazdaságba, a globális pénzáramot labilissá téve, gyors mozgása és természete miatt a spekulációból fakadó turbulenciát erősítve. De közvetlen hatása lehet a nemzetgazdaságokra is, hisz gyakran akár nagyobb is, mint egy-egy nemzetgazdaság, így meghatározhat makrogazdasági folyamatokat is, tehát átalakítja a gazdasági környezetet, rövid távú stratégiái miatt csökkentve az előreláthatóságot

tosak a termelés, a szállítás és az eladás helyei, hanem azon módszerek miatt is, amelyeket a bűnözők alkalmaznak.⁷

A kábítószer-kereskedelem és eladás, fegyverkereskedelem, prostitúció, valamint a hozzá kapcsolódó gyermek- és lánykereskedelem, zsarolás, csempészés és az egyéb hasonló tiltott tevékenységek jelentős pénzt és nagyon bonyolult struktúrákat tesznek szükségessé. Jellemzőjük, hogy minél jelentősebb a befektetett tőke, annál kiterjedtebb a bűnöző szervezet struktúrája is.

Tekintve, hogy a bűnözés célja a haszonszerzés, nyilvánvaló, hogy mindenhol megveti a lábát, ahol pénzt lehet szerezni. Különösen igaz ez a kábítószer-kereskedelemre, ahol a termelési költségek viszonylag alacsonyak, viszont a piacon a haszon könnyen realizálható, hatalmas a kereslet és szinte állandó a növekedése.

A bűnözés globalizációja az elmúlt két és fél évtizedben ment végbe. A bűnöző szervezetek egyre inkább transznacionális tevékenységeket folytattak, élvezve a globalizáció és az új információs és kommunikációs eszközök előnyét. A stratégiájuk – melyet követnek – az, hogy olyan országban (lokálisban) telepítik le és tartják a vezetési és „termelési” központjaikat, ahol jól tudják ellenőrizni a környezetet, a legális intézményeket. Ezekből az országokból olyan országok piacait célozzák meg, ahol a legnagyobb a kereslet, így a profit is a legmagasabb. Ez a stratégia figyelhető meg például a drogkereskedelemben is.

A nemzetközivé válás hozta magával, hogy az eddig kevés területen együttműködő nagy szervezett bűnözői csoportok között állandósult a viszony, tartós szövetségek és együttműködés alakult ki, használják egymás infrastruktúráját és kevésbé harcolnak egymás ellen. Szorosan követik a normál gazdaságban végbemenő változásokat és a hálózat-vállalat mintájára alakulnak át.

Egyes területeken a bűnözői csoportok rendkívül nagyhatalmúak, államot alkotnak az államban, sokszor erőszakos eszközökkel (zsarolás, gyilkosság) félemlítve meg az ott lakókat, akik kényszerből is tisztelik őket. A szervezetek sokszor a politikai élet vezetőivel is szoros kapcsolatot ápolnak.

A szervezett bűnözés elleni harc processzuális eszköztárába tartoznak – általában – a titkos adat- és információszerzés, az elkövetővel való megállapodás, a beépített (fedett) nyomozó és a tanúvédelmi rendelkezések is.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy ezek az eszközök nem feltétlenül és nem is azonos mértékben kapcsolódnak szorosan a szervezett bűnözéshez. A tanú befolyás- és félelem nélküli vallomásának biztosítására nyilván igény merülhet fel individuális bűnözési formák esetében is, de ugyanúgy az elkövetővel történő megállapodás vagy a fedett nyomozó ténykedése is kötődhet pl.

⁷ logisztikai támogatás struktúrái, közvetítők alkalmazása, a kereskedelemhez használt szállítás típusa, fizetési rendszerek, a haszon összegyűjtésének és tisztára mosásának mechanizmusai, etc.

súlyos, ám nem szervezett bűnözési formákhoz, sorozat-bűncselekményekhez is.

Mégis elmondható, hogy a felsorolt intézmények sokszor eredményesen szolgálhatják a szervezett bűnözési formák felderítését, leleplezését.

A technológiai fejlődés, valamint a növekvő globalizáció új lehetőségeket tár fel a szervezett bűnözésben részt vevő csoportoknak. A Közös Piac egyik alapelve a munkaerő szabad áramlása a tagállamok közt és ezzel összefüggésben a tagállamok a belső határok fizikai és technikai felszámolására törekedtek. De a határok korlátlan átjárhatósága a tagállamok között maga után vonta az illegális migráció és a szervezett bűnözés elterjedését, illetve elterjedésének veszélyét.

A szervezett bűnözés aláaknázza a jogszerű gazdaságokat, és destabilizáló tényező a társadalom szociális és demokratikus felépítésében is.

Az új közlekedési, kereskedelmi és kommunikációs eszközöket magabiztosan használó szervezett bűnözés földrajzi terjeszkedésének egyértelműen kedvez az új, nyitottabb Európa, miközben a bűnüldözési szolgálatokat még mindig sok esetben terhelik a mindennapi tevékenységüket akadályozó jogi és adminisztratív kötelezettségek.

A szervezett bűnözői csoportok egyre összetettebb és strukturáltabb üzleti szervezetekké válnak, amelyek képesek behatolni a gazdasági és pénzügyi piacokra, illetve eltorzítani azokat olyan legális gazdasági közegeket keresve, amelyekbe illegálisan szerzett jövedelmeiket – gyakran kifinomult pénzmosási műveletek révén – beáramoltathatják.

A szervezett bűnözők dolgát könnyíti a passzív és alulinformált közvélemény, a gyakran a közigazgatásba is beszivárgó korrupció, valamint azok a bürokratikus nehézségek, melyek a közösségi szinten működő bűnüldöző szervek működését gátolják.

Az egyre professzionálisabb bűnözők a megváltozott jogi, gazdasági és technológiai keretfeltételek változásaihoz való rugalmas alkalmazkodással bűncselekményeket követnek el a kábítószeres tiltott kereskedelem terén, üzleti, társasági formák felhasználásával illegális ügyleteket legális gazdasági tevékenységekkel kapcsolnak össze, és készek arra, hogy céljaikat, nevezetesen nyereségük maximalizálását és hatalmi törekvéseik kielégítését könyörtelenül, a személyek és vagyontárgyak ellen irányuló erőszakkal vagy az azzal való fenyegetéssel, valamint a politikára, a gazdaságra és a közigazgatásra gyakorolt befolyásuk felhasználásával ériék el.

A schengeni együttműködés

Az 1985. június 14-én aláírt Schengeni Megállapodás után 1990. január 15-én aláírták a Schengeni Végrehajtási Egyezményt. A két egyezmény 1995-

ben lépett életbe, és a schengeni térségben felszámolta a belső határellenőrzést, áthelyezve azt a külső határokra, ahol meghatározott szabályok alapján történik a beutazás és a bevándorlás ellenőrzése. A személyek szabad mozgásának biztosítása érdekében a biztonsági kockázatok kiküszöbölésére közös szabályokat fogadtak el a vízumpolitika, a menekültügy és a külső határellenőrzés területén.

A biztonsági kockázat ellensúlyozására erősítették a rendőrségek, a vámhatóságok és az igazságügyi hatóságok közötti együttműködést, valamint a szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni küzdelmet. Mindezen célok megvalósításának elősegítésére létrehozták a Schengeni Információs Rendszert.

Az Európai Parlamenti képviselők – a fentebb leírtakra tekintettel – szélesebb EU-szintű össze fogást sürgettek és sürgetnek ma is a nemzetközi bűnözés elleni küzdelemben. Az EP azt kérte a Tanácstól, hogy hatékonyabb jogszabványokkal segítse az Europol küzdelmét a nemzetközi szervezett bűnözés ellen. A harc részének tekintik a közvélemény tájékoztatását is.

A képviselők mindenképp azt szeretnék, ha a Tanács megkönnyítené az Europol és az Eurojust működését, és több kezdeményezési lehetőséget biztosítana ezen szervezetek számára. A képviselők a Tanácsot és a tagállamokat is arra kérik, közelítsék egymáshoz jogrendszerüket a nemzetközi szintű bűnüldözés megkönnyítésének érdekében. Egységes védelmet szorgalmaznak az Európai Unió jogrendje és pénzügyi érdekei számára.

A képviselők szót emeltek a megelőzés és a hírszerzési információk professzionálisabb használata mellett, és arra ösztönöznék a Tanácsot és a tagállamokat, támaszkodjanak a nemrég létrehozott Alapjogi Ügynökség szakértelmére.

A büntetőjog önmagában nem megfelelő eszköz a szervezett bűnözés leküzdéséhez, ezért az EP képviselők arra kérték a Tanácsot, támogassa az olyan helyi kezdeményezéseket, melyek bővítik a lakosság ismereteit a szexuális, illetve munkavégzés céljából történő kizsákmányolással összefüggő, leginkább nőket és gyermekeket érintő emberkereskedelemmel kapcsolatban. A képviselők olyan helyi programok beindítását is sürgetik, melyek az embereket a törvény keretei közötti életvitelre tanítják azokon a területeken, ahol a szervezett bűnözés már a mindennapi kultúra részévé vált.

Az EP a tagállamokat a transznacionális szervezett bűnözés elleni ENSZ egyezmény, valamint az ahhoz kapcsolódó emberkereskedelemről szóló jegyzőkönyvek ratifikálására kéri.⁸

Ugyanakkor felhívjuk a figyelmet arra, hogy a nemzetközi bűnözés elleni harcban a hatóságoknak maximálisan tiszteletben kell tartaniuk a személyek

⁸ EU Counter Terrorism efforts in JHA field, <http://europa.eu/rapid/pressReleasesAction.do?reference=EMO/04/59&format=HTML&aged=0&language=EN&guiLanguage=en>

polgári szabadságjogait és alapvető emberi jogait, ideértve a legmagasabb szintű adatvédelmet is. A terrorizmus és a szervezett bűnözés elleni küzdelem során nem szabad megkérdőjelezni az egyén szabadságjogait és a jogállamiságot, sőt, meg kell őrizni azokat. A demokratikus alkotmányt, a személyes szabadságjogok fogalmának kialakulását és az ártatlanság vélelmét nem szabad félresöpörni, garantálni kell a személyek és a javak tényleges biztonságát – ehhez azonban meg kell találni a különféle jogok és szabadságok védelméhez szükséges követelmények közötti egyensúlyt. De ugyanúgy nem szabad kétségbe vonni őket a terrorizmus és a szervezett bűnözés elleni küzdelmet célzó intézkedésekben sem.

II. A szervezett bűnözés Magyarországon

A büntető törvénykönyvünk jelenleg is hatályos bűnszervezet fogalma meghatározásának alapjául az Európai Unió Tanácsának 2000. december 21-én elfogadott, az Európai Unió tagállamaiban a bűnöző szervezetben való részvétel bűncselekménnyé nyilvánításáról szóló együttes fellépésnek, valamint a határon átnyúló szervezett bűnözés elleni ENSZ Egyezménynek a fogalmi meghatározásai szolgálnak. Bűnszervezetről legalább három főt magában foglaló bűnözői csoport esetében beszélhetünk, amely nem alkalmi elkövetésre, hanem hosszabb távú tevékenységre szerveződött. Nem csupán egyes bűncselekmények elkövetését, hanem magának a csoportnak a működését is az összehangoltság jellemzi. Végül a bűnözői csoport veszélyességét jelzi, hogy bűnszervezetként csak akkor értékelhető, ha célja legalább 5 évi szabadságvesztéssel fenyegetett bűncselekmény elkövetése.

Magyarországon az 1970-1995 közötti 25 év alatt az ismertté vált bűncselekmények száma négyszeresére nőtt. A hazai bűnügyi statisztika adatainak idősorát két jól elkülönülő trend jellemzi.

1970-1988 között – a bűncselekmények összetételének viszonylagos stabilitása mellett – a bűnözés lassú emelkedése volt tapasztalható. 1970-ben 122 ezer, 1988-ban 185 ezer bűncselekmény vált ismertté.

Az 1990-es évek elején a bűnözés új növekedési pályára állt. 1989-ben addig soha nem tapasztalt méretűre, 225 ezerre növekedett a hatóságok tudomására jutott bűncselekmények száma. 1990-ben már 341 ezer ismertté vált bűncselekményt regisztrált a bűnügyi statisztika. A következő növekedési hullám 1995-ben volt, amikor már 502 ezer bűncselekményt tartottak nyilván.

A bűnözés az 1990-es évek utolsó harmadától kezdődően magas szinten stagnált⁹, és ez igaz a mai napig. Magyarországon a változások kezdő évében, 1988-ban minden tízezer lakosra 174,8, 1992-ben 432,6, ezzel szemben 2001-ben 456,5, 2002-ben 413,6 bűncselekmény jutott, ma ez 412,9.

⁹ 1996-ban 466, 1998-ban 597, 2000-ben 450, 2001-ben 465, 2002-ben pedig 420 ezer bűncselekmény elkövetése vált ismertté.

A bűnözés szerkezeti változása is sokkolta a magyar közvéleményt. Az emberek 1989 és 1992 között, mindössze három év alatt szembesültek azzal a robbanásszerű növekedéssel, amelyhez a nyugat-európai lakosok két évtized alatt "szokhattak hozzá". Hasonló helyzet alakult ki a környező országokban is. Valamennyi rendszerváltó országban legalább megduplázódott a bűnözés.

Mindezek ellenére Magyarország bűnözése – a tízezer lakosra jutó 400 – 420 bűncselekménnyel – nem tekinthető túl magasnak, az európai középmezőny alsó felében található. Ugyanez az adat Svédországban 1362, Hollandiában 1020, Németországban 833, és Ausztriában 626.

Ezzel párhuzamosan viszont – ki kell jelentenünk – ebben az időszakban elterjedt a félelmet keltő erőszak, és az új, durva elkövetési módok – érthetően – aggasztották az állampolgárokat. Az erőszakos cselekmények mögött sokszor a szervezett bűnözés húzódik meg.

Még 2001-ben, uniós csatlakozásunk előtt, Finszter Géza és Irk Ferenc a Kelet-Közép-Európai térség szervezett bűnözési formáit két csoportra osztotta: a konfliktusos és a konszenzusos bűnözésre. Az előző jellemzője, hogy az a legális piac kikerülésével és a jogszerűen szerzett vagyonok fosztogatásával válsul meg. E cselekményeknek mindig van közvetlen sértettje is. Konszenzusos bűnözésről akkor van szó, ha a tevékenység a legális piac felhasználásával, tiltott szükségletek kielégítését, törvényes vállalkozás illegális működtetését, a bűnös úton szerzett vagyon eredetének leplezését célozza. E cselekményeknek közvetlen sértettje általában nincs, s a bűnüldözés hagyományos eszköztárával nehezen kezelhetőek, ez elleni hatékony fellépés egyik záloga az operatív felderítés.

Magyarországon a magyar és az orosz ajkú szervezett bűnözés lett az elmúlt két évtizedben a meghatározó. Az utóbbi lényeges jellemzője, hogy kevés magyar állampolgárt avatott bizalmába, konspiratív tevékenysége az utóbbi időben határozottan erősödött.

Egyes magyarországi bünszervezetek befolyása, ereje az utóbbi években tovább nőtt. A korábbi évtizedben néhány szervezet esetében erős törekvés volt megfigyelhető befolyási övezetük agresszív, nyílt konfliktusokat is felvállaló kiterjesztése érdekében. Ennek megfelelően a bünszervezetek valószínűleg fokozni fogják a jogellenes törekvéseik támogatását, védelmét és leplezését szolgáló kapcsolatépítő tevékenységet az államigazgatási és az igazságszolgáltatási szféra irányába.

A szervezett bűnözés területén is egyre inkább tapasztalható a közös érdekeket szolgáló, határokon átnyúló együttműködés, illetve (ezzel egyidejűleg) a környező országokból származó csoportok magyarországi jelenlétének fokozatos növekedése.

A bünszervezetek – változatos eszközrendszerük alkalmazásával – mindinkább igyekeznek olyan személyeket is magukhoz kötni, akik a híd szerepét tölthetik be a legális szféra, illetve az illegális területen működő bünszervezet irányítói között. A tapasztaltak illeszkednek az alvilág legalizációs stratégiájába, a szervezett bűnözői körök kiemelt hangsúlyt helyeznek arra, hogy vezetőik a közéletben tisztas üzletemberként mutakozzanak meg, mialatt jövedelmük döntő részben jogszerűtlen módon keletkezik.

Komoly törekvés tapasztalható a bünszervezetek részéről a stratégiai ágazatokban rejlő üzleti lehetőségek kiaknázására, amihez mozgósították - mozgósítják széles körű kapcsolati rendszerüket, illetve politikai, kormányzati összeköttetéseket igyekeznek kiépíteni.

A szervezett bűnözői körök jövedelme jelentős részben csempésztevékenységből (cigaretta, kábítószer, ember stb.) származik. Az uniós, illetve a schengeni övezetbe történt csatlakozásával a Magyar Köztársaság szerepe, jelentősége a bünszervezetek szempontjából is átértékelődött, hiszen a magyar határ átlépésével gyakorlatilag szabadon mozoghatnak a schengeni térség teljes területén. Emiatt – a külső határok erősebb őrzete ellenére – gyakorlatilag nem csökkent az illegális cselekmények száma. A kábítószer-csempészettel összefüggésben a változások után rövid ideig ugyan megnőtt az elfogások száma, ugyanakkor az elkövetők rugalmasságát jól jelzi, hogy az addigi szállítási útvonalait erre reagálásként áthelyezték másik határszakaszra.

Az, hogy az illegális szállítmányok könnyebben mozoghatnak, hozzájárult Magyarországnak tranzitszerepének erősödéséhez, továbbá az országba bejövő csempészáru mennyiségének növekedéséhez. A határok megnyitásának másik következménye a piac homogenizálódása, a kereslet-kínálat kiegyenlítődése, ami azt eredményezi, hogy a hatóságok sikeres fellépése esetén is csak rövid ideig van hiány a piacon.

A szervezett bűnözői csoportok fő célja a jogszerűtlen módon megszerzett jövedelmek legalizálása, amely folyamatot sok esetben elősegítik a legális lehetőségek joghézagai is. Prognosztizálható, hogy a bünszervezetek a jelzett törekvésük érdekében szívesen részt vállalnak államilag támogatott beruházások kivitelezésében, fejlesztési projekteknél, pályázatokon. Ennek következtében várható, hogy az államigazgatási szervek döntéshozói irányába még intenzívebb kapcsolatépítő tevékenységet fejtenek majd ki. E törekvéseik megakadályozása alapvető nemzet(biztonság)i érdek.

A bünszervezetek összetételében és erőviszonyaiban annak ellenére sem érzékelhető alapvető változás, hogy a folyamatban lévő büntető- és bírósági eljárások új piacfelosztási elképzeléseket gerjesztettek, ami a viszonylagos nyugalom átmeneti jellegére, sérülékenységre hívja fel a figyelmet.

Évek óta erősödő tendencia, hogy a bűnszervezetek irányítói igyekeznek az illegálisan szerzett tőkét minél rövidebb időn belül átcsoportosítani a legális gazdaságba.

A szervezett (intellektuális) bűnözői csoportok a legális pénzszerzési csatornák igénybevételére is törekszenek. A rendészeti szervek és titkosszolgálatok az ország zavartalan és folyamatos energia ellátásának megőrzését célzó törvényes feladataik ellátásával összefüggésben az elmúlt év során kiemelt figyelmet fordítottak az alternatív, illetve megújuló energiaforrásokra épülő beruházások megvalósítását veszélyeztető gazdasági visszaélések felderítésére. Az esetleges visszaélések megelőzését célzó szigorú pályázati feltételek, valamint a számos hatósági engedélyhez kötött eljárási rend ellenére, a pályázók között esetenként olyan, szervezett bűnözői körökkel kapcsolatba hozható személyek és vállalkozások is látókörbe kerültek, akiknek alapvető célja az uniós támogatások jogellenes megszerzése.

Szervezett bűnözői körökben népszerű a kábítószer-kereskedelem, prostitúció, zsarolás, embercsempészás, a cigaretta csempészet, csalás minden elkövethető módzatai (pl. közraktárjegyeken alapuló csalás), lopott gépjárművek kereskedelme – leginkább környező, nem uniós államokba történő exportja a zöldhatáron keresztül. A bűnözői kör megpróbál bekapcsolódni az immár legálissá tett pénzeket keresztül az építőanyag-kereskedelemben is. A szervezett bűnözés immár egy másik, magasabb szintjét képviseli a pénzmosodai tevékenység, mint szolgáltatás egyéb bűnözői körök részére. A büntetőeljárások és a Nemzetbiztonsági Hivatal felderítési adatai arra utalnak, hogy az illegális tevékenységből származó bevételek egy részét az elkövetők egyre gyakrabban könnyen átruházható, értékálló vagyontárgyak pl. műkincsek vásárlására fordítják.

Biztonsági aspektusból vizsgálva kiemelt kockázatot jelent, hogy a szervezett bűnözésnek saját értékrendje van, amely az érdekérvényesítés, érvényesülés, szankcionálás tekintetében alapjaiban eltér az elfogadott társadalmi értékrendtől. Ennek tényerése súlyos veszélyt jelenthet a közmegegyezésen alapuló (ebből eredően a társadalom működését-önfenntartását legfőképp garantáló) demokratikus normákra, ezért a gazdasági recesszió következtében megélhetési problémákkal küzdő rétegek jogszerűtlen cselekményeikbe történő bevonása könnyebbé válhat. Jelentős kockázat, hogy fizetőképességük miatt képesek igen kvalifikált, jogi, pénzügyi, igazságszolgáltatási tapasztalatokkal rendelkező – korábban ezeken a területeken hosszú évekig tevékenykedő – szakértőket foglalkoztatni.

Ezen túlmenően – a sajátos értékrendhez kapcsolódóan – szintén jelentős kockázati tényezőt jelent az, hogy a szervezett bűnözői körök sok esetben törvényellenes eszközökkel törekszenek a büntetőeljárás megghiúsítására. Magyarországon ez már a '90-es években is élő probléma volt – hivatkozik Finszter Géza, Bendzsák Katalin és Katona Géza az ún. „olajüggyek”-kel kapcsolatos

tanulmányára. A Katona Géza által elemzett 54 bűnügyből 29-et talált a szervezett bűnözéshez sorolhatónak, ezekből pl. 5 esetben törvényellenesen törekedtek a büntetőeljárás megghiúsítására.

III. Konklúzió

Sok olyan mechanizmus és akció, mely a terrorizmus-ellenes harchoz szükséges, egyezik azzal, amire a súlyos vagy szervezett bűnözés egyéb formáinak kezelésekor van szükség. A rendőri, vámügyi és igazságügyi együttműködés megerősítése a szervezett bűnözői csoportok ellen éppoly hasznos, mint a terroristákkal szemben. A hatékony pénzmosás elleni intézkedések egyszerre segítenek elapasztani a szervezett bűnözés és a terrorizmus forrásait. A kommunikációs infrastruktúrák védelméhez szükséges mechanizmusok ugyanazok, mint amiket általában a számítástechnikai bűnözés ellen kell bevetni. Az egészségvédelmi eljárások és riasztási rendszerek éppolyan szükségesek a természetes járványokkal, mint a bioterrorizmussal szemben. A Közösség polgári védelmi mechanizmusa hivatott kezelni a természeti katasztrófák következményeit éppúgy, mint az embernek tulajdoníthatókat, mint amilyen például egy terrortámadás. A hatékony határellenőrzés nem csak a kábítószer- és ember-kereskedelemmel szemben jelent védelmet, hanem a tömegpusztító fegyverek és nukleáris szerkezetek szállításával, illetve más terrorista tevékenységgel szemben is. A helyes kormányzást előmozdító külső programok – melyek magukba foglalják az intézményépítést, a terrorizmus és a korrupció elleni küzdelmet, valamint az átláthatóság növelését – kulcsfontosságúak az általános fejlődés és gazdasági növekedés szempontjából. S noha mindezek az akciók elsődleges célként nem a terrorizmus elleni küzdelmet szem előtt tartva lettek eredetileg kialakítva, ma már akkor is jelentős összetevőjét képezik az EU terrorellenes tevékenységének.

A bűnüldözési területen dolgozó gyakorlati szakemberek (főként a nyomozó hatóságok, valamint a polgári titkosszolgálatok tagjai) munkájának hatékonyságát jelentős mértékben növelheti, ha a különleges szakértelmet igénylő bűnügyi hírszerzési szakkérdésekben kellő jártasságot szereznek. E jártasság megszerzésének első lépcsőfoka a létrehozandó Nemzeti Közszolgálati Egyetemen az oktatott alapvető ismeretek elsajátítása, az erre hivatott szak-tanszék keretein belül.

A létrejövő „Operatív Tanszék” további feladata lenne az alapképzés keretén belül az összes tagozaton és szakon /amelyik tematikájában szerepel/ az oktatott tantárgyak ismeretanyagának átadása a bűnözés megelőzésére, megszakítására, valamint a felderítésben és a bizonyításban felhasználható titkos erőknél, eszközöknél és módszereknél, a nyílt és a titkos eljárásban való alkalmazásának elméleti és gyakorlati bemutatása.

Ezen túlmenően a gyakorló szakemberek számára az alapidiploma ismeretanyagán túlmutató, emelt szintű gyakorlati ismeretek átadása is feladata lenne a Tanszéknek.

E célok megvalósítása érdekében a leendő oktatási egység vezetői, valamint a képzés szervezői és az egyes tantárgyak vezető oktatói különösen nagy hangsúlyt kell fektessenek arra, hogy a hallgatók az előadásokon túlmenően rendszeresen aktualizált, limitált terjesztésű tananyagot is kapjanak.

Mindezek, valamint a szaktárgyak oktatásában és a vizsgáztatásban részt vevő, számos minősített oktatót is magában foglaló jelenlegi és jövőbeni szakembergárda jelentik a garanciát arra, hogy az „Operatív – Bűnügyi hírszerző Tanszék” /valamint később: operatív szak/ megvalósítja a kitűzött célokat, és hosszabb távon is sikeres graduális /posztgraduális/ képzés folytat az NKE keretein belül.

IV. A tanszék (tantárgy) oktatási céljai, tematikája

A végzett operatív tisztek – a megfelelő gyakorlat megszerzése után – képesek legyenek a bűnüldözési és a bizonyításból rájuk háruló feladatok önálló ellátására.

A hallgatók ismerjék meg:

- a bűnügyi szolgálat szervezeti felépítését, feladatait; a társszervek bűnügyi és felderítési tevékenységét, az együttműködés szükségességét és lehetséges területeit,
- a bűnügyi munkában felhasználható törvényes és korszerű nyílt és titkos erőket, eszközöket és módszereket; sajátítsák el ezek célszerű és szakszerű alkalmazásának követelményeit, szabályait; legyenek képesek az adatszerző, elemző-értékelő és feldolgozó munkára; legyenek tájékozottak szakterületük hazai és nemzetközi gyakorlatában és szakirodalmában.
- a bűnözés okait, az aktuális bűnügyi helyzet elemeit; legyenek képesek a struktúrájában, dinamikájában, volumenében és módszereiben állandóan változó bűnözés elleni rendőri fellépés hatékonyabbá tételére.

Az oktatási tematika – igazodva az oktatott tárgy specialitásához – szükségszerűen sajátos, a későbbiek során részletesen kidolgozandó, de mindenképp tartalmaz operatív alapismereteket, erők, eszközök, módszerek megismerését, operatív elemző-értékelő tevékenység oktatását, a titkos információgyűjtés tervezése, szervezése, irat – és ügykezelési, illetve nyilvántartási szabályait, valamint a titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazására feljogosított szervezetek közötti együttműködést, a vezetés, irányítás, ellenőrzés ajánlásait. Feltétlenül meg kell említeni a gyakorlati tevékenység oktatása mellett az

elméleti anyag – ezen belül is a szakmai törzsanyag mellett a jogszabályi háttér – részletes ismertetését.

V. Jövőkép, várható hatások

Egységesíteni az oktatási tematikát, mely nemzetközi szinten európai modellé válhatna a rendészeti felsőoktatásban,

Az új, egységesített tematika – mely már figyelembe veszi a jövőbeli várható új kihívásokat – kapcsán képzett szakemberek elemző – értékelő tevékenysége segíti az Uniós döntéshozatali eljárásokat.

Az alapképzésben részt vevő hallgatók számára egy szakmailag megalapozottabb, szélesebb körű elméleti tudásanyag átadása.

Az önálló operatív szakon végzett tisztek a különböző rendvédelmi, titkosszolgálati területeken tevékenykedve prognosztizálják a bűncselekmények várható új megjelenési formáit, felhívják a döntéshozók figyelmét a különböző – bűnelkövetéshez közvetlenül nem kötődő – globálisan jelentkező problémákból eredő veszélyforrásokra /pl. globális felmelegedésből adódó migrációs problémák/, segítve ezáltal a döntéshozók kriminálpolitikai tevékenységét.

Együttműködés, a kapcsolódási pontok kidolgozása a nemzetbiztonsági célú operatív képzést folytató oktatási egységek, társszervek vonatkozásában.

A fent leírtak – nem a teljesség igényével – a NKE keretein belül létrehozandó önálló Operatív Tanszék lehetséges indokait, tematikáját, várható hatását, jövőképét vázolja fel. Bízom abban, hogy a döntéshozók, a szakmai közönség esetlegesen a javaslat egészét, vagy annak egy részét vitaindítóként értékelik, avagy továbbgondolásra érdemesnek találják.

SZEMELVÉNY A PÉNZINTÉZETI SEKTORT ÉRŐ INTELLEKTUÁLIS BŰNCSELEKMÉNYEK GYAKORLATÁRÓL ÉS ELMÉLETÉRŐL

2010-ben a Rendőrtiszti Főiskola, Rendészeti Igazgatási szakán, a Biztonsági szakirány (Információ- Biztonság specifikáció) keretében megkezdődött az Üzleti hírszerzési és elhárítási ismeretek oktatása. A tantárgy három féléven keresztül, hatvannyolc órában mutatja be azt, hogy milyen teendői vannak a szakma művelőinek egy gazdasági társaság szervezetén belül a vállalati csalások, a terrorizmus, az üzleti hírszerzés, az ipari kémkedés, a komplex vállalkozásbiztonság és a know-how védelme esetén. Figyelemmel arra, hogy a tantárgy külön előadásokban foglalkozik a pénzügyi szektort érő intellektuális bűncselekményekkel, a szerzők, jelen szemelvényben, a teljességi igénye nélkül, megkísérlik röviden bemutatni a tantárgy ezen specifikumát és azt, hogy ezen a területen mi az elmélet, és az miként valósul meg a gyakorlatban.

Üzleti hírszerzés

Az üzleti hírszerzés a vállalat aktív és passzív gazdasági biztonsága kialakításának és fenntartásának eszköze, stratégiai és operatív szinten egyaránt. Az üzleti hírszerzés a piaci környezet lehetőségeinek és fenyegetéseinek felismeréséhez, elemzéséhez és az e folyamatokhoz kapcsolódó döntések előkészítéséhez nyújt segítséget.

A gyakorlatban az üzleti hírszerzés defenzív szerepét értik meg legnehezebben a vállalatvezetők és döntéshozók, míg az a jövőben egyre nagyobb szerepet fog betölteni a vállalkozások jogos pénzügyi érdekeinek védelmében, és a vállalatok egyetlen eszközévé válik az intellektuális bűncselekmények megakadályozásával szemben. A már klasszikussá nemesedő indokokra hivatkozva, az élesedő piaci verseny, a körülmények gyors változásai, a gazdasági válság okozta egyre nehezebb feltételek, megsokszorozzák az illegális eszközökkel elkövetett cselekmények számát. A szervezett bűnözés komoly erővel támadja a legális piaci szférát, jelentős veszteséget okozhat a csalás, a lopás, a „fehérgalléros” bűncselekmények, a sértődött vagy elégedetlen alkalmazottak bosszúakciói, rombolásai és persze a konkurencia is árgus szemekkel figyeli a gyenge pontokat, és örömmel használja ki a lehetőséget minden pillanatban.

A pénzügyi szektort érő intellektuális bűncselekmények elméletéről

A gazdasági – „fehérgalléros” – bűncselekmények leginkább a pénzügyi szektort érintik. A PSZÁF felmérése szerint az elmúlt években a pénzügyi szektort (bankok, biztosítók, befektetési szolgáltatók, takaré- és hitelszövetkezetek, egyéb pénzügyi vállalkozások) éves szinten több mint 20000 bűncselekmény érte 30 milliárd forintot meghaladó kárértékben. Bizonyos bűncselekményi kategóriákban egyértelműen megállapítható, hogy a szervezett bűnözői körök célzottan, a pénzügyi szektor belső viszonyainak megfelelő ismerete alapján, kidolgozott és válogatott módszerekkel, sok esetben sorozat jelleggel károsítják a pénzügyi szolgáltatókat, illetve azok ügyfeleit. Egyre nagyobb mértékben észlelhető a nemzetközi szervezett bűnözés jelenléte, aktivitása is.

Természetesen a pénzügyi szektor mindig is célterülete volt a bűnözői körök számára, mivel:

- remélhető a magas haszon,
- az elkövető „lebukási kockázata” csekély,
- egy-egy „jó trükk” több pénzügyi szolgáltatónál is megkísérelhető,
- a nehezen bizonyítható, sorozat jellegű cselekményekben a rendőri és igazságszolgáltatási szervek egymás tevékenységéről többnyire nem tudva, a bűncselekményeket egyedi ügyként kezelve, elszigetelten és párhuzamosan, kis hatékonysággal tevékenykednek,
- a sikeres bünelkövetésekről, vagy fel nem derített ügyekről, illetve büntetés elmaradásáról szóló információk ösztönzően hatnak az elkövetőkre,
- egyre több esetben segítik az elkövetőket a banki munkatársak gondatlan, hanyag magatartásukkal vagy szándékosan,
- a pénzintézetek kiterjedt országos hálózata kimeríthetetlen lehetőségeket biztosít a bűnözők számára,
- a pénzintézetek hálózatának és termékkínálatának növekedése gyors ütemű, amivel nem mindig tud – a kockázatok teljes kizárásával – lépést tartani a komplex védelmi rendszerük,
- a feszített üzleti tervek teljesítéseiből, a piaci versenyből, az ügyfélnek való maximális megfelelésből adódóan a pénzintézetek kockázati szűrői, mint akadályozó tényezők háttérbe szorulhatnak,
- erőteljes az egy dolgozóra jutó, a feladatokon keresztül érzékelhető nyomás,
- a bünelkövetés szempontjából kockázatos banki munkakörökben is jelentős a fluktuáció;

A banki szektort támadó jogellenes cselekmények struktúráját vizsgálva megállapítható, hogy számszerűségében a bankkártyákkal való visszaélés a jellemző, és ennek trendje folyamatos emelkedést mutat. Magas a csalások száma

is, melyek jellemzően okirat-hamisításokkal párosulva valósulnak meg, ebbe a kategóriába tartozik a büntetőjog által külön tárgyalt hitelezési csalás is. Nem meghatározó, de jellemző bűncselekményi kategória a sikkasztás és a hitelsértés is a pénzüintézetek esetén. A struktúrájának a keletkezett kár vonatkozásában történő vizsgálata alapján megállapítható, hogy a keletkezett összes kár 80-85 %-át a különböző csalásokkal okozzák a banki szektorban. Jellemző összehasonlító adat, hogy a rablások által okozott kár nem éri el a 0,5 %-ot.

Az intellektuális bűnelkövetők és szervezetük vonatkozásában megállapítható, hogy a bűnelkövetők a társadalom minden rétegéből előfordulnak. A bűncselekmény elkövetésében betöltött szerepük azonban más és más. Azt, hogy az elkövetői hierarchiában hol foglalnak helyet, vagy milyen szerepet töltenek be, befolyásolja végzettségük, képzettségük, munkahelyük, jövedelmük, életmódjuk, társadalmi környezetük, „szakmai” felkészültségük és előéletük.

Az intellektuális bűncselekmények szaktudást, szervezethez és megfelelő előképzettséget feltételeznek, ahol csak igen kevesen látják át az elkövetés teljes vertikumát. A legtöbb szereplő csak részfeladatot hajt végre, és csak információ-töredékeknek van birtokában, sok esetben nem is ismerik egymást. Motivációjuk a haszonszerzés, a pénz, de nem kizárható a kiszolgáltatottság és a velük szemben alkalmazott erőszak. Bűncselekményük megvalósítására a hierarchikusan felépülő csoportos elkövetés a jellemző, melyben nagy hangsúlyt kap a külső és belső konspiráció. Tevékenységük során igyekeznek legális vállalkozásokba beépülni, azokat a jogellenes magatartásukhoz felhasználni, illetve az illegálisan megszerzett vagyont ezeken keresztül legalizálni.

Az intellektuális bűncselekmények elkövetésére szakosodott elkövetői csoport, a klasszikus példával élve az alábbiak szerint tagozódhat: (Egyes szerepek a bűncselekmény fajtája és elkövetési módszere alapján kimaradhatnak, egymást átfedhetik. A szellemi vezető egyben lehet a tippadó és a belső segítő szerepét betöltő személy is.)

- **A szellemi vezető**

Ő az a személy, aki a szereplőket összehangoltan mozgatva szervezi meg a bűncselekményt. Neveltetése, képzettsége, ismeretségi rendszere és anyagi lehetőségei kiemeli őt az átlagos bűnelkövetők közül. Kiléte jellemzően ismeretlen marad, vagy fiktív adatokkal ismerik az egyéb szereplők. Szakmailag felkészült, a bűnelkövetéshez szükséges kapcsolati rendszere kiterjedt.

- **A tippadó**

A szellemi vezető munkáját tudatosan, vagy a kiadott információk fontosságát nem ismerve, tudatán kívül támogató személy. A támadni kívánt területet jól ismeri, kényes információk birtokában van, rá tud mutatni a banki gyakorlat hiányosságaira, annak lehetőség szerinti kijátszhatóságára.

- **A belső segítő**

Indokolt esetben aktívan közreműködik a bűncselekmény sikeres végrehajtásában. Szerepe meghatározó. A sikeres realizálás érdekében, kilétének megállapítása elengedhetetlen, a defenzív hírszerzés számára.

- **A hamisító/technikai háttért biztosító**

Szakember. Megrendelés szerint készíti el, illetve szállítja az ügylet végrehajtásához szükséges hamis vagy hamisított iratokat, okiratokat, igazolásokat, értékpapírokat, átutalási megbízásokat, a bűncselekményben résztvevők közötti kommunikációs összeköttetést biztosító fiktív telefonokat és egyéb technikai, kommunikációs eszközöket.

- **A bankban megjelenő, számlát nyitó vagy pénzt felvevő személy**

Rendszerint hamisított okmányokkal jelentkezik a számlanyitó vagy pénzfelvevő helyen. Általában „kiöltöztetett”, lecsúszott, deviáns egzisztenciával rendelkező személy. E körben előfordul olyan személy is, akit büntetett előéleténél, vagy egyéb morális okoknál fogva nem érdekel, hogy valós adatait felhasználva nyit a bűnelkövetéshez folyószámlát, vagy hajt végre bűncselekményt. Az elkövetési és lebukási kockázat ezen a ponton a legnagyobb.

- **A telefonáló**

A bankot különböző legendával hívja fel és pontosítja az elkövetés szempontjából fontos információkat. Például: Megérkezett-e a számlára a pénz, milyen iratok kellene az ügylet intézéséhez.

- **Az akció lebonyolítását biztosító személyzet**

A bankban megjelenő személy szállítását, védelmét, biztosítását, figyelmét látják el. Szerepük jelentősége, hogy az elkövetői csoport meggyőződjön arról, hogy sikeresen végre tudta-e hajtani a kiválasztott személy a feladatát. Amennyiben igen, akkor a pénzfelvételt követően azonnal átveszik tőle a megszerzett pénzt, ha lebukott, akkor látják és értékelik a lebukás körülményeit és a lebukás ellenére keresik a lehetőségét az esetlegesen számlán lévő pénz megszerzésére.

„Csalást követ el, aki jogtalan haszonszerzés végett mást tévedésbe ejt, vagy tévedésben tart és ezzel kárt okoz.” A pénzügyi intézményrendszert érintő intellektuális bűncselekmény, csalás, a banki szolgáltatási rendszert leggyakrabban támadó bűncselekmények egyike. A cselekményt minősíti az okozott kár nagysága, a bünszövegségben vagy üzletszerűen történő elkövetése. Az elkövetői magatartás kétmozzanatú. Egyrészt a tévedésbe ejtés, másrészt a jogtalan haszonszerzés okán. A tárgyalt bűncselekmény csak szándékosan követhető el.

A csalás a banki szolgáltatási rendszert napjainkban leggyakrabban támadó bűncselekményfajta. Irányai a külső és belső elkövetők oldaláról egyaránt hatnak, a támadások pedig az egész banki szolgáltatási rendszert veszélyeztetik.

Az elkövetők minden terméket célszegmensnek tartanak, amely révén pénzhez juthatnak, legyen az lakossági vagy vállalkozási terület. Itt is érvényes az az alapelv, hogy az elkövetők a leggyengébb láncszemet keresik. Azt a bankot támadják, és azon termékek irányába mozdulnak el, ahol – a körülményeket értékelve viszonylag alacsony kockázat mellett – elfogadható haszonra tehetnek szert. Nem közömbös számukra az elkövetés időpontjának és konkrét helyének kiválasztása sem. Az elkövetések valószínűsége hétvégi és ünnepi időszakot megelőzően sokkal nagyobb, mint általában. Az elkövetések helyeit pedig úgy igyekeznek kiválasztani, hogy az lehetőség szerint több különböző helyen lévő, más-más bankot érintsen. Ez nehezíti a csalás és hamisítás körülményeinek pontosítását, az információk gyors begyűjtését és értékelését, a különböző illetékeséggel és hatásfokkal dolgozó rendőrség eredményes reagáló képességét. Növekvő tendencia, hogy az elkövetők a csalások végrehajtásának egyes fázisait igyekeznek külföldre helyezni. Vagy onnan indítják az elkövetést, vagy ott teszik befejezetté a bűncselekményt.

A pénzügyi szektort érő intellektuális bűncselekmények gyakorlatáról

A banki szektorban a tévedésbe ejtés leggyakoribb módjai a teljesség igénye nélkül:

- hamis adatokkal, okiratokkal folyószámlanyitás,

Az elkövetők 2009. március hónapban egy bank budapesti fiókjában különböző neveken hamis külföldi papírokkal bankszámlát nyitottak. Több cég számlájának terhére hamis átutalási megbízásokat nyújtottak be azzal a céllal, hogy a saját bankszámlájukra pénzt utaltassanak.

- hamis adatokkal, okiratokkal bankkártyát igényelnek,

A BRFK csalás büntett elkövetésének megalapozott gyanúja miatt indított eljárást ismeretlen tettes ellen, aki a Budapest, Rákosi úton lévő egyik pénzintézet fiókjában hamis adatokkal és iratokkal bankszámlát nyitott és bankkártyát igényelt. Tizenhat nap múlva a Budapest, Rákóczi úton található egyik bank fiókjában kettő darab hamis készpénz-átutalási megbízást adott le egy cég számlájának terhére. Ezek alapján a bank a korábban nyitott számlájára a pénzt átutalta. Az ismeretlen személy pár nap leforgása alatt a pénzt bankkártyájának segítségével ATM gépekből felvette.

- hamis vagy hamisított átutalást teljesíttetnek,

A két ismeretlen elkövető egyike 2009. februárban, a délelőtti órákban a Budapest, Karinthy Frigyes úti egyik bankfiók ügyfélterében elhelyezett átutalási megbízásokat gyűjtő ládából (giro-box) eredeti megbízásokat vett ki, társa pedig a meghamisított átutalási megbízásokat visszadobta a ládába. A meghamisított megbízásokkal történő átutalások során másfél millió forint kár keletkezett.

- hamis vagy hamisított iratokkal számlák felett rendelkeznek

Egy idősebb korú, jól szituált ismeretlen férfi a budapesti pénzügyintézet fiókjában lekötött betét felmondására töltött ki és adott le nyomtatványt. A megbízás alapján egy pénzügyi befektetésekkel foglalkozó pénzügyintézet tudta és beleegyezése nélkül, annak a bankban kezelt számlájáról 56 millió forint felszabadítását kérte hamis iratokkal, majd az így megszerezni szándékozott pénzből 53 millió forintot akart átutaltatni egy másik személy bankszámlájára.

- hamis igazolásokkal, okiratokkal hitelt igényelnek,

A BRFK Széchenyi-hitel jogtalan megszerzésére végrehajtott, szervezett csalássorozat miatt rendelt el nyomozást. A „szervezők” hirdeteikben veszteséges cégeket kerestek megvételre. Ezek tulajdonosai örömmel adtak túl bukásra ítélt vállalkozásaikon. Az új cégvezetők – akiknek többsége pár tízezer forinttal lefizetett hajléktalan volt – napokon belül benyújtották a Széchenyi-hitelre kérelmüket. Arról, hogy az „általuk vezetett” társaság megfeleljen a hitelfeltételeknek, a szervezők hamis okiratokkal – például hamis „nullás APEH igazolások” készítésével – gondoskodtak. 57 hajléktalan ügyvezető igazgatót és három szervezőt hallgattak ki gyanúsítottként. Felmerült annak gyanúja is, hogy a hálózatnak tagja lehetett banki dolgozó is, mert néhány esetben különösen gyanús körülmények között, és meglepően rövid idő alatt zajlott le a hitelkérelmek elbírálása, és a kért összegek kifizetése. A csalássorozat ügyében nyomozás elrendelésére azért került sor, mert az abban szereplő cégek egyike sem kezdte meg időben a felvett hitelek törlesztését és a fizetési felszólítások „a címzett ismeretlen” jelzéssel érkeztek vissza a bankhoz.

- lopott, illetve hamis értékpapírokkal visszaélnak,

A Magyar Posta egyik vidéki fiókjába egy hétvégén ismeretlen elkövetők betörték. Kevés készpénz mellett több millió forint értékű, kitöltetlen, bemutatásra szóló értékpapírt tulajdonítottak el. A vállalat illetékes szakmai területe azonnal intézkedett az elvitt bírált értékpapírok szám szerinti letiltására. Az értékpapírokat a tettesek egészen az elkövetés évének végéig „pihentették”. Ekkor látták elérkezettnek az időt, hogy a nyilvánvalóan egyre jobban lankadó figyelmet kijátszva megkezdjék az érvényesítési köteleikben már meghamisított értékpapírok beváltását. Akciójukat december 30-án délután kezdték meg Pest megye déli részén, amit folytattak december 31-én Budapest déli részéről észak felé haladva. Az egyre nagyobb kockázattal járó versenyfutást január 4-én adták fel. Ez alatt az időszak alatt a betörésből származó értékpapírok 1/3-át kísérelték meg beváltani. Közel 70 %-át sikerrel. Ennek elsőszámú oka az volt, hogy a letiltott értékpapírok nyilvántartása a beváltásra kiválasztott fiókokban nem volt áttekinthető. A dolgozók az év végéhez közeledve felszabadultabban és felületesebben végezték munkájukat. A papírok fedezetvizsgálati ellenőrzését nem teljesítették. Az értékpapír

érvényességi kellékeinek hamis volta iránt fel sem merült bennük a gyanú, mivel maga a papír természetesen tökéletes és eredeti volt. A körözött papírok fiókok közötti megjelenéséről szóló információk 48 órát késve érkeztek az elkövetők elfogásának megszervezésére, koordinálására jogosult egységhez. A védelem reagálása csak ezután tudott beindulni, bár ettől kezdve egyre több értékpapír beváltását tudta megakadályozni és számos információt szolgáltatott a beváltást végrehajtó személyek elfogása érdekében. Végül egy hamis értékpapír-beváltót el tudtak fogni.

- pénztári kifizetési csalások,

Az elkövetők tisztában voltak a készpénzfelvételhez szükséges minden adattal és folyamattal. Ennek megfelelően elkészítették és kitöltötték a kifizetési nyomtatványt, ami természetesen hamis kiállítású volt, majd beadták a pénztárba. A pénztáros rendben találta a kifizetési nyomtatvány tartalmi elemeit. A kifizetésről szóló bizonylatot kiállította, amit a kifizetési nyomtatvány benyújtó alá is írt. A pénztáros ezt követően teljesítette a kifizetést. Egyet felejtett el! A bizonylaton, illetve a nyomtatványon szereplő aláírásokat összehasonlítani. Azok jelentősen eltértek egymástól.

- trükkös csalás

2008 nyarán nem mindennapi, leleményes csalás történt Debrecenben. Ismeretlen személy felhívta az egyik pénzügyintézet debreceni fiókját és az ottani ügyintézőnek egy budapesti rendőri szerv beosztottjaként mutatkozott be. A férfi elmondta, hogy nagy értékű csalás és sikkasztás büncselekmény miatt titkos nyomozást folytatnak, melyben közreműködését kérik. Az ismeretlen személy közölte az ügyintézővel, hogy a nyomozás oly mértékben titkos, hogy a kért „segítségéről” még a felettesének se szóljon.

A nőnek kétsége sem merült fel, hogy a telefonáló nem mond igazat, így a kapott utasításnak megfelelően összekészítette a kért 32 millió forintot, amelyért – nem tudva arról, hogy abban pénz van – egy helyi taxis ment be kis idővel később és vitte el a megbeszélte helyre. A nyomozás során egy 34 éves debreceni férfi került a rendőrség látókörébe, aki megalapozottan gyanúsítható a büncselekmény elkövetésével. A férfit 2008 novemberében lakásán fogták el. Megállapítást nyert, hogy korábban elkövetett csalás büntett miatt már folyamatban van ellene eljárás.

A legjobb védekezés a megelőzés

A pénzügyintézetek elemi érdeke, hogy megelőzzék a csalásokat, de ezekhez fel kell számolni azokat a gyakorlatokat, amelyek növelik a csalás kockázatát. Lényeges, hogy a vállalat tanuljon a hibáiból, átgondolja hol, mikor és miért történhet csalás, s ha már megtörtént, erre hogyan célszerű reagálni, s mit kell

teni, hogy többé ne fordulhasson elő. Ezt foglalja keretbe a csalások kezeléséről szóló terv, a fraud response plan, mely az alábbi elemekből áll:

- a cég politikája és stratégiája a csalások vonatkozásában,
- a vállalat eljárásrendje a csalások vonatkozásában,
- a bejelentő személy védelme, etikai kódex, oktatás,
- biztosítás,
- aktív tevékenység: felderítés, elhárítás, realizálás, értékelés,
- kommunikáció.

Bár Magyarországon még nagyon ritka, hogy a vállalkozások gondot fordítanak a fraud response plan-re, a pénzüzetek egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek az intellektuális bűnözésből, a csalásból származó veszteségek minimalizálására, a megelőzésre.

Egy hazai, osztrák tulajdonban lévő pénzüzet például, már évek óta egyedülállóan foglalkozik a csalások szisztematikus kiszűrésével, megelőzésével úgy, hogy feltérképezzék azokat a pontokat a társaság működési rendszereiben és a munkafolyamatokban, amelyek lehetőséget teremtenek a csalásra. A megelőzést szolgálja egy olyan adatbázis, amely a potenciális és a megvalósult csalásokat tartja nyilván, és lehetővé teszi az adatok tetszőleges szempontú lekérdezését. Az esemény rövid leírása mellett nyilvántartják azokat a munkaköröket, munkafolyamati lépéseket és szervezeteket is, amelyek érintettek lehetnek az adott csalási eseményben, így a szakemberek az egyes vizsgálatokra való felkészüléskor azonnal áttekinthetik a vizsgálatba bevont területekkel kapcsolatos csalási kockázatokat. Az adatbázisban leírás található minden egyes esemény megelőzésének, felderítésének ajánlott módjáról is.

Összefoglalva megállapíthatjuk, annak ellenére, hogy az intellektuális bűnözés elleni tevékenységre a hazai pénzüzetek az elmúlt években a már fentebb említett, klasszikussá váló indokok okán is egyre nagyobb energiát fordítottak, az elmúlt egy év gazdaságpolitikai intézkedései további áldozatokat kívánnak meg tőlük, az egyre szűkülő profit védelme érdekében. Ezek az áldozatok, melyek többek között az intellektuális bűnözés elleni tevékenység kibővítését jelentik, kerülnek egyedülálló módon, részletes bemutatásra a Rendőrtiszti Főiskola biztonsági szakirányán, az Üzleti hírszerzési és elhárítási ismeretek tantárgy keretében. Jelen dolgozat, természetesen bővített formában, több előadás és azokat feldolgozó szemináriumok – melyeket a szerzők vezetnek – témája.

A TÁVOKTATÁSRÓL MINT INNOVÁCIÓRÓL MAGYARORSZÁGON

Bevezetés

Jelen cikkben arra vállalkozom, hogy felhívjam a figyelmet néhány olyan eredményre, mely kiindulási pontként értelmezhető a távoktatás komplex rendszerét tervező, szervező folyamatnak. Meggyőződésem, hogy a távoktatás csak akkor vihető sikerre, ha a távoktatást szükségszerűen, mint oktatás-innovációt, oktatás földrajzi szempontból is értelmezzük.

A távoktatás fogalmi meghatározásánál elkerülhetetlen a születésének körülményeit feltáró történeti kitekintés. A távoktatás gyökerei az 1840-es időkre a levelezőlapokon folytatott gyorsírástanulásig nyúlnak vissza, amikor is az angol Issac Pitman a posta segítségével küzdi le a földrajzi távolságot a tanár és a diák kapcsolatát a levelezéssel segítve elő. A következő nagy áttörés 1926 a rádiózás kezdete, amely nagy távlatokat nyit, hiszen a tananyagok a rádióhullámokon keresztül gyorsan jutnak el a távoli területeken élő tanulókhöz. Az 1939-es év a telefon megjelenése újabb technikai eszköz bekapcsolását tette lehetővé az oktatási anyagok közvetítésében tanár és diák között. Az 1960-as években a televízió megjelenése, elterjedése olyan technikai eszközzel bővíti az oktatási anyag közvetítését, ahol lehetőség nyílik az ismeret audiovizuális megjelenítésére. A távoktatás széles körű elterjedésének technikai hátterét elvitathatatlanul a személyi számítógépek elterjedése és az internet megjelenése biztosítja. A gyors és jó minőségű információáramlás a tudáshoz való hozzáférést a földrajzi távolságok adta egyenlőtlenségeket szinte teljesen kiküszöböli. A távoktatás fogalmának evolúciója is visszatükrözi a fenti megállapításokat. A távoktatás fogalma az angol distance learning kifejezés magyar megfelelő fogalma, az infokommunikáció fejlődésével az angolban az e-learning kifejezés vette át a distance learning fogalom helyét, melyet leginkább így használunk mi is, de előfordul az elektronikus tananyag kifejezés használata is.

Tartalmi szempontból a távoktatás tevékenységét és kapcsolatrendszerét is magába foglaló fogalmi meghatározás, szerint „A távoktatás a tanítási-tanulási folyamat két pólusának egymáshoz való sajátos viszonyát fejt ki: az ún. irányított tanulás olyan fajtája, amelyben a tanítás-tanulás két pólusa, az irányított rendszer és az irányító rendszer térben és időben távol kerül egymástól. A távoktatás esetében a tanulás irányításának sajátosságait ennek az eltávolodásnak a ténye határozza meg” (CSOMA GY. 1975).

Kutatástörténeti áttekintés

A távoktatás térhódítása Magyarországon nem volt robbanásszerű jelenség. A modern távoktatás megjelenését az 1969-ben alapított Open University jelenti, melynek híre bejárta a világot. A távoktatás, mint komplex oktatási módszer bevezetése a magyar oktatás területén 1970-ben és az azt követő két évtizedben olyan társadalmi, politikai és gazdasági közeggel találkozunk, amely jelentős mértékben lassította az elfogadását és alkalmazásának bevezetését az oktatás különböző fokain. Érzékelhető megjelenése az 1980-as évekre tehető, elsősorban a post-graduális képzések területén, nevezetesen a vezető képzésekben, példaként említve a Budapesti Műszaki Egyetem Pedagógia Tanszéke által indított Közoktatási Vezető Képzést vagy a magánképzők szakmai képzéseit. Megfigyelhető, hogy elsősorban ott jelenik meg ahol rugalmas az oktatás szervezéséért felelős rendszer, így nem csak érzékenyek a munkaerő-piaci kihívásokra, hanem képesek változtatni is a rendszerben jelentse ez akár a képzés módszertani, szervezési kérdéseit vagy éppen a képzés tartalmi követelményeit.

KOVÁCS I. (1992) kutatásai részletesen mutatják be a magyarországi távoktatás fejlődésrajzának tíz éves történéseit az 1970-es évektől az 1980-as évek végéig. Ezekben a műveiben rámutat a korai szakaszt jellemző „pontszerűen” szerveződő távoktatás jellemző elemeire elemezve, értékelve a tanuló-tanító szerepvállalási modelleket és azok kapcsolatát az új képzési rendszerben.

Az 1980-as évek végén Magyarország már képviselteti magát a távoktatás nemzetközi fórumain. Az 1980-as évektől a nyitottabbá, befogadóbbá vált társadalmi, gazdasági rendszerben az oktatás területén is érzékelhetőek azok a modernizációs folyamatok, melyek kiinduló sejtjei a távoktatásnak. Ezek az innovációs törekvések a távoktatás kezdeményezését indukálók elsősorban a magánalapítású oktatásszervezéssel foglalkozó cégek, melyeknek első sejtjei a nyelvképzés területén jelennek meg és nem ritkán más országok távoktatási képviselője is jelen van.

Magyarországon az 1990-es évek eleje jelenti a távoktatás fejlesztésének újra gondolását, ahol szükségképpen a gyökerekig kellett vissza nyúlni ez az 1950-es években szerveződő „levelező” oktatás, (KOVÁCS I. 1995). A „levelező” tagozat elsősorban a felsőfokú oktatást és a középfokú oktatást érintette. Az oktatás elnevezése és az oktatás szervezése közötti kapcsolat nem koherens, hiszen a hallgató valójában nem levelezéssel jutott a tananyaghoz, mint információhoz és a tudásáról sem levelezés útján adott számot. Valójában a tanítás és a tanulás folyamatában annak napi rendszerességében történt változás, annyi történt, hogy a tanítási órák rendszerességét váltották fel a különböző periódusokban szervezett konzultációk. Az ismeretek elsajátítását a felkészülést segítő tananyagok a nappali képzésen részt vevők számára íródott jegyzetek, könyvek voltak. Az oktatás szervezés ezen típusának főbb jellemzői, hogy kisebb-nagyobb megszakításokkal valósul meg a tanulás-tanítás folyamata, miközben a kieső időinter-

vallumokban nincs semmilyen lehetőség, mód a tanár segítő tevékenységére. Napjainkra ez a képzési forma bár még megtalálható, de egyre inkább háttérbe szorul.

A kormány 1991-ben létre hozta a Nemzeti Távoktatási Tanácsot (NTT), mely tevékenysége során 1992-ben hat regionális távoktatási központot hoz létre Debrecenben, Gödöllőn, Győrben, Pécsen, Szolnokon és Veszprémben azzal a céllal, hogy ezen központok koordinációs tevékenységet lássanak el vonzaskörzetükben megjelenő távoktatással foglalkozó szervezetek tevékenységében, segítve céljaik megvalósítását. A távoktatás módszerén alapuló oktatásszervezés dinamikus terjedésének eredményeként 1993-ra már számos olyan intézmény működik országszerte, amelyek tanfolyamaikat, képzéseiket a távoktatás módszertani elvén készült anyagokból oktatják, nevezetesen a szakmákat modul rendszerre épülve, valamint a képzéseket a távoktatás szervezeti kereteihez illeszthető módon szervezik a tanár-diák dialógus lehetőségét. A képzések a szakmák igen széles körét célozzák meg, de a képzési fok tekintetében a felsőoktatás valamely képzéséhez kapcsolódnak.

A távoktatás szervezése és a távképzés szükséges feltételrendszerének a kialakítása a távoktatás tekintetében is jelentős gazdasági ráfordítást feltételez. A távoktatás elterjedésének egyik jelentős akadály, hogy olyan hálózati rendszert feltételez, melynek nincs kialakult intézményesített kultúrája Magyarországon, tehát létre kell hozni, és működtetni kell. Nincsenek meg azok a szakmai, a távoktatás módszerének megfelelően fejlesztett tananyagok, melyek biztosítják ilyen módon az ismeretszerzést az önálló tanulás feltételrendszerét, ezeket létre kell hozni, a feladat komoly töke befektetést feltételez miközben a megtérülés viszonylag hosszú idő. Ilyen képzésekhez forrásokat biztosító pályázatok a PHARE, a TEMPUS és több a Világbank által támogatott projekt, valamint a magántőke bevonása.

Mindezeket figyelembe véve a távoktatással szervezendő képzések igen gondos előkészítő munkát igényelnek az oktatási piac szempontjait is figyelembe véve kell vizsgálni a kereslet és a kínálat viszonyát, ami jelentősen eltérhet egy-egy szakmai képzés tekintetében attól függően, hogy az adott térségnek milyen a gazdasági potenciálja. Az oktatás kutatás geográfiai megközelítése, az oktatásföldrajz és a hozzá kapcsolódó kutatás irányának a kijelölése elsőként a pécsi Földtudományok Doktori Iskolában került kidolgozásra. A megjelenésének alapjául TÓTH J.- RÓCSÁNYI A. (1997) kutatása szolgál, amely a tudás térformáló szerepének összefüggéseivel, területi folyamataival, az oktatás, a szellemi tőke, a humán erőforrás geográfiai vetületét vizsgálta. Az oktatás területi dimenzióinak kutatása mutatja meg azokat a régiós különbségeket, melyek iránymutatók lehetnek egy oktatási-hálózat kialakításánál (TRÓCSÁNYI A.- ÓTH J. 2002).

Az eltérő földrajzi, szociokulturális, gazdasági környezetben élők számára a tudás elérhetőségére, hozzáférhetőségére szolgáló információs technológiák

kiemelt szerephez jutatták az informatikát. Az informatika szerepe jelen esetben kettős, egyrészt a tudomány oldaláról, mint ismeretanyag másrészt a tudás-menedzsment oldaláról nézve keretet, infrastruktúrát biztosít az érdekeltek számára, könnyen elérhetővé téve a tudást, annak megszerzhetőségét.

A tudás, mint termék értelmezése és így módon a tudást jelentő ismeret terjedése, valamint annak tér és idő dimenzióit látatja az innováció geográfiai szempontú magyarázata. Az innováció elméleti kutatásokkal neves kutatók több munkája is foglalkozik, ezek közül az iskolateremtő, alapvető tanulmányokra alapoztam. A svéd geográfia egyik legjelentősebb személyisége HÄGERSTRAND, T. munkái közül az 1952-ben megjelent a térbeni mozgásokra irányuló, „Az innovációs hullámok terjedése” (The propagation of innovation waves) című munkája az, amely az innovációk terjedésének alapvető szabályszerűségeit határozta meg. A szerző ebben a munkájában az innovációs központokból áramló technikai, társadalmi, személyi innovációk elterjedésére ad modellszerű magyarázatot, a befogadó vagy akadályozó területek figyelembevételével. Egy másik munkája HÄGERSTRAND, T. (1957) a népesség vándorlásának általános tér-jellemzőit vizsgálja, a kibocsátó és befogadó területek viszonylatában. SCHUMPETER J. A. (1980) munkájában az innováció – mely lehet a tevékenység és annak eredménye is – a termelőerők újszerű kombinációját jelenti. Az innováció különböző eseteit rendszerezve öt alapesetet határozott meg: új termékek, új termelési eljárások megvalósulása, új beszerzési piacok megnyitása, új értékesítési források, új szervezeti formák létrehozása a feladathoz illeszkedve. A SCHUMPETER-i megállapítások későbbi továbbgondolásából az innováción új ötleteket, új tudásokat, új individuális és közösségi viselkedéseket, új szervezetet, új tevékenységet is értünk, melyek adaptációja kihat a társadalmi-gazdasági fejlődésre (RECHNITZER J. 1993). A hazai innováció kutatók közül RECHNITZER J. (1993, 2002) munkáira támaszkodtam, amelyek az innováció fogalmi meghatározásának újraértelmezése mellett a HÄGERSTRAND-i, és a SCHUMPETER-i teóriák átfogó, rendszerező az innováció elméleti kutatások főbb csomópontjait is feldolgozza.

A regionális fejlődést meghatározó elemek közül a nyolcvanas évekre a középpontba kerülnek a humán elemek (RECHNITZER J. 1993). ENYEDI GY. (1996) vizsgálatai rámutatnak arra, hogy a kilencvenes években a regionális fejlődés tekintetében azok a térségek sikeresek, ahol a humán tényezők száma nagyobb, összetettebb és aktívabb a jelenlétük. A területegység és a humán erőforrás kapcsolata bonyolult több tényezős viszonyrendszer, amit vizsgálatakor és értékelésekor koherens egészként kell kezelni. A humán erőforrás, amivel egy területegység rendelkezik, több emberi és társadalmi feltétel és adottság együttese, amelybe beletartoznak az emberi tényezők és az azt kialakító intézményrendszerek és a társadalmi hatások egyaránt. „Ezek a tényezők külön-külön és együttesen is jelen vannak”, sőt hatnak, egymást erősítve, gyengítve

formálják az adott területi egységet, s azok sokasága révén a térszerkezetet (ENYEDI GY. 1996).

A fentiekben bemutatott innováció kutatások eredményei támasztják alá, hogy a távoktatás innovációs jellegének a vizsgálata jelentősen bővítheti a távoktatásról szerzett ismereteinket.

Célkitűzés

A távoktatás, mint módszer megjelenésének szükségszerűségét az oktatás a szakmai képzések különböző fokán a kulturálisföldrajz és azon belül is az oktatásföldrajz területéhez kapcsolódó kérdések vizsgálata tárja fel és magyarázza a jelenségeit. Célkitűzésem, hogy a Gábor Dénes Főiskola távoktatási rendszerének fejlődésrajzán keresztül mutassam be, hogy a távoktatási rendszerrel működtetett főiskolai szintű képzés, azaz a távoktatási módszereken alapuló tudás közvetítésének a megvalósulása, innovációs folyamatként értelmezhető. Egyben igazolásokat keresek arra, hogy a Gábor Dénes Főiskola távoktatási rendszere megfelel a távoktatás-innováció kritérium rendszerének.

Alkalmazott módszerek

A kutatás adatbázisát egyrészt a Gábor Dénes Főiskola két intézetének, az Informatikai Alkalmazások Intézete és az Informatikai Rendszerek Intézete nyilvántartásából, másrészt pedig a tanulmányi osztály adatbázisából nyertem. A kutatás adatgyűjtési időszakában a főiskola két intézete között megoszlottak az oktatásszervezési feladatok. Különös tekintettel a hallgatói nyilvántartásra, a központok működtetésére és a fejlesztésekre. A teljes életciklus bemutatása, valamint az életciklus egy-egy jól meghatározható szakaszának összevethetősége feltételezte az adathalmaz egységes szempontok szerinti csoportokba rendezését. A jelen kutatáshoz, amelynek kiemelt célja a távoktatás-innovációjának térszerkezeti vizsgálata az életciklus egyes periódusaiban, az adatok tanévenkénti rendezése tűnt legmegfelelőbbnek. Ezzel összhangban az innováció szóródásának elemzéséhez a konzultációs központok keletkezéséhez rendelhető évszámokat a tanévek szerinti csoportosításban használtam fel 1992-2010-ig. Az adatokat táblázatba rendeztem, hozzárendelve a képzés indításának évét a kapcsolódó települések nevéhez. A távoktatás-innovációhoz kapcsolódó városok számbavételénél nem kezeltem külön a magyarországi és a határon túli központok számadatait. A kutatás céljait szolgáló térinformatikai módszer, mint eszköz kidolgozása, egy korábbi kutatás rész céljaként került kimunkálásra, (BORNEMISZA I. – BAKOTA É. – KOPÁRI L. 2011). A kidolgozott módszer alkalmasnak bizonyult Magyarország településszintű statisztikai adatait pontosan, gyorsan kezelni, az adott térképen szemléletesen megjeleníteni.

Eredmények

Magyarországon a harmadfokú képzésben a távoktatási kutatás és a távoktatás gyakorlati megvalósításának első és egyben meghatározó központja a Gábor Dénes Főiskola. Oktatástudományi fejlődése nagyban gyarapította a távoktatással kapcsolatos ismereteinket. A távoktatás alkalmazhatóságának a lehetőségét a magyar felsőoktatás területén több oktatáskutató számos tudományos munkájában érinti. A Gábor Dénes Főiskola által a mérnök informatikus képzés távoktatási módszerekkel történő meghonosítása nem csupán a műszaki tudományos, hanem tudománytörténeti, kulturális-földrajzi, oktatás-földrajzi szempontból is fontos jelensége Magyarországnak, és a Kárpát-medencének.

1979-ben új távlatok nyílnak, az emberiség történetének egyik kiemelkedő fejlődési lehetősége, a mikroelektronikában, a számítástechnikában illetve annak gyakorlati alkalmazásában, az informatikában. Ezt felismerve hozza létre 20 magyar elektronikai ipari és kutatóintézet az LSI (Large Scale Integration) oktatóközpontot. Olyan oktatóközpont létesítésére vállalkoznak, amely a mikroelektronika alkalmazásának széleskörű elterjesztését tudja szolgálni. Megalapítják az LSI Informatikai Oktatóközpont a Mikroelektronika Alkalmazásának Kultúrájáért Alapítványt. Az LSI alapítvány kettős szerepet vállal a hazai számítástechnikai kultúra elterjesztésében, egyrészt, mint Informatikai Oktatóközpont az oktatás-szervezéssel foglalkozik, mely során képzések keretén belül a szakemberek egyre szélesebb rétegét ismerteti meg a legújabb kutatási eredmények gyakorlati alkalmazhatóságával, másrészt pedig a műszaki szakkönyvek kiadásával jelentős hiányt pótol a műszaki-mikroelektronikai szakkönyvek kiadása terén. Mindkét elképzelését – úgy a számítástechnika kultúrájának széles körű kiterjesztését, mint az informatikai tudás minél hozzáférhetőbbé tételét szolgáló erőfeszítését – siker koronázta. A nívós, jól használható szakmai könyvek kiadása országos hírűvé tette az LSI Informatikai Oktatóközpont Alapítványt.

A mikroelektronika, mikroszámítógépek alkalmazásának tanulására legalkalmasabb formaként az angol Open University hazai megszervezését tűzte ki célul. 1992-ben a megváltozott társadalmi-gazdasági környezet jelentős szemléletváltozást eredményezett az oktatáspolitikában, így elérkezettnek látszott az idő egy régóta dédelgetett cél megvalósítására, ami nem kevesebb, mint egy nyitott, távoktatási módszereken építkező magán műszaki főiskola alapítása. Ebben partnere a SZÁMALK (Számítástechnikai és Alkalmazások Intézete), amely ez idő tájt a felnőtt képzések területén oktatási tapasztalattal és országos hálózattal, rendelkezik. A két intézmény a 1027/1992. (V.12.) Kormányhatározat alapján hozza létre az alapítványi fenntartású és működtetésű, távoktatási képzési rendszerre épülő műszaki főiskolát, a Gábor Dénes Főiskolát (továbbiakban GDF). Ez az első magyar felsőoktatási intézmény, amely a távoktatás módszerét alkalmazta az alapképzésben. A Gábor Dénes Főiskola ezzel új korszakot nyit a felsőoktatás történetében. Az 1992-től induló távoktatási képzési

formára épülő műszaki főiskola létrehozásával Magyarországon is könnyebben válik hozzáférhetővé az eltérő földrajzi-, szociokulturális-, gazdasági környezetben élők számára a harmadfokú képzés elérése. Ez idáig a távoktatási mód-szereken alapuló tudásközvetítés a magyar felsőoktatásban az alapképzés területén még nem volt jelen.

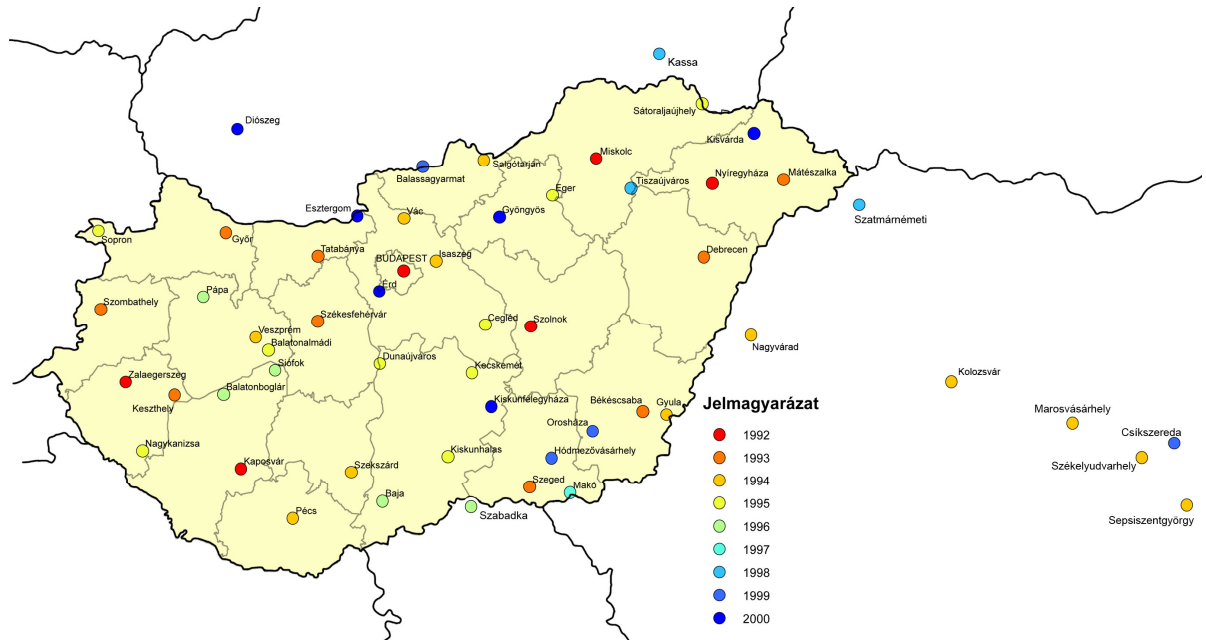
A felsőoktatás hazai képzési rendszerében a kilencvenes évek első dekádjában a Gábor Dénes Főiskola úttörőnek számít mind az alapítást és a működtetést biztosító tulajdonosi forma, mind a mérnök informatikus távoktatási képzési forma tekintetében. Ennek a rendszernek a jellemzője, hogy rugalmas, a képzési tartalmak alkalmazkodnak a megváltozott környezethez, az oktatás hagyományos értékeit jól ötvözik az új - tömegoktatás, önfinanszírozás által követelt – szervezési irányítási megoldásokkal. A kilencvenes évek közepétől a csökkenő költségvetési támogatás következtében a felsőoktatásban is központi kérdés, hogy hogyan biztosítható a növekvő, akár élethosszig tartó tanulási igény kiszolgálása és az akadémiai színvonal biztosítása (HRUBOS I. 2004). A működési jellemzőkben bekövetkező változások jellege és mélysége alapján CLARK, B. R. (1998) szerint három típus különíthető el: a szolgáltató-, a gazdálkodó-, és a vállalkozó egyetemek. A vállalkozó egyetem a szolgáltató egyetem legradikálisabb fajtája. A vállalkozó definíció szerinti meghatározásának alap-eleme az innováció, az új létrehozása, és az ezzel járó kockázat vállalás (SCHUMPETER, J. A. 1980).

A kilencvenes évek elején a rendszerváltást követően a gazdasági változások eredményeként felerősödik az informatikai tudással rendelkező szakember iránti igény. A hazai felsőoktatás ebben az időszakban csak nagyon kevés kivételtől eltekintve képes ehhez rugalmasan alkalmazkodni. Ebben az időszakban nyílik meg a jogszabályi lehetőség arra, hogy az állami felsőoktatás mellett megalakulhasson magán felsőoktatási intézményként a GDF. Az induló szak – a mérnök informatikusképzés – is jól mutatja a piaci igényekhez való gyors alkalmazkodást. A távoktatási módszeren alapuló oktatás-tanulás, a konzultációs központok hálózatépítése teszi lehetővé, hogy a tanulni vágyó hallgató a számára leginkább előnyös, a lakhelyéhez vagy munkahelyéhez legközelebbi konzultációs központot választhassa (BORNEMISZA I. - BAKOTA É.-KOPÁRI L. 2011). A GDF képzési profilja egyedi a magyar felsőoktatásban. A tömeges főiskolai mérnök informatikus végzettségű szakember képzése találkozik a társadalom a térség munkaerő-piaci igényével.

Az invenció, az ötlet megszületése (SCHUMPETER, J. A. 1980) a Gábor Dénes Főiskola székhelyéhez, Budapesthez kötődött. A HÄGERSTRAND-i (1952) értelemben vett diffúziós folyamat első innovációs centrumai Budapest mellett Kaposvár, Miskolc, Nyíregyháza, Szolnok, Zalaegerszeg. A távoktatás innovációja robbanásszerű gyorsasággal terjedt, behálózva Magyarország egész területét és a Kárpát-medence magyarlakta vidékeit. Ennek hatására országosan és a határon túli területeken is jelentős konzultációs központhálózat jön létre. Az

innovációs központok számának a növekedése újabb és újabb központi szerepet betöltő település bekapcsolódását eredményezte.

1. ábra. Konzultációs központtal rendelkező települések térszerkezete (1992-2000.)

Forrás: Saját adatok alapján szerkesztette, BORNEMISZA I. és KOVÁCS G. (2011)

A kutatás adatai azt mutatják, hogy a vizsgált időszak alatt, a távoktatás innovációs folyamata nyomon követhető a keletkezés pillanatától a diffúziós szakasz teljes folyamatában. 1992-2000-ig a távoktatás szervezetét meghatározó konzultációs központok hálózata lefedi az ország teljes területét. Minden régióban és minden megyében több központ is létre jön. A központok kialakulása elsősorban a régiós szerepvállalású településeket érintette és a megyei jogú városokat, és csak nagyon elenyésző számban jelent meg kisvárosi szinten. A távoktatás, mint oktatás-innovációnak tér és idő összefüggés vizsgálata ad magyarázatot a határon túli területek magyarlakta településeken való megjelenésre. A távoktatási módszereken alapuló oktatás, tudás közvetítés eredményessége, sikere az oktatási hálózat, mint összetett rendszer egyidejű összehangolt működése során valósult meg.

A távoktatás innovációs folyamatának egyik kiemelkedő eredménye, hogy egyre több tanulni vágyó ember lesz résztvevője a mérnök informatikus képzésnek.

A GDF távoktatási képzési formája a kezdetekben csak részben hordozza a távoktatás tipikus ismertetőjegyeit. Inkább nevezhető a távoktatás és a levelező oktatás kombinált, egyedi sajátosságokat is hordozó változatának. A magyar felsőoktatásban a távoktatás hazai történetének és piacának fontos, meghatározó

szereplője a GDF. A távoktatási modell sikeressége összefügg a tudásmenedzsment alkalmazásának hatékonyságával. A tudásmenedzsment tartalmi megközelítésének kifejtését NOSZKAY E. (2007) az alábbiak szerint összegzi: a tudásmenedzsment nem új keletű dolog, gyakorlatilag az emberi kultúrával egyidős. Ami új és az eddigiektől eltérő, az a tudásintegráció és tudásmegosztás, illetve a tudástranszfer, valamint a manifesztáció módja, amelyet az informatika és az információtechnológiai háttértámogatása tesz teljessé, infrastruktúrát biztosít ezáltal az érdekeltek számára, könnyen elérhetővé és egymással kombinálhatóvá válnak a rögzített ismereteket (NOSZKAY E. 2007). A távoktatási mód-szereken alapuló tudás közvetítés eredményessége, sikere számos, önmagában is összetett rendszer egyidejű összehangolt működése esetén valósulhat csak meg. A főiskola távoktatási rendszeréről megállapítható – akár a tudástranszferek, akár a tudásmenedzsment oldaláról –, hogy a GDF a hazai távoktatás történetének egyik úttörője és meghatározója. Számos akkreditációs eljárás és szakindítási beadvány véleményezése mutatott rá a rendszer kezdeti hibáira, hiányosságaira és javítási lehetőségeire, segítve a szervezeti háló és a képzési struktúra tökéletesedését. A kutatási időszak végére a képzés szervezeti struktúrájának és logisztikájának a 19 év távoktatási tapasztalatából származó kiforrottsága kifejezetten érzékelhető. A képzéshez szükséges speciális e-learning típusú oktatási anyagok készítéséhez az ILIAS-t (Integriertes Lern – Informations – und Arbeitskooperations System, Integrált Oktatási, Információs és Csoportmunka Rendszer) használja, amelyet a Kölni Egyetem 1997 óta fejleszt. Ez egy nyílt forráskódú, ingyenes szoftver, amely a nemzetközi e-learning szabványoknak megfelelő web alapú tananyagfejlesztő és távoktató keretrendszer, amit egyre szélesebb körben alkalmaznak, és 15 ország 59 felsőoktatási intézményében működik. Az Európai Unió 7 tagállamában 27 egyetem és 19 főiskola használja. Eddig 14 nyelvre fordították le, és a magyar nyelvű változatot a GDF gondozza. A GDF konzultációs központjai és a hallgatók mindegyike hozzáfér a rendszerhez. A GDF a megalakulását követően missziós szerepet töltött be az ország informatikus szakember képzésében, mivel egy kurrens, fejlődő szakmában, földrajzilag szétszórt területeken, távoktatási képzési formában tette lehetővé a felsőfokú végzettség megszerzéséhez való hozzáférést. BARR, R.B. és TAGG, J. (1995) a felsőoktatási intézmények missziójáról szóló írásukban kifejtik, hogy az „oktatás paradigmáját” felváltó „tanulás paradigmája” teljesülése az intézmények küldetésének, kultúrájának és a struktúrájának a megváltozásán keresztül valósulhat meg. A GDF a képzési minőség érdekében a konzultációs központokat tudáscentrumokká fejleszti, és ezzel párhuzamosan minőségellenőrzési tevékenységét erősíti.

Összefoglalás

ENYEDI GY. (1996) szerint hosszú távon adott térség fejlettségét három tényező határozza meg: a természeti erőforrások, a földrajzi fekvés és a humán

erőforrások. Közülük a legmobilabb elem a humán erőforrás, amely elsősorban az iskolázottsági, szakképzettségi szintjével formál. A konzultációs központok kialakulásának területi vizsgálata – a piactudományi környezeti összefüggésekkel – kapcsolatba hozható a területi különbségekből, a területi egyenlőtlenségek-ből adódó egyes régiók eltérő versenypozíciójával. Kulturális földrajzi, oktatás-földrajzi, népességföldrajzi szempontból fontos tényező egy elérhető távolságban működő felsőoktatási intézmény. A területi különbségek alakulásának legmeghatározóbb gazdasági mutatója a GDP (Gross Domestic Product), amely a területi differenciálódás, a munkanélküliség, a foglalkoztatottság az iskolai végzettség, a közlekedési és a kommunikációs infrastruktúra hatására alakul. Mindezen tényezők összessége alakítja ki egy térség szakképzés iránti igényét térben és időben egyaránt.

A GDF megjelenése és tevékenysége a gazdaság és az oktatásszolgáltatás területén megfelel a fenti kritériumoknak. A távoktatás megjelenése a felsőoktatásban egyedülálló volt, az informatikai tudás iránti munkaerő-piaci kereslet a gazdaság változásával arányosan növekedett. A GDF konzultációs központjainak – a tudásnak, mint terméknek és az oktatásnak, mint szolgáltatásnak – széles körű elterjedése igazolódni látszik. Az innováció rendszerszemléleti megközelítése az innovációt sok tényező által meghatározott, több résztvevő közötti interaktív tanulás által keletkező folyamatként értelmezi. Ebben a felfogásban a szervezet (GDF konzultációs központjai) tevékenységét tekinthetjük úgy, mint a „tudáselsajátítási tevékenységek rendszerét,” elfogadva, hogy a gyakorlati tudás és az elméleti tudás megszerzése, vagyis a tanulás mint tevékenység az egy társadalmi folyamat (SPENDER, J-C. 1996).

A tudás alapú tevékenységek egyre jelentősebb szerephez jutnak az ország és a régiók versenyképessége szempontjából. A tudás és az innováció szorosan összefüggő, összekapcsolódó folyamatok a versenyképesség növekedése tekintetében. A HÄGERSTRAND, J. (1952) féle innovációs modellek magyarázatul szolgálnak az innováció tér és időbeli terjedésének leírására, értelmezve, bemutatva az innovációs környezetet, ahol a humán erőforrás szerepe meghatározó (RECHNITZER J. 1993).

A távoktatás sikeres megvalósulását bemutathatjuk a GDF távoktatási rendszerének fejlődésén keresztül. A GDF távoktatási rendszerét reprezentáló életgörbe vizsgálata ugyanakkor ráirányítja a figyelmet a távoktatás, mint oktatás-innovációs folyamat értelmezésére, ezáltal magyarázatul szolgálva számos olyan kérdésre, mely a hagyományosan szerveződő iskolarendszerű képzésben nem fellelhető tényező.

Felhasznált irodalom

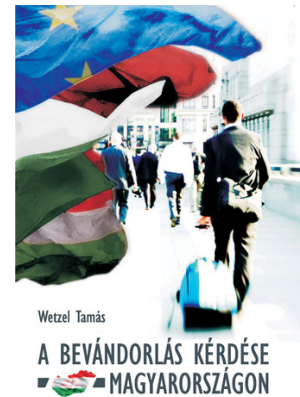
1. BARR, R. B. – TAGG, J. 1995. From teaching to learning: A new Paradigm for Undergraduate Education, Change 6. pp. 13-25.

2. BORNEMISZA I. - KOPÁRI L. - BAKOTA É. 2011. Térinformatikai módszerek alkalmazása oktatás–innováció kutatásban - megjelenés alatt.
3. CSOMA GY. Az iskolai felnőttoktatás didaktikai alapjai.1975.Budapest, Tankönyvkiadó.106 p.
4. ENYEDI GY.1996. Regionális folyamatok Magyarországon. - Hilscher Rezső Szociálpolitikai egyesület, Budapest, 137 p.
5. HAGERSTRAND, T. 1952. The propagation of innovation waves. - Lund Studies in Geography No.4. Lund, 22 p.
6. HAGERSTRAND, T. 1967. Innovation diffusion as a spatial process. - University of Chicago Press, Chicago,
7. KOVÁCS I. Távoktatás Magyarországon 1970-1980, 1992. Szerk.: Kovács I. - Felsőoktatási
8. Koordinációs Iroda (A felsőoktatás fejlesztését szolgáló kutatások c. sorozat, Szerk.: Végvári I), Budapest, 225 p.
9. KOVÁCS I. Enseignement a Distance en Hogrie,1995. Megjelent: Magyar Felsőoktatás, V.évf., 7. sz. 16-17.p.
10. KOVÁCS GY. 2004. Innováció, technológiai váltás, társadalom: újabb elméleti perspektívák. - Szociológiai Szemle, 2004/ 3. pp.52-78.
11. NOSZKAY E. 2007. Tudás és menedzsment – Tendenciák és jelenségek a tudásmenedzsment hazai alkalmazásai alapján. VI: Nemzetközi Konferencia „ A közgazdász képzés megkezdésének 20. évfordulója alkalmából” Miskolc-Lillafüred 2007. október 10-11.(Konferencia Kötet pp.120-127.
12. RECHNITZER J. 1993. Az innováció és a regionális politika. - In: Kovács K. (szerk.): Település, gazdaság, igazgatás a térben, MTA RKK, Pécs, pp. 270-300.
13. RECHNITZER J. 1993. Innovációs pontok és zónák, választási irányok a térszerkezetben. - In: Enyedi Gy. (szerk.): Társadalmi területi egyenlőtlenségek Magyarországon, Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest, pp.75-103.
14. RECHNITZER J. 1991. Az innovációk terjedésének tanulmányozásában. – Juss, 2.sz. pp. 33-40.
15. RECHNITZER J. 2002. Az innovációk földrajza. - In: Tóth J. (szerk.): Általános társadalomföldrajz II, Dialógus campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 219-247.
16. SCHUMPETER, J. A. 1980. A gazdasági fejlődés elmélete. - Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 320. p.
17. SPENDER, J-C. 1996. Making Knowledge the Basis of a Dynamic Theory of the Firm. - Strategic Manegement Journal, 17 Winter Special Issue. pp. 45-62.
18. SZÁNTÓ B. 2004. Az innováció társadalomformáló ereje. – Informatika, 7. 3.
19. TÓTH J. (szerk.) 2001. Általános társadalomföldrajz I. – Dialógus-Campus Kiadó, Budapest-Pécs, 484 pp.
20. TÓTH J. - TRÓCSÁNYI A. 1997. A magyarság kulturális földrajza. - Pro Pannónia Kiadó, Pécs, pp. 23-34.
21. TRÓCSÁNYI A.- TÓTH J. 2002. Magyarország kulturális földrajza II. - Pro Pannónia Kiadó Alapítvány, Pécs, pp. 47-59.

HÍREK, ESEMÉNYEK, ADATOK

BESENYŐ JÁNOS

Recenzió – Dr. Wetzel Tamás: A bevándorlás kérdése Magyarországon

Joggal teheti fel a kérdést az olvasó, miért kell recenziót írni egy bevándorlással foglalkozó könyvről, mikor idegenek szinte nincsenek is Magyarországon, nem-hogy olyan problémák merülnének fel velük kapcsolatosan, mint amilyenek a fejlettebb európai államokban (pl. Franciaország) fordulnak elő.¹ Nálunk nem léteznek komoly migrációhoz köthető etnikai feszültségek, becületgyilkosságok vagy az idegen bevándorlókhoz köthető látványos bűncselekmények, sőt a vidéki városokban még mindig kíváncsian megfordulnak az emberek 1-1 ott ritkán feltűnő afrikai származású ember után.

Ennél azért sokkal árnyaltabb a kép, mivel hazánk is csatlakozott az Európai Unióhoz, így az ott meglévő menekültügyi problémák, a kezelésük, illetve az ezzel kapcsolatos törvényalkotási feladatok, bár másképpen, de nálunk is jelentkeznek. Ennél még fontosabb az a tény, hogy Európa más országaihoz hasonlóan a mi társadalmunk is előregedőben van, a népesség pedig egyre gyorsabban fogy, aminek a társadalmi következményei egyre szembetűnőbbek. Ha ez a tendencia folytatódik, akkor a még működő elosztórendszereink fenn tarthatatlanokká válnak és a magyar társadalom hatalmas krízis elé néz. Sajnos hazánk nem rendelkezik a migrációval kapcsolatosan semmilyen stratégiával, de

¹ 2005 novemberében több héten keresztül tartó forrongások törtek ki Franciaország szerte egy félre sikerült rendőri intézkedés nyomán, ahol két arab bevándorló veszítette az életét egy trafóházban áramütés miatt, miközben menekültek az őket betörés miatt üldöző rendőrök elől. A lázadás gyorsan elterjedt az országban: több száz gépjárművet, közintézményeket (óvodákat, polgármesteri hivatal, rendőrszoba, stb.), boltokat és más épületeket gyújtottak fel a muzulmán tüntetők, összecsapások voltak Párizsban, Nantes-ban, Rennes-ben, Toulouse-ban, Lyonban, Lille-ben és Strasbourg-ban is. A normandiai Évreux-ben is több sebesültje volt a hatóságok és a baseball-ütőkkel felfegyverzett fiatalok összecsapásainak, miközben súlyosan megrongáltak egy nagyáruházat, egy postahivatalt és két iskolát. Gyűjtogatásokról érkezett jelentés még olyan, korábban különösen nyugodtnak tartott városokból is, mint Avignon, Nizza és Cannes. Magyar vonatkozása is volt az eseményeknek, mivel a tüntetők felgyújtották Victor Vasarely magyar festőművésznek, az op-art szülőatyjának egykori műtermét is a francia fővároshoz közeli Annet-sur-Marne-ban. Az okozott károkat több millió euróra becsülték. Sajnos az összecsapások során többen is az életüket veszítették. A francia társadalom ekkor szembesült igazán azzal a ténnyel, hogy a korábbi gyarmatairól származó muzulmán bevándorlók többsége nem kíván integrálódni az őket befogadó közösségbe, sőt ellenségesen viszonyulnak ahhoz.

még a tervezés alapkövetelménye, a helyzetfelmérés tekintetében is komoly hiányosságok vannak, ahogyan erre a szerző is utal a könyvében.

Hogyan lehetne pótolni a természetes fogyást, illetve az „agyelszívás” vagy csak a jobb megélhetés miatti kivándorlás hatásait? Milyen bevándorlókat engedjünk be az országba? Egyáltalán megválogathatjuk őket? Mi legyen a határokon túli magyarokkal, mi a jobb: ha maradnak a szülőföldjükön, avagy ha hazánkban próbálnak érvényesülni? Egyáltalán mennyi bevándorlóra lenne szükségünk, mennyit tudna a társadalom kockázatmentesen integrálni? Milyen kockázatokat hordozhat magában egy nagyarányú bevándorlás? A bevándorlás egyáltalán választ jelenthet-e a meglévő problémáinkra vagy még többet generál? Ezekre és más kérdésekre igyekszik a szerző választ adni a könyvében, melynek elolvasása után bár szakértők nem leszünk a bevándorlási kérdésekben, de egy kissé beavatottnak érezhetjük magunkat.

A bevezetésben a szerző tisztázza a migráció és a bevándorlás fogalmait, majd egy gyors betekintést biztosít az európai és a hazai tapasztalatokba. Itt, a 9. oldalon olvashatunk először arról, hogy „ma már egyre több országban evidencia, hogy a multikulturalizmusra épülő társadalom mítosza megdőlt, gyakorlatilag párhuzamos társadalmak jöttek létre, amelyek kultúrája szögesen szemben áll egymással.” Az európai országok egyenkénti, illetve közös fellépését is nyomon követhetjük (Európai Bevándorlási és Menekültügyi Paktum, stb.).

A második fejezetben az európai és hazai migrációs és demográfiai folyamatokat mutatja be, érthető tiszta stílusban. A fejezet és egyben a könyv erőssége, hogy Wetzel rendkívül sok adatot, táblázatot és diagramot használt fel, amelyek még biztosabb alagra helyezik az általa megfogalmazott állításokat. Itt olvashatunk az iszlám európai terjeszkedéséről, annak reális kockázatairól, amit az egyre jobban radikalizálódó muzulmán közösségek jelentenek, természetesen az európaiak körében egyre növekedő idegenellenességről sem hallgat a szerző. A magyarországi helyzet vizsgálatakor Wetzel kijelenti hogy „hazánk jelenleg az egyik legrosszabb helyzetben van a népesedési helyzet területén Európában, mivel nálunk csak Németország rendelkezik kedvezőtlenebb mutatókkal. Éppen ezért a koherens nemzetstratégia megalkotására mindenképpen égető szükség van, amelynek a népesedés és az ezzel összefüggő bevándorlás-politikai része a legfontosabb lehet hazánk jövője szempontjából.”² Itt szembesülünk azzal is, hogy a magyarországi demográfiai statisztikák sokkal rosszabbak lennének, ha az elmúlt 20 évben nem érkezett volna jelentős számú magyar származású bevándorló a szórvány magyarságból, illetve a magyarok híres röghöz kötöttsége miatt csak kevesen választották az elvándorlást.

A harmadik fejezetben a hazai idegenrendészet történetét dolgozta fel a szerző, ahol a külföldiek tartózkodásáról szóló első szabályozásokat, az állampolgársági törvényeket, a letelepedések szabályozását, és az idegenrendészeti

² Dr. Wetzel Tamás: A bevándorlás kérdése Magyarországon, 22-23. o.

törvényeket ismerhetjük meg. Különösen érdekes a Külföldiek Ellenőrző Országos Központi Hatóság történelméről, illetve a II. világháború utáni idegenrendészet működéséről írt részek. Itt követhetjük részletesen nyomon a különböző rendeleteket, amelyek a migrációs politikánkat szabályozták az elmúlt évtizedekben. Ebben a fejezetben kapott helyet a magyar migrációs stratégia is, amelyről a szerző bár kritikusan ír, annak megállapításaival kénytelenek vagyunk egyetérteni.

A negyedik fejezetben olvashatunk a migrációval kapcsolatos uniós politikáról, annak kialakulásáról, történelméről és az azt érő fontosabb kihívásokról. E gondolatmenetet követve kapunk több információt arról, hogyan hat az uniós jog a hazai idegenrendészeti jog fejlődésére, és milyen kodifikációs tevékenységeket kell/kellene végezniük a magyar jogalkotóknak, illetve itt olvashatunk a bevándorlási paktumról is.

Az ötödik fejezetben a magyarországi jogszabályi háttért mutatja be Wetzel, az általános idegenrendészeti szabályozást, a letelepedést és a szabad mozgást, tartózkodást szabályozó rendelkezéseket. Megtudhatjuk, mi a különbség a bevándorlás és a letelepedés között, illetve több olyan fogalmat is tisztáz a szerző, amelyek az átlagemberek számára nem annyira ismertek.

A hatodik fejezetben ismerhetjük meg a hazai migrációs statisztikákat, a migrációval kapcsolatos kutatásokat és felméréseket, amelyeket nem hagyhatunk figyelmen kívül, és amiket a hazai migrációs politika megalkotásánál a törvényhozóknak ajánlatos lenne szintén figyelembe venni.

A hetedik, összegző fejezetben foglalkozik a szerző a migrációs stratégiánkkal, a stratégiai tervezéssel (vagy inkább annak hiányával) a bevándorlók integrálásának kérdéseivel és olyan alapvető kérdésekre keresi a választ, mint: Mennyi bevándorlóra van elméletileg szükség? Szükség van-e nagyobb méretű bevándorlásra? Milyen bevándorlókat preferálunk? Milyen eszközöket lehet felhasználni vagy milyen legyen az integrációs politikánk? Külön ismerteti az idegenrendészeti szervek szervezetét, illetve a törvényi szabályozásokat, párhuzamokat vonva a hazai és nemzetközi tapasztalatok között.

A további fejezetekben találhatóak a felhasznált jogszabályok, jogesetek, illetve az ábra és táblázatmutató, a bibliográfia és a jegyzetek, amelyek magukban is csak 20 oldalt tesznek ki, ezzel is bizonyítva a szerző által végzett kutatás alaposságát. A pécsi IDResearch Kft. kutatóműhelye által 2011-ben megvalósuló „Feketén-fehéren – Itt vagyunk!” migrációs projekt keretében, az Európai Integrációs Alap támogatásával megjelentetett könyvet tudom javasolni mindazoknak, akik akár munkájuk, akár érdeklődésük, vagy tanulmányaik miatt foglalkoznak a migráció és a bevándorlás kérdéseivel, azok Magyarországra gyakorolt hatásával.

Dr. Wetzel Tamás: A bevándorlás kérdése Magyarországon, IDResearch Kft./Publikon Kiadó, Pécs, 2011, 2790 Ft.

A CIA LÉGIBÁZIST ÉPÍT JEMENBEN MŰVELETI CÉLRA*

Az Associated Press adatai szerint a bázisról pilóta nélküli repülőeszközöket bocsájtanak fel a terroristák megsemmisítésére Jemenben (jelenleg e célokra használják a Generál Atomics MQ-1 Predator-t, melyet 1995-ben állítottak rendszerbe, valamint a jóval fejlettebb modellt a MQ-9 Reaper, amely 2001-ben állt rendszerbe). Az adatok szerint a bázis ez év végére vagy jövő év elejére lesz kész.

A hírügynökség megjegyzi, hogy a pilóta nélküli eszközök használata Jemenben tükrözi az USA növekvő nyugtalanságát az arab ország területéről kiinduló terroristafenyegetést illetően. Ugyanakkor az Associated Press a Pentagon kérésére nem jelöli meg a bázis tényleges diszlokációját.

Az amerikai légierő repülőgépei az utóbbi néhány hétben aktívan bombázták Jemen déli tartományait, melyekben az „Al-Kaida” sejtjei működnek. Az amerikai katonák azzal magyarázzák a műveletek folytatását, hogy a fegyveresek létrehozhatják az országon belül saját ellenőrizhetetlen enklávéjukat és meg kell akadályozni hatalomra jutásukat.

Az USA műveleteiért az országban a Joint Special Operations Command felel, a JSOC erői 2009-ben kaptak engedélyt a jemeni kormánytól a csapások végrehajtására. A David Petraeus tábornok – az USA Központi Parancsnokság vezetője – által 2009-ben aláírt titkos parancs (ennek létezéséről először a The New York Times írt 2010 májusában) szankcionálta a katonai és felderítési segítségnyújtás kiszélesítését a jemeni hatóságoknak, valamint engedélyezte az amerikai különleges erőknek az együttműködést a helyi biztonsági erőkkel az „Al-Kaida” és más csoportosulások elleni harcban. 2010. februárban a Pentagon vezetője Robert Gaets jóváhagyta 150 millió dollár kiküldetését Jemen megsegítésére a biztonság területén. Hivatalos személyek akkor úgy tájékoztatták a Reuterst, hogy ezt a pénzt használják fel a jemeni különleges erők műveletei végrehajtásának biztosítására az „Al-Kaida” ellen az Arab-félszigeten.

Jelenleg az USA a régió következő országaiban rendelkezik légi bázissal: Inzsirlik, Mus és Konia Törökországban, a légierő bázisa Al-Udeid Katarban és a haditengerészeti bázis Bahreinben, valamint a légierő bázisai Masirban, Tumraitban és Seebben Ománban.

* Forrás: www.agentura.ru/15062011

Érdemes megjegyezni, hogy korábban a saját bázis hiánya Jemenben nem zavarta a CIA-t a terroristák megsemmisítésére pilóta nélküli repülőgépek alkalmazásával végrehajtott műveletek lefolytatásában ebben az országban. Így, 2002.november 3.-án a Dzsibutiban lévő francia katonai támaszpont területéről az USA légierő operátora által irányított Predatort alkalmazták a helyi „Al-Kaida” vezetőjének Kaid Szenian al-Hartinak a megsemmisítésére, akit a 2000.ben az USS Cole amerikai hadihajó elleni támadás kiterveléséért tartottak felelősnek. Ez volt az első ilyen jellegű művelet a terrorizmus elleni háborúban Afganisztánon kívül.

„IZVESZTYIJA”: A GRU FŐNÖKÉT SLJAHTUROVOT NYUGDÍJAZHATJÁK*

A Vezérkar főnökének helyettesét, a Felderítő Főcsoportfőnökség parancsnokát Sljahturovot hamarosan a nyugdíjazás várja, tudta meg az „Izvesztyija” c. lap A kiadvány adatai szerint a jelenleg kórházi kezelés alatt álló 63 éves altábornagyot az egészségügyi szabadságról való visszaérkezése után azonnal elküldik.

Mint a Vezérkarban lévő források megjegyezték, alapvető feladatát – a tisztogatást – melyre Sljahturov elődje Valentiny Karabelnyikov nem volt hajlandó, a tábornok végrehajtotta. Két év alatt, mióta betöltötte a GRU parancsnokának posztját, a szervezeti egységtől kb. ezer főt bocsátottak el.

Sljahturov 2009 áprilisában váltotta a GRU parancsnoki posztján Karabelnyikovot. A hírszerzés volt főnökét megbecsüléssel küldték nyugdíjba, még a „Haza szolgálatáért” kitüntetést is megkapta. A média arról írt, hogy Karabelnyikov nyugdíjazásának valódi indoka az volt, hogy kategorikusan megtagadta a létszámcsökkentést a hadsereg reformjának keretében. Sljahturovot, aki korábban Karabelnyikov helyettese volt, a honvédelmi miniszter, Anatolij Szerdjuk iránti lojalitása okán állították erre a posztra, valamint azért, mert kész volt bármilyen feladatot végrehajtani.

Ennek eredményeként Sljahturov kinevezésének pillanatától a GRU-nál globális átszervezés került végrehajtásra – a nyolc dandárból öt maradt és mindegyik a katonai körzetek parancsnokainak alárendeltségébe került. A Védelmi Minisztériumban lévő magas beosztású forrás Sljahturovot „néma végrehajtnak nevezte, aki egyetlen egyszer sem mondott ellent a miniszternek és annak minden megbízását végrehajtotta”.

* Forrás: „Izvesztyija”

Hivatalosan a katonai tárcánál Sljahturov nyugdíjazására vonatkozó szóbeszédet nem erősítették meg. Ennek ellenére a Védelmi minisztériumban egyetértenek azzal, hogy formális okok a tábormok menesztésére meg vannak – hiszen az OF Fegyveres Erői legfelsőbb vezetésének szolgálati idejének felső határa 60 év.

Mint ismeretes Oroszország elnöke, egyben az OF Fegyveres Erők Főparancsnoka, rendeletileg meghosszabbíthatja a tábormok szolgálati idejét 65 éves korig. Megjegyzendő, hogy Sljahturov elődje Karabelnyikov tábormok is éppen ebben a korban került nyugdíjazásra – 63 éves volt.

Alekszandr Vasziljevics Sljahturov 1947. február 10-én született. A GRU szabálya szerint a tábormokról kevés információ ismert. Mint a média megtudta az 1.-ik (stratégiai katonai hírszerzés) vagy a 2.-ik (hálózati-operatív hírszerzés) fakultását végezte el az OF Vezérkar Katona-Diplomáciai Akadémiának. Tanulmányainak befejezése után Sljahturov az OF Külügyminisztériuma valutapénzügyi igazgatóságán szolgált. A GRU főnökének történt kinevezéséig ő felelt a GRU úgynevezett stratégiai hírszerzéséért. A tábormok nős, két lánya van.

A CIA-NÁL BELSŐ VIZSGÁLAT INDULT AZ USA ÁLLAMPOLGÁROK MEGFIGYELÉSÉNEK VÁDJA MIATT*

Az USA Központi Hírszerző Ügynöksége (CIA) főinspektora által belső vizsgálat indult hivatalának a New York-i rendőrséggel való együttműködéssel kapcsolatosan.

Ezt kénytelenek voltak elismerni az USA Kongresszus meghallgatásán James Klepper a nemzeti hírszerzés igazgatója és a CIA új vezetője David Petreus – tájékoztatott az ITAR-TASSZ.

Arra vonatkozó adatok, hogy a kulcsfontosságú amerikai hírszerző hivatal aktívan segítette az amerikai nagyváros rendőrség igazgatóságát a 2001. szeptember 11-i terrorcselekmény után a helyi muzulmán közösségek tekintetében a különböző megfigyelési formák meghonosításában – vált nemrég ismertté az AP információs ügynökség által folytatott újságírói oknyomozás eredményeként.

Az ilyen együttműködést jellemezve, ezt „példa nélkülinek” nevezte. Kiderült, többek között, hogy 2002-től New York rendőrségének igazgatóságá-

* Forrás: www.agentura.ru.

gában hivatalosan a hasonló jellegű együttműködés koordinátorának beosztásában a CIA munkatársa dolgozik.

Mi több, jelenleg ezt a posztot, az AP tanúsága szerint, a Langelyben lévő hivatalvezető operatív munkatársainak egyik tölti be, aki korábban egy közkeleti országban irányított rezidentúrát és jelenleg is fedésben dolgozik.

Egyébként az USA törvényei tiltják a CIA számára kémtevékenységgel foglalkozni az országon belül.

Az egyik amerikai törvényhozó kérésére kommentálva ezeket az értesítéseket, Klepper közölte, hogy Petreus napokban történt belépését megelőzően a CIA megbízott igazgatója Michael Morell utasította a hivatal főinspektorát ellenőrizze, törvényes-e New York város rendfenntartóival való leírt együttműködés.

„Személyes véleményem szerint, ez nem a legelőrelátóbb döntés – bevonnai a CIA-t a rendőrség igazgatásának munkájába bármely városról legyen is szó”, - húzta alá Klepper, aki az USA mind a 16 hírszerző szervének munkáját koordinálja.

A maga részéről Petreus megerősítette, hogy „valóban folyik a főinspektor vizsgálata a CIA megbízott igazgatójának még az előtt kiadott utasítására, hogy elfoglaltam volna beosztásomat”.

Petreus megígérte, hogy figyelemmel kíséri az adott vizsgálatot, főként, hogy megbizonyosodjon arról, hogy a rábízott speciális szolgálat New York rendőrségével történt együttműködés esetében nem sérti meg a nemzeti törvényeket.

Mind az USA szövetségi kormánya, mind New York polgármestere Michael Blumberg igyekszik „elkenni” ezt a nagyon kellemetlen témát, kitérve a sajtó kemény kérdései elöl és bizonygatva, hogy semmiféle törvénytörés nem történt.

Az amerikai jogvédők a maguk részéről teljes körű vizsgálatot követelnek.

Amennyire ismert, a maga részéről az Igazságügyi Minisztérium már folytat vizsgálatot ez ügyben.

A Tudományos Munkacsoport titkárának közleménye

A honvédelmi miniszter a 90/2011. (VIII. 4.) HM utasítással létrehozta a HM-MH Tudományos Munkacsoportot (TMCS).

Tudományos Munkacsoport tagjai

SZERVEZET	NÉV, RENDFOKOZAT
Honvéd Vezérkar Főnökének Képviselője	Dr. Kassai Károly ezds.
MK Katonai Biztonsági Hivatal	Dr. Kobolka István ezds. E.doc. (igazgató) TMCS elnöke
MK Katonai Felderítő Hivatal	Dr. Vida Csaba mk. alez.
ZMNE	Prof. Dr. Kovács László okl. mk. alez. (tud. dékánh.)
MH Összhaderőnemi Parancsnokság	Dr. Földesi Ferenc nyá. ezds.
MH Dr. Radó György Honvéd Egészségügyi Központ	Dr. Gachalyi András nyá. mk. ezds. (int.vez.)
HM Fegyverzeti és Hadbiztosi Hivatal	Dr. Gyulai Gábor mk. ezds. (int.vez.h.)
HM Közgazdasági és Pénzügyi Hivatal	Dr. Balla Tibor ezds. (igazgató)
HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum	Dr. Hermann Róbert (pk.tud.h.)
HM Geoinformációs Szolgálat	Dr. Radics Kornélia őrgy. (ovez.h.)
HPP Oktatási és Tudományszervező Osztály	Scharek Ferenc (főosztályvez.h.) Vinczéné Mészáros Csilla

Állandó meghívottak

ZMNE Stratégiai Védelmi Kutatóintézet	Dr. Tálás Péter
MTA IX. Osztály Hadtudományi Bizottság Elnöke	Dr. Szenes Zoltán
Magyar Hadtudományi Társaság Elnöke	Nagy László

CONTENTS

	Page
<i>EVALUATIONS, ANALYSES, STUDIES</i>	
György Szternák Society Problems – Security Risks	5
Judit Balázs Interests-Conflicts of Interests : the Neuralgic points of the Thurkish Foreign Policy	18
Nóra Vivien Himer The Strategy of the United States from the Beginning of the Cold War until Our Days	42
<i>CURRENT ISSUES</i>	
Gábor Búr Chaos oder Order? Lybia after Kadhafi	69
Dániel Sógor The 'Arab Spring' and the Existence of Minority. Syria on the Border of a Denominational Civil War	73
Éva Ladányi – István Kobolka Intolerance and Discrimination against Muslims in Europe	82
<i>CONSULTATION</i>	
Miklós Böröcz – Pál Félegyházy The Mission of the EUMM of the European Union	88
János Besenyő Western Sahara and the UN: the Road to the Establishment of MINURSO	104
<i>FORUM of PhD CANDIDATES</i>	
Csaba Mihály Tóth Cooperation as an Encreasing Requirement Responding to the Challenges in the Sphere of the National Security	114
Lóránd Újházi Gathering, Processing and Storage of Information at the Appointment of Bishops	122
Nóra Nábrádi Why is the Exam NATO STANAG 6001 a Professional Language Exam?	146

	Page
Zsolt Dombai	
International Sanctions on Iran’s Nuclear Program and those Impact on The Islamic Republic of Iran	161
Zalán Zachar	
The relationship between the Military and Nature.....	177
<i>FROM THE HISTORY OF SECURITY SERVICES</i>	
Árpád Erdélyi	
<i>Episodes from the History of Secret Wars</i>	
The Danish Agent is Looking for an Owner	188
Ervin Antal Szabó	
<i>Sketches from the history of Russian intelligence</i>	
Austria on the Eve of Anschluss	203
<i>SCIENTIFIC LIFE – EDUCATION</i>	
Csaba Csányi	
Quo Vadis Criminal Intelligence?	208
András Faragó – Károly Gyarakí Dr.	
Excerpt on the Practice and Theory of the Intellectual Crimes Affecting the Financial Institutions Sector	224
Éva Bakoti Pósfayné	
On Distance Learning as an Innovation in Hungary	232
<i>NEWS, EVENTS, INFORMATION</i>	
János Besenyő	
Book review – Dr. Tamás Wetzel: The Immigration Issue in Hungary	243
Ervin Antal Szabó	
<i>Selection of Foreign Media Articles on National Security Issues</i>	
CIA Is Building an Air Base in Yemen for an Operational Goal ..	246
’Izvesztyija’: The Chief of the GRU Shlyakhturov Soon to Be Sent into Retirement	247
CIA Has Launched an Internal Investigation Dealing with the Charge of Spying on U.S. Citizens	248
Official statement of the Scientific Board	250
Contents	251
Our Authors	253

SZERZŐINK

Prof. Dr. Szternák György egyetemi tanár, CSc
ZMNE Hadászati és Hadműveleti Tanszék

Prof. Dr. Balázs Judit
Nyugat-Magyarországi Egyetem, egyetemi tanár

Himer Nóra Vivien
ZMNE hallgató

Dr. Búr Gábor PhD
ELTE egyetemi docens

Dr. Sógor Dániel történész
ELTE BTK

Dr. Kobolka István ezredes, PhD, egyetemi docens
KBH igazgató

Ladányi Éva szakmai főtanácsadó
Nemzeti Erőforrás Minisztérium Szakdiplomáciai Főosztály

Dr. Böröcz Miklós r. százados
ZMNE PhD hallgató, az EULEX misszió volt rendőri tanácsadója
a Terrorelhárítási Központ Tudományos Tanácsának elnöke

Félegyházy Pál r. alezredes
az EUMM misszió egykori magyar kontingensparancsnoka

Dr. Besenyő János őrnagy PhD
MH GEOSZ Szabályzatszerkesztő és Kiadó Osztály ovh.

Tóth Csaba Mihály őrnagy
KBH főreferens, ZMNE PhD hallgató

Dr. Ujházi Lóránd adjunktus
Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola, ZMNE PhD hallgató

Nábrádi Nóra
ZMNE PhD hallgató

Dombai Zsolt
Budapesti Gazdasági Főiskola Msc. PhD hallgató

Zahar Zalán
PTE PhD hallgató

Faragó András
RTF oktató

Dr. Gyaraki Károly nyá. mk. altábornagy

Pósfayné Bakota Éva

PTE PhD hallgató

Dr. Csányi Csaba PhD,

a BRFK XVII. ker. Rk. vezetője

Erdélyi Árpád nyá. ezredes

Szabó Ervin Antal nyá. alezredes